

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION PHILOLOGY

p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

II(5), Issue 28, 2014

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

www.seanewdim.com

Editorial board
Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:
Jenő Barkáts, Dr. habil.   Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Vice-Rector, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Anatolij Morozov, Doctor of Science in History, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Valentina Orlova, CSc in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe
BUDAPEST, 2014

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

The journal is listed and indexed in:

INNO SPACE SCIENTIFIC JOURNAL IMPACT FACTOR: 2.642

ISI (INTERNATIONAL SCIENTIFIC INDEXING) IMPACT FACTOR: 0.465

DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

GOOGLE SCHOLAR

Contents

<i>Ferens N.O.</i> Exegesis in Translation of Literature	6
<i>Korol' L.P.</i> The Novels by Valentine Chemerys in the Ukrainian historical prose: Problems and Poetics	9
<i>Kurchenko O.O.</i> Verbal Politeness: the Principle of Additional Effort vs. the Linguistic Economy Law	14
<i>Lemish N.Y.</i> Genesis and Development of Causal Dominant Semantic Meanings in Dutch	17
<i>Maksymenko Y.V.</i> Semantic and pragmatic aspects of interest expression in modern English discourse	21
<i>Kritsberh R.</i> Language and social issues: from <i>Dutch comfort</i> to <i>ginger</i>	25
<i>Андрійченко Ю.В.</i> Гендерні розбіжності та стереотипи в матримоніальній лексиці іспанської мови	30
<i>Астрахан Н.І.</i> Методологія літературознавства: від XX до XXI століття	34
<i>Біляніна В.І.</i> Типи діалогових конструкцій у мові китайських художніх текстів XVIII ст.	38
<i>Бондар М.В.</i> Описовий переклад як спосіб відтворення безеквівалентної турецької лексики в українських художніх перекладах	42
<i>Волкова С.В.</i> Зворотна перспектива як наративний прийом вписаності міфологчного простору в художній простір тексту (на матеріалі роману-легенди амеріндіанського письменника Скотта Момадея "Шлях до гори дощів")	47
<i>Гач Н.О.</i> Роль топонімів у формуванні американського культурного континууму в поетичному дискурсі XIX – XXI ст.	52
<i>Головач Т.М.</i> Графічні особливості екзотизмів у сучасній англійській мові (на матеріалі медійних текстів).....	56
<i>Жихарева О.О.</i> Сенсорна образність в англомовному біблійному дискурсі	60
<i>Малигіна Л.М.</i> Етно-ментальний аспект художніх світів Т. Шевченка і Ф. Достоевського	67
<i>Поворознюк Р.В.</i> Відтворення варіативності медичної термінології в художньому творі	75
<i>Покровська І.Л.</i> Релігійні антропоніми в турецькій мовній картині світу.....	80
<i>Серякова І.І.</i> Типология невербальных знаков коммуникации.....	84
<i>Черниш О.А.</i> Структурна та лінгвістична організація текстів жанру "лист редактора" англомовного популярного жіночого журналу як прояв індивідуально-авторського стилю редактора	89
<i>Шкворченко Н.Н.</i> Деловой диалог как объект лингвистического исследования	93
<i>Шутова М.О.</i> Формомодель етнокультурних стереотипів як наукова дескрипція для інтерпретації / реконструкції поведінки представників етнічних груп.....	97
<i>Ющенко Л.О.</i> Утілення особливостей національного характеру українців у жіночих образах історичних творів В. Кулаковського	101
<i>Цуркан М.В.</i> Стилізація розмовності в оповідній структурі прозового твору: теоретико-методологічний аспект	107

Ferens N.O.
Exegesis in Translation of Literature

*Ferens Natalia Oleksandrivna, postgraduate student
 assistant professor at the Department of theory and practice of translation from English, Institute of Philology,
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine*

Abstract. The term ‘hermeneutics’ has growingly been used in translation studies both to mean a practical tool of understanding the original author and a number of philosophic approaches to interpretation. This often results in confusion, especially in post-Soviet translation studies that have only recently incorporated the cultural turn paradigms and are still dominated by the linguistic paradigm. The article suggests adopting a synonymic term ‘exegesis’ to mean the initial understanding of the original text by translator and argues that this seemingly medieval notion can be revived in the context of modern translator’s ethos.

Keywords: *Schleiermacherian hermeneutics, ontological hermeneutics, exegesis, translation, interpretation*

Translation studies have included hermeneutics into their regular range of terms since Schleiermacher as another synonym for *understanding via interpretation* – as well as *interpretation via understanding*. Generally, in humanitarian studies the terms ‘exegesis’ and ‘hermeneutics’ are often used interchangeably, but the latter is much more frequent and technically covers a wider range of concepts and practices, reaching far beyond a simple critical explanation of the text.

In the 20th century the Schleiermacherian notion of hermeneutics as a combination of grammatical and technical interpretation aimed at reaching through symbolic conventions of the language/languages and understanding the ever unconventional Other (an individual figure or a whole culture) [2] was next to substituted by a virtually contradictory concept. The ontological turn shifted the focus of hermeneutics from the romantic congeniality with the Other to the interplay between interpreter’s understanding of the world and her or his self-understanding. Gadamer’s hermeneutic humanism took things even farther, introducing the idea of co-determination of the interpreter and the thing interpreted, through which the interpreter achieves a more profound understanding of both the text and *her or his own self*. Since then Gadamer’s successors and interpreters have been delving deeper and deeper into the abyss of ontological hermeneutics, looking, essentially, for a way to overcome uncertainty towards the very notions of truth and validity of interpretation or to deconstruct the dualistic paradigms and metaphysical approaches in modern philosophy. The focus of interpretation was – and still is – predominantly placed on the importance of understanding the interpreter’s own self. ‘Practical’ hermeneutics – the one more or less synonymic to exegesis – almost lost its relevance as a subject.

In contrast to this, in translation studies hermeneutics is still regarded primarily as a useful, applicable tool and generally evolves from the Schleiermacherian stem, Schleiermacher’s triadic model being revised, in particular, by George Steiner who introduced the idea of fourfold ‘hermeneutic motion’ [9]. But as the omnipresent trans-disciplinarity and interdisciplinarity bleed upon the field and fruits of the cultural turn ripen, more and more advanced scholars seem to feel an urge to incorporate philosophy’s agenda and particularly ontological aspects of hermeneutics into their studies.

On the one hand, Schleiermacher’s legacy is still an object of reflection and a source of models and strategies; on the other hand, for example, Ricoeur’s essentially ontological ideas, concerning, among other things, the no-

tion of hermeneutics, can be suggested as a new ethos for translators, a ‘model of translation’ to ‘reconcile identity and alterity’ in the emerging global world [6, p. 252].

Such synthesis is nothing new to the general paradigm of today’s translation studies that have become something not dissimilar to a crossroads between a number of humanitarian disciplines. Yet, there seems to have emerged a growing need for a neat division between hermeneutics-as-a-tool and ontological hermeneutics. Introducing a new term to ensure such a division looks like a sound option, in particular with translation studies within the post-Soviet tradition. It is only in the recent decades that the latter have started to incorporate the cultural turn paradigms and the associated philosophic approaches to studying translation, and these have blended with the still dominant linguistic paradigm. The resulting fusion of older trends and terms and those newly perceived and received often resembles, rather, a *con*-fusion, with hermeneutics – a tricky manifold concept in itself – being, seemingly, one of the most puzzling notions.

And this is where the term ‘exegesis’ and the concept it encompasses may come into prominence.

In philosophy, exegesis usually covers a narrower range of notions than that included into the idea of hermeneutics. According to an authoritative contemporary philosophic encyclopedia, exegesis as a means of understanding aims merely to achieve ‘a kind of immanent interpretation of the text that excludes its genetic, historical, symbolic, mythological, allegoric or any other external explanation’ [1]

As a tool of understanding, exegesis is regarded ‘not as the drawing of meanings into the text, a process that allows for a variety of readings and ways to make the text full of sense, but rather as a correct, or valid understanding of the text aiming to re-construct its initial meaning’ [ibid], which seems to be very close to the Schleiermacherian romantic ambition of reaching a congeniality with the Other.

This is hardly surprising, as Schleiermacher was actually a theologian who applied the experience of understanding Bible to other contexts. Biblical hermeneutics – or exegesis – is strict and exact and fundamentally strives to answer the question ‘How to read?’ In contrast to this, modern hermeneutics’ primary question is rather ‘How do we communicate at all?’ (according to, for example, ‘Stanford Encyclopedia of Philosophy’ [7]). Schleiermacher is said to be one of the pioneers who introduced the shift; however, as pioneers usually do, he seems to belong equally to the ‘previous’ and the ‘following’ context, and

it is the later interpreters who have 'liberated' his teachings from the inevitable influence of the pattern he is said to have changed.

In studies of literature and translation of literature the question 'How to read?' has undoubtedly remained relevant, as they deal with texts in the first place. The turn from reading to communication equipped the scholars in this field with new concepts and extended the range of contextual readings available to them – historical, symbolic, allegoric, mythological, ironical or any other. Yet, when it comes to providing a basic understanding of what the author originally means, it is the unimaginative, restricting and re-constructing exegesis that plays the part.

In translation, however, one can never stay confined within the limits of basic understanding. A translator *must* translate, that is, provide an interpretation. The very nature of translation always means change, and a global one – a shift between cultures, lingual mediums, epochs, subjectivities, and modes of thought. Thus, exegesis can be only applied in translation as a an initial tool – but not without its implications on ethos.

Exegesis, initially concerning understanding of sacred texts like Bible or Quran, aimed to *draw out* the meaning from their allegories. The process when the interpreter is *drawing in* an external meaning – something that in the recent decades both certain trends in ontological hermeneutics and translation strategies like domestication seemingly have championed – is called eisegesis.

In theological contexts eisegesis is usually disapproved, but when we apply the idea to the practices of literature translation, it does not – at least at the first glance – look blasphemous at all. It seems to fall in the line with the domestication strategy – which in the case of translation from global languages like English is no less subversive, resistant and daring than Venuti's radical foreignization [9] within the context of translation from the 'less global' languages into English. In Ukraine, in particular, the national culture always highly depended on translated material as a means of development and a way of resisting cultural pressure first from Imperial Russia (and Imperial Austro-Hungary and Poland) and then from Soviet Russia. Domestication, thus, has been a popular translation strategy among Ukrainian translators in the 20th century, and bold experiments with both the Ukrainian language and the source material were – and still are – anything but uncommon.

However, at a closer look strategies like domestication or foreignization do not appear to match up directly with, correspondingly, eisegesis and exegesis. Both a domesticating and a foreignizing translation can be either exegetic or eisegetic in nature according to whether the interpreter made an initial effort of understanding the author or simply decided to draw a meaning in instead of trying to draw one out.

From this point of view eisegesis in translation may look as condemning as in theology. However, the eisegetic translator is at least partly redeemed by the fact that nowadays translation is a matter of choice with no strict canon around, and no such thing as translational sacrilege exists – at least within the theory line, for when it comes to a particular author being, as it may seem, profanized translationally, a dramatic reaction may follow.

As Douglas Robinson states it, a translator's version of the author's work can be *re-verse*, *sub-verse*, *con-verse*, *per-verse*, and, seemingly, *any-verse*, with perverse translation being 'the warping of a reader's trust beyond replacement or redirection: a confusion, an unraveling of response, a stymieing of response, a putting the TL reader at sixes and sevens with regard to the SL text' [6, p. 232]. A perverse translation is regarded as a product of 'ideosomatically correct thinking, precisely parodic, a senseless turning inside-out-and-upside-down-and-every-which-way of all that our culture holds ideosomatically dear. We value meaning? Strive for meaningless (Dada). We value order? Sow chaos (Aleatory art). We value truth? Glory in useless lies (Oscar Wilde, aestheticism). We value morality? Cultivate amorality (The Marquis de Sade). We value the metaphysics of present? Deconstruct (Jacques Derrida)' [Ibid].

Translational perversion seems to be much in line with the early postmodernist values of not regarding anything as valuable, the very idea of a playful iconoclasm (which differs dramatically from a cynical ignorance of post-postmodernism) seeming the only exception to the rule. But even a perverse translation is not necessarily eisegetic: an educated blasphemy requires a lot of thoughtfulness and sense – another postmodernist paradox. A blasphemous interpreter initially may be an Eco's *lettore modello*, full of cognitive reverence and making a deeply exegetic preparation with the SL text to then create a truly perverse TL version.

Thus, exegesis in translation is not so much about the product of translation (though its being there definitely shows for an attentive critic or even an intent and educated reader, no matter how far the translator may have decided to go in her or his interpretational shift) as about the process, and about the preparation stage in particular. The study of the historical and cultural backgrounds for the author and the text and analysis of grammatical, syntactical and lexical features of the latter, as exegesis implies, all mean to turn the translator into the *lettore modello* as suggested, in particular, by James Holmes, who says that a good 'metapoet' (i.e. translator of poetry) should possess 'acumen as a critic, craftsmanship as a poet, and skill in the analysing and resolving of a confrontation of norms and conventions across linguistic and cultural barriers in the making of appropriate decisions' [3, p.13-14].

Exegesis in translation is the initial tool, an initial attitude of the translator, something that comes even before the choice of strategy: their desire for a dialogue with the author. And as such, translator's exegesis does not mean translator's humbling or invisibility.

Modern philosophy regards exegesis not as reviving medieval scholastic tradition as a way of interpretation or a new cultural paradigm, but rather means 'to update its initial striving for an immanent interpretation and seeing understanding as reconstructing of the initial meaning' [1]. Being in line with late postmodernist desire for the validity of understanding that comes in the 20th century much as a response to the eisegetic forgetfulness and barbarism of the coming post-postmodernism, this new look at a revised, redeemed exegesis – a neo-exegesis, so to say – implicates, seemingly, its Talmudic and not Hellenistic nature.

Within the Hellenistic, or Socratic dialogue understanding is inevitably dichotomist and has much to do with rivalry, as in order for one side to be right the other *must* be wrong. Medieval scholastic and Biblical exegesis is essentially Hellenistic, and Schleiermacherian tragic view of translation stems from this dichotomist logic of somebody (interpreter) necessarily being wrong if only the Other (author) is right – and vice versa.

In contrast to this, a Talmudic dialogue, as it can be conceived from the works of Martin Buber (whose paradigm of mutual understanding is championed in translation studies by Robinson's dialogical theory of translation [6]) and Emmanuel Lévinas, does not exclude the possibility that *both* participants of the dialogue are right, no matter how contradicting their points may look. According to Lévinas, the aim of a dispute within the paradigm of Talmudic exegesis is not to prove that somebody is right or wrong, but rather to reconcile (but not necessarily to resolve) the differences and open a new piece of truth. Comprehending the Other, or the exegesis of the Other is based upon understanding where the Other initially comes from, irrespective of the immediate context, and accepting, rather than dreading or resenting this otherness [4].

To an average person, translation of a literary work is something not dissimilar to plain and simple restatement

of what the author has said, just using different words. For a translator or a scholar of translation it is obvious, of course, how far from the reality this naive belief is. The basic exegetic understanding can be reduced to plain restating – but in translation one can never avoid the drawing in of the external meanings that are defined by the specifics of the target language or culture; by the *zeitgeist* or the interpreter's wish to discard the trends; and by translator's own subjectivity. However, all this essentially does not make the translator wrong, and that is why conceptually exegesis in translation is of the open-to-dialogue nature.

As an applied tool, translator's exegesis is about the initial re-constructing of the original context and meaning and gives one the answer to the question 'How to read (the text before translating it)?' However, as an applied ethical paradigm in line with late postmodernist search for validity, translator's exegesis deals with the interpreter's initial desire of becoming the *lettore modello* and truly comprehending the Other – the author. It is about opening a dialogue with the author and entering a humanist interaction rather than starting a mindless guessing game of eisegetic irony or, worse, cynicism.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. История философии. Энциклопедия. Составитель и главный научный редактор А.А. Грицанов – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом. 2002. [Э-ресурс] / История философии. – <http://www.psylib.org.ua/books/gritz01/index.html>.
Istoriya filosofii. Entsiklopediya. [A History of Philosophy. An Encyclopedia] Sostavitel' i glavnyy nauchnyy redaktor A.A. Gritsanov – Mn.: Interpresservis; Knizhnyy Dom. 2002. / Istoriya filosofii. – [Online] Available at: <http://www.psylib.org.ua/books/gritz01/index.html>.
2. Шлейермахер Ф. О разных методах перевода / Ф. Шлейермахер. // Вестник Московского университета. Сер. : Филология. – 2000. – № 2. – С. 127–145.
Shleyermakher F. O raznykh metodakh perevoda / F. Shleyermakher. [On different types of translation] // Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. : Filologiya. – 2000. – № 2. – S. 127–145.
3. Holmes, James S. Forms of Verse Translation and the Translation of Verse Form/ Holmes, James S. Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies. – Amsterdam: Rodopi, 1988. – 117 p.
4. Lévinas, Emmanuel. Humanism of the Other. University of Illinois Press, 2003 – Philosophy – 83 p.
5. Nouss A. Translation and métissage // In Translation – Reflections, Refractions, Transformations. Edited by Paul St-Pierre and Prafulla C. Kar – Vol.71, Philadelphia, USA: John Benjamins North America, 2007. – pp 246-252.
6. Robinson, D. the Translator's Turn – Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1991. – 318 p.
7. Stanford Encyclopedia of Philosophy – [Online] Available at: <http://plato.stanford.edu/entries/hermeneutics/>
8. Steiner G. After Babel. Aspects of Language and Translation / G.Steiner. – UK : Oxford University Press, 1975. – 519 p.
9. Venuti L. The Translator's Invisibility. A History of Translation / L.Venuti. – L.–N.Y. : Routledge, 1995. – 345 p.

Ференс Н.А. Экзегетика в литературном переводе

Аннотация. Термин “герменевтика” в науке о переводе в последнее время употребляется как для обозначения практического инструментария, используемого для первоначального понимания оригинального автора, так и в контексте целого спектра философских подходов к осмыслению перевода. В результате нередко возникает путаница, особенно на постсоветском пространстве, где студии перевода только в последние десятилетия восприняли достижения культурного поворота и где до сих пор доминирует лингвистический подход. В статье предлагается употреблять для обозначения инструментария, который обеспечивает первоначального понимание текста переводчиком, синонимичный термин “экзегетика” или “экзегеза”. Приводятся аргументы в пользу того, что это понятие из арсенала средневековой схоластики может быть возрождено в контексте деятельности современных переводчиков литературы.

Ключевые слова: шлейермахеровская герменевтика, онтологическая герменевтика, экзегетика, экзегеза, перевод, интерпретация

Korol' L.P.**The Novels by Valentine Chemerys in the Ukrainian historical prose: Problems and Poetics***Korol' Lesya Pavlovna, Postgraduate of the Department of Ukrainian Literature
Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, Ukraine*

Abstract. The article presents an analytical review of literary materials about Valentine Chemerys and his literary creative activities. Some biographical data, memoirs of scientists and the writer's contemporaries are given. The historical novel *Olbia* by V. Chemerys is analyzed. The author pays attention to the peculiarities of its form and content, clarifies the importance of the interpretation of historical events mentioned in the works. The peculiarities of the creative individuality of the writer are specified.

Keywords: *historical prose, historical novel, literary work, the Scythians, Scythia, Olbia, individual style*

Statement of the problem. Historical subject matters take one of the leading positions in Ukrainian literature. "Functioning of historical prose can be considered a logically completed peculiar interpretation of the past of the people. It has historical roots in folklore, hagiographical literature, chronicles, historical chronicles and other kinds of the genre in which history is presented as subject of the literary interpretation" [10, p. 15]. Literary studies on the subject are presented in the scientific heritage of Ukrainian scientists of the second half of the XXth century S. Andrusiv, E. Baran, R. Bagriy, N. Bernadska, A. Gulyak, M. Ilnytsky, N. Kopystyanska, M. Syrotiuk, V. Chumak and others.

Historical prose, its genre and style specifics, genesis and evolution have been studied properly by history of literature, comprehended by literary theory, but many of its aspects have not been studied well enough yet. "The key notions for realistic epic have been the following ones: "truth", "true", "veracity", "objectivity", "lifelikeness", "practical way of thinking" [5, p. 12]. "The basis of the artistic and realistic studios was the principle of cause-effect relationships, because, as I. Franko emphasized, "neither in nature nor in life there is anything accidental... everything has their reasons, everything is worth studying and evaluating". He revealed the essence of the realistic narrative, which is based on the principle of determinism. Epic is to emphasize "analysis of the impacts, of these dark forces that every second push a person in his life", "contemplation of thousands of fine details through which, like water over the rocks, human life flows, from which, like from blocks of atoms, human actions and deeds, both large and small are made" [2, p. 182]. I. Franko meant also a conscious position of the novelist with his own breadth of outlook and method of large-scale narration, who can analyze social processes, structurize a highly complex composition of the work rationally, disclose events and deeds of the characters, without interfering in them, highlight inconsistencies of human destiny to the environment, show unrealized human intentions.

Relevance of the article is determined by the general state of the current spiritual renaissance of Ukraine, which creates favorable conditions for searching for the new and modernization of the known approaches to scientific study of literary phenomena and specific literary achievements of the writers. Undoubtedly, historical novels by V. Chemerys are of great interest as historical and literary components, as ideological and aesthetic ones, and also as self-sufficient ones, as well as in the context of the Ukrainian literature of the XXth – early XXIst centuries.

Analysis of the recent researches and publications. Systemic comprehension of the genre specifics and typol-

ogy of the historical novel are given in the studies of L. Alexandrova, S. Andrusiv, I. Varfolomeev, N. Bernadska, A. Gulyak, V. Donchyk, M. Ilnytsky, B. Melnychuk, E. Nakhlik, M. Syrotiuk, B. Chumak. Modern literary studies, being independent from non-scientific interests, equipped with new methodological principles which are adequate to understanding the essence of the novel as a genre concept and its variants, and historical novel in particular, try to analyze it as objectively as possible. At the turn of the XX – XXI centuries there appeared theses and monographs by S. Andrusiv, E. Baran, M. Belichenko, T. Bovsunivska, B. Valnyuk, K. Hanyukova, A. Gulyak, A. Eremenko, D. Peshorda, S. Pidoprigora, V. Polishchuk, L. Romashchenko, I. Rusnak, V. Sikorska, L. Tarnashynska, Z. Shevchuk, I. Shynkar, N. Yankova, in which the search for ideologically unbiased understanding of the past can be seen, the genesis and genre features of the historical prose are revealed, peculiarities of the historical prose of the well-known writers are highlighted – P. Kulish, I. Nechuy-Levytsky, M. Starytskyi, O. Sokolovsky, O. Levytsky, B. Lepky, U. Samchuk, P. Zahrebelny, R. Ivanychuk, R. Fedoriv, Y. Mushketyk, Val. Shevchuk and others.

Literary works by V. Chemerys became the object of the study in the works by V. Kyrylyuk [4], S. Martynova [8], L. Romanchuk [13], L. Romashchenko [14], V. Savchenko [15], S. Siverska, V. Chepiha [21] D. Yanko and others. But V. Chemerys's historical novels haven't become objects of either active discussion or deep research. There are only some reviews, comments, articles etc.

The aim of the article is to study literary creative activities of Valentine Chemerys in the context of Ukrainian historical prose. The following tasks are to be solved: to trace the trends in the development of the historical novel of the XXth – XXIst centuries, peculiarities of literary interpretations of the national past in it: it is represented not only well-known novels, but also the works by V. Chemerys which are not widely-known and ignored by critics. Due to this the overall view of literary process is expanding, understanding of the form-and-plot features of the historical prose of this period is deepened.

The horizons of historical Romance philology in the Ukrainian literary process of the XXth – early XXIst centuries lie within a wide time frame, from the prehistoric era to the emergence of Kievan Rus and modern events that are influenced by the past. The search of writers are focused not only on the subjects and new ideas, but on the genre of the historical novel as well. Personal perception of the historical past in the XXth – early XXIst centuries is inextricably linked to personal genre and style concept that contributes to highlighting of past events.

"A novel, in the classic sense, having gone through modifications from the classical works, the medieval ones..., has proved that genre is a historical category" [5, p. 11]. Y. Kovaliv claims that principles of the definition of the novel, its type, nature and functions within realism as a specifically historical trend, have changed. "Considerable length of the work enabled prose writers to investigate the nature and type of the character thoroughly and to give a comprehensive description of the history and milestones of people's life and its sense. There has been a shift from the narration about one character to the narration about many people living in a certain historical period of time" [5, p. 11].

It has been determined that "historical novel, combining the high and the low, historical authenticity and conjecture, signs of historiography and literature itself requires special ways and technologies of its studying – specific reflection about the facts, their modification, literary transformation and interpretation, specific figurative synthesizing, as well as taking into account its temporal, spatial, national and cultural, customary and legal characteristics, ethnic mentality of the presentation etc." [3, p. 56].

The modern Ukrainian literary process is unimaginable without the figure of Valentine Chemerys. Among the prominent figures who have become objects of his literary studies are Oktavian Augustus, Virgil, Horace, Dmitry Hunya, Petro Doroshenko, Alexander the Great (the King of Macedonia), Carl Gustaf Emil Mannerheim, Publius Ovidius Naso, Yakiv Ostryanytsya, Pavlyuk, Ivan Sulyma, Bohdan Khmelnytsky, Cicero.

V. Chemerys is the author of many novels, including eight historical ones: *Olbia* (All Ukrainian Arkadiyev Literary Prize 2009), *Scandal in the Imperial Family*, *Death of Ateius* (D. Yavornytsky Literary prize), *Epirus Witch or Olympiad* – the Queen of Macedonia, *Marina* – the Queen of Moscow. For the novels on the history of Ukraine *Fortress on the Boryspen* and *Warrant for Love*, the author was awarded the International Prize of the Ukrainian Cossacks "Lytsarske Pero", 2008 [12, p. 2]. In 2009 he was awarded the I. Mazepa Literary Prize for the historical novel about Hetman Petro Doroshenko *With No Right to Return* [11, p. 2].

V. Chemerys has been interested in History since his school years. Moreover, the writer got interested in the history of Scythia. "Scythian epoch is, perhaps, the most interesting and the most brilliant period of the ancient history of Ukraine, associated with the name of the people who inhabited the vast expanses of the Black Sea seaside in the North for centuries and had a great influence on the development of states in Eastern Europe, Central and Western Asia, Southern Siberia" said S. Olhovskiy [9, p. 4]. "In his nine-volume *History* Herodotus outlined the history of the Greek-Persian Wars, which takes up almost half of the volume. Due to the campaign of the Persian King Darius I Hystaspes to Scythia, he first gave a systematic description of Scythians' life and setup" [9, p. 5].

V. Chemerys firmly believes that the Scythians were one of those peoples that greatly enriched the history of our country. "Look: Scythian carts that were creaking with wooden, metal rimmed wheels 2,5 thousand years ago across the steppes of Ukraine is an exact copy of future carts, called Tchoomak's carts, so Tchoomak's ox-carts are an exact copy of the Scythian ones. So, the con-

nection is evident. ... And take embroidered towels – they seem to be Ukrainian, authentic, Ukrainian thousand times. And in fact they are traced back to Scythia, Scythian applications". These words of the famous specialist in Scythia's history E. Chernenko are often cited by V. Chemerys [8, p. 138].

The writer was searching for deep roots of his people, and alongside with it, for the answer to the question what is more important for history: the fortunes of nations, the events which make it (history), or the fate of one person, his/her feelings and thoughts?

The historical novel *Olbia* is one of the best works of V. Chemerys. At least high appraisal of critics and numerous letters from readers, received by the author, indicate this very clearly. This work of literature was written in 1969, "Approximately at the end of the hot summer of 1969, I, finally, completed – after many years of slow, and therefore pleasant work – my first historical novel *Olbia* [16, p. 12].

The fate of the novel is very similar to the fate of the protagonist – *Olbia*. It is also unforeseen and long-suffering, (the work was banned within 13 years), but still happy (later it was published several times and became part of the 30-volume library of masterpieces – Ukrainian historical novels), because if translated from ancient Greek, *Olbia* means "happy."

The novel describes a particular and important historic event – the war between the Scythians and a mighty army of the Persian King Darius, that took place at the end of the 6th century BC. The war backdrops the story of a short and tragic, full of hardships and adventures life of a young Greek girl *Olbia*. She was given away in marriage to the mighty and powerful leader of the Scythians – *Tapur*, for political reasons and by the will of her father – archon of the Greek colony *Olbia*.

"That's the right time for you to serve the motherland, daughter, if you get married to the Scythian. If you become wife of the nomads' ruler, you will help consolidate peace and commerce between us and the steppe people. For our city and police it's just happiness" [19, p. 27]. Nobody thinks about *Olbia*'s happiness and future life with an unloved person; this way the author shows the collision of the personal and the social.

Being brought up in the traditions of ancient culture, she takes her marriage to a barbarian nomad as collapse of her life. "A Greek girl, who was given in to marriage by parents, was taken to a new family in a beautifully decorated, flowery chariot. But hardly had the bride entered the new house, when the chariot was burnt at the door. It was the sign that she had no way back, she would never return back, till the end of her life. From that moment she no longer existed for her parents, for relatives, for the whole world. Since the chariot had been burnt at the door, and the ash had been scattered by the wind ... " [19, p. 5].

"Her face is a little long, clean, soft, slightly swarthy, with thin eyebrows that rise on the forehead like two wings, with bright eyes, a beautiful mouth, with lips like painted ones... Beautiful, delicate, not burnt by the steppe wind" [19, p. 54]. That is how the Scythians saw *Olbia* for the first time, when she and *Tapur* arrived from her native city.

For the main characters of the novel their love is really unique and mysterious.

Olbia lived with her father only and she knew nothing about her mother. When she grew up, she tried to ask her father about her mother, but all her attempts were in vain. "You have no mother. And you have never had her. Just a woman gave you a birth once. That's all. She was the slave of her lust. She didn't exist! – There was a Hospitable Sea, and there was a dolphin, that brought you on its back out of the sea. That is it. And do not torment me" [19, p. 37]. Due to the fact that Olbia will get to Tapur, she will find her mother and get to know the truth about what happened a long time ago.

So, that is how quite a short life of Olbia ended up, so tragically and unexpectedly, as she had only lived about 20 years. The novel ends with the epilogue "Tapur shut the door forever", in which Olbia's funeral is described. "Goodbye, Olbia! Do come into my dreams more often. Tapur turned round and went out, shutting the heavy oak doors of Olbia's grave, with shrill squeaking. He closed them forever ... " [19, p. 408].

Strong love in the works of Valentine Chemerys always borders – by its excessiveness – with death. But, despite all this, it still wins. For, according to the author, only love is worth something in this world.

The energy of great love is so strong, that it remains in the world even after death of one of the lovers. Olbia will appear in Tapur's dreams; a huge tomb that is visible far into the desert has become a sign of boundless love.

Historical background for love relationships of the characters in his novels is organic for the writer's creative achievements. His literary instinct enables him to find an interesting angle of vision of humanistic constituency and optimal expression of the personality, full of psychological streams of life and fate, labour-struggles, aspirations and achievements.

That great ancient state appears before readers of the novel Olbia as a legendary and real, full of glory and valor, known and unknown, enigmatic and mysterious "Country of Horsemen with bows", as Scythia of warriors and farmers, kings and chiefs, sorcerers and healers, Scythia of heroes and wizards unsurpassed masterpieces that still amaze and impress humanity.

So, Valentine Chemerys is the first writer in Ukraine who dared to write a novel on the Scythian theme. "A fascinating plot, an adventure genre of the novel, an intricately composed fabula made the book very interesting, and enabled it to gain popularity among readers. And now any consideration of the Scythian period in the history of our land is not possible without Olbia by V. Chemerys" [8, p. 140].

The gripping and dynamic historical novel – Epirus Witch or Olympiad – the Queen of Macedonia tells about life-changing events – wars, conspiracies, coups, captures of cities and the whole states, treacherous murders, about the struggle for power that was led on the lands of Macedonia and other Balkan states, Greece, Asia Minor during the reign of Philip II (382-336 years BC) and after his death.

The book by Valentine Chemerys *Generals of the Empire* contains two pieces of work: the historical novel *With No Right to Return*, written in 2002 and the narrative *Line of Mannerheim*, written in 2003. Two seemingly different personalities meet under the same cover: Ukrainian Hetman Petro Dorofiyovych Doroshenko who lived in

the 17th century, and the Finnish national hero Carl Gustaf Emil Mannerheim, who was born two centuries later. But if you look closely, you can see that Ukrainian and Finnish heroes have a lot of things in common: they both served the Russian Empire for some time, they both achieved high ranks. However, both Doroshenko and Mannerheim passionately loved their homeland and, for her sake, they defied the empire.

The historical novel *With No Right to Return* is full of various philosophical maxims, quotations, proverbs and sayings. The novel contains poetic lines, elements of correspondence, stories and memories, fragments from folk songs, which confirm the original formal and technical organization of the work.

The novel *Fortress on the Borisphe*n by V. Chemerys shows quite a short period of time in Ukrainian history. This period is quite short but very important as it was the portent of the Great Liberation War headed by Bohdan Khmelnytsky. The events begin in the summer of 1635, when the Cossacks, led by Hetman Ivan Sulyma ruined Kodatsk fortress on the Dnieper, and end with Kumeykivsk battle, in which Ukrainians defended their land and honor with dignity from the Polish gentry and only the betrayal prevented them from gaining the victory.

The historical novel *Fortress on the Borisphe*n by V. Chemerys reveals national traits of Ukrainian people, contributes to understanding of the importance of the spiritual consciousness of the nation, typical and distinctive features of one's "self", good and evil, spiritual and physical energy, which our distant predecessors possessed. In his novel the author highlights the feelings of the unity of Ukrainians' aspirations to material and spiritual achievements, to freedom and nationhood, shows the connection of times, things that generations have in common, succession of liberation traditions.

V. Chemerys is one of those writers who do not forget about the reader. All his works are marked with intrigue, full of "amusing pieces", unexpected course of events and so on. V. Savchenko calls him "the most productive prose writer of Pridneprovye and one of the most productive in Ukraine" [15].

Writer's love for the history of his native land is boundless. He tells with pride and pain about the dramatic and tragic, romantic and full of heroism and self-sacrifice events of its centuries-old existence. V. Chepiga said that "it is easy and ... difficult to write about V. Chemerys. It is easy because there is what to write about, it is difficult because he writes a great deal, digs, as they say, deeply, turning fertile layers, sows his creative grain into the field, which gives a good literary crop" [21, p. 152]. Valentine Chemerys seems to know every word that deserves attention, that is written either yesterday or today. He has undeniable taste, phenomenal memory and analytical mind. He stands out by "the depth of study of factual material" [21, p. 154] and sophisticated stylistics. Dozens of historical figures opened by V. Chemerys are defined by the word of the expert. He is a person with broad interests; he is interested in everything – from ancient history to the present day vital problems.

Literary creative activities of V. Chemerys offer modern researchers wide interpretational possibilities. His literary works, and historical prose in particular, have not been studied properly yet. The analysis of the novels by

V. Chemerys proves that their poetics is characterized by romanticizing of the heroic epoch, restraint, avoidance of sentimentality, presenting the heroic deeds as ordinary

ones, revealing the author's attitude to the events and behavior of the characters, deep psychological insight.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Білоус П.В. Теорія літератури: навч. посіб. / П.В. Білоус. – К.: Академвидав, 2013. – 328 с.
Bilous P.V. Teoriya literaturi: navch. posib. [Literary Theory: Tutorial] / P.V. Bilous. – K.: Akademvidav, 2013. – 328 s.
2. Гнатюк М.І. Іван Франко і проблеми теорії літератури / М.І. Гнатюк. – К.: ВЦ "Академія", 2011. – 240 с.
Hnatiuk M.I. Ivan Franko problemi teorii literaturi [Ivan Franco and problems of literary theory] / M.I. Hnatiuk. – K.: VC "Akademiya" 2011. – 240 s.
3. Дудніков М.О. Основні функції історичного роману / М.О. Дудніков // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 2. – С. 53 – 57.
Dudnikov M.O. Osnovni funksiï istorichnogo novae [The main functions of the historical novel] / M.O. Dudnikov // Zaporizkogo natsionalnogo universitetu. – 2008. – № 2. – S. 53 – 57.
4. Кирилюк В. "Убивство на хуторі біля Диканьки" / В. Кирилюк // Культура і життя. – 2003. – 5 лист. – С. 4 – 5.
Kyrylyuk V. "Ubyvstvo in Farm bilja Dikanki" ["Murder at the Farmstead Near Dykanka"] / V. Kyrylyuk // Culture i Zhittya. – 2003. – 5 lust. – S. 4 – 5.
5. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець XIX – поч. ХХІ ст.: підручник: у 10 т. / Юрій Ковалів. – К.: ВЦ "Академія". – Т. 2: У пошуках іманентного сенсу. – 2013. – 624 с.
Kovaliv Y. Istoria ukraïnskoï literaturi: kinets XIX – membrum honorarium dicitur. XXI.: Pidruchnik: 10t. [The history of Ukrainian literature: the end of XIX – early. XXI century: tutorial: 10 t.] / Yuriy Kovaliv. – K.: EC "Akademiya." – Volume II: In quaerere Quaerere imanentnogo Sensei. – 2013. – 624 s.
6. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія: у 2-х томах. / Юрій Ковалів. – К.: ВЦ "Академія". – Том 2. – 2007. – 624 с.
Kovaliv Y. Literaturoznachcha Enzyklopedie Yu, in 2 Cap. [Literary Encyclopedia: in 2 vols.] / Yuriy Kovaliv. – K.: EC "Akademiya." – Tom 2. – 2007. – 624 s.
7. Марко В.П. Аналіз художнього твору: навч. посіб. / В.П. Марко – К.: Академвидав, 2013. – 280 с.
Marco V.P. Analiz hudozhnogo fieri navch. posib. [Analysis of the artwork: Tutorial] / V.P. Marco – K.: Akademvidav, 2013. – 280 s.
8. Мартинова С. Історія одного роману, чи роман про одну історію / С. Мартинова // Київ. – 2001. – № 10. – С. 138 – 141.
Martynova S. Istoria est nouum, nouum de chi istoriyu [History of a novel, or a novel about a story] / S. Martynova // K. – 2001. – № 10. – S. 138 – 141.
9. Ольговський С.Я. Володарі степу. Військова справа й озброєння скіфів VII ст. до н. е. – III ст. н. е. / Сергій Ольговський. – К.: Наш час, 2010. – 128 с.
Olgovsky S.Y. Volodari steppe. Viyskova iure ozbroennya skifiv saeculo VII. BC. e. – III classis. n. e. [The Lord of the desert. Military weapons and Scythians VII century. BC. – III. BC.] / Sergiy Olgovsky. – K.: Hora, 2010. – 128 s.
10. Особливості української історичної прози ХХ століття: монографія / [Александрова Г. О., Богданова М.М., Мельникова Ю.О., Співак І.Е.]; автор передмови і науковий редактор Ю.І. Ковалів. — Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2008. – 226 с.
Osoblivosti ukraïnskoï istorichnoi prose stolittya XX: monografiya [Features of Ukrainian historical fiction of the twentieth century: the monograph] / [G.O. Alexandrova, M.M. Bogdanov, Y.O. Melnikova, I.E. Spivak]; i per peredmovi Naukova editor Y.I. Kovaliv. – Donetsk: bene "South East Co Ltd" 2008. – 226 s.
11. Премія імені Івана Мазепи: Всеукраїнська козацька літературна премія ім. І. Мазепи за 2009 рік присуджена Чемерису Валентину Лукичу за роман "Без права на повернення" // Літературна Україна. – 2009. – 19 лют. (№ 7). – С. 2.
Premia imeni Ivana Mazepi: Vseukraïnska Cossack literaturna Premia im. I. Mazepi rik prisudzhena Chemeris Valentin Lukic eius nove "Sine iure Povernennya" [Award of Ivan Mazepa: Ukrainian Cossack Literary Prize. I. Mazepa in 2009 awarded Chemeris Valentin Lukic for his novel "No right of return"] // Literaturna Ucraina. – 2009. – batur XIX. (№ 7). – S. 2.
12. Премія "Лицарське перо": Всеукраїнська козацька літературна премія "Лицарське перо" за 2008 рік присуджена Чемерису Валентину Лукичу за історичний роман "Фортеля на Борисфені" // Літературна Україна. – 2008. – 22 трав. (№ 19). – С. 2.
Premia "Litsarske calamum": Vseukraïnska Cossack literaturna Premia "Litsarske stilo" ad 2008 rik prisudzhena Chemeris Valentin Lukic istorichny pro nova "in Arce Borisfeni" [Award "Knights Pen": Ukrainian Cossack literary prize "Knights pen" for 2008 awarded Chemeris Valentin Lukic historical novel "Fortress on Borisfen"] // Literaturna Ucraina. – 2008. – 22 trav. (№ 19). – S. 2.
13. Романчук Л. Загадка чарівності / Л. Романчук // Київ. – 2001. – № 9 – 10. – С. 138 – 141.
Romanchuk L. piscium charivnosti [Riddle charivnosti] / L. Romanchuk // K. – 2001. – № 9 – 10. – S. 138 – 141.
14. Ромашенко Л.І. Інтерпретація національної історії в українській прозі ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.01.01. "Українська література" / Л.І. Ромашенко. – К., 2006. – 25 с.
Romashchenko L.I. Interpretatsiya natsional'noyi istoriyi v ukrayins'kiiy prozi XX st.: avtoref.dys. na zdobuttya nauk. stuena doktora filol. nauk: spets. 10.01.01 "Ukrainian literatura" [Interpretation of national history in the twentieth century Ukrainian prose.: Thesis. Thesis for obtaining sciences. degree of Doctor of Philology sciences specials. 10.01.01 "Ukrainian Literature"] / L. I. Romashchenko. – K., 2006. – 25 s.
15. Савченко В. "Шлях у три покоління" (есе про прозаїків Придніпров'я) Антологія прози Придніпров'я. Передмова / В. Савченко [Е-ресурс]. – Режим доступу: <http://filosof-50.ucoz.ru/publ/3-1-0-76>.
Savchenko V. "In via trium pokolinnya" (de prozaïkiv Pridniprov'ya Eurum) Antologiya Pridniprov'ya prosa. Peredmovia ["The way in three generations" (essays on writers Prydniprov'ya) anthology of prose Dnieper. Introduction] / V. Savchenko [Electron resource]. – Ratio autem accesserunt: <http://filosof-50.ucoz.ru/publ/3-1-0-76>.
16. Чемерис В.Л. Веселий смуток мій: [автобіографічна трилогія] / В.Л. Чемерис. – К.: Український фітосоціологічний центр, 2007. – 245 с.
Chemeris V.L. Fun smutok're mea [avtobiografichna trilogiya] [Funny my sorrow: [autobiographical trilogy]] / V.L. Chemeris. – K.: Ukrainsky centrum fitosotsiologichny 2007. – 245 s.
17. Чемерис В.Л. Генерали імперії: іст. романи / В.Л. Чемерис. – Харків: Фоліо, 2008. – 380 с.
Chemeris V.L. Generali imperii: ist. Romani [The generals of the empire: historical novels] / V.L. Chemeris. – Kharkiv: Folio, 2008. – 380 s.
18. Чемерис В.Л. Епірська відьма, або Олімпіада – цариця македонська: історичний роман / В.Л. Чемерис. – К.: Український письменник, 1995. – 350 с.
Chemeris V.L. Epirska vidma, Olimpiada itera – Tsarina makedonska: istorichny novae [Epirus witch or Olympics – Macedonian queen: a historical novel] / V.L. Chemeris. – K.: Ukrainsky pismennik, 1995. – 350 s.
19. Чемерис В.Л. Ольвія: роман / В.Л. Чемерис. – Х.: Фоліо, 2008. – 412 с.

- Chemeris V.L. *Olviya [Olbia: a novel]* / V.L. Chemeris. – K.: Folio, 2008. – 412 s.
20. Чемерис В.Л. Фортеця на Борисфені: історичний роман / В.Л. Чемерис. – Х.: Фоліо, 2011. – 443 с.
- Chemeris V.L. *Fortecha na Borisfeni: istorichny novae [The fortress at Borisfen: the historical novel]* / V.L. Chemeris. – Kharkiv: Folio, 2011. – 443 s.
21. Чепіга В. Убивство на хуторі біля Диканьки / В. Чепіга // Вітчизна. – 2003. – № 11 – 12. – С. 152 – 155.
- Chepiga V. Ubivstvo in Farm bilja Dikanki [Murder at the Farmstead Near Dykanka] / V. Chepiga // Vitchizna. – 2003. – № 11 – 12. – S. 152 – 155.*

Король Л.П. Романистика Валентина Чемериса в контексте украинской исторической прозы: проблематика и поэтика

Аннотация. В статье представлен аналитический обзор литературоведческих материалов, посвященных творчеству Валентина Чемериса. Приводятся некоторые биографические данные, воспоминания ученых и современников писателя. Анализируется исторический роман В. Чемериса “Ольвия”. Автор обращает внимание на его формосмысловые особенности, выясняет значение интерпретации исторических событий в произведениях. Определены особенности творческой индивидуальности писателя.

Ключевые слова: *историческая проза, исторический роман, литературное произведение, скифы, Скифия, Ольвия, индивидуальный стиль*

Kurchenko O.O.

Verbal Politeness: the Principle of Additional Effort vs. the Linguistic Economy Law

Kurchenko Olena Oleksandrivna, PhD Senior Lecturer at Spanish and Italian Philology Department
Institute of Philology, Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine

Abstract. In this paper we formulate the principle of additional effort as basic verbal politeness principle, and analyze the existence reasons of such a principle in spite of the main development law of every natural language, the linguistic economy law.

Keywords: verbal politeness, principle of additional effort, linguistic economy law

1. Introduction

The present stage of Linguistics development is characterized by a special interest towards the problem of the interrelation between the language and the culture. The science about the language is more and more transformed into the science about the human being, the structure of his mentality, the forms of his interaction with other people and with the world where he lives.

The impossibility of a successful communication without knowledge about the interlocutors' culture is already an obvious fact, that's why the questions regarding relationship between the language and the culture are more and more actual. The researchers of different realms of knowledge about the human being have come to the conclusion that the culture reflects the human consciousness and defines the peculiarities of people's communicative behavior: W. von Humboldt, A.A. Potebnia, J. Baudouin de Courtenay, L.S. Vygotskiy, G.P. Melnikov, N.D. Arutiunova, E.M. Vereschagin, A.A. Zalevskaya, V.G. Kostomarov, Y.N. Karaulov, V.I. Karasik, Y.A. Sorokin, I.A. Sternin, E.F. Tarasov, N.V. Ufimtseva, V.E. Shagal, V.I. Shakhovskiy, A. Wierzbicka, A. Duranti, G. Triandis, D. Hymes, G. Hofstede, E. Sapir, R. Scollon, S. Scollon, R. Young and many others.

Nowadays it is not discussible the fact the verbal communication is not only an information interchange, but also a form of establishing, maintaining and cutting off of social relationships, as well as of demonstrating the attitude of the speaker towards his interlocutor. At the same time, the communicative categories in their quality of communicative consciousness elements are very little investigated so far.

In the context of mentioned tendencies a research dedicated to the politeness category becomes timely and topical. As every important social phenomenon, the politeness has its verbal realization. It is precisely the verbal politeness which interests us in general and particularly in its relationship with the main law of the development of a natural language, which is reflected in the title of this article.

So what do we understand under the term "politeness"? Having analyzed a big number of existent definitions, we have done the following compiled definition: politeness is a systemic category of the communicative consciousness, that regulates speakers' communicative behavior in order to reach a determined goal.

The majority of the researchers underline the universality of politeness, adding nevertheless that its concrete realization is characterized always by national specifics. In this article we would like to focus on the universal side of politeness. The universality of this communicative (and social) phenomenon consists in a quite paradoxical for a

natural language principle: the principle of additional effort.

2. Principle of additional effort in politeness

In our opinion, the politeness functions due to the principle of application of an additional effort – this is valid both for non-verbal and verbal politeness. In the context of the non verbal politeness everything is clear: if we cede somebody a seat, we produce an additional effort, if we hold the door open for somebody to get in, also; and so on. Possibly, at the verbal level it is not that obvious, that's why we will explain it in detail.

In the first place, let's formulate the definition of the functioning of this principle: **the principle of additional effort consists in the application of an additional verbal effort in order) to transform neutral (or transactional) sentences into polite ones.**

Let's illustrate our postulate with an example at the level of Phonetics, namely the prosodic one, which is possibly the less obvious field of the functioning of the principle of additional effort.

What is at issue is the intonation in interrogative sentences in Spanish, though this phenomenon takes place in many European languages. Special questions beginning with interrogative words – *qué, quién, cómo, cuánto, dónde, cuál* – formally have an intonation similar to the one used in affirmative propositions, in spite of being questions; that means that the prosodic curve goes down in its final part:

¿Qué desea la señora?

Such an intonation is possible when, for example, we are reading a question from a didactic text:

La señora desea una taza de café. – ¿Qué desea la señora?

But when the same question is formulated by a waiter to a client of the cafe he works at, the prosodic curve would be like this:

¿Qué desea la señora?

As we can see, here the intonation goes up in its final part, as if we were speaking about a general question (without special interrogative words), therefore we can say that here, according to Spanish phonetician Antonio Quilis, the questions are formulated "with a tint of politeness" [1, p. 84], because two features are used to express the question: an interrogative word and the ascendant in-

tonation, which means redundancy. In neutral situations only one feature is used, because of the law of linguistic economy. That is, the speaker uses the redundancy in order to formulate a *polite* question. A. Quilis in his manual *Principios de fonética y fonología españolas* [1, p. 84] says: "Linguistically correct questions may seem as "hard", "cutting", "dry" and to avoid it redundant patrons are used". So, here we can observe an eloquent example of the functioning of the principle of additional effort.

The same happens in Italian and in other European languages. The book "Politeness in Europe", published by Leo Hickey and Miranda Stewart, in chapter 2 [2, Ch.2] under the caption *Politeness in France: How to buy bread politely*, contains a very interesting example of polite question, worded as a greeting, which is usual in French bakeries: instead of the normal intonation of the greeting: *Bonjour, madame!*, sellers address their clients saying: *Madame, bonjour?*, that is, with a clear interrogative intonation [2, p. 32].

In order to illustrate the mentioned principle of additional effort, I chose a phonetic example, because the mechanics of this principle in other respects are much easier to observe, or one could even say practically evident. As far as lexicon is concerned, we very often observe an excess of verbosity, which goes together with a syntax characterized by exceedingly complicated phrases. Going beyond intonation, there are other examples in the realm of phonetics, where the additional effort is evident: politeness calls for a better pronunciation, for articulating words more clearly and this supposes an additional effort of the speaker.

Leaving aside the question of politeness, let us consider the main law of the development of every natural language.

3. Law of Linguistic Economy

Development of any language depends of many different processes, which take place within it. Some of those have a universal character, occurring in all, or in nearly all languages, other are specific, happening in a determined society. One of the universal mechanisms in the development of languages is the law of linguistic economy, a trend toward diminishing verbal effort.

Considerations about linguistic economy were widespread in the XVII and XVIII centuries, relative to discussions about projects of artificial languages, but the systematic study of this question started later on in the XIX century.

In this time, there were even proposals to simplify natural languages in order to make their learning easier, saying that this would only accelerate the natural process, which occur in the development of all languages.

Herbert Spencer [3, p. 172-173] said that according to the "natural laws of evolution" language goes from the complicated to the simple. According to him, long words become short, phrases with many words, become phrases with one word.

The law of linguistic economy, formulated by Witney in 1875 and Schleicher in 1894, was also considered in the structural analysis made by J. Baudouin de Courtenay and his pupil D. Polivanov. In "Practical stylistics of the Russian language", a respected manual in Russia, Dietmar Rosenthal states that "the law of diminishing the use of

articulatory resources is present in all levels of language" [4, p. 53].

Here we propose the following definition of linguistic economy: Linguistic economy is a set of mechanisms for the diminishing of articulatory effort, whose purpose is the improvement of the communication processes.

The French linguist Paul Édouard Passy, while studying certain phonetic changes, centred his attention not only in how, but also in why those changes occurred, which causes provoked them.

Passy's attention was attired by the fact that: 1.- Language constantly tends to eliminate the superfluous. 2.- Language constantly tends to emphasize the necessary [5, p. 227-228].

For Passy those two principles, applied to linguistic diachrony, can also be observed in the synchronic analysis of language and speech. Passy calls the first mechanism "principle of economy" (opposing the term "law of the least effort", proposed by George Kingsley Zipf) and the other "principle of emphasis".

4. The Principle of Additional Effort vs. the Law of Linguistic Economy

The principle of additional effort, which in our opinion is the basis of verbal and non verbal politeness, counteracts the main law of development of language, the linguistic economy law, and thus becomes an obstacle to language development.

The activation of the principle of additional effort in polite communication works as a brake in the development of the language, because it favours conservative forms and changes its norms very slowly as compared to the normal language.

In his monograph *Verbal politeness* (1994), Henk Haverkate observes the interesting fact that children learn to express themselves in a polite manner relatively late. This slow evolution contrast with the early learning of the formal norms of the phonologic and syntactical systems of the language.

This difference finds its explanation in the fact that "from a purely rational point of view, the norms of verbal politeness contradict clarity and efficacy of communication." [6, p. 42].

From the above said it follows that for verbal politeness to exist, there must be a very important cause. J. Baudouin de Courtenay considered that the progressive development of a language results from the struggle of two forces: the force of habit that tends to avoid changes in linguistic norms and the aspiration for convenience [7, p. 58].

Today we understand that politeness results not only from the force of habit, but also from communicative expediency. In other words it would incorporate the same aspiration of language to express the necessary, i.e., the principle of emphasis, formulated by Passy, as a counterweight of linguistic economy.

It's confirmed by recent discoveries in the realm of neuronal science, exposed by Daniel Goleman in his *Social Intelligence*, 2006 [8] and in *The Brain and the Emotional Intelligence: New Discoveries*, 2012 [9]. According to these discoveries, our social contacts create in our brain so called neuronal circuits (which was proved in a great number of experiments with the use of functional tomo-

graphs of magnetic resonance), and the more «rutted», metaphorically speaking, are these circuits, the bigger is the speed that they reach in their functioning. This phenomenon is observed, i.e., in the fact that normally we understand better those people who we know better (during more time). It can also be observed in the mechanism of maternal language learning, as well as in that of foreign languages. Memorizing, repeating many times expressions, dialogues in certain language, we create correspondent neuronal circuits, that lately are used to communicate in this language. The politeness formulae also create analogue circuits. Just because of being traditional, that is, repeated constantly during long periods of time, these formulae are transformed into a traditional circuit, formed and “rutted” in a concrete social group and in a concrete society, that’s why they give certain guarantee of

reaching the desired communication result with an optimal expenditure of efforts.

Which would be, so, the conclusion? The verbal politeness is based on the principle of additional effort, though just because of the frequency of the use of traditional formulae and strategies of politeness, the speaker achieves his communicative goal faster and, paradoxically, with less effort possible. In other words, the application of an additional verbal effort in the reality serves to spare efforts (also the verbal ones) in order to reach the communicative goal, contradicting, on the one hand the linguistic economy law, but on the other hand submits to the law of economy of efforts in general, whose “jurisdiction” is apparently bigger than that of the linguistic economy law.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Quilis A. Principios de fonología y fonética españolas. Madrid: Arco/Libros. 2010.
2. Hickey L., Stewart M. (eds.). Politeness in Europe. Clevedon: Multilingual Matters. 2004.
3. Спенсер Г. Основные начала. Киев: Вища школа. 1986. Spencer H. *Osnovnye nachala*. Kiev: Vyscha shkola. 1986.
4. Розенталь Д. Практическая стилистика русского языка. Москва: Высшая школа. 1965. Rosenthal D. *Prakticheskaya stilistika russkogo yazyka*. Moscow: Vysshaya shkola. 1965.
5. Passy P. Études sur les changements phonétiques et leurs caractères généraux. Paris. 1890.
6. Haverkate H. La cortesía verbal. Madrid: Gredos. 1994.
7. Бодуэн де Куртене И. Избранные труды по общему языкознанию. Москва: Издательство АН СССР. – Т. 1. 1963. Boudouin de Courtenay J. *Izbrannye trudy po obshchemu yazykoznaniiyu*. Moscow: Publishing House of Academy of Sciences of USSR. – Vol. 1. 1963.
8. Goleman D. Inteligencia social. Barcelona: Editorial Kairós. 2006.
9. Goleman D. El cerebro y la inteligencia emocional: nuevos descubrimientos. Barcelona: Grupo Zeta. 2012.

Курченко Е.А.

Вербальная вежливость: принцип дополнительного усилия вопреки закону лингвистической экономии

Аннотация. В статье формулируется принцип дополнительного усилия как основополагающий принцип вербальной вежливости, и рассматривается проблематика существования данного принципа вопреки основному закону развития языка – закону лингвистической экономии.

Ключевые слова: вербальная вежливость, принцип дополнительного усилия, закон лингвистической экономии, прагматика

Lemish N.Y.

Genesis and Development of Causal Dominant Semantic Meanings in Dutch

Lemish Nataliya Yevgenivna, PhD, Associate Professor, Doctorate student
Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine

Abstract. The paper deals with the genesis and development of causal dominants semantic meanings in the Dutch language as one of the languages of our cross-linguistic research. As we differentiate between causal blocks within the causal complex, the causal dominants are considered to be their components, i.e. cause, effect, reason, conclusion, condition, result, concession, consequence, means, and purpose – 10 on the whole. It is anticipated that defining of integral semes and lexico-semantic variants of those dominants can help to prove the fact that the discussed units can be put together in one causal complex for studying. Moreover the found evidence could in our opinion facilitate the clarifying of the closeness of causal thinking and causal structures in the universal language as of the human being, and at the same time, their diversification in studied languages in the near future.

Keywords: a causal complex, causal blocks, causal dominants, integral semes, lexico-semantic variants, genesis

1. Introduction

As a whole our scientific research is dealing with various causal relations in the languages of different structures (Germanic, Romance, and Slavic). Those can be represented by such causal blocks as cause-effect, reason-conclusion, condition-result, concession-consequence, and means-purpose. The hypothesis is that all of them can have something in common in their semes, lexico-semantic variants through the languages, though they may have appeared in different ages. The most important result of such a study could be some evidence found to support the idea that the connection between causal thinking and causal structures can vary from language to language because of various mentality types as well as different language systems.

Discussing the nature of meaning in general D. Geeraerts (2010), following M. Hecht (1888), mentions "an additional aspect of historical-philological semantics" [1, p. 9] within which there is distinguished "a psychological conception of meaning" [1, p. 10]. On assuming this idea any linguistic phenomenon can reveal some properties of the human mind, thus studying semes and lexico-semantic variants of the dominants under research, we are approaching the discovery of different peoples' mentality peculiarity.

The aim of the present paper lies in the semantic analysis and linguistic description of the causal dominants in Dutch (oorzaak / cause, reden / reason, conditie (voorwaarde) / condition, concessie (tegemoetkoming) / concession, doel / purpose, effect / effect, conclusie / conclusion, resultaat / result, gevolg / consequence, middel / means) with the purpose of defining the integral causal seme. Such approach (covering the componential analysis of meaning) has been used by many linguists (E. A. Nida 1975 [7], L. Lipka 1979 [5], H. Kardela, G.A. Kleparski 1990 [3], G. Györi 2002 [2], G.A. Kleparski 2007 [4] etc.) both for synchronic and diachronic studies.

To start with it should be mentioned that earliest sources of written Dutch are, with a few exceptions, of the Late Middle-Ages. Thus most etymological evidence of words of interest starts from that period. Frisian (a minority language in that time very poor Northern part of the Netherlands) almost disappeared and made a revival about a century ago, so it is considered as a relatively poor etymological source though still included in the overview.

However the Netherlands has the world's largest and most active language-society with over 37.000 members

[10, p. 19]. They have recently started, in close cooperation with some universities, publishing all known Dutch literature online in a searchable format. Also, some five years ago the integrated language database was launched with the lemmas of 5 historical (etymological) dictionaries (MNW [6], ONW [8], VMNW [11], WFT [12], WNT [13]). These sources are used here together with the 'standard' Dutch dictionary (VD [9]) to provide illustrations of meanings of the causal dominants in their appearance through the ages (see illustrations in the Annex).

In Section 2 the semantic analysis per causal dominant is made. Section 3 'Conclusion' shows some general observations on the genesis and development of the constituents of causal blocks components in Dutch.

2. Semantic analysis of the causal dominants meanings**2.1. Oorzaak**

The eldest find of *Oorzaak* is from the mid fifteenth century <ill.1> meaning 'somebody or something gives motive/ground to somebody else'. Today's definition is perhaps a little stronger, but in principle the same <ill.2>. Around the start of the nineteenth century it became a synonym for God <ill.3> (who caused everything and everybody). This is still in the current dictionary but not generally used.

2.2. Reden

Reden has the eldest find in this article. In 1154 it meant 'somebody making himself ready for something' <ill.4>, still found in the sixteenth century, and then lost its use. By the end of the sixteenth century this had shifted to making ships ready (currently still used – a fleet-owner is called a *Reder*), later to an anchorage for ships (still in use). In 1236 it was already used <ill.5> for 'somebody giving accountability to somebody' and it is still used in contemporary Dutch this way. This was extended by 'somebody giving an argument to somebody else' (by the end of the thirteenth century – the verb *Redeneren* is still frequently used for giving reasons/arguments), and to 'somebody causing something to somebody' in the middle of the nineteenth century. 'Being reasonable, the ability to think and intelligence' were added in the sixteenth century <ill.6> (reasonable is still called *Redelijk*), followed by 'common sense' <ill.7> in the middle of the seventeenth century. The contemporary dictionary has a score of lemmas to describe some form of argument or motivation/motive. In the past different writing occurs (rede/reeden/rede/redden/reyt), in modern Dutch the meanings have split up: 1) Rede: ability to think; anchor-

age; 2) Reden: ground; reason; (verb) making a ship ready.

2.3. Conditie / Voorwaarde

The most used meaning of *conditie* in Dutch is *voorwaarde*. However both are translated into English with 'condition' so this circular reasoning will not be of help in the cause of this article.

The oldest find of *conditie* is from the end of the thirteenth century <ill.10>, meaning 'stipulation; terms/fixing, clause; provision, regulation; determination' and is still used this way today. Since the mid sixteenth century the second meaning is used: 'the total of circumstances in which somebody is'. In the seventeenth century it became 'a toast', which is still in the contemporary dictionary, but no longer actively used. The same goes for 'being employed as a servant' from the eighteenth century, and for 'bottom/behind' used in funny situations <ill.11>.

Voorwaarde is first found in 1257 <ill.12> as 'agreement, appointment; definition; stipulation, clause; provision; demand, claim; requisition'. The same definition is still used in Friesland around 1900. In the last half of the thirteenth century the definition is enlarged by 'claim; demand' which is still in the contemporary dictionary. At the start of the sixteenth century reference to agreements is extended with 'agreed provisions, restricting provisions, scope and restrictions that need to be fulfilled in order to achieve the desired something' <ill.13> which is still the main use of *voorwaarde* <ill.14>.

2.4. Concessie / Tegemoetkoming

Concessie first appeared in the sixteenth century with the meaning of granting a right or renouncing a possession <ill.15>. This is still recognisable in the current meaning of an exclusive licence of government to perform public works or to mine (the latter is not in the dictionary). In the second half of the nineteenth century the second meaning of '(partly) satisfying demands of the opposition in a dispute' appeared <ill.16>, which is still in use today and in this resembles *tegemoetkoming* (see below).

Tegemoetkoming meant 'partly satisfying needs or wishes' or 'partly reimburse costs or damage' from its first appearance in 1740 <ill.17> and is still used that way. So somewhere at the end of the nineteenth century *concessie* became in use as a synonym for *tegemoetkoming*. A literal translation of *tegemoetkoming* is 'coming' (*komen*) 'towards' (*tegemoet*).

2.5. Doel

In the earliest appearance (1258) it meant a ditch to mark the border between two fields. Later it expanded to the pile of earth, resulting from digging that ditch. It is easy to see a connection to the meaning of target for shooting (at that time for the archers placed in the fields on a dike <ill.18>). A 'shooting-target' is still one of the main uses. In the early fourteenth century it was used for 'conflict' which has some relation with practising servicemen but that use seems to have disappeared. The shooting-target was expanded to a goal for (ball) games in the early twentieth century, which is currently still in use. But already in the seventeenth century it became figuratively used as something or somebody one directs one's actions to <ill.19>.

2.6. Effect

Effect first appeared in the mid sixteenth century with the meaning 'having a goal in mind' and 'action' <ill.20>. A

century later (17th) it became used in the meaning of 'consequence', which is still in use. Around that time other meanings like 'execution/performance, validity, all that represents any value' emerged and disappeared again. Although the first stock-market was founded in 1606 already (in Amsterdam), the word *effect* came into use for a 'share' of a company resalable on the stock-market in 1785. From the nineteenth century the 'consequence' was expanded to 'forcefully influencing the imagination or feeling of the public' still remaining one of the main uses of today. Currently in technical jargon it symbolises the amount of work per second, exalted by a force or machine.

2.7. Conclusie

The main definition (end, closing/decision/result) has been in use since the mid thirteenth century <ill.8>, widened by the end of that century to 'deduction'. The use in court and the juridical system appears in the early sixteenth century <ill.9>, and is gradually expanded since. All these meanings are still in use.

2.8. Resultaat

Resultaat is the youngest word in the list of causal dominants. Its first appearance was in 1732 <ill.27>, with the meaning of 'something that was caused by an action', and this is still one of the main uses today. In the nineteenth and twentieth centuries some slightly deviant definitions appeared but still in line with the one above. In modern times depending on the context the meaning can shift to 'positive outcome' or 'outcome of hard labour, fruit'.

2.9. Gevolg

Gevolg is derived from the verb *volgen* (*volgen* – *volg* – *gevolgd*) = to follow. At the end of the fourteenth century it was already in use for a group of people following a person (the entourage) <ill.21>, both directly and indirectly. This looks not causative, but on the other hand: it is the wealth/power/importance and the hopes that some of it will reflect on themselves that causes the group to follow the person. This meaning is still widely used in everyday speech. One earlier meaning was found some hundred years before this: 'agreement' <ill.22>. But this had stayed in use till the middle of the sixteenth century. From the 1550's the current main meaning of 'something following from something else' came in use <ill.23>. From mid-eighteenth century till the end of the nineteenth *gevolg* could also refer to some medieval rights, which is related to the above mentioned agreement. From the mid-seventeenth century it appears in several slightly different explanations tending towards the current one, namely 'something that is caused by something that precedes it' <ill.24>. In modern Dutch some new derivations appear in the dictionary: progress; mathematical truth following from some theorem; acting according to a summon/convocation. But in a broad view all can be seen as something or someone following something or someone else, either by free choice or caused by the preceding something or someone.

2.10. Middel

The first occurrence was in a fifteenth century copy of work from 1152, meaning 'the geographical middle' (later this changed into *midden*). It stayed valid till in the sixteenth century, though stretched to 'on equidistant from both ends', no longer restricted to geographic. From the

end of the thirteenth century it already meant 'in (the middle of) a group of people, or in the middle-class, in the middle of a time period, between large and small'. From 1500 it meant 'tax', a hundred years later 'money' to make something possible <ill. 25>, which is still valid today. From the end of the seventeenth century it has been used as 'medicine'. In the nineteenth century these above mentioned meanings were generalised to 'something that somebody uses to achieve a goal' <ill.26>.

3. Conclusion

Summarising it is possible to state that in general there seems a tendency to use more lemmas in the middle ages than in contemporary Dutch. Most lemmas only slightly differ in description. This might be very well deceptive as the historical dictionaries cover a range of ages whereas the modern dictionary of course only lists what is currently most used. Anyway, *Reden* is an exception to this. VD gives more lemmas than MNW or WNT. *Conclusie* is an exception, too. All meanings from the past are still valid

today as well as some new ones (all to do with the administration of justice). God is seen both as cause and as reason. From the mid-fifteenth century till at least the nineteenth century one of the translations of *Oorzaak* was 'giving motive'. In 1976 'giving motive' was translated with *Reden*. The same goes for 'giving ground'.

Decomposing the meanings of causal dominants has resulted in their integral semes discovery. For *oorzaak*, *reden*, *conditie* / *voorwaarde*, *concessie* / *tegemoetkoming*, *middle* it is 'smth that causes' (antecedent), for *doel*, *effect*, *conclusie*, *resultaat*, *gevolg* – 'smth that is caused' (consequent). Thus it proves practicability for the studying those causal dominants within the causal complex as a mental-logic construct consisting of causal blocks (antecedent – consequent).

As a result it is anticipated to conduct a similar studying in other languages to receive the data for the cross-linguistic comparison of causal dominants and causal thinking of different peoples where the most important role will be played by the differential semes.

REFERENCES

1. Geeraerts D. Theories of Lexical Semantics. – Oxford: Oxford University Press, 2010. – 341 p.
2. Györi G. Semantic change and cognition // Cognitive Linguistics. – 2002. – Vol. 13. – P. 123–166.
3. Kardela H., Kleparski G.A. Approaching Diachronic Semantics : The Componential vs. Cognitive Account. – Umea: Printing Office of the Umea University. – 1990.
4. Kleparski G.A., Kochman-Halady B. Components, Domains and Mental Spaces: The Overview of Current Methodology for the Study of Semantic Change // Studia Anglica Resoviensia 4. – 2007. – Vol. 47. – P. 140–168.
5. Lipka L. Semantic components of English nouns and verbs and their justification // Hungarian Studies in English. – 1979. – Vol. 12. – P.187–202.
6. MNW: Midden-Nederlands Woordenboek [Online] Available at: http://nl.wikipedia.org/wiki/Middelnederlandsch_Woordenboek
7. Nida E.A. Componential Analysis of Meaning: An Introduction to Semantic Structures. – The Hague-Paris-New York: Mouton Publishers. – 1975.
8. ONW : Oud-Nederlands Woordenboek [Online] Available at: <http://middenin.wordpress.com/2009/05/19/oudnederlandswoordenboek-onw-online/>.
9. VD: Van Dale: Groot woordenboek der Nederlandse Taal / red. C. Kruyskamp: 2 Dl. – 10-e dr. – 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1976. – 3230 p.
10. Van Oostendorp M. Doe er wat aan // Onze Taal. – Den Haag, 2007. – N 1. – P. 19.
11. VMNW: Vroeg_Midden-Nederlands Woordenboek [Online] Available at: <http://www.inl.nl/onderzoek-a-onderwijs/lexicologie-a-lexicografie/vmnw>.
12. WFT: Woordenboek der Friese Taal [Online] Available at: <http://gtb.inl.nl/>.
13. WNT: Woordenboek der Nederlandse Taal [Online] Available at: http://en.wikipedia.org/wiki/Woordenboek_der_Nederlandsche_Taal.
- 9) Bi sulker *condisie* & bi sulker maniere sal dureren dese kuere ende dese wet binder port van brughe [VMNW: Corp.I p. 565, r. 20-22, Brugge, West-Vlaanderen].
- 10) Hij viel op z'n *conditie* [WNT: Corn.Vervl].
- 11) Ende ombe+dat dese *vorwarde* vast blieue ende ghestade soe hebbe wi dese letteren ghegheuen den abt van Niniue enden Conuente gheseghelt met onsen seghele [VMNW: Corp.I p. 68, r. 4-6, Velzeke, Oost-Vlaanderen, Ninove, Oost-Vlaanderen].
- 12) Wie in 't besit van alsulcke (onroerende) goederen ... ghevonden sullen worden; de selve sullen dat goet, als geconfisqueerd ende vervallen, verliesen. Insgelijcx van de Renten, uyt onroerende goederen, vercocht sonder *voorwaarden* van wedercoop [WNT: Statut. v. Friesl. 1, 20].
- 13) Wat is het woord wanneer de mens in de elementaire *voorwaarden* van zijn bestaan bedreigd wordt (v. Heugten) [VD, p. 2830].
- 14) Dese Onse confirmatie, approbatie, declaratie, nieuwe *concessie*, of verleeninge ende erectie (t.w. van het gulden privilege van Brabant) [WNT: Gr. Placaetb. 4, 29].
- 15) Men maakte dus elkaar, over en weer, *concessies*, zoodat een wapenstilstand plaats greep [WNT: FRUIN, Geschr. 9, 422].
- 16) *Te gemoedkooming*, of quytslag van 's Lands Lasten, om den inval des Vyands [WNT: DIBBETZ, Milit. Wdb. 649]. *Te gemoedkooming* van de onkosten gemaakt tot enz [WNT:

Annex

Illustrations

- 1) Also wort inden ghemynden menighe rescap ende *oresake* daer (d. i. der) sueticheit ghevonden [MNW: Hs. Moll 5, 73c., Holland].
- 2) Verkeerde voeding is de *oorzaak* van vele ziektes. De *oorzaak* van het ongeluk is onbekend [VD, p. 1692].
- 3) Jehova, Zeus, uus Heer! // Jo, greate, eerste, *oarsaek*, in 't minst kind! [WFT: R. Posthumus, Keapman, 236].
- 4) (Hi) ghinc hem te hant doe *reden* ende voer te Brucghen in de poort [MNW: Stoke, VI].
- 5) Ende oec es hi schuldech *redene* tegeuene bede uan dat men ontfangen heuet; ende uan dat men gegeuen heuet [VMNW: Corp.I p. 22, r. 8-9, Gent, Oost-Vlaanderen].
- 6) Indien yemandt wair, die dairjehens was, dat die soude boven by den gerechte comen, men soude hem hoeren nae eyssch van *reden* [WNT: in POSTHUMUS, Leidsche Textielnijverh. 2, 267].
- 7) De Verstandelijckheydt en siet maar op een ding of voorstel: maar de *Reden* op vele dingen, die sy houdt jeghen malkanderen [WNT: COORNHERT 1, 285 d].
- 8) Dit es di *conclusie* van desen boken [VMNW: Lutg.K p. 357, r. 10, Brabant-West].
- 9) De Procureurs sullen ten dage van de antwoorde niet anders mogen dicteeren, als hunne contrarie *conclusie* [WNT: Handv. v. Amst. 613 b].

DIBBETZ, Milit. Wdb.].

17) Dit segghen was dans henric van brabant. dans splenter. broeder ye. broeder meus van der mole. ende broeder ian die waghenmakere. andries boets sone. hugo *doel*. loettin van den dike. ian heine. hugo mommaert. ende ian hildebrant [ONW: Corp.I p. 657, r. 28-31, Kloosterzande, Oost-Vlaanderen, 1282] at niemandt en schiet in die drie langhe stucken inden *doel*, dan mit drie grote windaesbooghen [VMNW: O. K. v. Delft II, 25, Holland].

18) Granida! *doel* van mijn genegenheiden [WNT: HOOFT, Ged. 2, 171].

19) Tot die eijghen verzeckertheit, ruste ende vrede vanden poorters ... hebbende die vander zelve stadt ... ghescreven ende ontboden tzelve alleenlic tot dien *effecte* te wesen [WNT: V. VAERNEWIJCK, Ber. T. 2, 35]. Wech-nemende een rijck in ladingh leggende Schip, en andere *Effecten*, waer by de voors. West-indise Compagny declareerden by de twee Tonnen Goudts schade te hebben geleden [WNT: Holl. Merc. 1660, 27].

20) Ende sich, ene grote scare ... der dienstknechten, die waren gheseynd vanden princen des tempels mit *ghevolch* der ridders, die si ghenomen hadden vanden rechter [MNW: Pylatus, Hs. Moll 7, 96 a., Holland]. De prins met zijn *gevolg* [VD, p. 806].

21) Na+dien+male+dat ons dat lant van amestelle ont+wiset was altemale van des stiftes mannen van vtrect met vonnisse ende ordele vore den bisscop van vtrect met vollen *ghevolghe* [VMNW: Corp. I p. 1049, r. 20-23, Holland, graf.kans., Holland-

West].

22) De thans zoo gewone beteekenis van *gevolg*, nl. wat uit iets anders voortvloeit (Kil. sequela), schijnt in 't mnl. nog niet voor te komen. Toch maken uitdr. als *ingevolge*, dien ten *gevolge*, ten *gevolge* van, den indruk van vrij oud te zijn. Doch vgl. Grimm, Wtb. 41, 2151, waar ook van de overeenkomstige hd. uitdrukkingen aangetoond wordt, dat zij betrekkelijk jong zijn [MNW].

23) Dat die ziekte een gevolg is van Willems vriendschap voor haar [WNT: WOLFF en DEKEN, Leev. 4, 186]. *That the illness is a result/consequence of Williams friendship for her* Hjr is now wat to leeren. / Wij steane foar 't gefolg, as jimme wieze Heeren [WFT: S.S. de JONG, rijmwerk, 11]. *God* zijn ziekte was een gevolg van overspanning; nu ondervindt hij de gevolgen van zijn gedrag [VD, p. 806].

24) Een heyr cracht ... onderhouden op sijne *middelen* [WNT: Scieck, A. Van Van 't Beghin der eerster volcken van European 1614].

25) Dit *middel* omme wierheit fenne falskens te schieden wier ek al wer better yn dij as yn uus tiden [WFT: R. POSTHUMUS, jouwerkoerke, 34]. 't Underskie twisken hjir en W. sit him hjir yn 'e haedsaek yn 'e *middels* fen bistan [WFT: M.P. TROELSTRA, Sw., 64].

26) *Resultaat*, is zo veel als de werking, of het gevolg dat uit een zaak ontstaat [WNT: HUBNER, Koer.-tolk].

Лемиш Н. Е. Генезис и развитие семантического значения каузальных доминант в нидерландском языке

Аннотация. В статье рассматривается генезис и развитие семантического значения каузальных доминант в нидерландском языке как одном из языков нашего кросс-лингвистического исследования. В связи с тем что в рамках каузального комплекса нами выделяются каузальные блоки, то каузальными доминантами считаются их составляющие, а именно: причина, эффект, основание, вывод, условие, результат, уступка, следствие, средство, цель, – в целом 10 компонентов. Предполагается, что определение интегральных сем и лексико-семантических вариантов доминант способствует подтверждению факта про возможность объединения обсуждаемых единиц в единый каузальный комплекс для изучения. Более того, выявленная очевидность, по нашему мнению, могла бы облегчить обоснование близости каузального мышления и каузальных структур в изучаемых языках в скором будущем.

Ключевые слова: каузальный комплекс, каузальные блоки, каузальные доминанты, интегральные семы, лексико-семантические варианты, генезис

Maksymenko Y.V.

Semantic and pragmatic aspects of interest expression in modern English discourse

Maksymenko Yulia Valeriivna, teacher
Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine

Abstract. The article deals with the issue of the expression of interest in modern English discourse. It offers a complex approach to the study of interest on the basis of the semantic and pragmatic analysis of the data. Verbal and non-verbal markers of interest are identified. Functions of interest in communication are defined. The data is summarised in the communicative strategies of interest expression.

Keywords: the emotion of interest, nominative field, verbal and non-verbal means, pragmatic functions, communicative strategies

Interest as one of the basic human emotions [6; 20; 21] plays an essential role in our lives as a motivational force in the process of education and communication, a precondition of any successful and rewarding activity, and one of the most desirable emotional states. There has been a sufficient number of research done within psychology on the nature and role of interest. Within it curiosity is viewed as "a positive, emotional-motivational system that energizes and directs novelty-seeking behaviors, with the ultimate goal of stimulating one's interest" [9, p. 319]. Apart from that, interest is considered as a prerequisite of successful communication in the society [14]. Although there have been some studies of interest from the psychological perspective, we claim that the obtained data is insufficient to provide profound understanding of the emotion in the communicative process. The reason for this is that emotions are not simply felt but also expressed with the help of linguistic and extralinguistic means.

The current study is done within linguistics of emotions (or "emotionology", R. Harre's term). According to this approach in order to identify and interpret an emotion correctly one needs to consider: (1) a felt bodily disturbance, (2) a characteristic display, (3) the expression of a judgment, and (4) a particular illocutionary force [5, p. 148]. In other words we have to analyze the emotion itself, both its verbal and non-verbal representations as well as the speaker's intentions. Nowadays there are a number of researchers working within this perspective such as V. Shakhovskii [19], N. Arutiunova [2] and many others. A study by M. Bamberg [3] reveals a *discursive* nature of emotion talks which was proven by the fact that the informants described the same emotions in different ways. Their descriptions were determined by the person who experienced the emotion (the first or third person narratives) rather than the emotion itself.

Thus, these approaches show the necessity of using multi-dimensional data in the studies of emotions taking into consideration both a communicative situation and its participants. This will provide more reliable results and better understanding of the phenomenon.

The main object of this article is the expression of the emotion of interest in the modern English language. We are going to consider interest expression through the analysis of verbal and non-verbal means, its illocutionary force or functions, as well as the choice and use of particular communicative strategies and tactics in a dialogue. The material for our research is obtained from modern English fiction as a representation of characteristic speech behavior of a definite language community. It provides excellent verbal data within the dialogues and a non-

verbal description of the interlocutors' behavior in the form of the author's remarks.

The emotion of interest is expressed both explicitly (verbally) and implicitly (by means of describing its characteristic manifestation) in the modern English discourse. We would like to begin with the typical *non-verbal expression of interest*. The reason for this is that according to A. Mehrabian [10] 93 % of information is transmitted non-verbally (38 % through the voice and 55 % with the help of facial expressions) and only 7 % verbally. The non-verbal markers of interest were singled out in the psychological studies [6, p. 89–108; 20, p. 57]. They can be classified into visual (gaze), kinetic (face mimics and body movements), proxemic (the use of space), paralinguistic (voice characteristics), and haptic (the use of touch). Let us illustrate them with the examples from the English fiction.

– A fixed gaze on the object of interest or eye movement: "*The thin boy glanced swiftly back and forth between Jacob and me*" [13, p. 138].

– Raised eyebrows: "*I let my eyes meet Peeta's. He raises his eyebrows. A question. What happened? I just give my head a small shake*" [4, p. 104].

– An open mouth or pursed lips: "*Crabbe and Goyle were both sitting with their mouths open like gargoyles*" [17, p. 151–152].

– A raised or tilted head: "*As she turned around to question him, she caught him with his head tilted, studying her*" [1, p. 35].

– A smile: "*You were both there too, were you?*" said Slughorn with great interest, looking from Ginny to Neville, but both of them sat clamlike before his encouraging smile" [17, p. 146].

– A pointing gesture: "*What's that?*" said one of the twins suddenly, pointing at Harry's lightning scar" [18, p. 95].

– Approaching an interesting person or object: "*Trix and Lisa also gravitated immediately to Ashling's desk, reeled by avid interest in the exotic Mai*" [7, p. 243].

– A touch: "*The fur was both soft and rough, and warm against my skin. I ran my fingers through it curiously, learning the texture, stroking his neck where the color deepened*" [12, p. 400].

– A faster speech rate and greater range in vocal frequency: "*Tell me everything, everything, about this great new job,*" Dylan ordered energetically. "*I want to know all about it*" [7, p. 190]. The adverb "energetically" in this case describes the speech rate. The most important words ("everything") are highlighted both with the help of voice and graphically.

Interest is sometimes expressed through its physiological influence on a person.

– An increased heart rate: "Harry peered down over the edge of the luggage rack, his heart pumping a little faster. What had Malfoy wanted to hide from Pansy? Was he about to see the mysterious broken object it was so important to mend?" [17, p. 153].

On the other hand, interest can be expressed verbally, for example: "Oh, bravo! Yes, indeed, oh, very good. Well, well, well ... how curious ... how very curious ... " [18, p. 85]. The analysis of the entries in monolingual dictionaries, thesauri and dictionaries of idioms revealed a body of over 700 nominative units related to the expression of interest in the English language. Those have 13 semantic integrative features that are: the subject of interest, the object, the reason, manner of its manifestation, constituents, intensity, temporal characteristics, assessment, legal / illegal nature of interest, intentionality, the influence on the subject. On the basis of these features the verbal means of interest expression were subdivided into four thematic groups within the *nominative field* (V. Vizaulina's term [22]) "interest". They are "the expression of interest", "subjects of interest", "objects of interest", and "behavioral expression of interest". This nominative field has a lexical unit "interest" as the dominant due to the qualitative prevalence of its use in modern discourse (30 % of all the analysed cases) and neutral character. The field has a complex structure and is constantly changing due to the appearance of new means of interest expression, changes of word meanings etc.

Functional analysis of the selected discourse extracts revealed several *functions* of interest in communication process: cognitive, communicative, metacommunicative, emotive, pragmatic, and entertaining. These functions reflect the illocutionary force of the message or, in other words, the speaker's intended meaning. Let us consider the functions in more detail.

1) Cognitive function of interest stresses the role of this emotion in learning and development. For example:

"Watched by the rest of the office, Lisa and Jack ate their sushi. Ashling, in particular, was appalled, but couldn't keep away. She kept sneaking looks at them [...] Ashling watched fascinated.

[...] The words were out before she could stop herself. "What's this?"

"Pickled ginger." [...]

Ashling watched for a few more intrigued seconds, before blurting out, "What's it like? All of it?" [7, p. 391].

The cognitive function is realized in this excerpt by Ashling's desire to find out more about sushi which drives her to take part in the dialogue with the expert in it.

2) Communicative function reflects the importance of mutual interest for the success of any speech act which enables it to happen:

"So what did Professor Slughorn want?" Hermione asked.

"To know what really happened at the Ministry," said Harry.

"Him and everyone else here," sniffed Hermione. "People were interrogating us about it on the train, weren't they, Ron?" [17, p. 164].

In the previous excerpt people's desire to find out some information about the events at the Ministry makes them seek communication with those who know it.

3) Metacommunicative function means that interest organizes the communicative process. This includes drawing the listener's attention at the beginning and keeping it throughout the whole conversation, as well as making future communication possible and desirable for both interlocutors.

"Do you still want to hear about Sam?" he offered.

I shrugged.

"Like I said, it's a long story. And very...strange. There're so many strange things about this new life. I haven't had time to tell you the half of it. And this thing with Sam – well, I don't know if I'll even be able to explain it right."

His words pricked my curiosity in spite of my irritation.

"I'm listening," I said stiffly" [12, p. 116].

The girl's initial reluctance to communicate was reversed by the promise of an interesting story.

4) Emotive function represents the speaker's attitude towards the discussed information:

"Fleur's words were drowned in a scream. Hermione was pointing through the kitchen window. Three black specks were clearly visible in the sky, growing larger all the time.

"They're definitely owls," said Ron hoarsely, jumping up to join Hermione at the window.

"And there are three of them," said Harry, hastening to her other side [17, p. 101].

The children's behavior shows their great interest in the arrival of the exam results by owl mail which is expressed by paralinguistic (a scream), kinetic (pointing), and proxemic (jumping) means. In this situation interest is mingled with the emotions of anxiety and fear.

5) Pragmatic function unites a wide range of the intended influences on the interlocutors such as complimenting, threatening, encouraging etc.: "Ashling found Dylan watching her with anxious interest. "Are you OK?" he asked. She nodded assent. "For a minute I thought we'd lost you there" [7, p. 194]. In this excerpt the pragmatic function is to show care and concern for the person.

6) Entertaining function is based on one of the meanings of the word "interest" which is "an activity you enjoy doing". Interest is not always aimed at obtaining some important information. Its purpose can be pleasure:

"Two men stood beside a fancy SUV with brand-new kayaks tied to the top.

Neither of them was looking at me; they both were staring at the car. [...]

"Do you mind if I take a picture with it?"

It took me a second to process that. "Really? You want to take a picture with the car?"

"Sure—nobody is going to believe me if I don't get proof."

"Um. Okay. Fine" [11, p. 8–9].

The purpose of the men's interest in the posh car is mere entertainment.

Interest can be expressed in different ways depending on the extralinguistic factors that include the speaker's and the listener's personalities, their relationship, the situation, the speaker's aim etc. All these factors define the choice of communicative strategies by the speaker and become clear within a wider context. Communicative strategies are the approaches to realizing the speaker's

intentions. On the basis of the analysis of the excerpts from the English fiction we identified six common strategies of communicating interest: cognitive, intrusive, diplomatic, aggressive, adventurous, and spectacular. They are based on the principles of desirability / undesirability, positive/negative assessment, and some other characteristics.

1) Cognitive strategy is characterized by its positive assessment, desirability. It fulfills cognitive and communicative functions of interest. For example: "My cake? Our cake," Mac corrected quickly with a grin for Carter. "I wanna see, I wanna see!" [15, p. 36]. Mac's wish to see the cake presupposes a perceptive form of interest and is expressed verbally with the help of repetition to intensify it.

2) Intrusive strategy is negative and undesirable. It corresponds to entertaining, emotive, and pragmatic functions. It is usually associated with gossiping, as in the example: "Did he kiss you back? Well?" Mac demanded when Emma kicked her. "It's a question" [15, p. 62]. The content of the question as well as the manner of putting it (a demand) characterize the interest as intrusive.

3) Diplomatic strategy contains a positive assessment and is considered to be desirable. It is based on the principle of politeness in communication introduced by G. Leech [8] and has communicative, metacommunicative, and pragmatic functions. "Why are you going to London?" Harry asked, trying to keep things friendly" [18, p. 90]. The author's remark identifies the purpose of the question which is not mere interest but an attempt to improve the atmosphere. This is an instance of a metacommunicative function.

4) Aggressive strategy is characterized as negative and highly undesirable. It also violates politeness principle of communication and is applied by those who are stronger and/or more influential. It fulfills cognitive, emotive, pragmatic, and entertaining functions. Its expression usually presupposes the use of physical force, as in the example:

"Harry was on the point of unfolding his letter, which was written on the same heavy parchment as the envelope, when it was jerked sharply out of his hand by Uncle Vernon.

"That's mine!" said Harry, trying to snatch it back.

"Who'd be writing to you?" sneered Uncle Vernon, shaking the letter open with one hand and glancing at it" [18, p. 34–35].

5) Adventurous strategy represents a character trait curiosity rather than a single instance of being interested. It is characterized by positive assessment, activeness and purposefulness. It represents cognitive and entertaining functions of interest. For example: "He had just found an incantation ("Sectumsemptra!") scrawled in a margin above the intriguing words "For Enemies," and was itching to try it out, but thought it best not to in front of Hermione" [17, p. 447–448]. The boy's desire to experiment is caused by his character and is not directed at obtaining some essential knowledge but rather enjoyment. All this information is communicated by the author to the readers in the remarks.

6) Spectacular strategy is negative and undesirable. It is associated with gawking at accidents, celebrities, something unusual. As opposed to the adventurous strategy it

is based on the temporary state of being interested. It is passive in its expression. Its common functions include entertaining and cognitive.

"I brought about the death of Albus Dumbledore!"

"You thought you did," said Harry, "but you were wrong."

For the first time, the watching crowd stirred as the hundreds of people around the walls drew breath as one [16, p. 740].

In this example a crowd of people watch the dual of two people and listen to their conversation without taking any active part in it. Thus, they communicate their interest only passively (non-verbally).

These strategies form three opposing pairs: cognitive vs. intrusive, diplomatic vs. aggressive, adventurous vs. spectacular. The choice of a strategy is always situation and person bound and is aimed at the most appropriate self-presentation. Let us consider the following example which illustrates a dialogue between a teacher and a boy:

"Are you a wizard too?"

"Yes, I am."

"Prove it," said Riddle at once, in the same commanding tone he had used when he had said, "Tell the truth."

Dumbledore raised his eyebrows. "If, as I take it, you are accepting your place at Hogwarts –"

"Of course I am!"

"Then you will address me as "Professor" or "sir."

Riddle's expression hardened for the most fleeting moment before he said, in an unrecognizably polite voice, "I'm sorry, sir. I meant – please, Professor, could you show me – ?" [17, p. 271–272].

It contains instances of the aggressive and diplomatic strategies of interest. In the fragment the speaker changes a demand which is a tactics of the aggressive strategy to a request that is one of the tactics of the diplomatic strategy. The demand is expressed both verbally by a question "Are you a wizard too?" and an imperative "Prove it" and non-verbally by specifying the manner of speaking (in the same commanding tone). The request is also transmitted verbally by an apology and a question and paralinguistically (polite voice). The reason for the change into the opposite strategy is the boy's failure to reach his goal in the first case. Riddle's partner rejects a subordinate role in communication which induces the speaker to change his tactics in order to achieve the desired result. Both strategies are aimed at realizing cognitive (finding out about the wizard world) and pragmatic (eliminating any danger of a lie) functions of interest. The diplomatic strategy also performs a metacommunicative function of restoring a favorable atmosphere of communication ruined by the initial inappropriate choice of strategy.

This paper provides a complex research of the emotion of interest from the semantic and pragmatic viewpoints. It proves the importance of interest in the modern English discourse by revealing a body of its verbal and non-verbal expressive means, a wide range of pragmatic functions it performs, as well as its significant role in self-presentation. The scope of aspects concerning the expression of interest is only briefly outlined in the article. Further studies of cultural and gender specificity of its expression seem to be of great interest.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Ahern C. The gift : [a novel] / Cecelia Ahern. – N.Y. : Harper, 2009. – 302 p.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека // Метафора в языке чувств / Н. Д. Арутюнова. – Москва : "Языки русской культуры", 1999. – С. 385–402.
Arutyunova N. D. Yazyk i mir cheloveka [Language and the world of human] // Metafora v yazyke chuvstv / N. D. Arutyunova. – Moskva : "Yazyki russkoy kul'tury", 1999. – S. 385–402.
3. Bamberg M. Language, Concepts and Emotions. The Role of Language in the Construction of Emotions / M. Bamberg // Language Sciences. – 1997. – № 19. – P. 309–340.
4. Collins S. The Hunger Games / Suzanne Collins. – N. Y. : Scholastic Press, 2008. – 366 p.
5. Harré R. The Discursive Mind / R. Harré, G. Gillett. – Thousand Oaks, CA : Sage Publications, 1994. – 148 p.
6. Изард Э. К. Психология эмоций / Кэрролл Э. Изард. – СПб. : Изд-во "Питер", 1999. – 464 с.
Izard E.C. Psikhologiya emotsiy [The Psychology of Emotions] – SPb. : Izd-vo "Piter", 1999. – 464 s.
7. Keyes M. Sushi for Beginners / Marian Keyes. – L. : Penguin Books, 2001. – 564 p.
8. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – L., N. Y. : Longman, 1983. – 250 p.
9. Litman J. The latent structure of trait curiosity : Evidence for interest and deprivation curiosity dimensions / J. Litman, P. Silvia // Journal of Personality Assessment. – 2006. – № 86 (3). – P. 318–328.
10. Mehrabian A. Nonverbal Communication / A. Mehrabian. – Chicago : Aldine-Atherton, 1972. – 226 p.
11. Meyer S. Breaking Dawn / Stephenie Meyer. – N. Y. : Little, Brown and Company, 2008. – 552 p.
12. Meyer S. Eclipse / Stephenie Meyer. – N. Y. : Little, Brown and Company, 2007. – 628 p.
13. Meyer S. New Moon / Stephenie Meyer. – N. Y. : Little, Brown and Company, 2008. – 564 p.
14. Renner B. Curiosity about People: The Development of a Social Curiosity Measure in Adults / B. Renner // Journal of Personal Assessment. – 2006. – № 3. – P. 305–316.
15. Roberts N. Savor the Moment / Nora Roberts. – N. Y. : Berkley Books, 2010. – 340 p.
16. Rowling J. K. Harry Potter and The Deathly Hallows / J. K. Rowling. . – NY : Scholastic Press, 2007. – 762 p.
17. Rowling J. K. Harry Potter and The Half-Blood Prince / J. K. Rowling. – N. Y. : Scholastic Press, 2005. – 652 p.
18. Rowling J. K. Harry Potter and The Sorcerer's Stone / J. K. Rowling. – N. Y. : Scholastic Press, 1998. – 309 p.
19. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в качественном и количественном измерении / Виктор Иванович Шаховский. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 208 с.
Shakhovskiy V. I. Kategorizatsiya emotsiy v kachestvennom i kolichestvennom izmerenii / Viktor Ivanovich Shakhovskiy. – M. : Izd-vo LKI, 2008. – 208 s.
20. Silvia P. Interest – The Curious Emotion / Paul J. Silvia // Current Directions in Psychological Science. – 2008. – Vol. 17. – № 1. – P. 57–60.
21. Tomkins S. S. Affect Imagery Consciousness: [Vol. I]. – The Positive Affects / S. S. Tomkins. – N. Y. : Springer Publishing Company, LLC, 2008. – P. 185–202.
22. Визаулина В. В. Развитие номинативных полей, связанных с традициями США (историко-когнитивное исследование) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 "Германские языки" / Визаулина Виктория Вячеславовна. – М., 2006. – 208 с.
Vizaulina V. V. Razvitiye nominativnykh poley, svyazannykh s traditsiyami SSHA (istoriko-kognitivnoye issledovaniye) [Development of nominative fields associated with the traditions of the United States (historico-cognitive research)] : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 "Germanskiye yazyki" / Vizaulina Viktoriya Vyacheslavovna. – M., 2006. – 208 s.

Максименко Ю.В.

Семантический и прагматический аспекты выражения интереса в современном английском дискурсе

Аннотация. Статья посвящена вопросу выражения эмоции интереса в современном английском дискурсе. Предлагается комплексный подход к изучению интереса с использованием семантического и прагматического анализа. Выделяются вербальные и невербальные маркеры интереса. Определяются функции интереса в процессе коммуникации. Данные обобщаются в форме коммуникативных стратегий выражения интереса.

Ключевые слова: эмоция интереса, номинативное поле, вербальные и невербальные средства, прагматические функции, коммуникативные стратегии

Kritsberh R.

Language and social issues: from *Dutch comfort* to *ginger*

Roman Kritsberh, Ph.D., Professor, Chair, Department of Translation
Institute of Economics and Information Technologies, Kriviy Rig, Ukraine

Abstract. The language changes in history reflect our evolutionary attitudes to complex of social issues. The interaction between language and culture may be both overt and covert and manifests itself in showing-up national, religious, gender, and other differences. The English language historically reveals strong bias against women, people of other nations, and non-Christian religions. Nowadays, there is a clash involved between the drive for political correctness and that for clarity of expression.

Keywords: changes, gender bias, language, political correctness, social issues

The relations between language and social life have always been both the cornerstone and stumbling block of interdisciplinary studies. It is known that language is never about the language per se, but about political and cultural influence, immigration, economy, etc. As W. Wolfram puts it “*We make judgments about regional backgrounds, social status, ethnicity, and a host of other social characteristics based simply on the kind of language people are using*” [7, p. 1]. If the ‘strong version’ of the E. Sapir and B. Whorf’s theory, that language determines the way people think, may sound controversial, the ‘weaker version’, that language differences affect our perception, is quite acceptable [2, p. 15].

The present paper brings to light the dynamics of the language changes in history which reflect our shifting attitudes to racial, religious, gender, and other social issues. The corresponding lexical items and textual sources, both historical and contemporary, serve as material for the paper. The methodology includes method of descriptive analysis, and that of discourse analysis.

The interaction between language and environment may be both overt and covert manifesting itself not only in lexis but on the other language levels. The drawl in the South of the USA, breaking, lengthening, and diphthongization of vowels, might be preconditioned by hot climate and slow pace of life in the region. The signatures of the Scouse accent, the dialect of Liverpool, might be muffled within the sinuses, a feature some linguists attribute to the effect that coal burning had on the nasal passages during the city’s industrial period.

The culture of Old Germans in some way ‘promoted’ The First Consonant Shift (Grimm’s Law), interrelated changes in the series of stops and fricatives from Proto-Indo-European to Proto-Germanic languages. What’s the correspondence, if any, between the Kurgan burial of Proto-Indo-European along with the domestic horse and the chariot, ethnic markers of those, on the one hand, and the system of ablaut, a characteristic feature of Indo-European – vocalic alternations accompanied by morphological changes, on the other?

In modern German the process of ‘accusativation’, the substitution of dative case as the one of direct object for accusative with near passive meaning is in full swing, e.g. instead of *einem Waren liefern* it is said *einen mit Waren beliefern* “to supply someone with goods”. The resulting constructions, those with Direct Object, can easily be transformed into Passive Voice making the statements more impersonal. This trend has close connection to circumstances of modern society, where the advance of passive constructions is seen as steady loss of personal ‘free space’, and human beings are regarded as ‘cogs’ of the

system, just ‘tools’ to maintain the ‘machinery’ going [3, p. 119].

Stereotypes of thinking, especially the bias against people of nations other than one’s own, have always been present in any language. Thus the word *barbarian* with an etymological meaning “a foreigner, whose language and customs differ from the native inhabitants” has multiple applications revolving around the basic concept. In Old Greece, it was used for “one who is non-Hellenic”, in the Roman Empire, it referred to one “who lives outside its borders and civilization”, especially to the northern neighbors, Germans. Then, as Christian civilization had taken over, it was applied to an alien outside its domain. In the Italy of the Renaissance, it meant “one of a nation outside Italy”. Chinese used to employ the word to foreigners, as well. In Hebrew the word *goy* with original sense “nation, people (other than Jewish)” now “Gentile”, “not-religious Jew”, has heavy connotative opprobrium. The presumable history of the word *bizarre* may be connected with the Basque word *bizarra* “beard” which gave the sense in Spanish “a man of spirit, choleric” with the negative connotation referring to the Basque people as to their character and appearance.

The English language is no exception and bears the same ugly marks of cultural intolerance and negative connotation towards people of other nations. Thus the expressions with the first item *Dutch* reflect bitter, long-standing struggle and rivalry between two nations for the dominion both in the Old and New Worlds, especially in the 17th century. Apparently, since that time the Dutch acquired, according to OED, “*opprobrious or derisive application... often with allusion to drinking habits ascribed to ‘the Dutch’...to their broad heavy figure*” [6, p. 487]. ‘Dutch’ had become in English a synonym for “foreigner”, “non-English”, “something untrue, ridiculous, weird” as in *Dutch auction, bargain, comfort, lunch, party, treat, feast, treat, act, uncle, to go Dutch, I am a Dutchman*, etc. Through all political correctness, connotation of *Dutch* has little but changed in modern English, as in *Dutch cap* “contraceptive diaphragm”, *Dutch bath* “a sponge bath, one requiring a minimum of water”, *Dutch nickel* “a stolen kiss”, etc.

A long-lasting face-off between the English and Native Americans in the New World brought about negative connotation associated with the latter, as in the following lexical items: *Indian hay* “marijuana”, *Indian giver* “one who gives something to another and then takes it back”, *Indian gift* “such gift”, *Indian wrestling*, *Indian* “temper, dander”.

The list of English disparaging designation for people of nations and races other than Anglo-American along

with association of those is black enough to be thoroughly read through: *Chink* “a person of Chinese descent”, *Chinaman’s chance* “an extremely poor chance”, *frog* “a French person”, *wop* “Italian”, *Dago* “a person of Latino origin”, *Kraut*, *Heinie*, *Fritz* “a German”, *square-head* “a German, Dutchman, or Scandinavian”, *greaser* “a Mexican”, *kike* “Jewish”, *to scotch* “to put an abrupt end to”, *to welsh* “to cheat a person out of money, fail to fulfill one promise”, *bohunk* “a person from east-central Europe”, etc.

The works of W. Shakespeare reflect the strong racial bias: *Hungarian* is ‘base’ [The Merry Wives of Windsor. I.ii. 21-27], as well as *Phrygian Turks* [ibid. I.ii.94-95], Chinese are ‘sharper, con-men’ from the supposed skillful thieving of those people and ‘scoundrel’ [ibid. II.i.147-149]. Among other examples are: “*I will rather trust a Fleming with my butter, Parson Hugh the Welshman with my cheese, an Irishman with my aqua-vitae bottle, or a thief to walk my ambling gelding than my wife with herself.*” [ibid. II.ii.320-324]; “*liver of blaspheming Jew, ...Nose of Turk, and Tartar’s lips*” make the potion of witches in *Macbeth* [Macbeth. IV.i. 26.29.32].

The famous dialog in The Comedy of Errors [III.ii.117-144] where Dromio of Syracuse speaks of his fat mistress by comparing her body to the globe contains a lot of derogatory remarks of different countries: “...*she is spherical like a globe; I could find out countries in her.*” – Ant. S. “*In what part of her body stands Ireland?*” – Dro. S. “*Mary, sir, in her buttocks: I found it out by the bogs.*” – Ant. S. “*Where Scotland?*” – Dro. S. “*I found it by the barrenness; hard in the palm of the hand.*” – Ant. S. “*Where France?*” – Dro. S. “*In her forehead; armed and reverted, making war against her heir.*”... Ant. S. “*Where stood Belgia, the Netherlands?*” – Dro. S. “*O, sir! I did not look so low.*”

Religious intolerance was also clearly expressed in the language. Thus in the Middle Ages *maumetry* meant “false religion, heathenism, idolatry” (*maumet* “false god, idol”) from erroneous notion that Prophet Muhammad was worshiped as god and negative connotation with Islam. The word *macabre* with positive evaluation in the Jewish culture and Hebrew language (*Maccabee* “epithet for Jewish patriot Judas Maccabæus”, generally “his supporter, followers, martyrs, fighters for peace” after recorded Jewish revolt against Antiochus IV) was shifted in French, English, and other European languages, as in *danse Macabre* “dance of death” and then to *macabre* with hostile connotation “suggesting the horror of death, gruesome” along with the blunt meaning “referring to a corpse, human remnants”. Another example of that kind is *Sabbath*. Originally, a Jewish holy day of rest, Saturday, has shifted its application to “a night meeting demons, witches and other evil forces presided over by the Devil” in most of European languages mainly because of prejudice against the Jewish culture.

In its turn, the word *assassin* established in many European languages and containing negative evaluation came from Arab *hashīshīyyin* plural of “hashish-eater” with matter-of-fact designation which was used about some Muslim fanatics who in the time of the Crusades intoxicated themselves with drugs to murder Christian invaders.

Even within Christian religion non-orthodox sects were branded as mavericks and the stigma attached to them is reflected in language. Thus *libertines* originally were antinomian sects that arose in the early 16th c. in Europe and their followers confessed the priority of the “law of grace” over binding Christian moral [6, p. 967]. Later, the word *libertine* developed negative connotation as “one of loose moral and irresponsible behavior”, e.g.: “*Why, he is a prince’s jester: a very dull fool; Only his gift is in devising impossible slanders: None but libertines delight in him.*” [Much Ado About Nothing II. i. 144-146]. “*Show me the steep and thorny way to heaven, Whiles, like a puff’d and reckless libertine, Himself the primrose path of dalliance treads.*” [Hamlet. I. iii. 48-50].

Another case in point is gender bias in language in the male-dominated world, so far. A lot of derogatory lexemes originally applied to men gradually crept over the line to be referred exclusively to women, e.g. *Blue Stocking*; *coquette*, diminutive of *coq* “cock”, originally referred to male lover as “beau, womanizer, swank fellow”, then used of both sexes, now spares men from this sense of vanity and its strings attached. *Harlot*, as well, used to designate a worthless male, good-for-nothing, base fellow, villain as early as in the 13th c. Then the connotation was softened as “a man of loose moral”, “juggler, trickster” giving way to positive sense “good man, charming rascal”. G. Chaucer uses the word mostly referring to males: “*He was a gentil harlot and a kind; A better felawe sholde men noght fynde.*” [Prologue, 647-648]. – “*He was a gentle and kind fellow; You would not find a better one.*” Later, from the 15th c. on, the opprobrious sense was finally passed to females only, although W. Shakespeare still uses it frequently in the old sense: “*This day, great duke, she shut the doors upon me, While she with harlots feasted in my house.*” [The Comedy of Errors. V.i. 204-205].

A similar development is observed in the words *bawd* and *brothel*. The former as “pander, go-between, procurer in sexual debauchery”, according to OED [6, p. 113], in most cases originally had been masculine, but since 1700 is used about women-keeper of a brothel. Both G. Chaucer and W. Shakespeare use it in an old sense: “*Thus false thief, the somonour, quod the Frere, Hadde alwey bawdes redy hond, As any hawk to lure in Engelond...*” [The Friar’s Tale, 1338-1340] – “*Thus this false thief, the summoner, the Friar said, Had always a lot of panders, Whom he could easily lure to his hand, as any hawk in England.*” “*He, sir! a tapster, sir; parcel-bawd; one that serves a bad woman.*” [Measure for Measure. II. i. 64-65]. Another word *whore*, with the kindred *Hure* in German refers to women, but its etymology and kindred words clearly show its original male application: Gothic *hors* “adulterer, marriage-breaker”, Latin *cārus* “dear”, Old Irish *cara* “friend”, Lettish *kārs* “lascivious” (all masculine gender). One more set of examples of similar language discrimination against women that reflects social inequality is given by R. Lakoff [4, pp. 19-41]. Through apparent parallelism in terms of relationship the author shows “the linguistic double standard” that holds in applying to men and women. Thus in the pair *master* : *mistress* the former has positive evaluation referring to man’s distinguishing features, accomplishments in some field or power to exercise over others, while its feminine counter-

part mainly implies “a sweetheart, lady-love”. “A man is defined by what he does, a woman by her sexuality...in terms of...her relationship to men” [ibid]. We can add to this the pair *dominus* “lord, master” versus *dame*. The former kept its high status, as in obsolete *domine* of the same sense along with the derivatives *dominion*, *dominium*, while the latter originally meant “female ruler, superior or head, lady” along with a form of address to a woman of rank or woman of position gradually descended to “mistress of the house, housewife”, “old housewife”, “a mother of human beings and animals” and just “woman, girl” used disparagingly in American slang. That change is already reflected in G. Chaucer’s works: “*That Jankyn clerk, and my gossyb dame Alys, And I myself, into the feeldes wente.*” [The Wife of Bath’s Prologue. 548]. – “*That scholar Jankin and my friend housewife Alis And I went in the fields.*”

Tide began to change in the beginning of the 19th c. in America. British travelers witnessed the nascent political correctness there. Thus J. Davis in 1803 wrote: “Every public-house in the United States, however contemptible, is dignified by the name of Tavern” [10, p. 32]. F. Cuming in 1807 recorded the abundance of the word *handsome*, as *handsome square roofed house, handsome appearance* (of the city) [9, p. 108]: “*Portsmouth is in a handsome and healthy situation*” [ibid, p. 161], “*handsome bird's eye view of that town*” [ibid, p. 234], *handsome grove* [ibid, p. 250], *handsome fortune* [ibid, p. 324]. Grocery store in early American English meant “a licensed one, selling alcoholic drinks”. F. Trollope (1832) noted “[men] of high standing” [22, p. 83], *lady of high standing* [ibid, p. 119], *young lady* (=chambermaid) [ibid, p. 161] and was amused by the word *help* “servant” [ibid, p. 61]. T. Hamilton (1833) mocked American phrases: “*in possession of the floor* (=to take the floor)” [14, p. 83], “*a great improvement*” [ibid, p. 249], as “*On the morning we came to Portland, a wretched settlement, consisting of a store and a few wretched houses. This is what is called, in American phrase, 'a great improvement.' 'a considerable place'*” [ibid, p. 252].

F. Marryat (1839) related the episode when he inquired about the young lady’s leg grazed by the fall. The lady was shocked and said that *limb* would have been a proper word [16, p. 18]. T. Grattan (1859) was scathing about political correctness in the USA: “*filagree phrase and silken term precise of attempted and affected fine speaking*”, he sees here “*underbred affectation... ordinary minds are always afraid of homely words*” [13, p. 55]. Among the author’s examples are *garments* for “clothes”, *mansion* for “house”, *vehicle* for “carriage”, *domestics* for “servants”, the *atmosphere* for “the air”, *where did you worship?* for “*what church were you at?*”, *I opine* for “*I think*”, *an incorrigible inebriate* for “*drunken fellow*”, *corsets* for “*stays*”, *elastics* for “*garters*”, *hose* for “*stockings*”, *limbs* for “*legs*”, *white meat* for “*chicken breast*”, *dark meat* for “*poultry legs*”, *rooster* for “*cock*”, *helps* for “*servants*” [ibid].

I. Bird (1858) also mentions PC. The author very seldom heard profanities which grated on her ear in England. Especially such language was banned before ladies. In general, what struck her the most was the extreme respect and deference of Americans in their manners to ladies. Once, she witnessed as a gentleman gave up his seat in a

stage coach to a young girl and had to stay at the roadside inn for a day and two nights, the episode taken for granted by the fellow-travelers. On another occasion, an author’s friend on leaving a hotel offered a tip of half a dollar to a servant, but “*she drew herself up and proudly replied, 'American ladies do not receive money from gentlemen'*” [8, p. 78]. In England, it would be difficult for the author to travel by railroad unattended, but in the USA, she went several thousand miles on her own.

Max O’Rell (1891) mocks some modes of speech: “*The employees (I must be careful not to say 'servants') of the Pennsylvania Railroad.*” [18, p. 83], “*The cold, icy air fell on my legs, or (to use a more proper expression, as I am writing in Philadelphia) on my lower limbs.*” [ibid, p. 266], “*At eleven o'clock I went to bed, or, to use a more proper expression for my Philadelphia readers, I retired.*” [ibid, p. 300].

The criticisms of the officialese, weasel-words, goes back to 1914 when S. Graham gives an example of President Wilson’s speech: “*So far as the prognosticationary and symptomatic problem-aciousness of your inquiry is concerned it appears to me That while the trusts should be regulated with the most unrelentful and absquatulatory rigorosity, yet on the other hand their feelings should not be lacerated by rambunktions and obfuscationary harshness.*” [12, p. 250].

The 20th century witnesses both the growing awareness of society the way it talks about itself along with backlash against political correctness which became “*the most pernicious form of intolerance*”, “*a lethal weapon for silencing anyone whose ideas you don't like*” [2, p. 177]. G. Orwell writes about such manipulation in 1946: “*In our time, political speech and writing are largely the defense of the indefensible. Things like the continuance of British rule in India, the Russian purges and deportations, the dropping of the atom bombs on Japan, can indeed be defended, but only by arguments which are too brutal for most people to face, and which do not square with the professed aims of the political parties. Thus political language has to consist largely of euphemism, question-begging and sheer cloudy vagueness. Defenseless villages are bombarded from the air...: this is called pacification. Millions of peasants are robbed of their farms and sent trudging along the roads with no more than they can carry: this is called transfer of population or rectification of frontiers. People are imprisoned for years without trial, or shot in the back of the neck or sent to die of scurvy in Arctic lumber camps: this is called elimination of unreliable elements. Such phraseology is needed if one wants to name things without calling up mental pictures of them.*” [19].

Some spheres where the drive to purify language of loaded words in the 21st c. clashes with clarity and transparency may be illustrated, as follows. In the office jargon there are some ‘offenders’, as synergy (“*We must find the synergy between what they're offering and our position*”), *I'm thinking in real time*, to execute (“*It's time to execute this action before it's too late*”), *let's take this offline* (“*I'm just conscious of the time in this meeting. Let's take this offline, shall we?*”), *going forward* (“*Going forward, I'd like all of you to think about how to improve efficiency*”), *let's action that* (“*Make sure you action that*”), to empower (“*I trust you'll find this webinar really empowering*”), take

it to the next level ('Can you take it to the next level and report back?'), to circle-back ('I'm just heading to a really important meeting but we will circle-back later'), we're on a journey ('This organisation is on a journey to a new beginning'), root-and-branch review ('We are undertaking a root-and-branch review of our sales team to identify hits and misses'), staff engagement, to reach out ('I'd like you to reach out to her today and see what she thinks'), work flows ('You all need to improve your work flows'), entrepreneurs (an entrepreneur who works for a large corporate), to leverage ('Let's see if we can leverage these options and drill down to the next level'), inside the box ('I actually think we need to think inside the box on this one'), conscious uncoupling ('You're fired') [20].

In Great Britain, there is an attempt to scrap the traditional teachers' titles – 'Sir' and 'Miss' because they discriminate against women. The Maryland state motto "*Fatti maschii, parole femine*" translated from Italian as "manly deeds, womanly words" is misogynist and sexist, as many experts think [21]. Others insist that the correct idea is "strong deeds, gently words" or "action speak louder than words". Into the bargain, the state song of Maryland calls Abraham Lincoln a 'despot' and 'tyrant' ("*The despot's heel is on thy shore... Dear Mother, burst the tyrant's chain*"), and the Union forces 'Northern scum' ("*Huzza! She spurns the Northern scum*").

On college campuses of the USA, the growing number of students and faculty are challenging the English gender-related names, as *agender*, *bigender*, or unfamiliar gender pronouns *ze*, *sie*, *e*, *ou*, and *ve*, as in the University of Vermont, the University of California. At Mills College students are now called 'first-years' instead of 'fresh women' [15].

British Royal Navy has dropped its traditional sailors' toast to 'our wives and sweethearts', followed often by

'May they never meet!', now they drink to 'their families'. About half of all U.S. states have moved toward such gender-neutral language at varying levels, from drafting bills to changing state constitutions, according to the National Conference of State Legislatures. Florida and Minnesota have already completely revised their laws, and Washington is following the lead. Although such words as *manhole* and *manlock* cannot be changed so easily [21].

Another problem is the prejudice against red-haired people. The New Statesman reports about a number of assaults and even murders of red-haired people. Only a ginger can call another ginger *ginger* [11]. Some experts go as far to explain the UK's uniquely aggressive gingerism as "a form of racism, rooted in anti-Celtic, specifically anti-Irish, prejudice and therefore related to centuries-old matters of imperialism, religious bigotry and war" [ibid].

Left-handed people are also stigmatized in language, as *southpaw*, *cack-handed*. In Britain, such derogatory names include *buck-fisted*, *cow-pawed*, *corky dobber*, *dolly-pawed*, *gibble-fisted*, *golly-handed*, *keggy*, *squiffy*, and *scoochy* [17]. Experts are at loss, as well, about the way of calling the people who have advanced beyond the middle of their lives: *senior*, *boomers*, *elderly*, *older people*, *older adults*. People can be called *terrorists* and *freedom fighters*, *rioters* and *protesters*, *desperate* and *open-minded*, *heavy-drinking* and *thirsty* depending on our attitude.

Summing up, one can say that language is marching in lockstep with social issues, being influenced by cultural development of society, and in its turn, helps change our stereotypes.

REFERENCES

1. Chaucer G. The Canterbury Tales. – NY: Alfred A. Knopf, 1992. – 607 p.
2. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge University Press, 1995. – 489 p.
3. König W. Atlas Deutsche Sprache. – München: DTV, 2001. – 256 S.
4. Lakoff R. Language and Woman's Place. – N: Harper & Row, 1975. – 83 p.
5. Shakespeare W. The Complete Works of William Shakespeare – London: Henry Pordes, 1993. – 1264 p.
6. Simpson J., Weiner T. (eds.). The Compact Oxford English Dictionary. – Oxford: Clarendon Press, 1994. – 2371 p.
7. Wolfram W., Shilling-Estes N. American English. – Oxford: Blackwell, 1998. – 398 p.
8. Bird. I. The Englishwoman in America. – London : Murray, 1856. – 464 p. – [http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/lhbtn:@field\(DOCID+@lit](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/lhbtn:@field(DOCID+@lit).
9. Cuming F. Cuming's Tour to the Western Country (1807-1809). – Cleveland: Clark co, 1905. – 377 p. – [http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/lhbtn:@field\(DOCID+@lit](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/lhbtn:@field(DOCID+@lit).
10. Davis J. Travels of Four Years and a Half in the United States of America: during 1798, 1799, 1800, 1801, and 1802, London, 1803. – 360 p. – <http://books.google.com.ua/books?id=7HEFAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=ru#>.
11. Fogg A. Gingerism is real, but not all prejudices are equal to one another. guardian.co.uk, 15.01. 2013. – <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/jan/15/gingerism>.
12. Graham S. With Poor Immigrants to America. – NY : Macmillan, 1914. – 306 p. – [http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/S?ammem/lhbtmbib:@OR\(@field\(AUTHOR+@lit](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/S?ammem/lhbtmbib:@OR(@field(AUTHOR+@lit).
13. Grattam T. Civilized America. – London : Bradbury, 1859. – 444 p. – [http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/lhbtn:@field\(DOCID+@lit\(lhbtm2416adiv30\)\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/lhbtn:@field(DOCID+@lit(lhbtm2416adiv30))).
14. Hamilton. T. Men and Manners in America. – Edinburgh : Blackwood, 1834. – 384 p. – [http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/lhbtn:@field\(DOCID+@lit](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/lhbtn:@field(DOCID+@lit).
15. Leff L. 'Preferred' pronouns gain traction at US colleges . http://www.huffingtonpost.com/2013/12/01/preferred-pronouns-colleges_n_4367970.
16. Marryat F. Diary in America. – Philadelphia: Collins, 1840. – 300 p. – [http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/lhbtn:@field\(DOCID+@lit\(lhbtm](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?ammem/lhbtn:@field(DOCID+@lit(lhbtm).
17. Nunn G. Clumsy and cack-handed? Lefties are leaders, not losers. The Guardian, 24.01.2013. – <http://www.theguardian.com/media/mind-your-language/2013/jan/24/>.
18. O'Rell M. A Frenchman in America. – NY : Cassel, 1891. – 365 p. – [http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/S?ammem/lhbtmbib:@OR\(@field\(AUTHOR+@lit](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/S?ammem/lhbtmbib:@OR(@field(AUTHOR+@lit).
19. Orwell G. Politics and the English language. – <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/orwell146.htm>.
20. Peacock L. So, office jargon: the 19 worst offenders in management speak. – Daily Telegraph. 15.05.2014. – <http://www>.

telegraph.co.uk/women/womens-business/10833071/Mark-Zuckerberg-So-office-jargon-the-19-worst-offenders-in-management-speak.html.

21. Shugar A. The Maryland motto is sexist in any language. The Washington Post. 28.03.2014. – [http://www.washingtonpost.com/opinions/the-maryland-motto-is-sexist-in-any-](http://www.washingtonpost.com/opinions/the-maryland-motto-is-sexist-in-any-language/2014/03/28/8b177f16-b145-11e3-a49e-76adc9210f19_story.html)

[language/2014/03/28/8b177f16-b145-11e3-a49e-76adc9210f19_story.html](http://www.washingtonpost.com/opinions/the-maryland-motto-is-sexist-in-any-language/2014/03/28/8b177f16-b145-11e3-a49e-76adc9210f19_story.html).

22. Trollope F. Domestic Manners of the Americans. – Whitaker, Treacher & Co, 1832. – 325 p. - <http://books.google.com.ua/books?id=GjcTAAAAYAAJ&printsec>.

Крицберг Р.Я. Язык и социальные проблемы: от *Dutch comfort* до *ginger*

Аннотация. Изменения в языке отражают эволюцию нашей оценки комплекса социальных проблем. Взаимодействие между языком и культурой имеет как явный, так и неявный характер и проявляется в выражении национальных, религиозных, гендерных и др. разногласий. Исторически в английском языке всегда существовали предубеждения в отношении женщин, людей других наций и нехристианских религий. Сейчас существует противоречие между стремлением к политической корректности и необходимостью точности выражения в языке.

Ключевые слова: изменения, гендерное предубеждение, язык, политическая корректность, социальные проблемы

Андрійченко Ю.В.

Гендерні розбіжності та стереотипи в матримоніальній лексиці іспанської мови

Андрійченко Ю.В., кандидат філологічних наук, доцент, докторант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Анотація. Статтю присвячено лінгвопрагматичному аналізу гендерних розбіжностей і стереотипів в матримоніальній лексиці іспанської мови. В сучасному демократичному суспільстві шлюб є юридичною інституцією, яка відноситься з повною ідентичністю до обох членів пари. Так сьогоднішня відбувається в Європі, хоча в реальному житті все ще існують певні соціальні практики, набуті зі стародавніх часів, які полягають у дисбалансі у розподіленні родинних обов'язків між чоловіками і жінками, і мають стереотипізовані уявлення у сприйнятті кожної статі.

Ключові слова: гендер, текст, комунікація, мовні стереотипи, гендерні стереотипи

Вступ. У свідомості носіїв кожної національної мови формується мовна картина світу, яка корелює з гендерними нормами та ідеалами, репрезентаціями, стереотипами [1]. Лексика – це рівень мови, в якому колективна думка і сприйняття реальності будь-якою лінгвістичною групою залишили чіткий слід. Дії осіб слугують як референти для знання колективного або індивідуального і зумовлюють наші комунікативні процеси відповідно до них самих [Nagré 1994]. В цьому сенсі, одну з найважливіших функцій виконує саме стереотип, який визначається як поширені вірування про персональні риси людини або суспільства [Rudman, Glick 2001].

Мета дослідження – проведення лінгвопрагматичного аналізу аналізу гендерних розбіжностей і стереотипів в матримоніальній лексиці іспанської мови в межах іспанськомовного простору.

Матеріалом дослідження слугує лексичний потенціал іспанської мови.

Як найважливішу характеристику зазначимо елемент, який спрощує розуміння найдалшої і найближчої реальності. Це зумовлює подвійний ефект, оскільки у певних випадках залежність від стереотипів може зумовити структуру помилкових когнітивних зображень або в інших випадках розподілення на визначені моделі поведінки, з чим унеможливаються інші поведінки і що веде до цензури. Реальність є такою, що в тих аспектах, що стосуються чоловіків і жінок, стереотипи – це факт, втілений в знання кожної з обох статей. Тому, не є дивним думати про чоловіка як про агресивного, автономного, міцного, грубого, і про жінку як по покірну, стриману, м'яку, пасивну. Таким чином, гендерні стереотипи як культурно і соціально обумовлена думка про якості, атрибути і норми поведінки представників обох статей закономірно знаходять відображення в мові [3, с. 13]. На думку Л. Аларкос, ярлики, які навішуються для визначення гендерної належності можуть привести до того, що значення цієї граматичної події буде співвідноситись зі статевими розбіжностями індивідів, які визначаються іменниками [4, с. 197].

Дослідження іменників, які визначають кожного з подружжя, дієслів, які виражають дії, пов'язані зі шлюбом, нам дозволило простежити особливості функціонування гендерних стереотипів в цій сфері суспільного життя. В іспанськомовному суспільстві повсякдення функціонують стереотипи, які визначають шлюб як посягання на особисту свободу чоловіка. І якщо жінка, згідно цим стереотипованим уявленням,

повинна прагнути укласти шлюб за будь-якими умовами, метою чоловіка, навпаки, є спроби уникнути цього. Яскравим підтвердженням слугують прислів'я:

Hombre casado, burro domado.

Casado – capado.

La libertad – es uno de los más preciosos dones que a los hombres dieron los cielos.

Якщо розглянути іменники, які в іспанській мові вживаються для визначення кожного з подружжя, то побачимо розбіжності у їхньому походженні і використанні. Розпочинаючи з найбільш вживаних термінів *marido* і *mujer* зазначимо, що перший іменник *marido* є результатом романської еволюції латинського слова *maritus*, яке мало таке ж саме лексичне значення, в той час, як слово *mujer* бере своє походження від латинського *mulier*, чие значення було: *особа жіночої статі, яка вже є дорослою і має статеві зв'язки, заміжня або ні*. Достатньо ілюстративними показовим є той факт, що латинське слово жіночого роду *uxor* (*esposa*) еквівалент *maritus* зникло на шляху від латини до іспанської мови. Цей факт, разом із синкретизмом, який виявляється у романському терміні *mujer*, при з'єднанні значень *miembro del sexo femenino que ha salido de la nicez* і *esposa*, є, на нашу думку, показником того, що в Середньовіччя ситуація по відношенню до жінок значно погіршилась.

Лексико-семантична еволюція іспанської мови демонструє, що мовці в ті часи вже не вважали, що одружена жінка повинна мати юридичний статус, який їй би надавав певні привілеї, як відбувалося в Древньому Римі, що послугувало зникненню іменника *uxor* з повсякденного вживання. Також, факт, що слово *mujer*, яке виникло в лексиці з метою покриття термінологічної пустощі після зникнення іменника *uxor* не є вторинним і малозначним, оскільки, по-перше, нова іспанськомовна спільнота обмежила статеві відносини жінки подружнім колом, сприяючи встановленню концепту *honor*; і, по-друге, дані мовці визначили те, що чоловік є власником своєї жінки: якщо поняття бути жінкою і перебувати у шлюбі мають одне слово для свого лексичного вираження, вони обидва вважаються як одна і та сама річ. Ці зміни (соціальні, ментальні, лінгвістичні), що виникли в епоху середньовіччя, були розповсюджені на території Романської Імперії як демонстрація різноманіття нелатинських мов, в яких відбувалися однакові зміни (наприклад, це стосується португальської, французької, каталонської, італійської мов).

Інші назви, які вживаються в іспанській мові в формальній комунікації є іменники *esposa* і *esposo*. В даному випадку і з синхронічної точки зору вони обидва можуть здаватися еквівалентними завдяки однаковому кореню і тому, що мають однакове лексичне значення, яке відрізняється лише статевою належністю. Без сумніву, ці два іменника не мають однакової прагматичної цінності: *esposo* вживається з меншою частотністю, ніж *esposa*, оскільки його синонімом *marido* також може вживатися в формальній комунікації, те, що не відбувається з іменником *mujer*, чий неформальні особливості унеможливають його вживання в інших контекстах. Цікавим, на нашу думку, є той факт, що в іменниках, які визначають жінку, дуже чітким є розподілення на формальне, ввічливе, фамільярне.

Якщо ми звернемось до діахронічного аналізу, то знайдемо цілу низку дат, які допомагають зробити прозорим концепт, який пращери сучасних європейців (римляни, та ін.) мали для шлюбу і жінки. Обидва терміни походять від дієслова *spondeo*, чий значення було *заручитися*, воно виражало гарантовану згоду батька на одруження своєї доньки. Іменник латинської мови жіночого роду *sponsa* зі значенням *prometida* зафіксований набагато раніше, ніж такий іменник чоловічого роду, це пояснюється тим, що жінка існувала як об'єкт такої обіцянки між чоловіками. З іншого боку, шлях від латини до іспанської мови цих іменників (*sponsa* у *sponsus*) унеможливили звертання до індивідів, які все ще не були одружені.

Таке семантичне переміщення нас попереджає про те, що ступень компромісу, що існував, вимагав даного заручення був завеликим в часи Романської Імперії і в Середньовіччя завдяки тому, що особа яка була зарученою практично вже була одруженою. Так само можемо інтерпретувати еволюцію лексичних одиниць *novia* і *novio*. Обидва походять від латинського виразу *nova nupta*, за допомогою якого зверталися до щойно одруженої жінки, значення, яке існує в сучасній іспанській мові коли йдеться про день одруження або про перші часи шлюбного життя, що має лексичне вираження у фразі: *viaje de novios*. Не дарма, в іспанській мові слова *novia* і *novio* також є вживаними – хоча зараз вже не є такими розповсюдженими: з не етимологічним значенням для звертання до осіб, які все ще не є одруженими, але які створили відносини з метою укладання шлюбу. Цікаво, що рух такого семантичного розширення значення слова лише може знаходитись у вже зазначеній ідеї укладання шлюбу, з якої походить, що вживання цього слова до особи не залишає їй можливості до відмови.

Соціальні зміни, які відбулися в Іспанії у другій половині XX століття, через зникнення диктатури привели до того, що молодь стала вживати іменники *novia* і *novio* у значенні осіб, які підтримують романтичні відношення, але чисю метою не завжди є укладання шлюбу, але не виключаючи в майбутньому такої можливості. Натомість, зараз більш вживаними стали іменники *amigo/a* о *chico/a*, дієслова і вирази: *cortejar*, *festejar*, *noviear*, або *pelar la pava* були замінені на інші форми, такі як: *salir*, *entrar en casa*. За нашім дослідженням, лексичні одиниці є підтвердженням певного бачення світу, не зважаючи на те, що це

бачення було зовсім іншим в минулі часи. Впродовж розгляньмо іменник, який має значення *esposa* і чия форма чоловічого роду, на відміну, ніколи не вживається у значенні *marido*: йдеться про слово *secora*. За термінологією, запропонованою А.Гарсія Месегером, зіштовхуємось з лексичною одиницею подвійного роду: *secor-secora*, яке без жодної аргументації з лінгвістичної точки зору, отримує два інших значення при вживанні по відношенню до чоловіка або жінки [199, р. 113]. І ця розбіжність між *secor* і *secora* не лише впливає на визначення подружньої пари, але й розповсюджується на інші значення, які мають обидві форми. Якщо з початку вони мають значення *людина з певною соціальною рисою*, не парне вживання слів *secor* і *secora* привело до того, що відповідно від граматичного роду ці іменники набули різні відтінки у лексичному значенні, що веде до певної ієрархії у статях. Так, в мовній комунікації вживається *secor/secora del Castillo* але *secor de las tierras*, *secor de la hacienda*, *secor del bosque*, *secor del desierto*, *secor del lugar* о *secor del reino* у порівнянні з: *secora de la casa*. Історично було прийнято вживання іменника жіночого роду *secora* як ввічлива форма, що використовувалась у вищих шарах суспільства того часу, тобто, коли йшлося про третіх осіб жіночої статі, чий соціальний статус був вищим, ніж адресата. І якщо допускається вживання слова *secor* у значенні *esposos* чоловічому роді: *secor marido* або *secor esposo*: *Salude a su secor marido de mi parte*, вирази, які мають свій еквівалент в жіночому роді *secora esposa*, то вираз *secora mujer* є прагматично не можливим і птим самим підкреслює відмінність у вживанні лексичних одиниць *marido* і *mujer*. Якщо перейдемо до не формальних визначень поняття подружжя, бачимо інші цікаві аспекти. Йдеться про певний дисбаланс у релятивній номенклатурі до кожної статі. В першу чергу, не існує афективних термінів або виразів для звертання виключно до чоловіка, на відміну від різних манер звертання в даному тоні до жінки. Іменник *hombre*, в сучасній іспанській мові часто має присвійне забарвлення (*mi hombre*, *tu hombre*, *vuestros hombres*) і розповсюджене в маргінальних прошарках населення; вираз *media naranja* вже не використовується виключно по відношенню до чоловіка, але й до жінки також.

В другу чергу, слова або вирази не формальної комунікації відносно подружжя ведуть до певних культурних чинників. Формуванню гендерної нерівності сприяло і християнство, оскільки в Біблії спочатку законилась відповідальність жінок за первородний гріх: Дружині Бог сказав: множачи помножу терпіння твої у вагітності твоїй; в хворобі будеш народжувати дітей, і до мужа твого пожадання твоє, а він буде панувати над тобою [2, с. 16]. Іменник *Costilla* веде до біблійського епізоду створення Єви, жінки Адама, яку Бог зробив з ребра її чоловіка, і повинно інтерпретуватися так, що жінка була послана на цей світ для афективних потреб чоловіка. З іншого боку, згідно цієї традиції, жінка є частиною чоловіка, яка також може виражатися виразом *cara mitad*, в якій з легкістю знаходимо християнський постулат, який визначає, що подружжя складається з двох частин одного цілого; прикметник *cara (querida)* в цьому виразі нас наближує до світу афектів, емоцій, який не є часто

виражений в іспанській мові по відношенню до лексичного визначення подружньої пари. Іменники *parienta* і *socia* можуть набути прихований зміст в комунікативних актах чоловіків. Перший іменник нагадує про те, що належність до родини встановлюється кровними зв'язками або шляхом шлюбу, і про те, що відносно жінки майже ніколи не вживається іменник *parienta*, лише у випадках, коли йдеться про далеку родинні зв'язки. Другий іменник – *social*, зі свого боку, має комерційне значення, тобто, шлюб може трактуватися, на нашу думку, як альянс або контракт з певними обов'язками учасників. Зневажливі терміни *contraria* і *oponente*, які вживаються в іспанськомовному суспільстві по відношенню до дружини нас наближають до конфліктів в парах і до ідеї про те, що дружина є ворогом свого чоловіка, якщо вона повстає проти його волі.

Патріархальні суспільства надають чоловікові безмежні права в родинному житті, але навіть в іспанськомовній усній традиції і в колективній лінгвістичній свідомості існує образ домінуючої дружини і чоловіка-підкоблужника, які піддаються нещадній критиці оскільки, на нашу думку, зруйнують сталі гендерні стереотипи щодо розподілу ролей між статями. Підтвердження тому знаходимо в прислів'ях:

Si tu mujer quiere que te tires del balcón abajo, ruega a Dios que sea bajo.

Залишаючи іменники-назви для подружжя і звертаючись до визначень, які представлені для акту укладання шлюбу зіштовхуємось з іншою інформацією культурного характеру, яка нам допомагає зрозуміти яким чином іспанськомовна спільнота сприймає дану інституцію і різницю у біологічних статях. З початку, слід, на нашу думку, визначити найбільш вживані дієслова або вербальні словосполучення іспанської мови, які демонструють цю дію і які походять, у своїй більшості, від відповідної латинської лексики. В латині не вживалося однакове дієслово стосовно чоловіка або жінки коли йшлося про факт укладання шлюбу.

Для вираження одруження жінки: її ведуть до шлюбу, на відміну, про чоловіка, що одружується – він веде жінку. Також батько нареченої також міг бути залучений в ці лінгвістичні відмінності, оскільки вербальні словосполучення, які вживалися виключно по відношенню до нього, всі були сформовані від дієслова *dare*: тобто батько дає, дарує доньці можливість одружитися. Як свідчить матеріал, латинські визначення укладання шлюбу демонструють певні матримоніальні звичаї, які існували до недалекого минулого в іспанськомовній спільноті. І якщо дієслова і вербальні словосполучення латинської мови формально відрізняються від сучасних в іспанській мові, оскільки протягом своєї історичної інформації зазнали певних значних змін, то бачення світу, на яке вони спрямовані, навпаки, є таким же самим. Найбільш вживане дієслово *casar* або *casarse* зберігає, з одного боку, своє транзитивне значення, вживається коли суб'єкт дії це один або обидва батьки жінки або майбутньої жінки, яка перетворюється, в свою чергу, у об'єкт вербальної дії; з іншого боку, обидві форми є паралельними латинській алюзії подружнього дому: *domum ducere aliquam*, оскільки походять від іменника *casa* з пер-

винним значенням *poner casa aparte, facilitar una casa a un hijo o hija*.

Ідеявести жінку до певного місця з метою укладання шлюбу міститься, також, в таких виразах як *llevar a la iglesia, llevar al altar*. Перший вираз вживається у випадку коли йдеться про батька, який веде доньку до церкви, другий – стосується нареченого. Бачимо, що в лексиці іспанської мови підтримується культурне андроцентричне і сексистське підґрунтя, оскільки реальність розглядається виключно з точки зору чоловіка. Те ж саме спостерігаємо у словосполученні *tomar mujer*, у якого не має еквівалента чоловічого роду: *tomar marido* або, скажімо, *tomar varón*. Врахуємо, також, два дієслова, які розповсюджені в неформальній комунікації в метафоричній манері для назви одруження доньки: *colocar* і для пояснення стану жінки як об'єкта дії: *emplearse, colocarse*. В цьому випадку, те, що приховується за трьома дієсловами це суспільство, яке вважає, що робота, яку воно може запропонувати жінкам, це виключно робота домогосподарки і що шлюб – це ієрархічна інституція, в якій голова – це чоловік, а робітниця – жінка.

Розглянемо лексику, що вживається відносно до людини, яка ніколи не перебувала в шлюбі. Найбільш вживаний іменник *soltero/a* є денотативним і нейтральним, але він генерував похідне слово, яке, на відміну, являє різні коннотації по відношенню до жінки і чоловіка: принизливе значення, яке має слово *solterona*, на відміну від якого, іменник чоловічого роду *solterón* містить в собі позитивну конотацію. Ці семантичні додаткові відтінки демонструють, що в іспанськомовній спільноті жінка, яка не одружилася до певного зазначеного віку не має соціальної цінності і вважається не повноцінною оскільки для неї не передбачені інші можливості і ролі в суспільстві окрім бути матір'ю і дружиною.

Коннотації, які надаються іменникові *solterón*, навпаки, надають інформацію про те, що не має нічого поганого в тому, що чоловік досягнувши зрілого віку не має наміру одружуватись. Ця ідея чітко виражена в таких словосполученнях іспанської мови як: *solterón empedernido*, але не: *solterona empedernida*, оскільки для вживання прикметника *empedernido* необхідно існування бажання у індивіда протистояти певній поганій звичці або ваді: по відношенню до чоловічого роду іменник *la soltería* може бути свідомим вибором залишитися в певному стані за власним бажанням; на відміну, застосування даного іменника по відношенню до жінки демонструє її змушений стан, який вона бажає змінити. Як свідчить матеріал, лексичний склад може зберігати відбитки уявлень про світ, які зникли з часом, але які залишаються прихованими в еволюції кожного слова. З самого початку була введена концепція шлюбу як певних обмежень і, тому, ідея бути не одруженим сприймалася як свобода. Це демонструється протягом еволюції лексики від латини до іспанської мови. Латинське слово, яке виражало особу, що не є одруженою *caelebs* трансформувалось на *soltero* в сучасній іспанській мові.

Вербальне словосполучення *quedarse para vestir santos*, синонім якого *quedarse soltera* містить в собі значення того, що жінка не мала можливості одружитися і залишилася одна. В цьому виразі, на нашу дум-

ку, приховане значення, що не заміжні жінки, не маючи можливості присвятити себе чоловікові і дітям зосереджувались на релігійному житті. Також вживався прикметник *incasable* для визначення жінки, яка не спромоглася знайти собі чоловіка через свою зовнішність або через свої недоліки. Зараз він майже вийшов з лексичного складу іспанської мови.

Результати дослідження та висновки. Аналіз лексики семантичного поля іспанської мови, яка відноситься до матримоніальної сторони життя допомагає подолати гендерні стереотипи мови, які дали поштовх в утворенні нових лексичних одиниць і виразів, їхній еволюції і заміні на більш сучасні. Нам вдалося підтвердити, що гендерні стереотипи продовжують своє існування в сучасному світі.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Денисова Г. Стереотипы и их роль в формировании коммуникативных навыков в условиях "неродного" двуязычия / Г. Денисова // Россия и Запад: диалог культур. – Вып. 8, т. 1. – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, 2000. – С. 202–215.
Denisova G. Stereotipy i ikh rol' v formirovanii kommunikativnykh navykov v usloviyakh "nerodnogo" dvyazychiya [Stereotypes and their role in the formation of communicative skills in a "non-native" bilinguality] / G. Denisova // Rossiya i Zapad: dialog kul'tur. – Vyp. 8, t. 1. – M. : MGU im. M.V. Lomonosova, 2000. – S. 202–215.
2. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты / Алла Викторовна Кирилина. – М., 1999. – 189 с.
Kirilina A.V. Gender: lingvisticheskiye aspekty [Gender: linguistic aspects] / Alla Viktorovna Kirilina. – M., 1999. – 189 s.
3. Сохацкая О.Л. Репрезентация гендера в языке как предмет изучения феминистской лингвистики / О.Л. Сохацкая // Междунар. науч. конф. ["Бодуэновские чтения : 215 Бодуэн де Куртенэ и современная лингвистика"], (Казань, 11-13 декабря 2001 г.). – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2001. – Т. 2. – С. 37–38. – С. 38].
Sokhatskaya O.L. Reprezentatsiya gendera v yazyke kak predmet izucheniya feministskoy lingvistiki [Gender representations in the language as a subject of study of feminist linguistics] / O. Sokhatskaya // Mezhdunar. nauch. konf. ["Boduenovskie chteniya : 215 Boduen de Kurtene i sovremennaya lingvika"], (Kazan', 11–13 dekabrya 2001 g.). – Kazan' : Izd-vo Kazan. unta, 2001. – T. 2. – S. 37–38. – S. 38].
4. Alarcos Llorach E. Gramática de la lengua española / Emilio Alarcos Llorach. – Madrid : Espasa Calpe, 2000. – 395 p.
5. Harré R. The Discursive Mind / R. Harré, G. Gillet. – L. : Sage, 1994. – 263 p.
6. Rudman L.A., Glick P. Prescriptive gender stereotypes and backlash toward agentic women / L.A. Rudman, Glick P. – N.Y.: Journal of Social Issues, №57, 2001. – p. 743-762.

Andriichenko Y.V. Gender differences and stereotypes in matrimonial Spanish vocabulary

Abstract. The article is devoted to the analysis of gender differences in linguopragmatical aspect and stereotypes in matrimonial Spanish vocabulary. In a modern democratic society, marriage is a legal institution that is the complete identity to both members of the couple. So today is in Europe, but in real life there are still certain social practices gained from ancient times, which are in imbalance in the distribution of family responsibilities between men and women and have a stereotyped idea of the perception of each sex.

Keywords: gender, text, communication, language stereotype, gender stereotype

Андрійченко Ю.В. Гендерные различия и стереотипы в матримониальной лексике испанского языка

Аннотация. Статья посвящена лингвопрагматическому анализу гендерных различий и стереотипов в матримониальной лексике испанского языка. В современном демократическом обществе брак является юридическим институтом, в котором оба члена пары абсолютно равны. Так на сегодняшний день происходит в Европе, хотя в реальной жизни все еще существуют определенные социальные практики, приобретенные с древних времен, которые заключаются в дисбалансе распределения семейных обязанностей между мужчинами и женщинами, и имеют стереотипизированное представление по восприятию каждого пола.

Ключевые слова: гендер, текст, коммуникация, языковые стереотипы, гендерные стереотипы

*Астрахан Н.І.***Методологія літературознавства: від XX до XXI століття***Астрахан Наталія Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна*

Анотація. В статті розглядаються шляхи розвитку методології літературознавства в її русі від кінця XX до початку XXI століття. Відкритість системи методів літературознавства, екстраполяція в його простір методів інших наукових дисциплін тлумачиться як така, що відповідає специфіці науки про літературу. Особлива увага приділяється проблемі об'єктивності літературознавчого пізнання, його своєрідному балансуванню між науковим та художнім способом досягнення дійсності.

Ключові слова: методологія літературознавства, структуралізм, постструктуралізм, методологічний плюралізм

Вступ. Проблема методології – одна з визначальних для сучасної науки про літературу. Постійна методологічна рефлексія характеризує сьогодинішній розвиток літературознавства, що на новому етапі намагається заново усвідомити специфіку свого предмету, систему методів та прийомів його дослідження, а отже, місце науки про літературу в корпусі сучасного наукового, і зокрема гуманітарного, знання.

Короткий огляд публікацій по темі. Складність сьогодинішнього положення в сфері літературознавчої методології пов'язана з наявністю багатьох різних, полемічних одна щодо одної, протилежних, несумісних, взаємодоповнюючих методологічних настанов. Така мозаїчність, плюралістичність розвитку літературознавства дала привід Р.Т. Гром'яку говорити про те, що проблема методології літературознавства "залишається вічно актуальною як у теоретичному, так і в практичному аспектах" [5, с. 14], вимагає врахування множинності наявних методологічних настанов. Такої ж точки зору дотримуються польські дослідники З. Мітосек [10], Е. Касперський [6]. Множинність у даному випадку свідчить про стан активного розвитку, розробок, коли уявлення про нову методологічну цілість, єдність літературознавства лише починає формуватися. Потребу у такій новій єдності означив Ю.Б. Борев: "У XX столітті почали здійснюватися спроби діалектичного заперечення (зняття з утримання позитивного) всіх попередніх та сучасних методологічних шкіл та концепцій. Іншими словами, виникла тенденція до об'єднання головних методологічних ідей в єдину методологічну систему, що виявляє смисл та цінність твору літератури, з'явилося прагнення створити інтегральну методологію, що вбирає в себе досвід, прийоми, інструменти аналізу і зовнішніх, і внутрішніх, й функціональних зв'язків художнього твору" [2, с. 16].

Феномен літературно-художнього твору та його буття є настільки складним, багатограним та значущим, що кожна з вже сформованих літературознавчих методологій виявляється виправданою і перспективною, має грандіозні резерви подальшого розвитку в процесі синхронного чи діахронного діалогу з іншими методологіями. В контексті такого діалогу навіть окреслення "глухих кутів" розвитку тієї чи іншої теоретико-літературної школи та її методології набуває великого значення, оскільки те, що в межах одного методологічного дискурсу сприймається як проблема, яку неможливо вирішити, в кордонах іншого методологічного дискурсу знаходить своє вирішення або переформулюється так, що вирішення починає сприйматися як можливе в зоні актуального розвитку. Вла-

сне, життєздатність будь-яких методологічних настанов виявляє себе саме в процесі діалогу з іншими настановами, а принципова відмова від такого діалогу часто маскує неспроможність його вести. З точки зору Р. Ніча, в "неоднорідності" сьогодинішньої теорії літератури є позитив, відповідність поточній загальнокультурній ситуації та художній практиці: "Сучасний теоретичний дискурс не тільки внутрішньо розрізнений, але й розпорошений і нестійкий. Втрачаючи суттєві риси у власному просторі, він віднаходить собі місця в іноді дуже віддалених галузях та спеціальностях. Загалом невідомо, чи повинен він знову прагнути цілісності, доктринальної чистоти, привілейованого становища заради об'єднання, тоталізації, гомогенізації та визнання всієї сфери культури. Може, він краще виконуватиме свої завдання саме як неоднорідний та ситуативний" [11, с. 24].

Мета. Метою даної статті є аналіз векторів та перспектив розвитку методології літературознавства в процесі його руху від XX до XXI століття.

Матеріали та методи. В якості матеріалу виступають найбільш впливові, знакові теоретико-літературні та методологічні концепції, актуалізація яких на межі століть дозволяє визначити перспективи подальшого розвитку літературознавчої методології. Основним методом роботи з матеріалом є аналіз наукових концепцій.

Підсумки та їх обговорення. З часів В. Дільтея, що протиставив "науки про природу" "наукам про дух", зовнішнє аналітичне пояснення внутрішньому безпосередньому особистісному розумінню, питання про методологію гуманітарних наук залишається дискусійним. В XIX столітті укорінена характерна для розвитку практично всіх гуманітарних дисциплін, що поступово викристалізуються, "методологічна беззахисність перед обличчям явного успіху природничих наук" [12, с. 136]. В нотатках М.М. Бахтіна "До методології гуманітарних наук", опублікованих в 1974 році, незадовго до смерті вченого, на основі записів, зроблених ще у 30-40-х роках, послідовно відстоюється специфіка гуманітарного знання, метою якого є не окреслення значення, а розкриття смислу, "іншонауковість" цього знання у порівнянні зі знанням природничих дисциплін: "Якою мірою можливо розкрити та прокоментувати *смисл* (образ або символу)? Лише за допомогою іншого (ізоморфного) смислу (символу чи образу). Розчинити його у поняттях неможливо... Можлива або *відносна* раціоналізація смислу (звичайний науковий аналіз), або поглиблення його за допомогою інших смислів (філософсько-художня інтерпретація). Поглиблення шляхом розши-

рення далекого контексту" [1, с. 383]. Отже, за думкою вченого, оскільки "тлумачення символічних структур змушене йти у нескінченність символічних смислів, тому воно й не може стати науковим у сенсі науковості точних наук" [1, с. 383]. Протиставляючи річ та особистість як такі об'єкти пізнання, що зумовлюють різні його межі, М. М. Бахтін окреслює два різні види активності пізнавальної діяльності: монологічна активність пізнання, скерованого на "безголову річ" та активність пізнання "іншого суб'єкта", "діалогічну активність" [1, с. 384], що прагне діалогу як події зустрічі.

Якщо у 20-30-ті роки М. М. Бахтін полемізував з представниками формальної школи, називаючи їх естетику матеріальною, такою, що сприймає форму літературно-художнього твору як річ, ігноруючи ідеальний "естетичний об'єкт", то в 60-70-ті роки вчений суперечить представникам структуралізму, що зосереджують увагу на безособистісному, статичному окресленні значення знака, окресленні, що виявляється не здатним піднятися до відкриття нескінченності смислу, можливе лише через поглиблення та помноження його шляхом входження в нові контексти. Отже, коливання між сциєнтичними та антисциєнтичними (науковими та "іншонауковими") настановами літературознавців набувають протягом ХХ століття періодичного характеру, відбиваються у зміні літературознавчих шкіл. Так, тенденції, що характеризували формальну школу російського літературознавства та генетично пов'язані з нею теоретичні побудови французького структуралізму, доповнюються та долаються відповідно у працях М. М. Бахтіна та французьких постструктуралістів; паралельно зі структурно-семіотичним підходом до літературних явищ продовжує розвиватися літературна герменевтика та формується рецептивна естетика.

Добрим тоном у літературознавчих дослідженнях межі ХХ–ХХІ століть стали паралелі між літературознавством та фізикою, літературознавством та математикою або математичною логікою тощо, орієнтація на синергетичну парадигму наукового мислення. Методологічна ситуація в літературознавстві певною мірою відбиває сьогодишню загальнонаукову ситуацію, коли найбільш продуктивними виявляються дослідження, що розгортаються на стику дисциплін, шляхом іноді несподіваних, сміливих методологічних екстраполяцій, що здійснюються всупереч традиційному розподілу наукових дисциплін на "точні та неточні", "природничі та гуманітарні". На думку Ю. М. Лотмана, сама опозиція "точне/неточне" (або "достовірне/недостовірне") підкреслює необхідність створення "єдиної метамовної системи", у яку могли б бути інтегровані шляхом операції перекладу "всі поняття сучасної нам культури (в тому числі й наукові)" [9, с. 446-447]. Переформулювання сутності вказаної опозиції на наукову мову в перекладі Ю. М. Лотмана виглядає так: "справжнє знання передбачає виділення для різних об'єктів ізоморфних моделей або у встановленні нескінченної варіативності інтерпретації цих моделей при переході від метамовного рівня до рівня об'єкту" [9, с. 447]. Таким чином, наявність в структурі єдиної культури людства математики, зумовлює необхідність поезії, "гіпотетичне знищення одного з

цих механізмів, вірогідно, зробило б неможливим існування іншого" [9, с. 447]. При цьому не лише мова математики може виступати як метамова в єдності людської культури, але й мова мистецтва. Всі спроби такого роду метамовних "перекладів", з точки зору Ю. М. Лотмана, спираються на висновки сучасних загальнонаукових напрямків – теорії знакових систем, теорії інформації, кібернетики тощо [9, с. 447].

Зазначимо, що методологія літературознавства залишається відкритою, здатною використовувати у власних цілях методи інших наукових дисциплін – і тих, що належать до "наук про природу", і тих, що належать до "наук про дух", і "точних", і "неточних". Ця відкритість не має сприйматися як залежність, що ставить під сумнів науковий статус літературознавчого знання, оскільки література як вид мистецтва ґносеологічно скерована на життя у всіх його формах, виявах та вимірах, життя у його сукупності, цілісності.

Власне, сам феномен сприйняття життя як цілісності, як світу, в якому хаос долає гармонія, в якому досягається єдність між людиною та світом, між людиною та іншими людьми, є продуктом мистецтва і зокрема літератури як мистецтва слова. В такому стосунку духовна діяльність людини, здійснювана в сфері мистецтва слова, є необхідною складовою загального життя, здатною суттєво впливати на його якість, на сам процес його розгортання. "Адже якщо для твору художньої літератури стає найбільш досяжною повнота драматичного руху людського життя, – пише М. М. Гіршман, – то передусім тому, що саме мистецтво слова більш за все здатне вловити самий момент зустрічі, взаємозв'язку, переходу та взаємозверненості одне до одного дійсності, яка засвоюється мислячою людиною, та енергії її свідомості, що народжується та реально здійснюється" [4, с. 519]. Таким чином, "художнє слово-твір одночасно виступає і як слово-ім'я-висловлення і як естетична реальність-образ-світ" [4, с. 519], літературний твір перебуває в сфері перетину, взаємоперетворення ідеально-свідомого та матеріально-дійсного, що не можуть бути ні ототожненими, ні відірваними одне від одного.

Саме в цій сфері формується життєстверджуюче цілісне світобачення, яке, за думкою О. О. Кораблева, є ідеальною моделлю світобудови [7, с. 153], подібно до храму, що вирізняється серед інших будівель своєю скерованістю вгору, здатністю об'єднувати людей і в теологічному, і в естетичному відношенні, а також в плані діяльності. Характеризуючи світобачення як "наш духовний Дім, збудований нами ж, нашою свідомістю, що пізнає та творчо працює відповідно до нашої духовної сутності", як "обмежений нашим життєвим та культурним досвідом, інтелектуально локалізований духовний простір, необхідний для дозрівання нашої самосвідомості", як "модель світобудови, яка одночасно є й моделлю нашого внутрішнього світу" [7, с. 154], вчений стверджує, що цілісне світобачення має бути "архітектурно досконалим", тобто "науково обґрунтованим, релігійно націленим та естетично довершеним" [7, с. 154].

Роль художнього слова в процесі побудови цілісного світобачення неможливо переоцінити, в певному сенсі кожний літературний твір, який відбувся, – собор, що об'єднує величезну кількість людей, вибудовує

ується їх духовними зусиллями, скерованими архітектонікою естетичного об'єкту. При цьому людина не має зрікатися себе, а навпаки, отримує можливість наблизитись до свого справжнього, сутнісного "я", яке оживає лише в процесі творчості, у яких би формах ця творчість не здійснювалася б.

Особливого методологічного акценту, отже, потребує проблема суб'єкта, що перебуває в процесі літературно-художньої творчості та читацької співтворчості, проблема сприймаючої літературний твір свідомості, і зокрема, свідомості дослідницької. "Структуралізм (як і його передтеча формалізм) тому, зокрема, не зміг надати літературознавству статусу суворой науки, – відзначає Г.М. Ребель, – що цілісності художнього твору протистоїть в якості сприймаючої інстанції не просто інструментальна озброєність та методологічна оснащеність, але вся професійна та особистісна повнота, тобто людська цілісність дослідника... Дослідник говорить про текст, про твір всім своїм досвідом, всім своїм єством, всією своєю людською сутністю. Він говорить не лише про текст, він говорить з текстом, й через текст – про себе, про своє, а це не піддається розрахунку, параметричному врахуванню, й це у немалій ступені визначає іншонауковість літературознавства (як і філософії), зближуючи його з його предметом – художністю" [13, с. 29]. На думку М.М. Гіршмана, шлях до об'єктивності у сфері філологічного знання обов'язково лежить через суб'єктивність, необхідною передумовою цього знання є любов до художнього слова, про необхідність якої говорить саме "ім'я" філології.

Протиріччя між суб'єктивним та об'єктивним в процесі художньої творчості ще Г.В.Ф. Гегелем було осмислено як діалектичне, таке, що передбачає глибинну єдність. Визначаючи геніальність як здатність створювати художні твори, філософ особистість генія мислив як рівновелику зі світом, який підлягає художньому осягненню, що відповідає романтичному погляду на людину-творця як на мікрокосм, зіставний з макрокосмом. Подолання протиріччя між суб'єктивним та об'єктивним в процесі пізнання літературного твору наближає читача до автора, робить можливою "рівність свідомості" суб'єктів творчості та співтворчості, пам'ять про яку, з точки зору Й. Бродського, залишається з читачем назавжди [3].

Висновки. Таким чином, створення й осягнення літературного твору важливі як процеси, що змінюють кордони (горизонти) свідомості суб'єктів, які їх здійснюють. Саме так буття літературного твору вхо-

дить в коло великого буття, здійснюючи на це буття вплив, масштаби котрого ще не вповні усвідомлені. Подієва, буттєва, онтологічна сутність літературного твору вимагає від літературознавства відповідності та відповідальності, які на кожному новому етапі розвитку усвідомлюються заново й по-новому.

В цьому плані відкритість літературознавства до різноманітних нових методів та методик пізнання дійсності виправдана й необхідна за умови збереження цілісності шляху літературознавства від античності до сучасності. Такого роду цілісність, встановлення параметрів якої сприймається як нагальне завдання сьогодні, співвідноситься з цілісністю шляху світової літератури, збереження якої є обов'язковою передумовою продовження її розвитку. Літературознавство це не просто наука про літературу, це форма гносеологічного, пізнавального досвіду, що об'єднує можливості науки та мистецтва, використовуючи подвійну оптику, тобто скеровуючи свій погляд і на репрезентовану літературним твором дійсність у всіх її вимірах та проявах, і на сам принцип "репрезентації" [8, с. 31]. Перше зумовлюється необхідністю осмислити сутність художнього досвіду, рухаючись слідом за автором, піднятися до нового розуміння постійно змінюваного життя. Друге має за мету усвідомити, як здійснюється, уможлиблюється диво художнього пізнання дійсності. При цьому і перше, і друге сприймається як об'єктивоване свідчення і про літературу як вид мистецтва, і про цілість життя, в яку входить мистецтво й література. Все розмаїття літературознавчих шкіл XX століття та запропонованих ними методів так або інакше має відношення до одного чи другого річиза. Абсолютизація лише однієї точки зору, нехтування "іншою" оптикою веде до "руйнування поетики" (використаємо вислів Ю. Крістєвої): літературознавчий дискурс наближається до літературного дискурсу, тобто втрачає ознаки наукового, або зливається з дискурсом іншої наукової дисципліни, втрачаючи власну специфіку. Найвидатніші літературознавці минулого століття, до яких би шкіл чи напрямків розвитку науки про літературу вони не належали, поєднували обидві точки зору за принципом доповнення, балансує між двома небажаними крайностями, що виводять дослідження за межі літературознавства, при цьому оригінальність, концептуальність, новизна наукового мислення були зумовлені саме індивідуально-унікальною конфігурацією цього поєднання, принципово важливого для окреслення перспектив та можливостей подальшого руху.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бахтин М.М. К методологии гуманитарных наук // Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества; [сост. С.Г. Бочаров; текст подгот. Г.С. Бернштейн и Л.В. Дерюгина; примеч. С.С. Аверинцева и С.Г. Бочарова]. – [2-е изд.] – М. : Искусство, 1986. – С. 381-393.
Bakhtin M.M. K metodologii gumanitarnykh nauk [To the methodology of the Humanities] // Bakhtin M.M. Ehstetika slovesnogo tvorchestva; [sost. S.G. Bocharov; tekst podgot. G.S. Bernshtejn i L.V. Deryugina; primech. S.S. Averintseva i S.G. Bocharova]. – [2-e izd.] – M. : Iskusstvo, 1986. – S. 381-393.
2. Боров Ю.Б. Литература и литературная теория XX в. Перспективы нового столетия // Теоретико-литературные итоги

- XX века: В 2 т. – Т. 1 : Литературное произведение и художественный процесс. – М. : Наука, 2003. – С. 6-48.
Borev Yu.B. Literatura i literaturnaya teoriya 20 v. Perspektivy novogo stoletiya [Literature and literary theory of the twentieth century. The prospects for the new century] // Teoretiko-literaturnye itogi 20 veka: V 2 t. – T. 1 : Literaturnoe proizvedenie i khudozhestvennyy protsess. – M. : Nauka, 2003. – S. 6-48.
3. Бродский И. Нобелевская лекция. 1987 // Бродский И. Стихотворения. – Таллинн : Александра, 1991. – С. 5-18.
Brodskij I. Nobelevskaya leksiya. 1987 [Nobel lecture] // Brodskij I. Stikhotvoreniya. – Tallinn : Aleksandra, 1991. – S. 5-18.

4. Гиршман М.М. Литературное произведение как бытие-общение: что мы анализируем и интерпретируем? // Гиршман М.М. Литературное произведение: Теория художественной целостности. – [2-е изд., доп.] – М. : Языки славянских культур, 2007. (Коммуникативные стратегии культуры). – С. 514-526.
Girshman M.M. Literaturnoe proizvedenie kak bytie-obshhenie: chto my analiziruem i interpretiruem? [The literary work as the Genesis communication: we analyze and interpret?] // Girshman M.M. Literaturnoe proizvedenie: Teoriya khudozhestvennoy tselostnosti. – [2-e izd., dop.] – M. : Yazyki slavyanskikh kul'tur, 2007. (Kommunikativnye strategii kul'tury). – S. 514-526.
5. Гром'як Р.Т. Ще раз про структуру і статус методології // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. – 2008. – № 8. – С. 13-16.
Grom'yak R.T. SHHe raz pro strukturu i status metodologii [School again about the structure and status metodolog] // Naukovij visnik Volins'kogo natsional'nogo universitetu imeni Lesi Ukrainki. Filologichni nauki. Literaturonnavstvo. – 2008. – № 8. – S. 13-16.
6. Касперський Е. Література. Теорія. Методологія // Література. Теорія. Методологія / [пер. з польськ. С. Яковенка; упорядк. і наук. ред. Д. Уліцької]. – [2-ге вид.]. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – С. 9-37.
Kaspers'kij E. Literatura. Teoriya. Metodologiya [Literatura. Theory. Methodology] // Literatura. Teoriya. Metodologiya / [per. z pol's'k. S. Yakovenka; uporyadk. i nauk. red. D. Ulits'koi]. – [2-ge vid.]. – K. : Vid. dim "Kievo-Mogilyans'ka akademiya", 2008. – S. 9-37.
7. Кораблев А.А. О целостном мировоззрении // Радуга. – К., 2007. – № 3. – С. 147-154.
Korablev A.A. O tselostnom mirovozzrenii [About the holistic worldview] // Raduga. – K., 2007. – № 3. – S. 147-154.
8. Кристева Ю. Разрушение поэтики // М.М. Бахтин: pro et contra. Творчество и наследие М.М. Бахтина в контексте мировой культуры. – Том II. / [сост. и коммент. К.Г. Исупова]. – СПб. : РХГИ, 2002. – С. 7-32.
Kristeva Yu. Razrushenie poehtiki [The destruction of poetics] // M.M. Bakhtin: pro et contra. Tvorchestvo i nasledie M.M. Bakhtina v kontekste mirovoj kul'tury. – Tom II. / [sost. i komment. K.G. Isupova]. – SPb. : RKHGI, 2002. – S. 7-32.
9. Лотман Ю.М. Искусствознание и «точные методы» в современных зарубежных исследованиях // Лотман Ю.М. Об искусстве. – СПб. : Искусство – СПб, 2000. – С. 446-459.
Lotman Yu. M. Iskustvoznaniye i "tochnye metody" v sovremennykh zarubezhnykh issledovaniyakh [Art history and exact methods in modern foreign studies] // Lotman Yu. M. Ob iskusstve. – SPb. : Iskustvo – SPB, 2000. – S. 446-459.
10. Мітосек З. Теорії літературних досліджень / [пер. з польськ. В. Гуменюк, наук. ред. В.І. Іванюк]. – Сімферополь : Таврія, 2005. – 408 с.
Mitosek Z. Teorii literaturnikh doslidzhen' [The theory of literature research] [per. z pol's'k. V. Gumenyuk, nauk. red. V.I.Ivanyuk]. – Simferopol' : Tavriya, 2005. – 408 s.
11. Нич Р. Перелицовання теорії. Зауваги про поструктуралізм // Нич Р. Світ тексту: поструктуралізм та літературознавство / [пер. з польськ. О. Галета]. – Львів : Літопис, 2007. – С. 16-27.
Nich R. Perelitsyuvannya teorii. Zauvagi pro postrukturalizm [The perelysianka theory. Sauvage about postructuralist] // Nich R. Svit tekstu: postrukturalizm ta literaturoznnavstvo / [per. z pol's'k. O. Galeta]. – L'viv : Litopis, 2007. – S. 16-27.
12. Разеев Д.Н. Формирование дисциплинарного пространства культурологии // Материалы научно-методической конференции. 16 января 2001 года, Санкт-Петербург. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество. Серия «Symposium». – Выпуск 11. – 2001. – С. 132-140.
Razeev D.N. Formirovanie distsiplinarnogo prostranstva kul'turologi [The formation of the disciplinary space cultural] // Materialy nauchno-metodicheskoy konferentsii. 16 yanvarya 2001 goda, Sankt-Peterburg. – SPb. : Sankt-Peterburgskoe filosofskoe obshhestvo. Seriya "Symposium". – Vypusk 11. – 2001. – S. 132-140.
13. Ребель Г.М. Методологическое значение понятия целостности (polemicheskie zametki) // Літературознавчий збірник. – Вип. 29-30. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – С. 13-31.
Rebel' G.M. Metodologicheskoe znachenie ponyatiya tselostnosti (polemicheskie zametki) [Methodological meaning of integrity (polemic notes)] // Literaturonnavchij zbirnik. – Vip. 29-30. – Donets'k: DonNU, 2007. – S. 13-31.

Astrachan N.I. Methodology of literary criticism: from the twentieth to the twenty-first century

Abstract. The article considers the ways of development of methodology of literary criticism in its movement from the end of the twentieth to the beginning of the XXI century. The openness of the system of methods of literary criticism, extrapolation in its space methods other scientific disciplines characterized as corresponding to the specificity of the science of literature. Special attention is paid to the problem of objectivity literary studies, a kind of balance between scientific and artistic method of knowledge.

Keywords: methodology of literary criticism, structuralism, poststructuralism, methodological pluralism

Астрахан Н.И. Методология литературоведения: от XX к XXI столетию

Аннотация. В статье рассматриваются пути развития методологии литературоведения в ее движении от конца XX к началу XXI века. Открытость системы методов литературоведения, экстраполяция в его пространство методов других научных дисциплин характеризуется как соответствующая специфике науки о литературе. Особое внимание уделяется проблеме объективности литературоведческого исследования, его своеобразному балансированию между научным и художественным способом познания.

Ключевые слова: методология литературоведения, структурализм, постструктурализм, методологический плюрализм

Біляніна В.І.

Типи діалогових конструкцій у мові китайських художніх текстів XVIII ст.

Біляніна Вікторія Ігорівна,
аспірант кафедри загального і порівняльного мовознавства та новогрецької філології
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Анотація. Стаття окреслює підходи до вивчення діалогових конструкцій та концентрує увагу на дослідженні їх типів у мові китайських художніх текстів XVIII ст. Автор аналізує структурно-функціональні, семантичні, кількісні та якісні особливості типів діалогових конструкцій цього періоду.

Ключові слова: діалогічна єдність, діалогова конструкція, діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обмін враженнями, діалог-обговорення/дискусія

Починаючи з XX ст. проблема діалогу та діалогових конструкцій набуває своєї актуальності. Сучасна комунікативна лінгвістика зорієнтована на вивчення спілкування як відображення національно-культурної специфіки мовного колективу, особливу роль у якому відіграє розмовне мовлення з його організованими формами – діалоговими конструкціями, що досліджуються науковцями в різних аспектах.

Дослідженням цих питань займалися М.М. Бахтін, Н.С. Валгіна, В.М. Волошинов, О.О. Леонтьєв, тощо. Таким чином, теоретичним підґрунтям вивчення діалогу стали праці вчених різних напрямків.

На початку XXI ст. проблема діалогу набуває особливого поширення. Саме шляхом переосмислення та розширення поняття діалогу відбувається маркування нових культурних реалій. Ідеї розширення діалогу

стають підґрунтям нового наукового та філософського бачення світу.

Зробивши узагальнений аналіз філософського, психологічного, лінгвістичного, лінгвокогнітивного, психолінгвістичного, комунікативно-прагматичного та дискурсивного підходів до вивчення діалогу, було розширено типи діалогічних єдностей, запропонованих Ніколаєвою С.Ю. [7], співвіднесено їх з типізацією діалогів Дугласа Уолтона та Еріка Краббе [10; 13] і виведено узагальнену схему діалогічних єдностей, з деталізацією різновидів діалогічних єдностей, а також семантичних та функціонально-семантичних типів діалогічних єдностей, що їх складають. Саме ця узагальнена схема діалогічної єдності була взята за основу при дослідженні, як європейська модель.

Таблиця 1. Узагальнена схема діалогічної єдності (ДС)

Функціональні типи діалогу	Семантичні типи ДС	Різновиди ДС	Функціонально-семантичні типи ДС
Діалог-розпитування	Запит.; Інф.; Ініц.; Етик.	П. – В.; П. – КП.; РП.	П. – В.; Пов. – П.; Пов. – В. + Пов.; Пов. – Пов.; Пов. – Пов. у від. + Дод. Пов.;
Діалог-домовленість	Ініц.; Етик.; Запит.; Інф.	Сп. – Зг.; Сп. – Відм.; Сп. – П.	П. – В. + Пов.; Пов. – Пов. у від. + Дод. Пов.; Пов. – Пов. у від. + П.; Сп. – Зг./Відм.; П. – В.; Пов. – П.
Діалог-обмін враженнями, думками	Інф.; Етик.; Запит.; Ініц.	Пов. – Пов.; Пов. – П.; Пов. – Сп.	Пов. – Пов.; П. – В. + Пов.; Пов. – Пов. у від. + Дод. Пов.; П. – В.
Діалог-обговорення (дискусія)	Етик.; Інф.; Запит.; Ініц.	Пр. – Пр.; Прощ. – Прощ.; Вд. – Р.	Пов. – Пов.; П. – В.; Пов. – В.; Пов. – Пов. у від. + Дод. Пов.

Запит. – запитальний тип ДС, Інф. – інформативний тип ДС, Ініц. – ініціативний тип ДС, Етик. – етикетний тип ДС, П. – питання, В. – відповідь, РП. – риторичне питання, Пов. – повідомлення, Сп. – спонування, Р. – реакція, Прип. – припущення, Зг. – згода, Пр. – привітання, Прощ. – прощання, Вд. – вдячність

У межах даної таблиці колонка "Семантичні типи ДС" має перелік одних і тих самих семантичних типів діалогічних єдностей розташованих у різній послідовності. Послідовність їх зазначення відносна, проте орієнтована на домінують одного з семантичних типів діалогічних єдностей у межах відповідного функціонального типу діалогу. Виходячи з цього, колонка "Різновиди ДС" відображає перелік тих різновидів діалогічних єдностей, що відповідають виділеному семантичному типу діалогічної єдності.

Фактичним матеріалом при дослідженні діалогових конструкцій у мові китайських художніх текстів XVIII ст. виступив роман "红楼梦" [9] ("Сон у червоному теремі"). Комплексне використання зіставно-типологічного, історико-порівняльного, контекстуально-інтерпретаційного, кількісно-якісного методів та методики трансформаційного аналізу дали можливість простежити початкові процеси діалогізації мо-

нологічного мовлення у китайських художніх текстах XVIII ст.

Запропонована методика зіставлення європейських та китайських діалогічних конструкцій стала ефективною у виявленні характерних змін їх структурних компонентів на семантичному рівні та рівні реплік.

Діалогові конструкції розвиваються залежно від тенденцій розвитку художнього літературного мовлення. Автори "Історії китайської літератури" [12, с. 8] пекінського університету, а також російський дослідник китайської літератури та історії В.І. Семанов свідчать про існування у XVIII ст. суворой цензури, що унеможливлювала свободу вільного висловлювання думок [8, с. 18]. Як результат, вільне відтворення діалогічного мовлення не було можливим. У художньому мовленні переважав монолог. Китайські дослідники Чжен Енбо та Чжен Чіюлей [11, с. 25], спираючись на власні дослідження, стверджують, що більшість письменників XVIII ст. притримувались

мінімалізму та стислості висловлювань, через те, що їх праці перебували під пильним контролем правлячої верхівки. Це явище знайшло свій вияв у семантичному навантаженні складових діалогових конструкцій, характерних для китайської художньої літератури XVIII ст.

В китайському художньому мовленні виявлено чотири функціональні типи діалогу: діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обмін враженнями та діалог-обговорення/дискусія. Такі самі функціональні типи притаманні і європейській моделі (див. табл. 1). Відмінності спостерігаються у якісному (семантичному) та кількісному наповненні даних функціональних типів діалогу на різних етапах розвитку літературної китайської мови.

Для функціонального типу Діалог-Розпитування XVIII ст. характерне представлення запитальним та інформативним семантичними типами діалогічних єдностей і наявність у його складі реплік Питання та Відповіді. На відміну від європейської моделі, в якій даний функціональний тип діалогу представлений поєднанням реплік: Питання, Відповідь, Риторичне запитання та Повідомлення, що підпорядковані не лише запитальному та інформативному, а й ініціативному та етикетному, що є відсутніми у китайському варіанті XVIII ст., семантичним типам діалогічних єдностей.

Провівши паралель з європейською моделлю діалогових конструкцій, бачимо, що у функціональному типі Діалогу-Розпитування відсутні ініціативний та етикетний семантичні типи діалогічних єдностей. Це пояснює суттєве скорочення різновидів реплік, що входять до складу цього функціонального типу діалогу. З даного функціонального типу діалогу зникають репліки Повідомлення/Риторичне запитання, залишивши лише класичну форму Питання/Відповідь.

Другий функціональний тип (Діалог-Домовленість) китайської моделі XVIII ст. представлений ініціативним семантичним типом діалогічної єдності і за будовою становить поєднання реплік Спонування/Реакції на спонування та реплік Повідомлення. Відмінність китайської моделі цього типу діалогу від європейської полягає у відсутності реплік Питання, Відповідь, та відповідних запитального, інформативного та етикетного семантичних типів діалогічних єдностей.

Відсутність реплік Питання/Відповіді не дає змогу класифікувати цей тип, як інформативний та запитальний. Це пояснюється мінімалізмом та стислістю художнього мовлення Китаю у XVIII ст. [11, с. 25], коли простежується намагання передачі більшого змісту меншою кількістю слів. Репліки, відповідно, характеризуються неоднорідністю свого семантичного навантаження. Тому для здійснення Діалогу-Домовленості було достатнім наявність трьох видів реплік: Повідомлення/Спонування/Реакції.

Третій функціональний тип (Діалог-Обмін враженнями) характеризується інформативними та запитальними семантичними типами діалогічних єдностей і за будовою становить поєднання реплік Питання/Відповіді та реплік Повідомлення. Від європейської моделі даний тип відрізняється відсутністю реплік Спонування та приналежності до цієї моделі ініціативного й етикетного семантичних типів діалогічних єдностей.

Даний приклад демонструє відсутність етикетного та ініціативного семантичних типів діалогічних єдностей у даному функціональному типі діалогу, що зумовлює відсутність реплік Спонування. Така ситуація пояснюється намаганням автора вилучити репліки ініціативного характеру з тих типів діалогів, де це було можливим, з метою забезпечення своєї творчої діяльності та демонстрації провладної громадянської позиції [5, с. 391].

Останній функціональний тип (Діалог-Обговорення/Дискусія) означений інформативними та запитальними семантичними типами діалогічних єдностей і за будовою становить поєднання реплік Питання, Відповіді, Припущення та реплік Повідомлення. Що суттєво відрізняє його від європейської моделі, де даний функціональний тип представлений поєднанням не лише реплік Питання та Відповіді, а й репліками етикетного характеру: Привітання, Прощання, Вдячність.

Наявність у функціональному типі Діалог-Обговорення/Дискусія лише інформативних та запитальних семантичних типів, зумовлює появу реплік Припущення і відсутність реплік Привітання, Прощання та Вдячності.

Відсутність у кожного з охарактеризованих функціональних типів діалогу семантичного етикетного типу є досить умовною. З одного боку, про його відсутність можна стверджувати з відсутності відповідних етикетних реплік (Вдячності, Привітання, Прощання тощо). З іншого боку, ввічливість, повага тощо знаходять своє вираження через ієрогліфічну структуру повідомлення. Тому не можна повністю констатувати відсутність етикетної семантики реплік.

Таке явище пояснюється особливістю традиційного мовлення в китайських художніх текстах (що має назву "стародавня мова"). Його головною умовою була стислість речень. Одному ієрогліфу повинен відповідати один зміст [4] (на сьогодні ситуація змінилась і для передачі одного змісту може бути використано декілька ієрогліфів). Таким чином, відсутність етикетних зворотів пояснюється небажанням обтяжувати мову.

Відсутність ініціативного семантичного типу у всіх функціональних типах діалогу, окрім Діалогу-Домовленості, зумовлена тим, що у даному випадку мова йде не про ініціативні репліки, що використовуються з метою продовження діалогу, а репліки ініціативного/спонукального характеру. Наявність таких реплік у діалогах Розпитування, Дискусії, або Обміну враженнями, могла бути негативно оцінена тогочасною цензурою. Це пояснюється прагненням автора до їх вилучення з діалогічного мовлення персонажів. Зрозуміло, що існування Діалогу-Домовленості неможливе без використання зазначених реплік, проте, як уже зазначалося, використання такого функціонального типу діалогу у тексті незначне (9%).

Варто відзначити, що репліки достатньо значні за розміром. Провідне місце за використанням посідають функціональні типи Діалогів-Обговорення/Дискусія та Обмін враженнями. Найменше застосовується функціональний тип Діалогу-Домовленість.

Такому явищу можна знайти пояснення у тому, що на той час в китайській літературі домінує епос [12], для якого не характерна надмірна діалогічність. По-

няття явного та переносного смислу відсутнє. Смісл існує, як гра смислів. Наприклад, існував звичай політичні вподобання висловлювати за допомогою сповіді закоханої жінки, тощо [12]. Саме тому репліки мають більш описовий характер, серед яких домінують Повідомлення. Призначення літературного тексту було не в тому, щоб прямо висловити думку, а в тому, щоб, з одного боку висловлювати її, а з іншого – завуалювати [12].

Важливу роль відіграв у цій ситуації і той факт, що розвиток китайської прози розпочався з історичних хронік, що за своєю природою не передбачало діалогічності.

Схематично модель діалогових конструкцій у китайській художній літературі XVIII ст. у порівнянні з європейською моделлю має наступний вигляд.

Таблиця 2. Порівняльна модель діалогових конструкцій у китайській художній літературі XVIII ст.

Функціональні типи діалогу	Семантичні типи ДЄ (Китай XVIII)	Семантичні типи ДЄ (Європа)	Різновиди ДЄ (Китай XVIII)	Різновиди ДЄ (Європа)	Функціонально-семантичні типи ДЄ (Китай XVIII)	Функціонально-семантичні типи ДЄ (Європа)
Діалог-розпитування	Запит. Інф.	Запит. Інф. Ініц. Етик.	П. В.	П. В. РП. Пов.	П. – В.	П. – В.; Пов. – П.; П. – В. + П.; Пов. – Пов.; П. – П. у від. + Дод. П.
Діалог-домовленість	Ініц.	Ініц. Етик. Запит. Інф.	Сп. Р. Пов.	Сп. Р. П.	Сп. – Р. Пов. – Пов.	П. – В. + П. П. – П. у від. + Дод. П. П. – П. у від. + П.; Сп. – Р. П. – В.; Пов. – П.
Діалог-обмін враженнями, думками	Інф. Запит.	Інф. Етик. Запит. Ініц.	П. В. Пов.	Пов. П. Сп.	П. – В. Пов. – Пов.	Пов. – Пов. П. – В. + П. П. – П. у від. + Дод. П. П. – В.
Діалог-обговорення (дискусія)	Інф. Запит.	Етик. Інф. Запит. Ініц.	П. В. Пов. Прип. Зг./Відм.	Пр. Проц. Вд. Р. П. В. Пов.	П. – В. Прип. – Зг. Пов. – Пов. П. – В.	Пов. – Пов. П. – В. Пов. – В. Пов. – Пов. у від. + Дод. Пов.

(Курсивом позначені ті складові схеми діалогічної єдності, що відсутні у китайських художніх текстах XVIII ст.)

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що XVIII ст. є початком діалогізації мовлення персонажів в китайських художніх текстах, для якого характерна перевага функціонального типу Діалогу-Обговорення/Дискусія з великими за обсягом репліками розповідного характеру. Причиною тому були суворі цензура та характерна для того періоду особливість китайської літератури – описове та опосередковане висловлення своєї точки зору, шляхом великих за обсягом реплік. Саме тому з-поміж реплік домінують Повідомлення.

Як загальний висновок, варто констатувати, що в китайських художніх текстах XVIII ст. провідне місце посідає монологізоване діалогічне мовлення. Переважають функціональні типи діалогів з домінантою на обмін повідомленнями. Репліки є значними за обсягом і нерівнозначними за семантичним навантаженням. Проте, домінування функціонального типу Діалогу-Обговорення/Дискусії дає можливість стверджувати про початок діалогізації мовлення та виокремлення певних діалогових конструкцій.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Бахтин М. Работы 1920-х годов. – К.: Next, 1994. – 384 с.
Bahtin M.M. Raboty 1920-h godov [Works of the 1920s]. – K.: Next, 1994. – 384 s.
- Валгина Н.С. Теория текста. – М.: Логос, 2003. – 250 с.
Valgina N.S. Teoriya teksta [Text theory]. – M.: Logos, 2003. – 250 s.
- Волошинов В.Н. Марксизм и философия языка: Основные проблемы социологического метода в науке о языке. – Л.: Прибой, 1993. – 118 с.
Voloshinov V.N. Marksizm i filosofiya yazyka: Osnovnye problemy sotsiologicheskogo metoda v nauke o yazyke [Marxism and the Philosophy of Language: The main problems of sociological method in the science of language]. – L.: Priboy, 1993. – 118 s.
- Зюграф И.Т. Восстание ихэтуаней. Документы и материалы. – Режим доступа: 601 <http://feb-web.ru/feb/ivl/vl8/vl8-6012.htm>
Zograph I.T. Vosstanie ihetuaney. Dokumenty i materialy. [Boxer Rebellion. Documents and materials]. – mode access: 601 http://feb-web.ru/feb/ivl/vl8/vl8-6012.htm
- Крюгер Р. Китай. Полная история поднебесной. – М.: ЭКСМО, 2007. – 443 с.
Kryuger R. Kitay. Polnaya istoriya podnebesnoy [China. Full story of the celestial]. – M.: EKSMO, 2007. – 443 s.
- Леонтьев А.А. Общение как объект психологического исследования // Методологические проблемы социальной психологии. – М.: Наука, 1975. – С.106-123.
Leontev A.A. Obschenie kak ob'ekt psihologicheskogo issledovaniya [Communication as an object of psychological re-

search] // *Metodologicheskie problemy sotsialnoy psihologii*. – M.: Nauka, 1975. – S.106-123.

7. Ніколаєва С.Ю., Шерстюк О.М. Сучасні підходи до викладання іноземних мов. // *Іноземні мови* – 2002. – № 1. – С. 39–46.

Nikolaeva S.Yu., Sherstyuk O.M. *Suchasni pidhody do vikladdannya inozemnyh mov [Modern approach to the teaching of foreign languages]*. // *Inozemni movy* – 2002. – № 1. – S. 39–46.

8. Семанов В.И. Эволюция китайского романа конец XVIII начало XX в. – М.: Наука, 1970. – 342 с.

Semanov V.I. *Evolutsiya kitayskogo romana konets XVIII nachalo XX v [Evolution of the Chinese novel late XVIII beginning of XX century]*. – M.: Nauka, 1970. – 342 s.

9. 曹雪芹. 红楼梦. – 哈尔滨出版社, 2007. – 882页 – Cáo xuě qín. *Hóng lóu mèng* – hā'ěr bīn chū bǎn shè, 2007. – 882 yè –

Cao Syuetsyn. *Dream of the Red Chamber*. – Harbin, 2007. – 882 p.

10. Krabbe E. C. W. So what? Profiles for relevance criticism in persuasion dialogues / E. C. W. Krabbe // *Argumentation*. – 1992. – Vol. 6. – P. 271–283.

11. 汉语文学 – hàn yǔ wén xué – Chinese Literature: [Online] Available at: http://www.dxlww.net/wenkelunwen/wenke_9.htm

12. 中国文学史, 北京大学 – zhōng guó wén xué shǐ, běi jīng dà xué – History of Chinese Literature, Peking University. – [Online] Available at: <http://wenku.baidu.com>

13. Walton D. N. Types of dialogue, dialectical shifts and fallacies / D. N. Walton // *Argumentation Illuminated*. – 1992. – P. 133–147.

Bilianina V.I. Types of the dialogue structures in the language of Chinese literary texts of the XVIII century

Abstract. The article outlines the approaches to the study of the dialogue structures and focuses on the study of their types in the language of Chinese literary texts of the XVIII century. The author analyzes the structural and functional, semantic, numeral and qualitative features of the dialogue structures of the period.

Keywords: dialogical unity, dialogic design, dialogue-questioning, dialogue-agreement, dialogue-exchange of experiences, dialogue- discussion / debate

Билинина В.И. Типы диалоговых конструкций в языке китайских художественных текстов XVIII ст.

Аннотация. Статья очерчивает подходы к изучению диалоговых конструкций и акцентирует внимание на изучении их типов в языке китайских художественных текстов XVIII ст. Автор анализирует структурно-функциональные, семантические, численные и качественные особенности типов диалоговых конструкций этого периода.

Ключевые слова: диалогическое единство, диалоговая конструкция, диалог-расспрос, диалог-договор, диалог-обмен впечатлениями, диалог-обсуждение/дискуссия

Бондар М.В.**Описовий переклад як спосіб відтворення безеквівалентної турецької лексики в українських художніх перекладах***Бондар Мар'яна Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, докторант
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна*

Анотація. Статтю присвячено дослідженню специфіки описового перекладу турецької безеквівалентної лексики в українських художніх перекладах. Проаналізовано турецьку безеквівалентну лексику, визначено основні групи безеквівалентної лексики, з'ясовано специфіку описового перекладу (особливості тлумачення, структура подачі інформації, типові моделі контекстів, рівень інформаційної наповненості).

Ключові слова: переклад, безеквівалентна лексика, описовий переклад (експлікація, дескриптивний перифраз)

Питання відтворення у перекладному художньому творі національного колориту й духу, притаманного оригіналові, постійно перебувають у центрі уваги теоретиків і практиків перекладу (А. Федоров, Л. Бархударов, К. Чуковський, В. Виноградов, М. Рильський, О. Кундзіч, В. Коптілов, Р. Зорівчак, С. Влахов, С. Флорін та ін.), оскільки саме в перекладі взаємодіють власне лінгвістичні, етнопсихолінгвістичні та соціокультурні аспекти корелюючих мов. Проблеми відтворення національно-культурної специфіки першотвору безпосередньо пов'язані з вибором способів і прийомів передачі безеквівалентної лексики.

Одним із поширених способів передачі безеквівалентної лексики є перифрастичний (описовий) переклад. Цей спосіб передачі безеквівалентної лексики полягає в розкритті значення лексичної одиниці вихідної мови за допомогою розгорнутих словосполучень, які розкривають суттєві ознаки явища, яке позначається цією лексичною одиницею, тобто за допомогою її дефініції (визначення) на мову перекладу [1, с. 100-101; 5, с. 89-90; 7, с. 104-106].

У лінгвістичних працях вживаються також терміни "дескриптивна перифраза" (описовий зворот, за допомогою якого явище, предмет, особа, реалія називається не прямо, а описово, через характерні їй риси) [2, с. 104; 4, с. 53], "пояснювальний (описовий) переклад" [8, с. 31], "опис, пояснення, тлумачення" [3, с. 92]. Так, на думку С. Влахова і В. Флорина, "опис, пояснення, тлумачення" є підвидом (разом з родовою та видовою відповідністю, функціональним аналогом) приблизного перекладу, що "як підказує сама назва, не є адекватним, передає зміст відповідної одиниці не повністю, а що стосується національного й історичного колориту, то про нього читач може здогадуватися, лише якщо митець-перекладач зумів підказати це своїм вибором засобів вираження". Зазвичай, цим прийомом вдається передати наочний зміст реалії, але колорит частіше втрачається, тому що здійснюється заміна коннотативного еквіваленту. Опис, пояснення, тлумачення, як спосіб приблизного перекладу застосовується у тих випадках, коли немає іншого шляху: поняття, яке не може бути передане транскрипцією, доводиться просто пояснювати.

Експлікація або описовий переклад – це лексикограматична трансформація, при якій лексична одиниця вихідної мови замінюється словосполученням, експлікується її значення, тобто що дає більш-менш повне пояснення або визначення цього значення на мову перекладу [6, с. 415].

За допомогою експлікації можна передати значення будь-якого безеквівалентного слова оригіналу в перекладі. Недоліком описового перекладу є його громіздкість і багатослівність. Тому найбільш успішно цей спосіб перекладу застосовується в тих випадках, де можна обійтися порівняно коротким поясненням.

Мета дослідження – комплексний аналіз описового способу перекладу турецької безеквівалентної лексики в українських художніх перекладах. Досягнення поставленої мети можливе за умови виконання таких завдань: зробити вибірку турецької безеквівалентної лексики з українських художніх перекладів; визначити основні групи безеквівалентної лексики; з'ясувати специфіку описового перекладу. Матеріал дослідження – турецько-українські художні переклади (романи Р.Н. Гюнтекіна, О. Памука, Б. Карасу).

Проаналізувавши твори турецьких письменників, можна зробити висновок щодо високої частотності безеквівалентної лексики, яка представлена різними лексико-семантичними групами слів та здебільшого перекладається на українську мову шляхом транслітерації, транскрипції, калькування у поєднанні з описовим перекладом.

1. Імена відомих людей: Газі Ататюрк Мустафа Кемаль (1881-1938) – керівник національно-визвольної революції в Туреччині 1918-1923рр. Перший президент Турецької республіки (1923-1938); Мевляна – народна назва (слово перекладається як "наш учитель") відомого класика перської поезії, філософа-суфія Джалаледіна Румі (1207-1273). Після смерті Мевляни, його послідовники заснували суфійський орден "Мевлеві". "Прийди, прийди, хоч ким би ти був і яке лихо скоїв, усе одно прийди" – один із висловів Румі, яким керуються його послідовники; Селім Третій (1789-1807) – султан Османської імперії, один із перших керманічів цієї держави, що почали впроваджувати в ній реформи західного штибу; загинув унаслідок бунту яничарського корпусу, який намагався реформувати. При коментуванні імен відомих людей подається дата народження і смерті, сфера та вид діяльності, основні здобутки.

2. Топоніми: Діярбакір – місто на південному сході Туреччини на річці Тигр; Маніса – місто на південному заході Туреччини; Ерзурум – місто на північному сході Туреччини; Капалічарши – критий базар в історичній частині Стамбула; Халіч – затока Золотий Ріг. При перекладі топонімів, зокрема назв міст, островів пояснення може містити синонімічну назву та географічне розташування (Трабзон, Трапезунд – місто на північному сході Туреччини); з можливим уточнен-

ням місцезнаходження через інші географічні об'єкти (Текірдаг – місто в європейській частині Туреччини, на березі Мармурового моря; Токат – місто на півночі Туреччини в долині річки Єшіль-Ірмак; Бююкада – найбільший острів архіпелагу Кизиладлар (Принцеві острови), розташованого в північно-східній частині Мармурового моря). Іноді подається буквальний, дослівний переклад турецької назви: Кушадаси – букв. "пташиний острів"; Палац Топкапи – досл. "гарматні ворота"; Кизкулесі – досл. "дівоча башта"; Хасталар-тепесі – букв. "пагорб хворих"; Нішанташи – дослівно з турецької "цільовий камінь, мішень". Назви районів, кварталів супроводжуються важливим даними про цей район, квартал (Нішанташи – престижний комерційний квартал у центрі Стамбула; Бейоглу – квартал у європейській частині Стамбула, де зосереджене культурне життя міста), а також вказівкою на основні мікрорайони (Нішанташи – один з найбагатших кварталів Стамбула, де пролягає його найдорожча вулиця. Складається з мікрорайонів Тешвікіє, Мачка, Пантагалти і є частиною району Шішлі. Всі ці квартали будуть згадуватися у книжці далі; Бейоглу (або грецька назва, яку й досі використовують городяни – Пера) – район Стамбула, що включає квартали Галата, Каракьой, Тепебаші).

3. Учення, правила, норми, обов'язки мусульман: ільміхаль – учення про релігійні обов'язки мусульман; шаріат (араб. шаріа букв. – "правильний шлях") – система норм мусульманського права, а також релігійно-обрядових настанов і правил, що мають силу закону для мусульман. Основні джерела шаріату – Коран і Суна (доповнення до Корану, складена мусульманськими богословами VII-IX ст. з численних переказів про життя Магомета; харам (араб. заборонене) – комплекс обмежень і заборон, які накладаються на мусульманина. Супроводжується описовий переклад арабськими назвами та буквальним перекладом: шаріат (араб. шаріа – букв. "правильний шлях"); харам (араб. заборонене).

4. Мусульманські трактати та книги про пророків: мавалід – мусульманські поеми про народження пророка Мухаммеда; «Книга про стани та зупинки» (араб.) – середньовічний мусульманський трактат про життя після смерті; хадіс – в ісламі казання про висловлювання й вчинки пророка Магомета. Опис стосується джерела та його змісту з вказівкою на дату написання.

5. Аяті, сури Корану: сура "Аль-Ісра" – «Перенесення вночі», «Подорож уночі». Сура розповідає про дивовижне перенесення пророка Мухаммеда на небо. У ній найповніше представлені обов'язкові для виконання моральні норми Корану; сура «Аз-Зумар» – назва пов'язана з віршами 7 і 73, в яких вжито слово "зумар". У сурі тлумачаться дві риси, притаманні людині: коли вона зазнає біди, то звертається до Аллаха, просить про допомогу і благає прощення, коли ж Бог дарує милість і долю, забуває те, як просила це. Як бачимо, назва сури подається арабською та її український переклад, а потім іде розгорнутий коментар про зміст сури.

6. Священні для мусульман місця та дати: Курбела – священне для шиїтів місто, де в 680 р. солдати арабського халіфа Язіда ібн Мураві відрубали голову іма-

му Хусейну, онукові пророка Мухаммеда; Кибла – в ісламі – бік, куди спрямований погляд під час молитви, – в напрямку Кааби; хіджра – втеча Магомета з Мекки в Медіну, де була заснована перша мусульманська громада (622р.), вважається початком мусульманського літочислення. Типові контексти для описового перекладу цієї групи: "священний", "в ісламі", "для мусульман", "мусульманський".

7. Релігійні напрями, течії, ордени, секти: суфії – послідовники містичної течії в ісламі, суфізму, проповідують шлях до Аллаха (тарікат) через власне своєрідне трактування Корану та езотеричні практики, однією з яких є танок самаа, за мету життя ставлять злиття з Богом; Джеррахі – суфійський орден, заснований 3 століття тому в Стамбулі шейхом Джеррахі Нурал Діном (пом. У 1733). З другої половини XX ст. – поширений на Заході. Відгалуження ордену Халветі; дервіші – мандрівні суфії, послідовники містичного вчення "Тасаввуф", поширеного в ісламському світі. Проводили час у мандрах, старцюванні та постійних молитвах. Жили старцюванням. Якщо у дервіша з'являлось якесь майно, він мав роздати його людям. Прихистити дервіша вважалося за добру справу, оскільки вони несли слово Корану. Для спільних молитов та постування дервіші збиралися разом у текке (обителі) під наглядом шейха. Як бачимо, ця група характеризується найбільш розлогим коментуванням, оскільки ці назви відомі вузькому колу українських читачів.

8. Релігійні посади, звання: сейд – шанований титул мусульманина з роду пророка Мухаммеда; шейхульіслам – найвища духовна особа в Османській імперії; шейх – глава текке й суфійського ордену, наставник; кадій – суддя шаріатського суду; муфтії – мусульманський богослов, тлумач Корану, який дає висновки з юридичних і духовних питань; Магді (араб.) – той, що йде вірним шляхом. Згідно з мусульманськими есхатологічними поглядами, так називають людину, яка прийде для підтримки оновлення віри мусульман у дні, що передуватимуть Страшному суду. Він буде звичайною людиною, не спуститься з неба, як месія Іса (Ісус), але буде разом з ним встановлювати Царство Боже на землі. Вони усунуть насилля і несправедливість. В багатьох ісламських джерелах підкреслюється те, що Магді буде нащадком пророка Мухаммеда й розпочне свою діяльність одночасно з пришествям Даджала, який прийде для знищення ісламу. Магді разом з Ісою будуть боротися з ним, і Даджал зазнає поразки; ходжа – духовна особа, яка здобула освіту в медресе. Здебільшого ці слова арабського, іноді турецького походження, їх зміст розкривається через синонімічні словосполучення або через розгорнуті пояснення.

9. Культові споруди: мусалл – місце в мечеті, де здійснюється обряд відспівування небіжчика; шерфе – балкончик на мінареті, з якого муєдзин закликає до молитви; ханака – з араб. обитель дервішів; суфійський монастир, осередок дервішів одного ордену. Окрім келій ханака мала трапезну, мечеть і медресе; текке – в давнину обитель і місце зібрання дервішів, ісламських містиків-суфіїв, які вели аскетичний бродяжницько-жебракський спосіб життя; як і нині – центр суфійського ордену, нерідко – об'єкт паломни-

цтва; міхраб – ніша в мечеті, звернена в сторону Мекки як орієнтир для моління. Назва споруди, та її частин пояснюється в контекстах зі словом «місце», в яких розкривається функціональне призначення споруди та її частин

10. Елементи релігійного культу: азан (езан) – заклик до обов'язкової молитви в мусульман, який оголошує муедзин із мінарета; абдест – у мусульман ритуальне обмивання перед молитвою; хутбе, хутба – проповідь імама, яку він виголошує в мечеті на свята та в п'ятницю; сала – заклик до молитви перед намазом у п'ятницю або для здійснення похоронного обряду; джер – милостиня, яку збирають мулли під час Рамазану. Ця група характеризується чітко виробленими українською перекладацькою практикою дефініціями, які не надто розлогі, проте максимально інформативні.

11. Релігійні формули та кліше: "Бісмільлахіррахманіррахім" (араб.) – "В ім'я Аллаха, милостивого та милосердного" – релігійна формула (виголошується перед початком усякої справи); зікр (араб. "спомин") – ісламська духовна практика, яка полягає в численному вимовлянні молитовної формули, що містить ім'я Аллаха. Зікр нафісбат ("заперечення й підтвердження") полягає у вимові формули єдинобожжя "ля ілягі ілль Аллаг" ("Немає нічого, гідного поклоніння, крім Аллаха"), де перші два слова є "запереченням" (нафі), а два останніх слова "ілля Аллаг" – "підтвердження" (ісбат). Релігійні формули та кліше часто наводяться з арабським відповідником та його значенням.

12. Свята: Шекер-байрам ("свято солодоців") наступає одразу після мусульманського посту Рамадан; Рамазан (Рамадан) – назва 9 місяця мусульманського місячного календаря, найшановнішого місяця мусульман, що вимагає суворого дотримання посту. Саме в цей час ангел Джабриль (Гавриїл) передав пророку Мухаммаду перше божественне одкровення; Курбан Байрам – мусульманське свято закінчення хаджу, відзначається на десятий день 12 місяця за ісламським місячним календарем на згадку про жертвопринесення пророка Авраама; кина-геджесі – "ніч хни" – урочистий вечір, який влаштовують жінки в день весілля, та частіше за два дні до нього. Турецькі назви свят подаються з перекладом на українську мову, вказівкою на час проведення, та коротким описом особливостей святкування.

13. Ідеологія: кемалізм – турецька націоналістична ідеологія секуляризації та вестернізації суспільства, базована на ідеях першого президента турецької Республіки Кемаля Ататюрка. Звичайно, що ця група потребує стислого коментаря щодо основних принципів та положень.

14. Грошова одиниця: меджідіє – срібна монета в двадцять курушів; куруш – розмінна монета Туреччини; акче – дрібна монета, дирхем – міра ваги, яка дорівнює 3, 12 г. Основна інформація цієї групи слів – це матеріал, вартість та час, коли ця грошова одиниця була в обігу.

15. Ордени: орден Меджідіє був випущений за наказом султана Абдулмеджита в 1851 р., мав п'ять ступенів, і давали його за воєнні заслуги й важливі

діяння в релігійній сфері. Обов'язково зазначити назву, рік випуску, наявність ступенів, за які заслуги.

16. Адміністративні одиниці: вілайєт – адміністративна одиниця: провінція, губернія, округ; махалле – квартал, район міста; ільче – адміністративна одиниця Туреччини, район. Пояснення через синонімічні назви "квартал", "район" тощо.

17. Партії: Народна партія – заснована 1923р. Мустафою Кемалем Ататюрком, першим президентом турецької республіки, з 1924р. – Народна республіканська партія; Партія добробуту – заснована 1983р. Ісламістська фундаменталістська партія. Рішенням Конституційного суду Туреччини заборонена 16 січня 1998 р., після чого на її основі була сформована Партія доброчесності. Як бачимо, необхідні дані – назва, рік заснування та політичний вектор.

18. Організації: НРО – Національна розвідувальна організація Туреччини, в сучасному вигляді сформована 22 червня 1965р., найбільшим успіхом НРО вважається операція по захопленню лідера Робітничої партії Курдистану Абдулли Оджалана в лютому 1999 р. Назви організацій також супроводжуються інформацією про дату заснування та сферу діяльності.

19. Посади, військові звання: валі – начальник вілайєта; каймакам – начальник повіту; мутасарриф – начальник округи; дефтердар – завідувач фінансової частини вілайєта; кол-агаси – військовий чин у султанській армії, наступний після капітана перед майором (відповідав чину штабс-капітана в царській армії); чавуш – сержант, унтер-офіцер. Типові контексти для цієї групи слів: "начальник", "військовий чин", "завідувач".

20. Професії, види діяльності: калфа – підмайстер, економка, прислуга; ашчи-баши – кухар, букв.: головний кухар; хамал – чорнороб, що переносить вантажі; ескіджі – лахмітник, продавець старих речей, що також ремонтував їх та міг бути навіть чоботарем. Пояснюються шляхом синонімічних слів, словосполучень в українській мові.

21. Освітні заклади: рушдіє – перші чотири класи середньої школи в Оттоманській Туреччині; ідадіє – старші класи середньої школи в султанській Туреччині. Вказівка на класи, на школу, на час існування таких освітніх закладів.

22. Будівлі, споруди та їхні частини: джумба – вікно в старих турецьких будинках з ґратами, як жалюзі. Дивлячись у джумбу, самому можна залишатися непоміченим; мейхане – корчма, заклад харчування, де окрім наїдків подають алкогольні напої та грає музика; касапляр – м'ясні крамниці; геджекконду – незаконне помешкання, халупа, збита вночі таємно від міської влади; хамам – турецька громадська лазня. Наводяться синонімічні відповідники.

23. Транспортні засоби "долмуші" (маршрутки). Через синонімічні слова української мови.

24. Періодичні видання: "Saadet" ("Щастя"); "Акшам" ("Вечір"), газета "Хуррієт" (тур. – свобода) щоденна загальнонаціональна турецька газета, виходить масовим тиражем, журнал "Nayat" (тур. – життя). Турецька назва та переклад на українську мову: журнал "Tebliğ" (оповіщення; комюніке), газета "Mizrak" (Мизрак – спис).

25. Одяг: чаршаф – різновид чадри, легкого покриття, яким жінки-мусульманки закриваються з голови до ніг; дувак – вуаль, покривало нареченої, яке жених знімає шлюбної ночі; кавук – давній головний убір, на який намотувалася чалма; ферадже – верхня жіноча накидка, легка верхня одежина в Мевлеві; мінтан – верхня сорочка; бйорке – головний убір; тюрбан – чоловічий або жіночий головний убір, кюлах – головний убір; ельдірме – жіночий легкий верхній одяг; ентарі – вбрання схоже на довгу сорочку, що його носять замість халата; кушак – довгий турецький пояс за зразок козацького, яким обмотувалися довкола попереку. Описовий переклад здійснюється через родову назву "одяг", "головний убір". Типові контексти зі словами "схоже", "за зразок".

26. Страви: дьонери – м'ясо смажене на вертикальному вертелі, що обертається; леблебі – смажений горох; бьорек – вид печеної чи смаженої випічки; гюльбешекер – варення з пелюсток троянд; раки – турецька анісова горілка; салеппе – гарячий напій, настояний на зозулинці; кадаїф – кондитерський мучний виріб із цукровим сиропом; бастурма – копчене, в'ялене м'ясо; кебаб – страва з жареного або тушкованого м'яса; баклава – тістечко ромбовидної форми з медом та мигдалем; бекмес – виноградний сік, виварений до густини меду. Переклад через родову назву "страва" та видову (напр., "м'ясна") або пояснення в тексті перекладу, без зносок: айран (напій на основі йогурту); кунжутні рулети, які ми називаємо "сімітами".

27. Предмети: марпуч – довга шкіряна трубка наргіле, по якій проходить дим; фалак – інструмент для покарання по босих ступнях. Часто використовувалися в Османській імперії для покарання боржників, злочинців та неслухняних школярів; міндер – подушка для сидіння на підлозі. Реалії, які відсутні в житті українського народу і потребують пояснення..

28. Звертання: ханим – дама, пані, ханим-ефенді – добродійка; бей-ефенді (а також ефенді або ефендім) – пан, добродій; абла – старша сестра; абаджийм – спотв. "абладжийм", тобто "люба сестричка"; ходжанім (розм.) – учителька, часто вживається як звертання; бай – пан, шанобливе звертання; челебі – шаноблива, ввічлива назва чоловіка, звертання, пан. Пояснюються через синонімічні українські слова.

29. Музичні інструменти: давул – великий барабан; уд – струнний щипковий інструмент; тамбур – шести-струнний музичний інструмент; саз – тюркський щипковий інструмент. Має грушовидний корпус і довгу шийку, зазвичай дві потріпні й одну парну струну. Типові контексти "музичний інструмент" та опис його характеристик.

30. Мистецтво: газель – вид східної пісні, віршована форма; тюркю – лірична пісня в турецькому фольклорі "сюлюс" – різновид почерку в арабському письмі; поезія дивану, відповідно: поети Дивану (від перс. "диван" – книга) – тут: класична течія османської поезії, представлена придворними поетами, що віршували, дотримуючись строгих канонічних форм та метричних правил, вироблених у середньовічній літературі мусульманського Сходу. Слова цієї групи також можуть супроводжуватися розлогими коментарями.

31. Літературні персонажі, міфологічні істоти: Лейла і Меджнун – імена закоханих; легенда про їхнє кохання, дуже популярна на Сході, лягла в основу поеми "Лейла і Меджнун" великого азербайджанського поета Нізамі (XII ст.); Шахміран – цар змії; Пері – фея, добрий дух, красуня; Зебані – ангел, що мучить у пеклі грішників; джін; Дев – у турецькому фольклорі та перській міфології злий дух, демон; Карагйоз і Хаджі-вада – герої турецького лялькового театру "Карагйоз", що виник у XVI столітті. В ньому головному героєві Карагйозу, який втілює народний гумор і кмітливості, протистоїть його постійний партнер горділивий і хвальковитий Хаджі-вада; Айдеде – назва місяця в турецькій міфології: Дідусь-місяць. Турецька література, міфологія маловідомі для українського читача і потребують пояснень.

32. Птахи: Чаликушу – букв. "чагарникова пташка", королік, дрібний лісовий птах із ряду горобиних. Через буквальный переклад.

33. Етимологія імен, прізвищ: Іпек – шовк, Ладжіверт – блакитний, Кадіфе – оксамит, Хіджран – розлука, душевна рана, Кара – чорний, Келебек – метелик, Зейтін – маслина, Лейлек – журавель, Заріф – витончений, Джумартесі – субота, Чаршамба – середа. Через переклад турецьких імен.

34. Ігри: чевган – гра в м'яч з ключками, верхи на конях. Через родові поняття "гра" та стислим описом її особливостей.

35. Лайливі слова: мерет – лайливе слово в турецькій мові, рівнозначне українському "йолоп"; гяур – невірний, не мусульманин; софти – принизлива назва духовних осіб або релігійних фанатів. Через відповідники в українській мові із зазначенням стилістичних особливостей лексичної одиниці.

36. Вигуки: Аман – о Боже!

Аналіз груп безеквівалентної лексики, значення якої при перекладі передається описово, дає можливість зробити певні висновки. Безеквівалентна лексика перекладається шляхом транскрипції, транслітерації або калькування і супроводжується описовим перекладом. Описовий переклад може оформлюватися як коментар у самій структурі вербального тексту або у вигляді зносок. Різні групи безеквівалентної лексики мають свою структуру коментування, типові контексти перекладу, різний рівень інформативності залежно від об'єкту тлумачення (знання українського читача, рівень ерудиції). Найбільш розлогих коментарів потребує релігійна лексика (здебільшого арабського походження), суспільно-політична лексика (назви партій та організацій), мистецтвознавча лексика тощо. Українські перекладачі вибудовують свою традицію в системі дефініцій безеквівалентної лексики, зокрема (антропоніми, топоніми, атрибути релігійного життя та ін.). Описовий переклад вживається не лише для відтворення номінативної інформації, а також для збереження у вербальній структурі тексту екзотичної одиниці для передачі турецького колориту.

Вивчення безеквівалентної лексики та способів її передачі є перспективним напрямом лінгвістичних досліджень, спрямованих на формування чіткої системи дефініцій, створення лексикографічних джерел, а також популяризацію надбань турецької культури та здобутків українського перекладознавства.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов / Бархударов Л.С. – М. : Международные отношения, 1975. – 237 с.
Barhudarov L.S. Yazyik i perevod. Voprosy obschey i chastnoy teorii perevodov [Language and translation] / Barhudarov L.S. – M. : Mezhdunarodnyie otnosheniya, 1975. – 237 s.
2. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В.С. Виноградов. – М. : Изд-во МГУ, 1978. – 174 с.
Vinogradov V.S. Leksicheskie voprosy perevoda hudozhestvennoy prozy [Lexical questions of the translation of the literary prose] / V.S. Vinogradov. – M. : Izd-vo MGU, 1978. – 174 s.
3. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин; под ред. Вл. Россельса. – М. : Международные отношения, 1980. – 352с.
Vlahov S. Neperevodimoe v perevode [Untranslatable in the translation] / S. Vlahov, S. Florin ; pod red. Vl. Rosselsa. – M. : Mezhdunarodnyie otnosheniya, 1980. – 352s.
4. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози) / Зорівчак Р.П. – Львів : Вид-во при Львівськ. держ. ун-ті, 1989. – 214 с.
Zorivchak R.P. Realii i pereklad (na materialy anhlomovnykh perekladiv ukrayins'koyi prozy) [Realia and translation] / R.P. Zorivchak. – L'viv : Vyd-vo pry L'vivs'k. derzh. un-ti, 1989. – 214 s.
5. Катцер Ю. Письменный перевод с русского языка на английский / Ю. Катцер, А. Кунин. – М. : Высшая школа, 1964. – 408 с.
Kattser Yu. Pismennyiy perevod s russkogo yazyika na angliyskiy [Written translation from Russian into English] / Yu. Kattser, A. Kunin. – M. : Vysshaya shkola, 1964. – 408 s.
6. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение : учебное пособие / Комиссаров В.Н. – Москва: Изд-во «ЭТС», 2002. – 424 с.
Komissarov V.N. Sovremennoe perevodovedenie : uchebnoe posobie [Modern translation studies] / Komissarov V.N. – Moskva: Izd-vo «ETS», 2002. – 424 s.
7. Латышев Л.К. Технология перевода : учебное пособие по подготовке переводчиков / Латышев Л.К. – М. : МВИ ТЕЗАУРУС, 2001. – 280 с.
Latyishev L.K. Tehnologiya perevoda : uchebnoe posobie po podgotovke perevodchikov [Technology of the translation] / Latyishev L.K. – M. : MVI TEZAURUS, 2001. – 280 s.
8. Томахин Г.Д. Реалии-американизмы / Г.Д. Томахин. – М. : Высшая школа, 1988. – 240 с.
Tomahin G.D. Realii-amerikanizmyi [American realias] / G.D. Tomahin. – M. : Vysshaya shkola, 1988. – 240 s.

Bondar M.V. The descriptive translation of the Turkish non-equivalent lexis in the Ukrainian literary translation

Absract. The article studies the specifics of descriptive translation of the Turkish non-equivalent lexis in the Ukrainian literary translation. Non-equivalent lexis is analyzed, the main groups of non-equivalent lexis are clarified specifics of descriptive translation (interpretation features, structure of information, the typical model contexts, level of the informational content).

Keywords: translation, non-equivalent lexis, descriptive translation (explication, descriptive paraphrase)

Бондарь М.В. Описательный перевод как способ отображения безэквивалентной турецкой лексики в украинских художественных переводах

Аннотация. Статья посвящена исследованию специфики описательного перевода турецкой безэквивалентной лексики в украинских художественных переводах. Проанализирована турецкая безэквивалентная лексика, определены основные группы безэквивалентной лексики, выявлена специфика описательного перевода (особенности толкования, структура подачи информации, типичные модели контекстов, уровень информационного наполнения).

Ключевые слова: перевод, безэквивалентная лексика, описательный перевод (экспликация, дескриптивный перифраз)

Волкова С.В.

**Зворотна перспектива як наративний прийом вписаності міфологичного простору
в художній простір тексту (на матеріалі роману-легенди амеріндіанського письменника
Скотта Момадея “Шлях до гори дощів”)**

*Волкова Світлана Володимирівна, доцент,
докторант кафедри лексикології і стилістики англійської мови імені професора О.М. Мореховського
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна*

Анотація. У статті у когнітивно-наративному ключі висвітлюються способи вписаності складових міфологичного простору в художній простір роману-легенди С.Момадея “Шлях до гори дощів”. Надано визначення поняттям “міфологичний образ”, “міфологично-авторський образ”, “міфологичний простір”. Науковий інтерес зосереджено на прийомі зворотної перспективи як способу вписаності і виявлення в художньому просторі тексту складових міфологичного простору. З’ясовано, що в основі прийому зворотної перспективи лежить процедура наративного мапування, механізмом якого постає символічна парабола.

Ключові слова: міфологичний образ, міфологичний простір, зворотна перспектива, символічна парабола

Американські письменники індіанської літератури ренесансного та постмодерністського періодів (Леслі Сілко, Скотт Момадей, Лінда Хоган) у своїх прозових творах періоду кінця XIX – початку XX століть демонструють широкому американському читачеві особливості амеріндіанського світогляду, світосприйняття та світорозуміння. Тексти цих письменників відмічаються високою художньою майстерністю завдяки особливостям композиційної побудови, типам наративного повісткування, включенню фрагментів автохтонних міфів, легенд і казкових оповідань, в образах яких розгортаються міфологеми *Створення світу, Гармонійного існування, Шляху*.

Специфіка амеріндіанської міфології і фольклору, як її характеризують американські дослідники S. Bronner, H.B. Alexander, S. Thompson, полягає у взаємопроникненні і взаємозалежності компонентів образної системи автохтонних амеріндіанських текстів (міфів, легенд та казкових оповідань). З огляду на це у нашому дослідженні ми звернулись до інтерпретаційно-текстового аналізу різножанрових автохтонних текстів амеріндіанців, який показав, що герої автохтонних текстів “мігрують” із одного жанру в інші. Тобто, в образах героїв автохтонних текстів синтезуються міфологічні і фольклорні ознаки, що дає підставу схарактеризувати їх як *міфологічні*, що акумулюють архетипні знання амеріндіанського етносу про світосприйняття та світорозуміння, а через мотиви їх дій виявити ієрархію етнокультурних цінностей. У концептуальному плані *міфологічний образ* – це оперативна одиниця етносвідомості амеріндіанців, в якій синкретично поєднані міфологічні та фольклорні уявлення, вірування та судження автохтонного населення, за яким конструюється етнокультурна картина світу.

Етнокультурну картину світу визначаємо як лінгвокультурний когнітивний конструкт, що втілює виражене засобами мови світовідчуття і світосприйняття етносом навколишнього світу і людини в цьому світі.

У вербальному плані *міфологічний образ* постає як лінгвокогнітивний текстовий конструкт, в якому інкорпоровано знання про символи і знаки, цінності і концептуальні домінанти етнокультурної картини світу амеріндіанців.

Міфологічні уявлення автохтонного населення, що втілені в амеріндіанських міфологічних образах, зазнають переосмислення в образах амеріндіанських художніх прозових текстів, утворюючи етноархетипне яд-

ро *міфологично-авторських образів*, які тлумачимо як лінгвокогнітивний текстовий конструкт, що інкорпорує відбиті крізь призму авторської свідомості коди культури, вербалізовані в художньому тексті образними засобами, властивими ідіологу й ідіостилі автора.

Міфологічні та міфологично-авторські образи постають складовими міфологичного простору амеріндіанських художніх прозових текстів. *Міфологічний простір* амеріндіанських художніх прозових текстів розуміємо як лінгвокогнітивне й семіотичне утворення системно пов’язаних між собою компонентів, до яких відносимо різні типи й види міфологічних образів-символів і знакових елементів культури, що постають домінантами етнокультурної картини світу амеріндіанців.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю етнолінгвістичних студій на виявлення засобів втілення в мові художнього тексту етнокультурних, народно-психологічних і міфологічних уявлень та особливостей світосприйняття етносом.

Об’єктом дослідження постає міфологічний простір амеріндіанських художніх прозових текстів.

Предметом – зворотна перспектива як наративний прийом вписаності міфологичного простору у художній простір амеріндіанських художніх прозових текстів (на матеріалі роману-легенди “Шлях до Гори Дощів”).

Оскільки вважаємо, що способи вписаності складових міфологичного простору розрізняються залежно від жанрових і композиційних особливостей тексту, а також типів наративного повісткування, **мета** дослідження полягає в тому, щоб з’ясувати когнітивно-наративні механізми вписаності міфологичного простору в художній простір роману-легенди Навара Скотта Момадея “Шлях до Гори Дощів”.

Для розкриття наративних прийомів вписаності міфологічних образів у художній простір амеріндіанських художніх прозових текстів слідом за Л.І.Белеховою застосуємо операцію наративного мапування, підґрунтям якого слугують параболічне й есеїстичне художнє мислення [2, с. 169]. Можливість параболічного мислення зумовлена здібністю автора-повістувача, автора-персонажа та адресата до наративної уяви – інакомовлення, оскільки повсякденний досвід людини структуровано у вигляді наративного потоку (розповіді) [5, с. 77]. М.Тернер трактує параболічне мислення як універсальну рису художнього мислення взагалі [14, р. 13-15].

Екстраполюючи тлумачення Л.І. Белехової, під наративним мапуванням розуміємо лінгвокогнітивну операцію проектування знань про етнокультурні знання, втілені в міфологічних мотивах та образах автохтонних амеріндіанських текстів на художній простір прозових текстів шляхом їх переосмислення та інакомовного втілення в міфологічно-авторських художніх образах. У контексті нашого дослідження наративне мапування розуміємо як комплексну лінгвокогнітивну операцію, яка залучає різні види мапувань через проекцію етномотивів та образів автохтонних текстів на художні образи амеріндіанських прозових текстів, втілюючи їх шляхом іноказання, параболи.

Яскравим прикладом такої параболи постає роман-легенда Скотта Момадея "Шлях до Гори Дошів". Назва роману містить індекс (виражений словом *шлях*) того, що в оповіді буде розгортатися схема подій, пов'язаних з певними змінами (соціальними, ментальними, психологічними, ціннісними) у житті етносу. Шлях, про який йдеться у романі-легенді, – це не тільки зміна географічного локусу, пов'язана з переселенням племені кайова з заходу на схід, що відбулось історично у житті цього племені, але це також і шлях, що символізує зміни у світобаченні й світосприйнятті і, як результат, набуття нових етнокультурних цінностей.

Композиційно-сюжетна структура кожної з 24 частин роману представляє триптих, де в ланцюжок зібрано різні за жанром і формою повісткування наративи (фольклорний текст – історико-етнографічний коментар – особистісно-авторське сприйняття), і заключено в рамку із прологу, вступу, епілогу і двох поетичних текстів, одне з яких починає оповідь, а друге завершує її.

Пролог роману виконує дидактичну функцію, оскільки готує читача до подорожі, яку він здійснить разом із племенем кайова. У пролозі виокремлено часові і просторові межі подорожі: "THE JOURNEY BEGAN one day on the edge of the northern Plains.". Тут автор дає загальне уявлення про символічні віхи народного шляху, маркерами якого постають: порожній деревинний стовбур (колискова племені) і Гора Дошів (останній пункт подорожі племені кайова), річка Йеллоустоун і Чорні Холми, похмура тіснота Скелястих Гір і сонячний простір Великих Рівнин. Етнокультурний герой Тай-ме (людина-тварина) набуває опетизованого звучання в ореолі синтезу авторської і народної фантазії, символізуючи культ Творця-хранителя, якого шанували і шанують люди племені кайова: "The great adventure of the Kiowas was going forth into the heart of the continent. They began a long migration from the headwaters of the Yellowstone River eastward to the Black Hills and south to the Wichita Mountains. Along the way they acquired horses, the religion of the Plains, a love and possession of the open land. Their nomadic soul was set free. In alliance with the Comanches they held dominion in the southern Plains for a hundred years. In the course of that long migration they had come of age as a people. They had conceived a good idea of themselves; they had dared to imagine and determine who they were. [...] There were many people, and oh, it was beautiful. That was the beginning of the

Sun Dance. It was all for Tai-me and it was a long time ago."

У наведеному вище тексті прологу експліковано когнітивний сценарій *Шляху*, що, за думкою Дж. Лаккоффа, у своїй основі як пропозиційний моделі має структурну схему: джерело шляху – здійснення шляху – мета, де джерелом постає вихідний стан, метою – кінцевий стан, а події між ними розглядаються як відмітки цього шляху [13]. Сценарій як когнітивну структуру можна представити в лінійній площині художнього повісткування трьома основними етапами: зв'язка, кульмінація сюжету і розв'язка.

Когнітивний сценарій шляху племені кайова має не тільки свою структурну схему (початок, розвиток дій і фінал), але й визначається параметрами: семантичним, за яким виокремлюємо соціокультурне значення цього шляху (*great adventure, a long migration, the beginning of the Sun Dance*); семіотичним, за яким виявляємо етнокультурний (*they acquired horses, the religion of the Plains, a love and possession of the open land*) та духовний зміст їхньої подорожі (*Their nomadic soul was set free, they conceived a good idea of themselves, dared to imagine and determine who they were, It was all for Tai-me*).

Відповідно до зазначених параметрів у кожній з 24 частин основного повісткування розгортається одна з міфем (наосмислів) міфологеми *шляху*.

Включення до кожної з 24 частин основного повісткування різних типів наративу (автохтонних текстів міфів та легенд племені кайова, історико-етнографічних коментарів і ліричних прозових мініатюр) утворює не тільки композиційний триптих, але й наративний, що має множинний характер (Б.А. Успенський), оскільки відбувається з позицій різних точок зору (наратора-оповідача, наратора-етнографа, наратора-персонажа). Знайти смисловий зв'язок між текстами з множинним характером точок зору вважається можливим за умов виявлення механізмів дії зворотної перспективи (термін П. Флоренського).

Інтерес до зворотної перспективи посилюється у ХХ столітті в теорії і практиці образотворчого мистецтва (Р. Арнхейм, Б.В. Раушенбах, П.А. Флоренський) у зв'язку з відродженням тенденцій до символізму і середньовічної художньої спадщини.

Прийом зворотної перспективи – це техніка зображення предметів у просторі, коли віддалені деталі сприймаються більшими за розміром, ніж ті, що знаходяться ближче до спостерігача [7, с. 329]. Завдяки такому прийому в центр основної уваги потрапляє художня деталь, що, за задумом автора, несе певний зміст (соціальний, етнокультурний, сакральний, художній).

У контексті нашого дослідження *зворотну перспективу* розуміємо як спосіб поєднання розпорошених в тексті художніх деталей, фонових фігур, в яких закладено етнокультурні зміст. В композиційно-сюжетному ключі такі деталі, тригери, сприяють цілісності художнього тексту.

Б.М. Ейхенбаум, досліджуючи творчість М. Гоголя, характеризував художні деталі як звучні слова для гармонійного ефекту. Ці лексичні одиниці як позначки символічних понять майже непримітні, вони дивергентно розподілені в художньому просторі тексту і

збираються за принципом звукоподоби (прийом висунення на перший план знань про предмет як етнокультурний символ). Розташовуються ці деталі в сильних позиціях тексту і у такий спосіб вони фіксуються в ейдетичній пам'яті інтерпретатора, а лексичний тригер як сигнал до згадування про таку деталь повертає інтерпретатора до фрагменту тексту зі схожим лексичним знаком, який слугує носієм етнокультурної інформації. Художня деталь стає сигналом зворотної перспективи [1, с. 279].

У романі "Шлях до Гори Дошів" в єдину мозаїку поєднуються різні типи повістувальних, в яких наратор постає: 1) оповідачем автохтонної легенди, який оперує міфологічними знаннями про світогляд племені кайова, які він подає адресату майстерно, художньо-естетично з використанням етнокультури (М.В. Шевченко, Н.В. Воробей, І.О. Малярченко), алюзій на етнокультурні та духовні цінності; 2) істориком-етнографом, який робить екскурс в історію, включаючи в художній текст реальні факти, пов'язані з життям людей кайова; 3) персонажем-наратором (А. Корольова, В. Шмід, Ф. Штанцель), який акцентує на своїй родовій причетності до племені кайова. У процесі розгортання оповіді у формі триптиху образ наратора змінюється від стороннього співрозмовника з адресатом/читачем (*You know, everything had to begin, and this is how it was ... They called themselves Kwuda, "coming out"*) до дослідника історичних подій, який розповідає про "них" як об'єктів свого спостереження (*They called themselves Kwuda and later Tepda, both of which mean "coming out"*) та представника етносу, який розповідає від імені свого "Я" (*I remember coming out upon the northern Great Plains in the late spring ...*).

Для постмодерністського наративу характерним є трансформація форм повістувальних у різні "голоси", руйнування лінійності та однозначності текстової інформації, що зумовлюють ризоматичний стиль викладу – невизначеність між порядком подій наративу та порядком їхнього "розповідання" і, як наслідок, створення особливого типу "нелінійного письма" [12, р. 84] чи "діалогу текстів" [4, с. 47].

У романі-легенді "Шлях до Гори Дошів" тексти, що входять до складу триптиху, розрізняються типами наративу: міфологічним, історичним і автобіографічним. Всі три наративи поєднані предметом повістування і загальною темою. Сплетіння різних точок зору у такому повістванні не тільки виокремлює значущість кожного з них, але й сприяє утворенню єдиного міфологічно-художнього простору тексту, цілісність якого формується за рахунок лексико-семантичних маркерів зворотної перспективи та лексико-графічних засобів фокусування уваги читача на кожній із трьох частин текстового триптиху.

З урахуванням всіх зазначених нами аспектів проаналізуємо, частину роману, в якій розгортається міфема "початок життя". Як і всі інші ця частина маніфестує триптих, що складається з міфологічного, історичного та автобіографічного наративних пластів, кожен із вирізняється графічним оформленням.

Так, міфологічний пласт подано курсивом та розрядженим типом друку: *"They lived at first in the mountains. They did not yet know of Ta-me, but this is what they knew: there was a man*

and his wife. They had a beautiful child, a little girl whom they would not allow to go out of their sight. But one day a friend of the family came and asked if she might take the child outside to play. The mother guessed that would be all right, but she told the friend to leave the child in its cradle and to place the cradle in a tree. While the child was in the tree, a redbird came among the branches. It was not like any bird that you have seen; it was very beautiful, and it did not fly away. It kept still upon a limb, close to the child. After a while the child got out of its cradle and began to grow taller, and the child was borne up into the sky. She was then a woman, and she found herself in a strange place. Instead of a redbird, there was a young man standing before her. The man spoke to her and said: "I have been watching you for a long time, and I knew that I would find a way to bring you here. I have brought you here to be my wife." The woman looked all around; she saw that he was the only living man there. She saw that he was the sun".

Історичний пласт друкується звичайним шрифтом: "There the land itself ascends into the sky. These **mountains** lie at the top of the continent, and they cast a long rain shadow on the sea of grasses to the east. They arise out of the last North American wilderness, and they have wilderness names: Wasatch, Bitterroot, Bighorn, Wind River".

Автобіографічний – курсивом іншого типу шрифту, нерозрядженою формою друку: *"I have walked in a **mountain meadow** bright with Indian paintbrush, lupine, and wild buckwheat, and I have seen high in the branches of a lodgepole pine the male pine grosbeak, round and rose-colored, its dark, striped wings nearly invisible in the soft, mottled light. And the uppermost branches of the tree seemed very slowly to ride across the blue sky."*

Кожен із текстів друкується з невеликим інтервальним відступом від інших. У такий спосіб всі частини триптиху потрапляють у центр уваги адресата.

Виділені напівжирним шрифтом слова **mountains**, **a mountain meadow** постають фоновими фігурами, що здійснюють смисловий зв'язок між трьома різними за жанром та темою текстами і слугують сигналами-тригерами зворотної перспективи. Так, етнокультурне значення гори, як одного з пунктів розгортання міфології шляху, полягає в тому, що означає місце, яке символізує початок життя, розвитку, формування тощо.

Етнографічні словникові джерела та енциклопедичні словники символів дають такі тлумачення виділеної нами в трьох текстах лексичної одиниці *гора*: "духовна висота і центр світу, межа, де земля стикається з небом, символ вищості, вічності, чистоти, сталості, підйому, направленості, виклику" [15, с. 62], "символ наближеності до Бога, оскільки піднімається над повсякденною рівниною людства і простирається до неба." [16, с. 166]. У путівнику з амеріндіанської міфології етнокультурне значення гори пояснюється як щось сакральне, що є часткою духовної спадщини амеріндіанців ("mountains were special places to the

Native Americans. Some mountains were considered sacred, either due to some special power that the peak possessed or because it was the home of certain deities that were a part of the Indians' spiritual legacy") [17, p. 104].

Так, у кожному з трьох частин тексту відбувається нарощення значень образу Гора від денотативного (в історичному пласті) до конотативних (у міфологічному та автобіографічному).

Історичний пласт композиційно розміщено посередині і саме в цій центровій частині лексична одиниця *гора* вживається у своєму денотативному значенні, оскільки йдеться про гори як географічні реалії Північної Америки, що лежать в центральній частині континенту і утворюють стіну, що слугує перепоном для дощів. Отже, в образі *гори* тут втілено профанний код.

В міфологічному пласті *гора* набуває конотативного сакрального значення, символізуючи початок життя (*at first*), місце народження племені (*in the mountains*), зв'язок з небом через дерево, що росло на горі і почало рости вище і вище, доки не досягло неба. Так, в міфологічному пласті шляхом поєднання знакових образів гори, дерева і неба реалізується сакральний код: гора – символ гармонійного зв'язку неба і землі.

В автобіографічній частині триптиху відбувається поширення конотативного значення гори за рахунок субстантивізації: гора – *гірський луг*. Гора сприймається не тільки як центр простору, навколо якого все відбувається, а набуває поширеного значення, що експліковано субстантивізацією лексеми *гора* з класу іменників (*mountains* – у перших двох текстах) до класу прикметників (*a mountain meadow* – у третьому тексті). Домінантним у новообразі *a mountain meadow* постає слово луг, що означає рівний простір з багатою рослинністю і теплим кліматом, а "гірський" слугує його дескриптором. Така зміна меж простору від вертикально спрямованої до горизонтально поширеної символізує установлення гармонійного існування в природі. Повісткування в цій частині триптиху йдеться від імені першої особи однини, оскільки автор-оповідач сам є учасником подій. Атмосфера гармонії передається прикметниками (*bright, rose-colored, soft*),

образами-метафорами (*mountain meadow bright with Indian paintbrush, branches of the tree ride across the blue sky*), образами-фітонімами (*lupine and wild buckwheat, pine*) та зоонімами (*grosbeak*), характерних для гірської місцевості.

У ході аналізу фрагменту роману-легенди "Шлях до Гори Дощів" ми виявили, що композиційно-сюжетна структура його основних частин будується за принципом триптиху, в якому поєднуються три типи наративу: міфологічний, історичний і автобіографічний. Ці типи наративу відрізняються також і формою повісткування, де оповідач постає оповідачем, істориком-етнографом і персонажем-наратором. Три типи наративу у складі триптиху відносяться до різних часових просторів, адже вони поєднані образами, в яких закладено певний етнокультурний смисл. Ословлені форми цих образів слугують тригерами прийому зворотної перспективи, в основі якого лежить процедура наративного мапування, механізмом якої виступає параболічне поєднання сакрального, профанного та духовного смислів через міфологічні та міфологічно-авторські художні образи.

Дія зворотної перспективи як наративного прийому вписаності міфологічного простору в художній простір тексту можлива за умов наявності в тексті таких факторів:

- 1) прогноуюча функція фрагменту тексту, в подіях якого бере участь образ-символ;
- 2) маркер або індикатор того, що треба звернутися до попередньої інформації тексту або до фонових, енциклопедичних знань;
- 3) тригер, який активізує діяльність ейдетичної пам'яті;
- 4) референт – ключ до розгадування, що відсилає до етнокультурних знань.

Перспективою подальшого дослідження вбачаємо в виявленні наративних прийомів вписаності складових міфологічного простору в амеріндіанських художніх есеїстичних текстах, а також побудові когнітивно-семіотичної моделі міфологічного простору в амеріндіанських художніх прозових текстах.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Рудольф Арнхейм. – М. : Прогресс, 1974. – 391с.
Arnheim R. Art and visuality / Rudolf Arnheim. – M. : Progress, 1974. – 391p.
2. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний аспект / Л.І. Белехова. – Монографія. – М. : «Звездопад», 2004. – 376с.
Bieliukhova L.I. Verbal poetic image in American poetry: linguistic and cognitive aspect / L.I. Bieliukhova. – Monography. – M. : "Zvezdopad", 2004. – 376p.
3. Корольова А.В. Типологія наративних кодів інтимізації в художньому тексті / А.В. Корольова. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2002. – 267с.
Koroleva A.V. Typology of narrative codes of intimization in literary text / A.V. Koroleva. – K. : KNLU, 2002. – 267p.
4. Кристева Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики / Юлия Кристева : [пер. с фр.]. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2004. – 656с.
Kriesteva J. Selected works: Breaking the poetics / Julia Kriesteva : [translated from fr.]. – M. : Russian political encyclopedia, 2004. – 656p.
5. Молчанова Г.Г. Имя собственное и слияние концептов (К основаниям когнитивной лингвистики) // Традиционные проблемы языкознания в свете новых парадигм знания: Материалы Круглого Стола, апрель 2000. – М. : Институт языкознания РАН. – 2000. – С. 75-81.
Molchanova G.G. Proper name and mixing the concepts (cognitive linguistics basis) // Traditional problems of language studying in the light of new paradigms: Materials of Round Table, april, 2004. – M. : Language studying institute. – 2004. – P. 75-81.
6. Успенский Б.А. Семиотика искусства. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1995. – 360с.
Uspensky B.A. Semiotics of the art. – M. : Languages of Russian Culture, 1995. – 360p.
7. Флоренский П.А. Обратная перспектива / П.А. Флоренский. – Соч. В 4-х т. – Т. 3. – М. : Мысль, 1999. – 623с.
Florensky P.A. Reverse perspective / P.A. Florensky. – Works in 4 books. – Book 3. – M. : Thought, 1999. – 623p.
8. Хамитов Н.В. Освобождение от обыденности: искусство как разрешение противоречий жизни / Н.В. Хамитов. – К. : Наукова думка, 1995. – 118с.

Hamitov N.V. *Releasing from ordinary life: the art of solving the antagonisms of life* / N.V. Hamitov. – K. : Scientific thought, 1995. – 118p.

9. Шульга Н.В. Мифологема в структуре массового политического сознания : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Надежда Викторовна Шульга. – Омск : ОГТУ, 2006. – 16с.

Shulga N.V. *Mythologema in the structure of massive political conscious: abstract of candidate thesis: 09.00.11* / N.V.Shulga. – Omsk : OSTU, 2006. – 16с.

10. Юнг К.Г. Архетипы и символ / Карл Густав Юнг. – М. : Renaissance, 1991. – 306с.

Jung K.G. *Archetypes and symbols* / K.Jung. – M: Renaissance, 1991. – 306p.

11. Boyer R. *Archetypes* / R.Boyer // Companion to Literary Myths, Heroes and Archetypes. – L.; N.Y. : Routledge, 1996. – P. 110-117.

12. Derrida J. The supplement of copula: philosophy before linguistics / J.Derrida; [ed. By J.H.Harari] // Textual Strategies: Perspectives in Post-Structural Criticism. – New York: Cornell University Press, 1979. – S. 82-120.

13. Lakoff G., Turner M. *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. – Chicago: The University of Chicago Press, 1989. – 230 p.

14. Turner M. *The Literary Mind: The Origin of Thought and Language*. – N.Y.; Oxford : Oxford University Press, 1998. – 187p.

Словники та довідники (Dictionaries and guides)

15. Тресиддер Дж. Словарь Символов / Джек Тресиддер [пер. с англ. С. Палько]. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 1990. – 448с.

Tressider J. *Dictionary of Symbols* / J. Tressider. – M. : Fair-Press, 1990. – 448p.

16. Энциклопедический словарь символов. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 1056с.

Encyclopedia dictionary of symbols. – M. : ООО “AST”, 2003. – 1056p.

17. Bryant, Page. *The Aquarian Guide to Native American Mythology*. – London : The Aquarian Press, 1991. – 172p.

Ілюстративний матеріал (Illustrative material)

18. Momaday, N. Scott. *The Way to Rainy Mountain*. – New Mexico : University of New Mexico Press, 1969. – 89p.

Volkova S.V. Reverse perspective as a narrative device of including mythologic space into literary space of the text in the novel-legend by S. Momaday “The Way to Rainy Mountain”

Abstract. On the focus of cognitive-narrative aspect the article highlights the means of including mythologic space into literary space of S. Momaday’s novel-legend “The Way to Rainy Mountain”. It is given the definition of “mythologic image” and “mythologic space”, Scientific interest focuses on the device of reverse perspective. It is proved that reverse perspective is grounded on the procedure of narrative mapping, whose mechanism is considered to be symbolic parabola.

Keywords: *mythologic image, mythologic space, reverse perspective, symbolic parabola*

Волкова С.В. Обратная перспектива как нарративный прием вписанности мифологического пространства в художественное пространство романа-легенды С. Момадея “Путь к Горе Дождей”

Аннотация. В статье в когнитивно-нарративном аспекте освещаются способы вписанности составляющих мифологического пространства в художественное пространство романа-легенды С. Момадея “Путь к Горе Дождей”. В работе даны определения понятий “мифологический образ” и “мифологическое пространство”. Научный интерес обращен к приему обратной перспективы как способу вписанности и выявления в художественном пространстве текста составляющих мифологического пространства. Установлено, что в основе приема обратной перспективы лежит процедура нарративного мапирования, механизмом которого выступает символическая парабола.

Ключевые слова: *мифологический образ, мифологическое пространство, обратная перспектива, символическая парабола*

Гач Н.О.

Роль топонімів у формуванні американського культурного континууму в поетичному дискурсі XIX – XXI ст.

Гач Наталія Олегівна, кандидат філологічних наук,
асистент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Анотація. Статтю присвячено лінгвокультурному аналізу топонімів як номінативних мовних одиниць в американському поетичному дискурсі XIX – XXI ст. З огляду на діахронічний підхід до дослідження прослідковано зміну прагматично-стилістичних функцій топонімів залежно від тематики віршованого твору, а також у результаті вивчення їх соціокультурної обумовленості у рамках методу когнітивного аналізу встановлено осередки суспільно-політичного життя американців.

Ключові слова: лінгвокультурний аналіз, метод когнітивного аналізу, номінативна мовна одиниця, поетичний дискурс, топонім

Вступ. Як невід’ємний елемент повноцінного функціонування хронотопу на рівні художнього твору топоніми відбивають культурні особливості існування суспільства. Проведене дослідження базується на виявленні й детальному аналізі культурно-прагматичного потенціалу власних назв. Власне зв’язок між семантично-прагматичним потенціалом топонімів і культурним середовищем існування мовної спільноти реалізується на когнітивному рівні, який увиразнює тісну взаємодію між різними рівнями функціонування географічних найменувань.

Огляд публікацій. Донедавна соціологічні аспекти топоніміки не було достатньо висвітлено у лінгвістичних дослідженнях. Основну увагу вчених було звернено на лексично-морфологічні особливості значення топонімів (В. Беленькая [6-7], М. Горбаневський [10], А. Реформатський [13]), а також їхній стилістичний потенціал у різних типах дискурсу (О. Вартанова [9], І. Богданова [8]). Незважаючи на існування протилежних поглядів на природу власних назв, зокрема топонімів (1) власні назви позбавлені значення (О. Реформатський [13], Н. Арутюнова [1-4], О. Ахманова [5], А. Гардинер [15]); 2) власні назви наділені значенням (М. Комлев [12], О. Есперсен [11]), у рамках нашого дослідження топоніми вважаються значущими мовними одиницями й розглядаються як структурні одиниці для передавання прагматичних смислів і втілення загальної ідеї художнього твору.

Метою дослідження є аналіз особливостей використання топонімів як носіїв культурологічної інформації, а також з’ясування їх ролі у процесі концептуалізації культурного континууму в поетичному дискурсі XIX – XXI ст.

Матеріалом дослідження є американські віршовані твори XIX – XXI ст.

Методи дослідження: лексико-семантичний метод аналізу (встановлення особливостей репрезентації концептуальної картини світу на рівні топонімів), дискурсивний і контекстно-ситуативний аналіз (виявлення когнітивно-прагматичного потенціалу номінативних мовних одиниць), метод когнітивного аналізу (інтерпретація культурологічних знань, що стоять за формою і значенням топонімів у поетичному тексті).

Результати дослідження та їх обговорення. Топоніми є атрибутом когнітивних інформаційних структур мовної спільноти: систем знань, поглядів, уявлень про світ тощо. Когнітивне значення топоніма має три рівні: 1) логічний (топонімові відповідає згорнута

пропозиція, тож у тексті він може виступати в ролі фонового індикатора на основі постійних асоціативних зв’язків); 2) психологічний, на якому формуються елементи індивідуального знання (топонім пов’язується із конкретним уявленням про заданий об’єкт); 3) соціально-міфологічний (топонім є виразником соціально значущих символів) [9, с. 73-75]. Отже, у результаті реалізації смислової багатоплановості поетичного твору топонім набуває екстралінгвістичного змісту й семантико-смислових зв’язків, на основі яких утворюються мотиваційний, когнітивний і прагматичний компоненти художнього значення.

Розглянемо когнітивні аспекти реалізації культурологічного навантаження топонімів у рамках концепту СВОБОДА, який репрезентує такі тематичні поняття, як боротьба проти рабства, особиста свобода індивіда, свобода як основа розвитку незалежної Америки:

І. СВОБОДА ЯК БОРОТЬБА ПРОТИ РАБСТВА. Новий Світ завжди описували як територію вільних індивідів, однак рабство постало тут ще за перших європейських поселенців. До 1808 року, коли торгівлю рабами поставили поза законом, на територію Сполучених Штатів Америки перепроводили дев’ять мільйонів темношкірих, хоч Декларація незалежності, ухвалена 1776 року, оголосила всіх людей рівними, а свободу визначила як невід’ємне право людства [14, с. 33]. Розуміння свободи як священної боротьби передає вірш Дж. Уїттєра "New Hampshire" [20]:

... Look upward to those Northern mountain cold,
Flouted by Freedom's victor-flag unrolled...
All is not lost. The angel of God's blessing
Encamps with Freedom on the field of fight...
Courage, then, Northern hearts! Be firm, be true:
What one brave State hath done, can ye not also do...

Ідея свободи від рабства обертається навколо топоніма *New Hampshire*, що є північним штатом Америки, який одним із перших відмовився від рабовласницького ладу (*brave State*). Саме цей штат автор ставить за приклад іншим територіям, які мають підтримати боротьбу за нові ідеали, освячені Богом (*angel of God's blessing*). Дж. Уїттєр уживає збірного поняття *North*, апелюючи до всіх північних штатів. Такий заклик посилено метонімією (*Northern hearts*) і долученням лексем *courage*, *firm*, *true*, що свідчить про глибоку внутрішню переконаність автора в правильності й святості боротьби за свободу проти рабства. Наперед виступає інформаційна функція з’ясування ролі географічних об’єктів у боротьбі з рабством.

Тісно пов'язаним зі свободою як боротьбою проти рабства є усвідомлення свободи як передумови єдності суспільства. У XIX ст., за різкого культурного повороту до романтичної естетики, наперед виступає ідея єдності в гармонійному поєднанні духу часу, його моральних і духовних цінностей, індивідуального потенціалу особи, її власних прагнень і намагань [18, с. 11]. Така взаємодія одиничного і загального стає невід'ємною передумовою розвитку американської нації, особливо за Громадянської війни:

We cross the prairie as of old
The pilgrims crossed the sea,
To make the West, as they the East,
The homestead of the free!
We go to rear a wall of men
On Freedom's southern line,
And plant beside the cotton-tree
The rugged Northern pine!..

Дж. Уїттієр "The Kansas Emigrants" [21]

Уживання автором топоніма *Kansas* у назві твору є виправданим з історичного погляду: саме цю територію призначили для переселенців з півночі країни, щоб поширити нові демократичні ідеали й припинити криваві сутички серед населення різних штатів. Зауважимо порівняння емігрантів з півночі з пілігримами, які прибули на територію Америки, щоб створити нове вільне суспільство рівноправних індивідів. У рамках метафори дерево виступає символом нових цінностей та ідеалів, які мають запанувати у США (*plant beside the cotton-tree / The rugged Northern pine*). Автор використовує символи Півдня (*cotton-tree*) і Півночі (*pine*), які здатні співіснувати в межах вільної країни й ніколи не будуть яблуком розбрату. Отже, топонім *Kansas* є сполучною ланкою між окремими штатами й символізує єдність вільної американської нації. Таке саме розуміння свободи втілює вірш О. Холмса "Hail, Columbia!" [16]:

... Firm – united – let us be,
Rallying round our Liberty;
As a band of brothers join'd,
Peace and safety we shall find...

Важливу роль відіграє топонім *Columbia*, що позначає не назву окремого штату, а власне Америку. Уперше вжитий 1738 року, термін *Columbia* ("Земля Колумба") став поетичним уособленням цілої країни, де кожен може знайти мир, спокій, безпеку і свободу. Апелювання до Америки із закликом усталити принципи існування вільної нації свідчить про єдність суспільства, яке підтримує це прагнення.

У віршованих творах першої половини XX ст. також наявне усвідомлення свободи як священної боротьби проти рабства. Цей період в історії США позначено кровопролитними війнами, які визначили розуміння свободи як основи системи цінностей американського суспільства й спричинили низку соціальних змін, що призвели до переосмислення поняття расової належності. Потреба держави в додатковій робочій силі й солдатах призвела до пропаганди расової рівності:

... O Southland! O Southland!
Do you not hear to-day
The mighty beat of onward feet...
On to the fair white arch

Of Freedom's dome, and there is room
For each man who would march...

Дж. Джонсон "O Southland!" [17]

Важливу роль відіграє звертання «O Southland!», у якому наголошено на відповідальності й внескові південних штатів, колишніх рабовласницьких територій, у процес відновлення расової рівності й надання базових прав і свобод усім верствам населення. У контексті твору топонім *Southland* виконує оцінну функцію: звертання "O Southland!" підносить вагу поняття свободи для Півдня країни.

II. ОСОБИСТА СВОБОДА ІНДИВІДА. Свобода окремого індивіда, яку охороняє закон, є запорукою успіху Сполучених Штатів Америки:

... In God's name, let us speak while there is time!
Now, when the padlocks for our lips are forging,
Silence is crime!...
Loud as the summer thunderbolt shall waken
A People's voice.

Startling and stern! the Northern winds shall bear it
Over Potomac's to St. Mary's wave;
And buried Freedom shall awake to hear it...

Дж. Уїттієр "A Summons" [19]

Ідею свободи слова експліцитно протиставлено мовчанням: «*Silence is crime!*». Ідею єднання на шляху виборювання свободи слова втілює словосполучення *People's voice*: автор наділяє американську націю єдиним голосом. Важливу роль відіграють топоніми, які виконують інформаційну функцію та функцію ідентифікації. Згадані у вірші річки Потомак (*Potomac*) і Сент-Меріс (*St. Mary's*) – з-поміж найвідоміших в Америці з огляду на геополітичну й історичну значущість. Ріка Потомак посідає четверте місце серед атлантичних річок США й розташована на півночі країни, а Сент-Меріс протікає по території штатів Джорджія і Флорида на півдні країни. Отже, автор акцентує увагу на ідеї свободи слова і думки як визначальній рисі американської нації, незалежно від того, де саме живе та чи та людина. Під час Громадянської війни по річці Потомак пролягала північно-східна межа Конфедерації південних штатів, що в історичному контексті означає поділ країни на протидіючі табори. Однак у творі таке протиставлення знівельовано удаванням автора до сил природи – *the Northern winds shall bear it / Over Potomac's to St. Mary's wave*, – які є втіленням тотальної свободи, невідчуженої хоч би яким обмеженням. Північ країни є джерелом свободи (*Northern winds*), а Південь уособлює територію з нерозвиненими принципами демократичного суспільства.

Першої половини XX ст. тема особистої свободи також наявна в поетичному дискурсі:

... And your goddess, Liberty, unmasked as a strumpet,
Selling out the streets of Spoon River...
Did it occur to you that personal liberty
Is liberty of the mind,
Rather than of the belly?

Е. Мастерс "Jacob Godbey" [14]

Ідею переважання моральних і духовних ідеалів над матеріальними реалізує риторичне питання. Топонім *Spoon River* (притока річки Іллінойс у західно-центральної частині штату Іллінойс) засвідчує особистісний характер вірша, провідна тема якого стосується

ся до індивіда Джейкоба Годбі: зазначена річка не має важливого історичного, промислового чи торгового значення, а виступає символічним маркером простору ліричного героя. Отже, на початку нового століття топоніми часто втрачають культурологічне значення, виконуючи денотативну й фонову функції при висвітленні подій у творі.

III. СВОБОДА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ США. Усвідомлення свободи як священної цінності американської нації передає вірш Е. Уїлкокса "Our Atlas" [22]:

*O Liberty, who lights the world with rays that come from God,
Shine on Columbia's troubled track, and make it bright and broad;
Shine on each heart, and give it strength to meet its pains and losses,
And give supernal strength to one who bears the whole world's crosses...*

На позначення Америки використано топонім *Columbia*, що надає твору особливого поетичного звучання. Функції топоніма сходять на привертання уваги до головної ідеї твору з огляду на фонові знання про топонім *Columbia* та можливості застосувати ці знання, інтерпретуючи вірш. Оцінно-описова функція впливає з конотативної наповненості топоніма, адже спершу термін *Columbia* використовували на позначення Сполучених Штатів Америки як колонії Великобританії, а не самостійної держави. У творі таку функціональну спрямованість уможливорює поетичний контекст.

Висновки. Як свідчить проведений лінгвокультурний аналіз американських віршованих творів, функціональна спрямованість топонімів залежить не лише від складника розгляданого концепту, а й від часу написання твору і зображених у ньому подій. Американський поетичний дискурс XIX ст. виявляє потяг до реалістичного відтворення суспільно-політичних подій, тож ужиті топоніми є носіями культурного значення, що сприяють відображенню значущих для американської історії подій, а також пов'язують географічні об'єкти з формуванням системи цінностей американського суспільства. Характерним є протиставлення Півночі (*North*) і Півдня (*South*) країни як виразників протилежних ціннісних орієнтацій американського суспільства під час Громадянської війни. Першої половини XX ст. тема свободи як боротьби проти рабства залишається незмінною. Основними функціями топонімів є інформаційна, оцінно-описова функція, а також функція ідентифікації. Першої половини XX - початку XXI ст. топонімів уживають не лише на позначення стратегічно важливих географічних об'єктів, а й з метою персоналізації простору ліричного героя. Наперед виступає особиста свобода індивіда, акцентована вживанням назв окремих міст (*Yorkshire, New Orleans*) чи інших географічних об'єктів (*Spoon River*), тож функції топонімів з огляду на денотативне значення передбачають персоналізацію простору ліричного героя.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка. Язык и время. – 1997. – 352 с.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – 1988. – 341 с.
3. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт [Types of language meanings: Evaluation. Event. Fact]. – 1988. – 341 с.
4. Арутюнова Н.Д. Тожество и подобие. Сравнение и идентификация. – 1990. – 226 с.
5. Арутюнова Н.Д. Тожество и подобие. Сравнение и идентификация [Equality and similitude. Comparison and identification]. – 1990. – 226 с.
6. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – 1999. – 896 с.
7. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека [Language and man's world]. – 1999. – 896 с.
8. Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии. – 1957. – 295 с.
9. Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии [Essays on general and Russian lexicology]. – 1957. – 295 с.
10. Беленькая В.Д. Очерки англоязычной топонимики. – 1977. – 226 с.
11. Беленькая В.Д. Очерки англоязычной топонимики [Essays on English toponymy]. – 1977. – 226 с.
12. Беленькая В.Д. Топонимы в составе лексической системы языка. – 1969. – 168 с.
13. Беленькая В.Д. Топонимы в составе лексической системы языка [Place names in lexical system of language]. – 1969. – 168 с.
14. Богданова И.В. К проблеме разграничения понятий художественного пространства и топоса // Вісник Черкаського університету, 2001. – Вип. 25. – С. 60 - 66.
15. Богданова И.В. К проблеме разграничения понятий художественного пространства и топоса [To the problem of distinction of artistic space and topos concepts] // Вісник Черкаського університету, 2001. – Вип. 25. – С. 60 - 66.
16. Вартанова О.А. Англоязычные топонимы и их стилистический потенциал в поэзии. – 1994. – 226 с.
17. Вартанова О.А. Англоязычные топонимы и их стилистический потенциал в поэзии [English place names and their stylistic potential in poetry]. – 1994. – 226 с.
18. Горбаневский М.В. Русская городская топонимия: проблемы историко-культурного изучения и современное лексикографическое описание. – 1994. – 39 с.
19. Горбаневский М.В. Русская городская топонимия: проблемы историко-культурного изучения и современное лексикографическое описание [Russian city toponymy: problems of historical-cultural study and their modern lexicographical description]. – 1994. – 39 с.
20. Есперсен О. Философия грамматики. – 2006. – 408 с.
21. Есперсен О. Философия грамматики [Philosophy of grammar]. – 2006. – 408 с.
22. Комлев Н.Г. Слово в речи. Денотативные аспекты. – 1992. – 214 с.
23. Комлев Н.Г. Слово в речи. Денотативные аспекты [Word in speech. Denotative aspects]. – 1992. – 214 с.
24. Реформатский А.А. Топонимика как лингвистический факт // Топонимика и транскрипция, 1964. – С. 17 - 18.
25. Реформатский А.А. Топонимика как лингвистический факт [Toponymy as linguistic fact] // Топонимика и транскрипция, 1964. – С. 17 - 18.
26. Бертенс Н. The Idea of the Postmodern: A History. – 1995. – 294 p.
27. Гарднер А. The Theory of Proper Names. – 1954. – 79 p.
28. Холмс О. Хейл, Колумбия. URL: www.poemhunter.com/poem/hail-columbia/
29. Джонсон Дж. О, Южная земля. URL: www.poemhunter.com/poem/o-southland/

18. Keane P. J. Emerson, Romanticism, and Intuitive Reason: The Transatlantic "Light of All Our Day". – 2005. – 575 p.
19. Whittier J. A Summons. URL:
www.poemhunter.com/poem/a-summons/
20. Whittier J. New Hampshire. URL:
www.poemhunter.com/poem/new-hampshire/

21. Whittier J. The Kansas Emigrants. URL:
www.poemhunter.com/poem/the-kansas-emigrants/
22. Wilcox E. Our Atlas. URL:
www.poemhunter.com/poem/our-atlas/

Gach N. Role of place names in formation of American cultural continuum in poetic discourse of XIX – XXI cent

Abstract. The article is devoted to the linguo-cultural analysis of place names as nominative linguistic units in the American poetic discourse of XIX – XXI cent. Within the diachronic approach to the research the changes of the pragmatic-stylistic functions of place names in poetic works are traced, and the centres of socio-political life of the Americans are established as a result of socio-culturally conditioned place names' investigation with regard to the method of cognitive analysis.

Keywords: *linguo-cultural analysis, method of cognitive analysis, nominative linguistic unit, place name, poetic discourse*

Гач Н.О.

Роль топонимов в формировании американского культурного континуума в поэтическом дискурсе XIX – XXI вв.

Аннотация. Статья посвящена лингвокультурному анализу топонимов как номинативных языковых единиц в американском поэтическом дискурсе XIX – XXI вв. Учитывая диахронический подход к исследованию, прослежены изменения прагматическо-стилистических функций топонимов в зависимости от тематики поэтического произведения, а также в результате изучения социокультурной обусловленности топонимов с помощью метода когнитивного анализа установлены центры общественно-политической жизни американцев.

Ключевые слова: *лингвокультурный анализ, метод когнитивного анализа, номинативная языковая единица, поэтический дискурс, топоним*

Головач Т.М.

**Графічні особливості екзотизмів у сучасній англійській мові
(на матеріалі медійних текстів)***Головач Тетяна Миколаївна, викладач кафедри іноземних мов
Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна*

Анотація. У статті визначено графічні особливості екзотизмів, що вживаються у сучасних англійських медійних текстах. Наведено та проаналізовано кількісні дані стосовно мов, до яких належать екзотизми з графічними особливостями, та визначено частотність використання паралінгвальних компонентів у їх написанні.

Ключові слова: екзотизми, діакритичні знаки, акут, гравіс, макрон, циркумфлекс

У сучасній англійській мові функціонує особливий пласт лексики, який називають екзотизмами. Екзотизми – це слова, запозичені як із неіндоевропейських, маловідомих мов, так і з індоевропейських, які асоціюються з чужою культурою, та вживаються для передачі певних властивостей побуту, одягу та звичаїв іншого народу [2, с. 21]. Незважаючи на те, що екзотична лексика вже неодноразово привертала увагу дослідників, зокрема Т.К. Вереніч [1], Є.В. Марінової [4], С.А. Тіміної [6], питання про графічні особливості екзотизмів ще залишається недостатньо дослідженим. Отже, метою цієї статті є з'ясування графічних особливостей екзотизмів, що вживаються у сучасних англійських медіа-текстах. Поставлена мета дослідження зумовлює розв'язання взаємопов'язаних завдань: визначити походження екзотизмів із графічними особливостями у зазначених текстах, зібрати відповідні кількісні дані та виявити частотність використання паралінгвальних компонентів у екзотизмах. Дослідження проведено на матеріалі англійських газет та путівників, опублікованих у 2010-2014 роках: *The Telegraph, The International Herald Tribune, The Financial Times, The Wall Street Journal (Europe), The Financial Times weekend, The Daily Mail* та англійських путівників *Travel to Ukraine, Your Guide to Japan, Traveller Japan, Why Go Paris, Bulgaria Travel Guide, Ukraine Travel Guide, Spain Travel Guide, Greece Travel Guide, Turkey Travel Guide, France Travel Guide, India Travel Guide, Thailand Travel Guide, Indonesia Travel Guide, Italy Travel Guide*. Методом суцільної вибірки було виокремлено 600 екзотизмів (324 у газетах та 276 у путівниках). Загальна кількість сторінок дослідженого матеріалу становить 5700. Загалом і в газетах, і в путівниках використовують екзотизми з 32 мов.

Корпус зібраного фактичного матеріалу засвідчує, що для екзотизмів, які функціонують у сучасній англійській мові, характерні певні графічні особливості. Спектр писемних знаків, якими послуговуємося в писемному мовленні, як відомо, розглядають у межах графіки, яку розуміють як “сукупність усіх засобів письма (літер і допоміжних знаків), що використовують для передавання звукової мови” [3, с. 176]. Графіка також охоплює питання, які стосуються форм літер, їхнього взаєморозташування, напрямку і розміру.

Зрозуміло, що графіка кожної мови має свою специфіку, і англійська мова не виняток. І нині мовці свідомо чи підсвідомо впливають на графічну систему англійської мови, розширюючи її спектр завдяки низці паралінгвальних засобів. Адаптація аналізованих екзотизмів до англійського графічного середовища

відбувається за посередництвом 26 фонем, які формують відповідні морфеми і, як результат, лексеми-екзотизми. Кожна з мов, з якої походять аналізовані екзотизми, має свої особливості. Тому відбувається певне змішування (комбінування) знаків, які належать до різних мовних графічних систем, причому англійська графіка відіграє домінуючу роль, оскільки адаптація відбувається в англійському середовищі.

Серед екзотизмів, які мають особливу графіку, проведений аналіз дав змогу виокремити низку одиниць, у графіці яких є паралінгвальні компоненти, що не притаманні англійській мові. Це характерно для екзотизмів, які походять із 12 мов (див. табл. 1).

Зауважимо, що знаки китайської писемності відомі як ієрогліфи. Вони широко використовуються не лише в Китаї, але також в японській і корейській писемності. Пін'їнь – найпоширеніший стандарт латинізування китайської мови, тобто позначення звуків китайської за допомогою латинської абетки. Кожен склад китайської мови може читатися одним з чотирьох тонів, що відрізняються інтонацією. В Пін'їнь позначки тонів ставляться над головною голосною складу, наприклад: перший тон позначається макроном (ˉ) над голосною; другий тон – акутом (ˊ); третій тон – бревісом (перевернутий гачок) (ˇ); четвертий тон позначається на письмі гравісом (ˋ). Таким чином, китайські і тайські ієрогліфи передають англійськими літерами з використанням діакритичних знаків, щоб вказати на специфіку вимови.

Дані таблиці 1 засвідчують, що найбільше екзотизмів, орфографія яких не обходиться без графічних позначок, припадає на французьку (47 %) і транслітеровану тайську (29%) мови, до 10 % – на іспанську (9%), каталонську (5%), латинізовану китайську (4%) і турецьку (3%) мови. Приблизно 1% екзотизмів з графічними позначками становлять лексичні одиниці, грецького, арабського, португальського, шведського, італійського походження та транслітерованої японської мови.

Відомо, що діакритичні знаки – це надрядкові чи підрядкові графічні символи, розташовані поруч із літерою (під нею чи над нею), які впливають на вимову [5, с. 29]. При написанні екзотизмів, окрім загальноновідомих широкому загалу знаків (апостроф, дефіс), використовують такі діакритичні позначки: акут (ˊ), гравіс (ˋ) циркумфлекс (ˆ), тильда (˜), перевернутий гачок (ˇ), макрон (ˉ), одиночні англійські ліві лапки (‘), знак, що позначає в окремих мовах умляут (¨).

Серед корпусу прикладів ідентифіковано 11 діакритичних знаків, з-поміж яких у французькій використовують 7, латинізованій тайській – 5, транслітеро-

ваній китайській – 4, каталонській – 3, іспанській – 3, турецькій – 2, транскрибованій японській, італійській, португальській, грецькій, арабській і шведській – по 1 знаку.

Акут характерний для семи мов, гравіс та специфі-

чна літера (ç) – для чотирьох, апостроф, макрон, циркумфлекс, умляут, тильда й перевернутий гачок для двох, ліві одиничні лапки й дефіс – для однієї. Частотність використання графічних знаків в екзотизмах проілюстровано в таблиці 1.

Таблиця 1. Частотність використання паралінгвальних знаків в екзотизмах за мовами походження в англомовних медійних текстах

Мова	Акут (´)	Гравіс (˘)	Макрон (ˉ)	Циркумфлекс (ˆ)	Апостроф (´)	Дефіс (–)	літера розширеної латинської абетки (ç) (ç)	Умляут (¨)	ліві одиничні лапки (‘)	Тильда (˜)	перевернутий гачок (ˇ)	разом	разом у %
Японська			1									1	1 %
Тайська	8	10		10						4	3	35	29 %
Французька	28	10		10	3	4	1		1			57	47 %
Китайська	2		1		1						1	5	4 %
Каталонська	3	2					1					6	5 %
Італійська	1											1	1 %
Іспанська	6	1								1		8	6 %
Португальська							1					1	1 %
Грецька	1											1	1 %
Турецька							1	3				4	3 %
Арабська	1											1	1 %
Шведська								1				1	1 %
Загальна кількість	50	23	2	20	4	4	4	4	1	5	4	121	100 %
Загальна кількість, у % за типами знаків	42%	19%	2%	17%	3%	3%	3%	3%	1%	4%	3%		100 %

Проаналізуємо використання кожного з окреслених вище типів докладніше, урахувавши мовну специфіку. Зазначимо, що з 11 типів паралінгвальних знаків англійській притаманні лише окремі з них, а саме апостроф й дефіс. Інші зрідка можуть використовувати в запозичених словах і словосполучах. Отож, найпоширеніший знак – акут (42%). Акут (гострий наголос) – діакритичний знак, який зображають у вигляді штриха над літерою. Він характерний для транслітерованих тайської, та китайської мов, а також французької, каталонської, італійської, іспанської, грецької, арабської мов.

У екзотизмах французького походження акут використовують лише над літерою “e” (у відкритому складі). Ця позначка засвідчує закриту вимову голосного, наприклад: *américain* – коктейль-бар; *dérapiage* – поворот ривком, відхід від норм; *cafétéria* – кафетерій.

У екзотизмах, запозичених з іспанської мови акут використовують на позначення наголосу, якщо в словах, які закінчуються на будь-який голосний і приголосні -n та -s, він падає не на передостанній склад, та в словах, які закінчуються на будь-який приголосний, крім -n та -s, він падає не на передостанній склад, а також для розрізнення омонімів, наприклад: *salchichón* – сальтисон; *jamonería* – типовий ресторан; *jamónissimo* – найшинковіший.

У екзотизмах, запозичених із каталонської мови, він позначає місце наголосу і специфіку вимови голосних; в екзотичній лексиці італійського походження акут використовують лише в словах, наголос у яких падає на останній склад; у екзотизмах, запозичених в англійську мову з транслітерованої китайської, акут позначає висхідний чи нисхідний тон. У латинізова-

них екзотизмах тайського походження використовують чотири діакритичні знаки, які теж позначають висхідний і нисхідний тони. Щодо екзотизмів грецького походження, то на письмі, у словах, які містять більше одного складу, наголошений склад позначають відповідним знаком. Якщо ж слово зображають графічними літерами, знак наголосу опускається.

Гравіс (19%) використовують у екзотизмах, запозичених із транслітерованої тайської, французької, каталонської та іспанської мов. Відомо, що гравіс – це знак зворотного слабкого наголосу. У французькій гравіс ставлять над голосним. Він позначає відкриту літеру (“e”) (è) — [ɛ]. Ця ж позначка здатна змінювати значення слова.

Діакритичні знаки – невід’ємні складові частини каталонської, іспанської орфографічних систем, а також латинізованої тайської, наприклад: *pa amb tomàquet* (катал.) – томатний хліб; *phat* (тайська) – рисова локшина; *arròs negre* (іспан.) – страва з молюсків і рису; *fin de siècle* (фр.) – кінець століття, іноді “фан-де-сьєкль” (позначення характерних явищ періоду 1890–1910 рр. в історії європейської культури).

Макрон (2%) функціонує в екзотичній лексиці, що походить з латинізованих японської й китайської мов; циркумфлекс (17%) – з латинізованої тайської і французької; апостроф (3%) – з французької і латинізованої китайської; умляут (3 %) – турецької і шведської; тильда (4 %) – з транслітерованої тайської й іспанської; перевернутий гачок (3%) – з латинізованих тайської й китайської; дефіс (3%) і ліві одиничні лапки (1%) – французької.

Макрон – це діакритичний знак у вигляді коротенької риски на зразок дефісу, який зображають над

літерою, рідше – під нею. Цей знак подовжує вимову літери, над якою або під якою він розміщений, та, зазвичай, позначає довготу голосних і складоутворюючих приголосних, наприклад: *zēi hǎn zhuō zēi* (кит.) – злодій кричить на жертву, стверджуючи, що остання є злодій; *kendō* (япон.) – мистецтво володіння мечем.

Циркумфлекс (полегшений наголос) – один із найпоширеніших допоміжних знаків, виявлених у газетах і путівниках, які використовують у процесі письма. За частотністю він посідає третє місце після акуту та гравісу. Це поліфункціональний знак, значення якого визначається завдяки оточенню, у якому він перебуває. У екзотизмах, запозичених з французької та транслітерованої тайської мов, його використовують на позначення довготи голосних (ê, â, ô). З двома іншими літерами (î, û) циркумфлекс пишуть за традицією замість літер, які зникли в процесі історичного розвитку, наприклад: *coup de théâtre* (фр.) – поворот подій, особливо в п'єсі; *entrepôt* (фр.) – склад; *tôm yam* (тайська) – том ям (кисло-гострий суп на основі курячого бульйону з креветками, куркою, рибою); *khào tôm* (тайська) – суп із рисом.

Апостроф (3%) і дефіс (3%) – діакритичні знаки, притаманні англійській мові й низці інших мов. Серед 32 мов апостроф залучають на письмі у екзотизмах французького походження та екзотизмах, запозичених з транслітерованої китайської мови, дефіс – лише в одиницях французького походження. Апостроф – небуквена орфограма, що не позначає звука, наприклад: *maison d'hôtes* (фр.) – гостьовий будинок, пансіон; *objet d'art* (фр.) – витвір мистецтва; *pu'errh* (кит.) – пуер (сорт чорного чаю); *trompe l'oeil* (фр.) – переконалива ілюзія реальності; *après-ski* (фр.) – після катання на лижах; *cliché-verre* (фр.) – скляне кліше (графічна техніка, яка полягає у видряпуванні голкою фотографічної емульсії на склі).

Ще один знак, який використовують при написанні екзотизмів, – тильда (4%). У друкарській графіці розрізняють кілька видів тильд (вертикальна, підрядкова). Зазвичай, тильда – позначка у вигляді хвилястої риски, функціональне призначення якої – пом'якшити вимову звука. В екзотизмах, запозичених з іспанської та латинізованої тайської мов, тильду вживають для позначення м'якого звука близького до “нь”. У деяких системах фонетичної транскрипції використання тильди над голосним засвідчує носову вимову, наприклад: *reua aahāan* (тайська) – їжа на човні; *phae aahāan* (тайська) – їжа на плоті; *peña* (іспан.) – пеня (місце зустрічі музикантів чи художників).

Не частотним виявилось використання умляута (3%), характерного для екзотичної лексики, запозиченої з шведської та турецької мов. Умляут – фонетичне

явище сингармонізму, суть якого полягає в зміні артикуляції і тембру голосних; частковий чи повний асиміляції попереднього голосного наступному, зазвичай – кореневому голосному (суфікса чи флексії). В екзотизмах, що вживаються в англійській мові, умляут указує на роздільну вимову кількох приголосних, наприклад: *glögg* (швед.) – глінтвейн; *köfteci* (тур.) – традиційний ресторан; *börek* (тур.) – бурека, бурекас (традиційний пиріг).

Перевернутий гачок (3%) залучають при написанні екзотизмів, запозичених з транслітерованих тайської та китайської мов. Він засвідчує, що приголосні шиплячі та м'які, що значно пом'якшує вимову, наприклад *kaytżaw* (тайська) – суп з локшиною; *rót khěn* (тайська) – візки постачальників, *zēi hǎn zhuō zēi* (кит.) – злодій кричить на жертву, стверджуючи, що остання – злодій.

Ліві одиничні лапки (1 %) функціонують в екзотизмах французького походження, наприклад: *table d'hôte* (фр.) – меню страв з обмеженим вибором за фіксованою ціною.

Літера розширеної латинської абетки (3%) (ç, утворена шляхом поєднання літери “c” та знаку cedilla), зазвичай, позначає звук [s] у випадках, коли “c” позначав би /k/. У екзотизмах, каталонського походження вона може бути використана перед “a”, “o”, “u” чи в кінці слова. У екзотизмах, запозичених із французької мови, позначає глухий [s] перед “a”, “o”, “u”, а в екзотичній лексиці турецького походження, цей африкат – глухий варіант фонемі [dʒ], наприклад: *garçon* (фр.) – гарсон, офіціант; *Tropa do Braço* (португ.) – військовий загін; *börekçi* (тур.) – кафе, у якому продають буреки.

Отже, екзотизми – лексичні одиниці, частина з яких при написанні зберігають свою унікальність, будучи відтвореними в мові реципієнта засобами латинської графіки й діакритичними елементами. Для екзотизмів характерні, крім літерних елементів, такі нелітерні позначки, які використовують у різних комбінаціях і кількості, як акут, гравіс, циркумфлекс, макрон, тильда, апостроф, умляут, специфічна літера розширеної латинської абетки, одиничні англійські ліві лапки, апостроф, перевернутий гачок, дефіс. Екзотизми з мов, що базуються на інших графічних системах (китайська, тайська) функціонують в англійській мові як варіанти транслітерації або транскрипції, і діакритичні знаки вживаються тут на позначення певної фонетичної специфіки. Збільшення кількості екзотизмів в сучасній англійській мові, яке спостерігається завдяки інтенсифікації міжкультурної комунікації та міжмовних контактів, стимулюватиме подальші дослідження їх графічних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Веренич Т.К. Деэкзотизация современных заимствований в русском научно-лингвистическом и обыденном языковом сознании (на материале англицизмов): дис. ... канд. филол. наук : спец. 10. 02. 01 / Веренич Татьяна Константиновна. – Красноярск, 2004. – 233 с.
Verenich T.K. Deekzotizatsiya sovremennykh zaimstvovaniy v russkom nauchno-lingvisticheskom i obydennom yazykovom soznanii (na materiale anglitsizmov) [Deexotisation of Modern Borrowings in the Russian Scientific-linguistic and ordinary linguistic consciousness (on the basis of Anglicisms): dis. ...

kand. filol. nauk : spets. 10. 02. 01 / Verenich Tatyana Konstantinovna. – Krasnoyarsk, 2004. – 233 s.
2. Головач Т.М. Диференціація гетерогенної лексики сучасної англійської мови / Т. М. Головач // Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання: [науковий журнал / голов. ред. В. Д. Каліущенко]. – Донецьк: ДонГУ, 2011. – Т. 8. – № 2 (23). – С. 15 – 23.
Holovach T.M. Dyferentsiatsiya heterohennoyi leksyky suchasnoyi anhliys'koyi movy [The Differentiation of Non-

assimilated Borrowings in the Modern English Language.] / T. M. Holovach // *Studia Germanica et Romanica: Inozemni movy. Zarubizhna literatura. Metodyka vykladannya: [naukovyy zhurnal / holov. red. V. D. Kaliushchenko]. – Donetsk: DonNU, 2011. – T. 8. – #2 (23). – S. 15 – 23.*

3. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Ю.О. Карпенко. – К. : Вид. центр “Академія”, 2006. – С. 166–181. – (Альма-матер).

Karpenko Yu.O. *Vstup do movoznavstva [Introduction to Linguistics]: pidruchnyk [dlya stud. vyshch. navch. zakl.] / Yu.O. Karpenko. – K. : Vyd. tsentr “Akademiya”, 2006. – S. 166–181. – (Al'ma-mater).*

4. Маринова Е.В. Экзотическая лексика как лингвистический феномен [электронный ресурс] / Е. В. Маринова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Филология, 2003. – №1. – С. 138-142. – Режим доступа: [http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99990196_West_filol_2003_1\(3\)/B_3-7.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99990196_West_filol_2003_1(3)/B_3-7.pdf).

Marinova Ye.V. *Ekzoticheskaya leksika kak lingvisticheskiy fenomen [Exotic Vocabulary as a Linguistic Phenomenon] / Ye.V.*

Marinova// *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo. Seriya: Filologiya*, 2003. – №1. – С. 138-142. – [Online] Available at: [http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99990196_West_filol_2003_1\(3\)/B_3-7.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99990196_West_filol_2003_1(3)/B_3-7.pdf).

5. Станіслав О.В. Функціональні характеристики нелітерних знаків французької орфографії. – Монографія. Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – 180 с. Stanislav O.V. *Funktsional'ni kharakterystyky neliternykh znakov frantsuz'koy orfohraphiyi [Functional Characteristics of Paralingual Signs of French Orthography]. – Monohrafiya. Luts'k: RVV “Vezha” Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrayinky, 2009. – 180 s.*

6. Тимина С.А. Фонетико-графические особенности экзотизмов (на материале языка современной англоязычной прессы) [электронный ресурс] / С.А. Тимина // Режим доступа: <http://www.lingvomaster.ru/files/197.pdf>.

Timina S.A. *Fonetiko-graficheskie osobennosti èkzotizmov (na materiale yazyka sovremennoj anglojazychnoj pressy) [Phonetic and Graphic Features of Exotisms (Based on the Language of Modern English Press) / S.A. Timina // [Online] Available at: http://www.lingvomaster.ru/files/197.pdf*

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ (LIST OF ILLUSTRATIVE SOURCES)

1. Travel to Ukraine // [Online] Available at: <http://www.traveltoulkraine.org>.
2. Your Gide to Japan // [Online] Available at: <http://www.jnto.go.jp/eng/pdf/yourguide/eng.pdf>.
3. Traveller Japan // [Online] Available at: <http://www.travellerjapan.com.au/experiences.html>.
4. Why Go Paris // [Online] Available at: <http://www.parislogue.com/travel-tips/christmas-dinner-in-france.html>.
5. Bulgaria Travel Guide // [Online] Available at: <http://www.lonelyplanet.com/bulgaria/>.
6. Ukraine Travel Guide // [Online] Available at: <http://www.lonelyplanet.com/ukraine/western-ukraine/lviv>.
7. Spain Travel Guide // [Online] Available at: <http://www.lonelyplanet.com/spain/barcelona/travel-tips-and-articles/68463>.
8. Greece Travel Guide // [Online] Available at: <http://www.lonelyplanet.com/greece/travel-tips-and-articles/76746#ixzz2bgtwUV2j>.
9. Turkey Travel Guide // [Online] Available at: <http://www.lonelyplanet.com/turkey/travel-tips-and-articles/75924#ixzz2bh3NJcEH>.

10. France Travel Guide // [Online] Available at: <http://www.lonelyplanet.com/france/travel-tips-and-articles/76092#ixzz2bhC7HsXn>.
11. India Travel Guide // [Online] Available at: <http://www.lonelyplanet.com/india/travel-tips-and-articles/76519#ixzz2bkUhvPrW>.
12. Thailand Travel Guide // [Online] Available at: <http://www.lonelyplanet.com/thailand/travel-tips-and-articles/76520#ixzz2bkVwpGXe>.
13. Indonesia Travel Guide // [Online] Available at: <http://www.lonelyplanet.com/indonesia/travel-tips-and-articles/76521#ixzz2bkZ1WIwe>.
14. Italy Travel Guide // [Online] Available at: <http://www.lonelyplanet.com/italy/>.
15. The Telegraph // [Online] Available at: www.telegraph.co.uk/.
16. The International Herald Tribune // [Online] Available at: www.iht.com/.
17. The Financial Times // [Online] Available at: www.ft.com/.
18. The Wall Street Journal (Europe) // [Online] Available at: online.wsj.com/europe.
19. The Financial Times weekend // [Online] Available at: www.ft.com/.
20. The Daily Mail // [Online] Available at: www.dailymail.co.uk/.

Holovach T. Graphic Features of Exotisms in the Present-day English (as Based on the Media Texts)

Abstract. The article focuses on the graphic features of exotisms used in the present-day English media texts. The appropriate quantitative data showing to which languages the exotisms with graphic features belong are presented and analyzed; the frequency of using the diacritical marks in their writing is determined.

Keywords: *exoticisms, diacritical marks, acute accent, grave accent, macron, circumflex*

Головач Т.М. Графические особенности экзотизмов в современном английском языке (на материале медийных текстов)

Аннотация. В статье определены графические особенности экзотизмов в современных англоязычных медийных текстах. Приведены и проанализированы количественные данные относительно языков, к которым относятся экзотизмы с графическими особенностями и определена частотность использования паралингвальных компонентов в их написании.

Ключевые слова: *экзотизмы, диакритические знаки, акут, гравис, макрон, циркумфлекс*

Жихарєва О.О.**Сенсорна образність в англомовному біблійному дискурсі***Жихарєва Олена Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент, докторант
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна*

Анотація. У статті розглядається роль сенсорної образності в англомовному біблійному дискурсі книги Буття, де йдеться про створення світу і гріхопадіння. Показано, що сенсорна лексика маркує основні етапи світотворення і розвитку стосунків між Богом, людьми і Змієм під час гріхопадіння. Сенсорна образність у біблійному дискурсі відбиває специфіку виникнення і становлення екологічної рівноваги, відбиту в повістванні про створення світу, і появи антиекологічної дисгармонії у біблійній нарації про гріхопадіння, що вплинуло як на взаємодію людини із навколишнім середовищем, так і на її вибір способу життя.

Ключові слова: *Біблія, гріхопадіння, книга Буття, сенсорна образність, створення світу*

Вступ. Біблійна оповідь у книзі Буття починається із опису створення на Землі світів живої і неживої природи. Основними епізодами екологічної оповіді у книзі Буття є: створення світу, життя в Едемському саду, гріхопадіння, історія про Потоп, історія про Содом і Гоморру, історія про Вавилонську вежу тощо. Важливу роль у цих епізодах відіграють назви флори, фауни, природних явищ тощо, які, як одиничні образи чи символи створюють відповідне загальне тло екоповіствання у книзі Буття і в Біблії загалом. Саме через ці образи як «зображення загального через одиничне, абстрактного через конкретне, відстороненого через чуттєво-наочне, відчутне» [11, с. 11] передається особливе бачення світу, яке відображено в тексті Біблії, розробляються ідеї і теми, які і складають цілісну структуру біблійної екооповіді.

Об'єктом нашого дослідження є система сенсорної образності в англомовному біблійному дискурсі про створення світу і гріхопадіння у книзі Буття. **Предмет** дослідження становлять номінативні одиниці, які об'єктивують сенсорну інформацію в аналізованих біблійних нараціях, формуючи відповідну образність. **Матеріалом** дослідження слугує книга Буття Старого Заповіту англомовної авторизованої версії короля Якова.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях сенсорній лексиці та образності приділяється чимала увага [8; 10; 20; 21; 30; 31], але, в основному, стосовно її ужитку в художніх текстах [3; 9; 13; 16; 17]. Це зумовлено тим, що мова є не ізольованою системою, а частиною пізнавальної (когнітивної) діяльності, оскільки саме «процеси сприйняття є основною формою контактування людини із зовнішнім світом» [19, с. 84]. «Значущість сенсорики у сприйнятті людиною світу неможливо переоцінити, оскільки будь-який з феноменів навколишньої дійсності сприймається органами чуття, паралельно підлягаючи логічному осмисленню і категоризації» [5, с. 23]. Зважаючи на те, що «людина пізнає навколишнє середовище саме через органи чуття, до базових елементів концептуальної картини світу можна віднести сенсорні (перцептивні) концепти» [2, с. 12]. Образність сенсорних концептів, особливості їх репрезентації у творі показують, що спектр їх художніх виявів охоплює образну, композиційну та змістовну сторони тексту. Сенсорні образи є вагомим смислопороджувальним чинником у художньому тексті, формуючи його концептуальний простір [5; 15; 27]. Зважаючи на те, що Біблію нерідко тлумачать як літературний твір [12; 18], роль сенсорної образності

в ній є не менш важливою. Біблійна сенсорика, що охоплює зорові, слухові, тактильні, смакові коди, виступає як чинник створення сюжетного напруження, фокусує увагу на ключових ситуаціях і образах, розкриває хід повіствання, акцентуючи основні етапи розгортання сюжету.

Актуальність нашого дослідження зумовлена сучасною тенденцією до виявлення ролі сенсорики в різножанрових повістваннях та практичною відсутністю праць, присвячених розгляду сенсорної образності в англомовних біблійних текстах.

Мета дослідження полягає у визначенні ролі сенсорики у формуванні образності в англомовному біблійному екодискурсі книги Буття стосовно створення світу і гріхопадіння. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) добір номінативних одиниць, що фіксують сенсорні відчуття, їх властивості й ознаки, та визначення їх ролі у зазначених біблійних оповідях; 2) розкриття специфіки творення і вживання сенсорної образності у контексті біблійного дискурсу про створення світу і гріхопадіння; 3) встановлення механізмів формування і розгортання в аналізованому біблійному дискурсі мотивів екологічної рівноваги й антиекологічної дисгармонії за допомогою сенсорної лексики та образності.

Розглянемо детальніше біблійні нарації про створення світу і гріхопадіння.

Досліджуваний ейдетичний образ світотворення розгортається у книзі Буття протягом двох глав, але простежується й далі в загальному контексті Біблії, формуючи семантичний і концептуальний простори біблійного екодискурсу, де домінують приховані образи та символи. Ейдети́чний образ – це проєктований образ, частіше зоровий, настільки чіткий, виразний і яскравий, що видається перцептом як образом сенсорного сприйняття [1]. Ейдети́ки, що мають здатність відтворювати наочні образи у пам'яті, формують цей образ не з окремих змішаних образів, а як динамічні схеми образної природи. Подібні образи досліджувалися з позицій психології, коли інерція нервового збудника розповсюджується не тільки на пам'ять та власне сприйняття, а й на різні психологічні структури особистості, її психологічне життя [4, с. 181, 196, 199]. Тому можемо передбачити, що образ світотворення у біблійному дискурсі як ейдетичний відтворюється за допомогою охудожнених чуттєвих уявлень про ділянку реальності, розгортаючись поетапно та динамічно. Необхідно зауважити, що біблійним текстом притаманне своєрідне відображення сприйняття

природи, оскільки, головним чином, саме через опис природних явищ передається символізм і образність усього повісткування. Семантико-концептуальною домінантою оповіді про світотворення є акцент на об'єктах живої і неживої природи. Сюжет про створення світу складається з двох динамічних етапів, подання яких супроводжується розгортанням сенсорних образів та їх конфігурацій, маркованих різноманітною сенсорною лексикою, що створює живу ментальну картину.

Усі етапи оповіді про світобудову розгортаються у певному просторі та часі, асоціюючись з відповідними сенсорними образами. Перший етап створення світу пов'язано з незвично розширеним простором, який можна кваліфікувати як безкрайній. Спочатку це був простір без будь-яких часових рамок, так званий світ хаосу, позначений словом «безодня» (*the deep*), який не мав форми, був порожнім, темним, відтворюючи негативне ставлення до усього, що описується у книзі Буття. Те, про що розповідається, є недосконалим, невлаштованим, неестетичним, непривабливим: *"And the earth was without form, and void; and darkness was upon the face of the deep"* (Gen 1: 1) [36], але підкреслюється, що над усім є Бог, Єдиний Дух Господній, який ширяє над поверхнею води (*"moved upon the face of the waters"*). Отже, у народжуваному світі спочатку панувала тільки темрява, суцільна недосконалість, тому перше, що Господь створює, відділяючи світло від темряви, – це світло (*"divided the light from the darkness"*). Через світло і темряву, відповідно, День і Ніч, Творець встановив перші часові межі. Світло необхідно для того, щоб ми могли бачити діяння Бога і Його славу в них [7, с. 12]. У такий спосіб акцентованим виявляється зорове сприйняття, що не дивно, бо світотворення починається із переходу темряви у світло, оскільки «головну роль у сприйнятті зовнішнього світу, в практичній (і теоретичній) діяльності людини, в усьому, що вона робить, грає зір, зорове сприйняття», тому природну мову і природний інтелект називають «орієнтованими на наочність», *"visually oriented"*, «перцептивно мотивованими» [22, с. 455].

Таким чином, у формуванні образного простору створення світу задіяні протилежні за змістом сенсорні концепти СВІТЛО та ТЕМРЯВА, які стають у біблійних текстах гносеологічними категоріями. Біблійна оповідь починається з опису темряви, яка символізує хаос. «Бог являє Себе світу в образі світла. Через світло він може бути чуттєво сприйнятий, тобто пізнаний» [23, с. 14], тому у перший день створюється саме світло, яке протистоїть темряві. «Таке протистояння є основою будь-якого живописного твору. [...] Якщо у творі перемагає темрява, то можна засумніватися у художності такого твору, оскільки будь-яке справжнє мистецтво має духовну, життєстверджувальну (світлу) основу навіть у трагедії. Так поняття світла і темряви набувають символічного значення» [24]. Наразі світло перемагає у первозданному світі. Світло – це не фізичне явище, а принцип буття, який вказує на присутність Бога, оскільки там, де немає Бога, царює темрява. Концепт СВІТЛО отримує першу позитивну оцінку в описі світобудови *"And God saw the light, that it was good"* (Gen 1: 4) [36], зважаючи на те, що саме зір є головним орієнтиром людини у світі і людина

сприймає предмет у різних зовнішніх вимірах, побудові, не тільки ідентифікуючи його, а й кваліфікуючи й оцінюючи [22, с. 456].

Знання про світобудову, яке ми отримуємо зоровим чи перцептивним шляхом, у біблійному дискурсі, головним чином, є не експліцитними, а імплікованими як концептуалізація уявлень про явища і події, інтерпретована у повістванні. Зорове сприйняття дозволяє уявити певний об'єкт чи ділянку досвіду багатоаспектно, об'ємно, цілісно. Згідно книзі Буття спочатку Бог створює верхню частину Всесвіту – світло, твердь небесну (простір, який оточує Землю), оскільки «висота небес повинна нагадувати нам про перевагу Бога, про безмежну відстань між Ним і нами; яскравість і чистота небес повинні нагадувати нам про Його славу, велич і досконалу святість; величезний простір, який займають небеса, і той факт, що вони оточують землю і впливають на неї, повинні нагадувати нам про Його безмірність і Його повсюдне провидіння» [7, с. 14], а потім утворює нижню частину Всесвіту – землю, зібравши води, які були повсюди, в одне місце – у море. У біблійному тексті вказано, як відділяються (*divided; under the firmament; above the firmament; gathered together*) ВЕРХНЯ і НИЖНЯ частини всесвіту: *"And God made the firmament, and divided the waters which were under the firmament from the waters which were above the firmament"* (Gen 1: 7) [36], *"Let the waters under the heaven be gathered together unto one place, and let the dry land appear"* (Gen 1: 9) [36]. Зорове сприйняття перетинається із аудіальним, оскільки кожне своє творіння Бог не тільки формує, демонструючи це нам, а й називає кожен об'єкт своєї творчості (*called the dry land Earth; the waters called the Sea; called the firmament Heaven; called the light Day*), наприклад: *"And God called the firmament Heaven"* (Gen 1: 8) [36]; *"And God called the dry land Earth; and the gathering together of the waters called the Sea"* (Gen 1: 10) [36]. Тактильність відчуттів передається в описі виникнення Землі завдяки наголосу на сухості земної поверхні: *"let the dry land appear"* (Gen 1: 9) [36], *"And God called the dry land Earth"* (Gen 1: 10) [36]. Як стає зрозуміло з контексту, земля й дійсно була сухою, оскільки воду було зібрано у море (*"gathering together of the waters called the Sea"*), а дощу на Землі ще не було.

Краса верхнього світу, який складається з тверді небесної, наповнюється світилами, що передано полярними образами чи за допомогою антитез (*greater light – the lesser light; to rule the day – to rule the night; the light – the darkness; the evening – the morning*), що підкреслює експресивність творчого процесу. Появу світил також описано шляхом їх протиставлення, де світило велике – сонце – і світило маленьке – відповідно, місяць – як відомо з біблійного контексту, разом із зорями керували небом. Світила в Біблії взаємопов'язані, оскільки «вони разом дають світло землі і разом керують циклом дня і ночі» [25, с. 1123]. Вони були створені для того, щоб відділяти день і ніч (*to divide the day from the night*), світло і темряву (*to divide the light from the darkness*), а також були знаками певних подій і хронологічних періодів, тобто керували часом і природними феноменами, наприклад: *"Let there be lights in the firmament of the heaven to divide the*

day from the night; let them be for signs, and for seasons, and for days, and years" (Gen 1: 14) [36]; "And let them be for lights in the firmament of the heaven to give light upon the earth" (Gen 1: 15) [36]; "And God set them in the firmament of the heaven to give light upon the earth" (Gen 1: 17) [36]; "And God made two great lights; the greater light to rule the day, and the lesser light to rule the night: he made the stars also" (Gen 1: 16) [36]; "And to rule over the day and over the night, and to divide the light from the darkness. And the evening and the morning were the fourth day" (Gen 1: 18–19) [36]. Світилам не було надано жодних імен, вживалися переважно перифрази (*two great lights; greater light to rule the day, the lesser light to rule the night*) мабуть тому, щоб вказати на те, що головним Творцем є Бог і віра має бути виключно в Нього, а також для кращого запам'ятовування кожного з етапів творіння (*dry land appear; the gathering together of the waters*), де відбивається краса, порядок і реальність буття.

Краса нижнього світу постає синергетично, як наслідок саморозвитку, а саме появи та розповсюдження з насіння нових форм рослин (*the earth bring forth grass; the herb yielding seed; the fruit tree yielding fruit; seed is in itself, upon the earth*), появи тварин та птахів (*the waters bring forth abundantly the moving creature that hath life, and fowl that may fly above the earth*) і пізноманітних видів рослин і тварин (*seed after his kind; fruit after his kind; after their kind; after his kind*). Про акцент на процесах саморозвитку свідчать і словникові дефініції вживаних лексем (*yield – to give forth or produce by a natural process or in return for cultivation* [37], *bring forth – to give rise to; produce* [34]), але рушійна сила подібних процесів є незвичною, оскільки направляється через слово Боже: "11. And God said, Let the earth bring forth grass, the herb yielding seed, and the fruit tree yielding fruit after his kind, whose seed is in itself, upon the earth" (Gen 1: 11) [36]; "20. And God said, Let the earth waters bring forth abundantly the moving creatures..." (Gen 1: 20) [36]. Саме слово приводить небуття у рух, про що свідчить наступний приклад, у якому те, про що сказав Бог, почало відбуватися: "12. And the earth brought forth grass, and herb yielding seed after his kind, and the tree yielding fruit, whose seed was in itself, after his kind: and God saw that it was good" (Gen 1: 12) [36]; "21. And God created great whales, and every living creature that moveth, which the waters brought forth abundantly, after their kind, and every winged fowl after his kind: and God saw that it was good" (Gen 1: 21) [36]. Створеним на п'ятий і шостий день тваринам у водах, птаству на землі, Бог дає настанову на розмноження "And God blessed them, saying, Be fruitful, and multiply, and fill the waters in the seas, and let the fowl multiply in the earth" (Gen 1: 22) [36]. Світ хаосу пішов у небуття, і поступово виникає світ нового порядку. Механізм творення Богом описано таким чином: Бог вимовляє своє слово "And God said", воно має значний енергетичний потенціал, надихає до дії певні природні явища, і потім за словом Божим розгортаються великі події (поява рослин, тварин, і, наостанок, людини) світобудови. Творчим словом Божим усе викликається із небуття в буття, із темряви у світло [32]. Оскільки Бог спостерігає за усім, і

створюється буття, інакше усе повернулося б до небуття.

Отже, за словом Бога спочатку з'являються рослини, а потім світ наповнюється живими істотами: "fly above in the open firmament of heaven" (Gen 1: 20) [36], "upon the face of all the earth" (Gen 1: 29) [36], "fill the waters in the seas; multiply in the earth" (Gen 1: 22) [36]. Тваринний світ у Біблії населено живими, наповненими життям створіннями ("living creatures" [35; 36]), що перебувають у постійному русі ("the moving creature that hath life" [36]) (Gen 1: 20), підкреслюючи їхню життєву силу, енергію. Флора біблійного світу під час його творення представлена трьома видами рослин: 1) зелень; 2) трава; 3) плодові дерева, які були створені на третій день; фауна – такими видами тварин: 1) риби; 2) птаство; 3) худоба; 3) звірі; 5) плазуни.

У цей же, шостий, день разом із тваринами на землі з'являється людина, але в інший спосіб – за подобою Божою і за словом Божим, на що вказують такі сполучення, як: за образом нашим, за подобою нашою, на свій образ, на образ Божий, Бог сказав, Бог створив (*in our image, after our likeness, in his own image, in the image of God, God said, God created*), наприклад: "26. And God said, Let us make man in our image, after our likeness... 27. So God created man in his own image, in the image of God created he him" (Gen 1: 26–27) [36], і це було унікальною подією. Бог чомусь не закінчує цей день створенням тварин, а продовжує процес творення, повеліваючи Собі: "Let us make man in our image" (Gen 1: 26) [36]. Людині надана можливість розмножуватися і наповнювати землю, вживати однокорову із тваринами їжу, що вказує на подібність людей із тваринним світом, але, на відміну від тварин, що повторено в тексті Біблії декілька разів, людина володіє усім тим, що було створено до неї: "26. and let them have dominion over the fish of the sea, and over the fowl of the air, and over the cattle, and over all the earth, and over every creeping thing that creepeth upon the earth. 28. Be fruitful, and multiply, and replenish the earth, and subdue it: and have dominion over the fish of the sea, and over the fowl of the air, and over every living thing that moveth upon the earth" (Gen 1: 26, 28) [36]. Цим підтверджується її унікальність і подоба Божа та вказується на якісно вищий щабель створеного природного світу.

Етапи творення від самого початку переплітаються з сенсорно-оцінними відчуттями, які акцентовано на сприйнятті світу його Творцем як головним персонажем оповіді. Саме через Його сприйняття складається усвідомлення того, яким чином відбувалася світобудова. Хоча у наведених вище прикладах сенсорика, на перший погляд, не є дуже значущою і помітною, на кожному з етапів світобудови фігурують різні сенсорні матриці: візуальна, аудіальна, тактильна та/або кінестетична. Об'єктом сприйняття виступають природні явища, природні об'єкти, що створюються (рослини, тварини, небо, земля тощо), поява яких подається, переважно, у протиставленнях та перифразах, забезпечуючи своєрідність біблійного повісткування. Бог споглядає і як бажає, так і відбувається (*God saw, it was so*), радіючи тому, що він створює, оскільки усе створене є естетичним, красивим, а «[...] створений

порядок, включаючи нашу планету, має внутрішню цінність, оскільки оцінений Богом, джерелом усіх цінностей» [19, с. 103].

Необхідно зазначити, що все створене підпорядковується закону симетрії між початком і завершенням не тільки всередині кожного етапу, але й у цілому: первозданне світло – людина; небесна твердь – земний світ; перша вода – водно-рослинний світ [24]. На поетапність творення вказує чітка рекурентність: 1) кожен день складається з п'яти частин: проголошення, веління, демонстрації результату чи повідомлення, оцінки результату, вказівки на час [6, с. 67; 25, с. 1182]; 2) наявність семи рефренів (фраз, які повторюються) перед чи після опису кожного дня творення, які формують своєрідний образ порядку, а саме: *"And God said"* ("І сказав Бог"); *"Let there be"* ("Хай станеться"); *"and it was so"* ("І сталося так"); їх пояснення; *"And God saw"* ("І Бог побачив"); *"And God called"* ("І Бог назвав"); *"And the evening and the morning were"* ("І був вечір, і був ранок") [14, с. 110]. Це створює певну модель побудови світу, в якій присутні різні види сенсорних позначень: від зорових образів через слово Бога до безпосереднього відчуття того, що було створено Творцем, сприяючи ефекту природності сприйняття, відтвореному в повістуванні.

Підсумовуючи, доходимо проміжного висновку про те, що біблійний образ світобудови окреслює перший екологічно чистий світ, створений Богом, який наповнений гармонією і красою. У відтворенні світобудови задіяні майже усі сенсорні відчуття, які повинні були вплинути на сприйняття кожного з етапів новоствореного світу.

На відміну від біблійної нарації про світобудову, де сенсорна лексика маркує специфіку виникнення і становлення екологічної рівноваги у вигляді охудожених уявлень, що створюють живу картинку, цілісний образ гріхопадіння деталізовано крізь призму різних векторів сенсорного сприйняття екологічного та анти-екологічного характеру, що охоплюють низку ключових образів: образів дерев, змія, стосунків людей і змія, Бога і людей. Кожен окремий епізод конкретизує попередній і, таким чином, роз'яснює зміст оповіді. Сенсорна образність гріхопадіння формується у декілька етапів, пов'язаних з різними сенсорними відчуттями.

Перший етап акцентує стосунки Бога і людини. Первинна Божа настанова забороняла людині їсти плоди з дерева, імплікуючи сенсорні відчуття слухового (*God commanded; saying*) і смакового сприйняття (*mayest freely eat; shall not eat; eatest*). Поступки через людські земні почуття, непокору і недотримання Божих настанов може призвести до смерті людини (*thou shalt surely die*), наприклад: *"16. And the Lord God commanded the man, saying, Of every tree of the garden thou mayest freely eat: 17. But of the tree of the knowledge of good and evil, thou shalt not eat of it: for in the day that thou eatest thereof thou shalt surely die"* (Gen 2: 16–17) [36].

Другий етап опису гріхопадіння ґрунтується на стосунках Єви і Змія. У повістуванні про спокушання змієм Єви спостерігаємо більш розгорнені позначення сенсорних відчуттів: аудіальності (*he [the serpent] said unto the woman; the woman said unto the serpent*) – візу-

альності (*the woman saw; pleasant to the eyes*) – тактильності (*took of the fruit, touch it*) – смаку (*did eat; the tree was good for food*), наприклад: *He (the serpent) "said unto the woman"* (Gen 3: 1) [36], *"And the woman said unto the serpent"* (Gen 3: 2) [36], *"the woman saw that the tree was good for food, and that it was pleasant to the eyes"* – *"she took of the fruit thereof, and did eat"* (Gen 3: 6) [36]. Спочатку Змій намагався вплинути на Єву звичайним запитанням: *"hath God said, Ye shall not eat of every tree of the garden?"* (Gen 3: 1) [36], ставлячи під сумнів праведність та істинність слів Бога, але Єва не піддалася на провокацію Змія, оскільки не наважилася знехтувати наказом Божим. У цих її висловленнях домінує саме сенсорна лексика, поєднана модальними дієсловами можливості та наказовості (*We may eat, Ye shall not eat, neither shall ye touch*), наприклад: *"1. And he said unto the woman, Yea, hath God said, Ye shall not eat of every tree of the garden? 2. And the woman said unto the serpent, We may eat of the fruit of the trees of the garden: 3. But of the fruit of the tree which is in the midst of the garden, God said, Ye shall not eat of it, neither shall ye touch it lest ye die"* (Gen 3: 1–3) [36].

Наступний етап спокушання ґрунтується на лексичі, що імплікує аудіальне сприйняття (*said*), передаючи умовляння Єви Змієм, який схиляє її до зради Господа. Змій пояснює, що вони не помруть (*Ye shall not surely die*), як намовляв був Господь (*shalt surely die*) в інтерпретації Єви (*lest ye die*), а навпаки, перед ними розкриються інші можливості (*your eyes shall be open, ye shall be as gods, knowing good and evil*). Тобто люди будуть вільні, стануть немов Боги, пізнають нові моральні категорії добра і зла. Таким чином, Змій постугово підштовхує Єву до зради: *"4. And the serpent said unto the woman, Ye shall not surely die: 5. For God doth know that in the day ye eat thereof, then your eyes shall be opened, and ye shall be as gods, knowing good and evil"* (Gen 3: 4, 5) [36]. Водночас, пізнання добра і зла є небезпечним, оскільки: 1) виникає недовіра до Бога; 2) порушується перша його заборона: опанувавши знання, людина зруйнувала цілісність світу, в якому мешкала. Вище за Бога стати не можна, проте людина протиставила себе Богу, відділивши для себе ту частину світобудови, яку вважає своєю і діє у ній по-своєму, наче у своєму невеличкому світі, окремому від Божого світу. Хоча людина створена для того, щоб протистояти хаосу, берегти і охороняти створений світ, а трапилося навпаки [26].

Змію вдалося подіяти на Єву як голосом, так і зорово, оскільки вона не тільки почула, а й побачила (*saw*) красу і корисність дерева, їй захотілося зірвати його плід (*took of the fruit thereof*) і з'їсти його (*did eat*): *"the woman saw that the tree was good for food, and that it was pleasant to the eyes, and a tree to be desired to make one wise, she took of the fruit thereof, and did eat"* (Gen 3: 6) [36]. В епізоді спокушання на зазначені вище сенсорні модули аудіальності, візуальності, смаку і тактильності накладається модус епістемічної і булетичної (тобто модальності бажання) модальностей – *"a tree to be desired to make one wise"*, що вказує на отримання людиною ментального досвіду (*to make one wise*) як результату пізнавальної діяльності, незважаючи на застереження, які пов'язані з ідеєю смер-

ті. Це стосується, передусім, Божого наказу щодо неминучості смерті (*shalt surely die; lest ye die*) та його заперечення Змієм (*shall not surely die*), які отримують пряме номінування у висловленнях з модальністю сумніву. Як зазначає Д.В. Щедровицький, Єва побачила три речі: 1) дерево є гарним для їжі – спокуса на рівні плоті; 2) приємним для очей – спокуса на рівні душі, спокуса емоціональна, яка асоціюється з красою і привабливістю; 3) дерево дає знання – інтелектуальна спокуса, спокуса на духовному рівні [33, с. 58].

Природний об'єкт – фрукт – став інструментом спокуси, яким Змій маніпулював для досягнення своєї цілі. Хитрість змія зображується за допомогою сенсорних стратегій побудови сюжету і розгортання образу, які ґрунтуються на відображенні тактильності, візуальності, смаку й аудіальності. Н. Фрай вказує, що «кожен образ сам по собі ані злий, ані добрий, ні апокаліптичний, ані демонічний – його характер залежить від контексту» [29, с. 220]. У книзі Буття Змій втілює образ зла, який протиставляється Богу. Дескрипторами зла, які вербалізують семантичне поле цієї нормативно-оцінної категорії морального стану, виступають лексеми: хитріший (*more subtil*), спокусив (*beguiled*), будуть як боги (*shall be as gods*), пізнання добра і зла (*knowing good and evil*). Факт того, що Змій був втіленням саме Сатани, розкривається у двох аспектах образу: «його мудрість проявляється у діалозі з Євою, а його зв'язок зі смертю – у вигнанні перших людей з Едему» [28].

На останньому, завершальному етапі досліджуваної нарації про гріхопадіння задіяні усі головні персонажі: Бог – Адам і Єва – Змій, а також послідовно фігурує сенсорна лексика візуальності (*the eyes were opened; they knew that they were naked; hid themselves; was naked; hid myself*), аудіальності (*heard the voice; heard thy voice*) і смаку (*did eat*), у вигляді прямих номінацій, що позначають фізичний, емоційний та психологічний стани людини у її поведінці після гріхопадіння, наприклад: *"And the eyes of them both were opened, and they knew that they were naked; and they sewed fig leaves together, and made themselves aprons"* (Gen 3: 7) [36], *"And they heard the voice of the Lord God walking in the garden in the cool of the day: and*

Adam and his wife hid themselves from the presence of the Lord God amongst the tree of the garden" (Gen 3: 8) [36], *"I heard thy voice in the garden, and I was afraid, because I was naked; and I hid myself"* (Gen 3: 10) [36], *"The serpent beguiled me, and I did eat"* (Gen 3: 13) [36].

Поряд із поняттям смерті у розглянутому фрагменті біблійного дискурсу вводяться нові антиекологічні поняття, які описують скоєний гріх і непокору: сором (*hid; was naked*), страх (*was afraid*), спокуса (*beguiled*).

Наказ про заборону їсти з дерева пізнання добра і зла є певним випробуванням для людини, щоб показати, що вибір щодо того, яким життям жити, є. Чи жити повним і вільним життям, не порушуючи наказу Бога, і жити в гармонійному, екологічному світі, який був створений Творцем, чи піддатися своїм інстинктам і віддалитися від Бога, пізнати нові моральні цінності добра і зла, спираючись на антиекологічні стосунки і спосіб життя.

У перших главах Біблії спостерігається розвиток розгалуженої системи стосунків між природою – людиною – Богом, що складають основу біблійної екопоетики. Розгляд сенсорної образності у нараціях про світотворення і гріхопадіння як ключових фрагментів книги Буття і Біблії взагалі, свідчить про те, що божественне, екологічне, чисте творення світу внаслідок гріхопадіння зазнало духовної катастрофи, руйнівної для божественного замислу й екологічної ситуації на Землі взагалі. Одним із складників екопоетики Біблії є біблійна сенсорика, завдяки якій описуються як гармонійні, екологічні, так і дисгармонійні, антиекологічні стосунки, за посередництва яких у біблійній оповіді передається емоційний стан головних персонажів, оцінка творчої діяльності Бога, розмежування основних етапів створення світу, пізнання нових моральних категорій і їхній вплив на людину, вибір нею способу життя, розбудову взаємодії з навколишнім середовищем.

Подальші перспективи дослідження біблійної екопоетики пов'язані з вивченням наративних особливостей екологічних сюжетів книги Буття: історій про Потоп, Содом і Гоморру, Вавилонську вежу та інших, з особливим акцентом на образних засобах і ключових екоконцептах.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Большой психологический словарь / ред. Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. – СПб.: Прайм-Еврознак; М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 666 с. Електронний ресурс. Режим доступу: http://psychological.slovaronline.com/%D0%AD/2046-EYDETICHESKIY_OBRASZ
Bolshoy psichologicheskij slovar [Large psychological dictionary] / red. B.G. Mescheryakov, V.P. Zinchenko. – SPb.: Praim-Evroznak; M.: OLMA-PRESS, 2003. – 666 c. [Online] Available at: http://psychological.slovaronline.com/%D0%AD/2046-EYDETICHESKIY_OBRASZ
2. Воробець П.О. Концепти смаку і запаху в німецькомовній картині світу: взаємозв'язок та особливості вербалізації / П.О. Воробець // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго. – 2012. – Вип. 15. – Т. III (157). – С. 12–17.
Vorobets P.O. Konsepty smaku i zapahu v nimetskomovnij kartyni svitu: vzaemozv'yazok ta osoblyvosti verbalizatsii [Concepts of taste and odor in the German picture of the world: correlation and peculiarities of verbal presentation] / P.O. Vorobets // Mova i cultura. – K.: Vydavnychij dim Dmytra Burago. – 2012. – Vyp. 15. – T. III (157). – S. 12–17.
3. Вострякова Н.В. Сенсорна метафора з одоративним компонентом в іспаномовному художньому тексті та його українськомовному перекладі / Н.В. Вострякова // Мовні та концептуальні картини світу. – 2011. – Вип. 33. – С. 121–126.
Vostryakova N.V. Sensorna metafora z odoratyvnym komponentom v ispankomu hudozhnyomu teksti ta yogo ukrainskomu perekladі [Sensory metaphor with designate smells component in Spanish literary text and its Ukrainian translation] / N.V. Vostryakova // Movni ta kontseptualni kartyny svitu. – 2011. – Vyp. 33. – S. 121–126.
4. Выготский Л.С. Эйдетика / Л.С. Выготский // Основные течения современной психологии / Под ред. Б.А. Фингерта, М.Л. Ширвина. – М., Л.: Государственное издательство, 1930. – С. 178–205.
Vygotskiy L.S. Eidetika [Eidetic] / L.S. Vygotskiy // Osnovnye techeniya sovremennoy psichologii / Pod red. B.A. Fingerta, M.L. Shirvina. – M., L.: Gosudarstvennoye izdatelstvo, 1930. – S. 178–205.
5. Галуцьких І.А. Сенсорика тактильного сприйняття в контексті художньої тілесності (концептуальний аналіз) / І.А.

- Галуцьких // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого. – 2012. – Вип. 15. – Т. III (157). – С. 22–30.
- Galutskih I.A. *Sensoryka taktylnogo spryinyattya v konteksti hudozhnoyi tilesnosti (kontseptualnyi analiz) [Tactile sensory images in the context of literary corporality (conceptual analysis)]* / I.A. Galutskih // *Mova i cultura*. – K.: Vydavnychiy dim Dmytra Burago. – 2012. – Вип. 15. – Т. III (157). – С. 22–30.
6. Геллей Г. Библийский справочник Геллея / Генри Геллей. – СПб.: Библия для всех, 2012. – 784 с.
- Gelley G. *Bibleyskiy spravochnik Gelleya [Halley's Bible Handbook] / Genri Gelley*. – SPb.: Bibliya dlya vseh, 2012. – 784 s.
7. Генри М. Толкование книг Ветхого Завета / Мэтью Генри. – Нидерланды: Dutch Reformed Tract Society, 2007. – 849 с.
- Genry M. *Tolkovaniye knig Vethogo Zaveta [Commentary on the Old Testament] / Metyu Genry*. – Niderlandy: Dutch Reformed Tract Society, 2007. – 849 s.
8. Григорьева О.Н. Цвет и запах власти. Лексика чувственного восприятия в публицистическом и художественном текстах: Учебное пособие / Ольга Николаевна Григорьева. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 248 с.
- Grigoryeva O.N. *Tsvet i zapah vlasti. Leksika chuvstvennogo vospriyatiya v publitsisticheskom i hudozhestvennom tekstah [The color and smell of power. Vocabulary of sensory perception in a publicistic and literary texts]: Student book / Olga Nikolaevna Grigoryeva*. – M.: Flinta: Nauka, 2004. – 248 s.
9. Данилова О.А. Языковые основы сенсорной зрительно-цветовой образности в англоязычном поэтическом тексте / О.А. Данилова // Сборник научных трудов ученых Мордовского государственного университета имени Н.П. Огарева. – Саранск: СВМО, 1999. – С. 212–213.
- Danilova O.A. *Yazykovye osnovy sensornoy zritelno-tsvetovoy obraznosti v angloyazychnom poeticheskom tekste [Language foundations of sensory visual-color imagery in the English poetic text] / O.A. Danilova // Sbornik nauchnykh trudov uchenykh Mordovskogo gosudarstvennogo universiteta imeni N.P. Ogareva*. – Saransk: SVMO, 1999. – S. 212–213.
10. Ивашкевич И.Н. Перцептивные признаки как семантические компоненты лексического значения (на материале имен существительных современного английского языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / И.Н. Ивашкевич. – Минск, 2003. – 19 с.
- Ivashkevich I.N. *Pertseptivnye priznaki kak semanticheskiye komponenty leksicheskogo znacheniya (na materiale imen suschestvitelnykh sovremennogo angliyskogo yazyka) [Perceptual features as semantic components of English lexical meaning] avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 / I.N. Ivashkevich*. – Minsk, 2003. – 19 s.
11. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 "Иностр. яз." / Валерия Андреевна Кухаренко. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
- Kuharenko V.A. *Interpretatsiya teksta. Uchebnoye posobie dlya studentov ped. in-tov po spets. № 2103 "Inostr. yaz." [Interpretation of the text] / Valeriya Andreevna Kuharenko*. – M.: Prosveshcheniye, 1988. – 192 s.
12. Ляху В. Библия, богословие, культура / Виктор Ляху, 2007. – 186 с. Е-ресурс. Режим доступа: http://docme.ru:8180/doc/254467/v.-lyahu.-bibliya--bogoslovie--kul._tura
- Lyahu V. *Bibliya, bogosloviye, kultura [Bible, theology, culture] / Viktor Lyahu*, 2007. – 186 s. [Online] Available at: http://docme.ru:8180/doc/254467/v.-lyahu.-bibliya--bogoslovie--kul._tura
13. Мельникова Е.В. Перцептивная картина мира И.А. Бродского: лингвокогнитивный аспект: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Е.В. Мельникова. – Вологда, 2010. – 20 с.
- Melnikova E.B. *Pertseptivnaya kartina mira I.A. Brodskogo: lingvokognitivnyi aspekt [I.A. Brodsky's perceptive picture of the world: lingvocognitive aspect]: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / E.V. Melnikova*. – Vologda, 2010. – 20 s.
14. Мень А., протоиерей. Исагогика / Александр Мень. – М.: Фонд имени Александра Меня, 2003. – 631 с.
- Men A., *protoiyerey. Isagogika [Isagogics] / Aleksandr Men*. – M.: Fond imeni Aleksandra Meny, 2003. – 631 s.
15. Мещерякова О.А. Семантика перцепции в аспекте художественной когниции И.А. Бунина: автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.01 / О.А. Мещерякова. – М., 2011. – 50 с.
- Meshcheryakova O.A. *Semantika pertseptsii v aspekte hudozhestvennoy kognitsii I.A. Bunina [The semantics of perception in the aspect of I.A. Bunin's literary cognition]: avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk: 10.02.01 / O.A. Meshcheryakova*. – M., 2011. – 50 s.
16. Некрасова Л. Эстетическая функция перцептивной лексики в романе А. Платонова «Чевенгур» (запахи и звуки) / Л. Некрасова // Балтийский филологический курьер. – 2005. – Вып 5. – С. 234–248.
- Nekrasova L. *Esteticheskaya funktsia pertseptivnoy leksiki v romane A. Platonova «Chevengur» (zapahi i zvuki) [The aesthetic function of perceptual vocabulary in the novel of A. Platonov "Chevengur" (smells and sounds)] / L. Nekrasova // Baltiyskiy filologicheskiy kurjer*. – 2005. – Vyp 5. – S. 234–248.
17. Овчинникова Л.О. Сенсорная лексика как средство выражения ценностной картины мира Ю.Н. Куранова: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Л.О. Овчинникова. – Калининград, 2009. – 23 с.
- Ovchinnikova L.O. *Sensornaya leksika kak sredstvo vyrazheniya tsennostnoy kartiny mira Yu.N. Kuranova [Sensory vocabulary as a means of expressing Yu.N. Kuranov's picture of the world value]: avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk: 10.02.01 / L.O. Ovchinnikova*. – Kaliningrad, 2009. – 23 s.
18. Райкен Л. Библия как памятник художественной литературы / Лиланд Райкен. – Центр просветительских программ МАХШ: К. – СПб, 2002. – 266 с.
- Ryken L. *Bibliya kak pamyatnik hudozhestvennoy literatury [How to read the Bible as literature] / Leland Ryken*. – Tsentr prosvetitel'skikh program MAHSH: K. – SPb, 2002. – 266 s.
19. Райт К. Око за око. Этика Ветхого Завета / Кристофер Райт. – Черкассы: Коллоквиум, 2010. – 536 с.
- Rait K. *Oko za oko. Etika Vethogo Zaveta [Old Testament Ethics for the People of God] / Kristofer Rait*. – Cherkassy: Kollokvium, 2010. – 536 s.
20. Рузин И.Г. Модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / И.Г. Рузин. – М., 1995. – 23 с.
- Ruzin I.G. *Modusy pertseptsii (zreniye, sluh, osyazaniye, obonyaniye, vkus) i ih vyrazheniye [Modes of perception (sight, hearing, touch, smell, taste) and their expression]: avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk: 10.02.19 / I.G. Ruzin*. – M., 1995. – 23 s.
21. Русина Ю.Н. Перцептивные признаки в семантике меронимов (на материале современного английского языка) / Ю.Н. Русина // Весник Палескага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя грамадскіх і гуманітарных навук: навука-практыцескі журнал. – 2009. – № 1. – Пінск: ПолесГУ. – С. 84–88.
- Rusina Y.N. *Pertseptivnye priznaki v semantike meronimov (na materiale sovremennogo angliyskogo yazyka) [Perceptual semantic features in the meanings of English meronyms] / Y.N. Rusina // Vesnik Paleskaga dzerzhavnaga universiteta. Seriya gramadskikh i humanitarnykh navuk: nauchno-prakticheskiy zhurnal*. – 2009. – № 1. – Pinsk: PolesGU. – S. 84–88.
22. Рябцева Н.К. Ментальная сфера по данным языка. Когнитивный аспект / Н.К. Рябцева // Семантика, лингвистика, поэтика: К столетию со дня рождения А.А. Реформатского. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 453–465.
- Ryabtseva N.K. *Mentalnaya sfera po dannym yazyka. Kognitivnyi aspekt [Mental sphere on the basis of language. Cognitive aspect] / N.K. Ryabtseva // Semiotika, lingvistika, poetika: K stoletiju so dnya rozhdeniya A.A. Reformatskogo*. – M.: Yazyki slavyanskoy kultury, 2004. – S. 453–465.
23. Садыкова М.А. Лингвокультурный анализ мифологизированных концептов "свет/light" и "тьма/darkness" в текстах

- Священного Писания: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / М.А. Садыкова. – Ижевск, 2007. – 19 с.
- Sadykova M.A. *Lingvokulturniy analiz mifologizirovannykh konceptov "svet/light" i "t'ma/darkness" v tekstah Syvashchennogo Pisaniya [Lingvocultural analysis of mythological concepts "light" and "darkness" in texts of Scripture]: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.19 / M.A. Sa-dykova. – Izhevsk, 2007. – 19 s.*
24. Салтыков А., протоиерей. Художественный принцип Божественного творения мироздания / А. Салтыков // "Искусство христианского мира". – М.: ПСТГУ. – 2008. – № 10. – С. 15-34.
- Saltykov A., *protoieryey. Hudozhestvennyi printsip Bozhestvennogo tvoreniya mirozdaniya [Literary principle of God's creation of the universe] / A. Saltykov // Sb. statey "Iskusstvo hristianskogo mira". – M.: PSTGU. – 2008. – № 10. – S. 15–34.*
25. Словарь библейских образов / Ред. Л. Райкен, Дж. Уилхойт, Т. Лонгман. – СПб.: Библия для всех, 2008. – 1423 с.
- Slovar bibleyskikh obrazov [Dictionary of biblical imagery] / L. Rayken, Dzh. Uilhoit, T. Longman. – SPb.: Bibliya dlya vseh, 2008. – 1423 s.
26. Сорокин В.В. Аудиолекции. Семинары по Книге Бытия / В.В. Сорокин. – Электронный ресурс. Режим доступа: <http://predanie.ru/audio/lekicii/vladimir-sorokin/>
- Sorokin V.V. *Audioleksi. Seminar po knige Bytiya [Audio lectures. Seminars on the book of Genesis] / V.V. Sorokin. – Elektronnyy resurs. Rezhym dostupu: http://predanie.ru/audio/lekicii/vladimir-sorokin/*
27. Старостина Ю.А. Метафора как средство языковой реализации концепта "запах" (на материале романа Патрика Зюскинда "Парфюмер. История одного убийцы"): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Ю.А. Старостина. – Волгоград, 2010. – 23 с.
- Starostina U.A. *Metafora kak sredstvo yazikovoy realizatsii kontsepta "zapah" (na materiale romana Patrika Zyuskina "Parfyumer. Istoriya odnogo ubiytsy") [Metaphor as a means of linguistic realization of the concept "smell" (on the basis of Patrick Suskind's novel "Perfumer. The story of a Murderer")]: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.19 / U.A. Starostina. – Volgograd, 2010. – 23 s.*
28. Уолтон Дж.Х. Библейский культурно-исторический комментарий / Дж.Х. Уолтон, В.Х. Мэтьюз, М.У. Чавалес. – СПб.: Мирт. – 2003. – Ч. 1. Ветхий Завет. – 984 с. – Электронный ресурс. Режим доступа: http://www.pbsu.org/images/stories/wa_lib_book/file_13293770921.pdf.
- Wolton J.H. *Bibleyskiy kulturno-istoricheskiy kommentariy [Cultural-historical biblical commentary] / J.H. Uolton, V.H. Metjus, M.U. Chavales. – SPb.: Mirt. – 2003. – Ch. 1. Vethiy Zavet. – 984 p. – [Online] Available at: http://www.pbsu.org/images/stories/wa_lib_book/file_13293770921.pdf.*
29. Фрай Н. Великий код: Библия и литература / Нортроп Фрай [Пер. с англ. И. Старовойт]. – Львів: Літопис, 2010. – 362 с.
- Fray N. *Velykyj kod: Bibliya i literatura [The Great Code: the Bible and literature] / Nortrop Fray [Per. s angl. I. Starovojt]. – Lviv: Litopys, 2010. – 362 s.*
30. Харченко В.К. Лингвосенсорика: Фундаментальные и прикладные аспекты / Вера Константиновна Харченко. – М.: ЛИБРОКОМ, 2012. – 216 с.
- Harchenko V.K. *Lingvosensorika: fundamentalnye i prikladnye aspekty [Lingvosensory: fundamental and applied aspects] / Vera Konstantinovna Harchenko. – M.: LIBROKOM, 2012. – 216 s.*
31. Харченко В.К. Перцепция в родословном дискурсе / В.К. Харченко // Научные ведомости. Серия Гуманитарные науки. – 2011. – № 6 (101). – Вып. 9. – С. 65–72.
- Harchenko V.K. *Pertsepsiya v rodoslovnom diskurse [Perception in family history discourse] / V.K. Harchenko // Nauchnyye vedomosti. Seriya Gumanitarnyye nauki. – 2011. – № 6 (101). – Vyp. 9. – S. 65–72.*
32. Шихляров Л., протоиерей. Аудиолекции. Введение в Ветхий Завет / Л. Шихляров. – Электронный ресурс. Режим доступа: <http://predanie.ru/audio/lekicii/lev-shihlyarov/>
- Shihlyarov L., *protoieryey. Audioleksi. Vvedeniye v vethiy Zavet [Audio lectures. Introduction to the Old Testament] / L. Shihlyarov. – [Online] Available at: http://predanie.ru/audio/lekicii/lev-shihlyarov/*
33. Щедровицкий Д.В. Введение в Ветхий Завет / Дмитрий Владимирович Щедровицкий. – М.: Теревинф, 1994. – Т. I. Книга Бытия. – 288 с.
- Shchedrovitskiy D.V. *Vvedeniye v vethiy Zavet [Introduction to the Old Testament] / Dmitriy Vladimirovich Shchedrovitskiy. – M.: Terevinf. – 1994. – T. I. The Book of Genesis. – 288 s.*
34. American Heritage Dictionary of the English Language. Fourth Edition. – Boston: Houghton Mifflin Company, 2009. – Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.thefreedictionary.com/bring+forth>
35. The Green Bible. Understand the Bible's Powerful Message for the Earth. – San Francisco: HarperCollins Publishers, 2008. – 1312 p.
36. The Holy Bible. King James Version. – N.Y.: Ivy Books, 1991. – 1112 p.
37. Random House Kernerman Webster's College Dictionary. – New York: Random House, 2010. – Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.thefreedictionary.com/yield>

Zhykhareva O.O. Sensory imagery in English biblical discourse

Abstract. This paper focuses on the role of sensory imagery in English biblical discourse of Genesis that relates the story of the creation of the world and that of the fall. The paper claims that the main stages of the world creation and building the relationship between God, human beings and the Serpent are marked in the narrative by sensory lexicon. Sensory imagery in the biblical discourse reflects the specificity of the occurrence and formation of ecological balance in the story of the world creation and the emergence of non-ecological disharmony in the biblical narrative of the fall, affecting both human relationship with the environment and the choice of lifestyle.

Keywords: Bible, fall, Genesis, sensory imagery, world creation

Жихарева Е.А. Сенсорная образность в англоязычном библейском дискурсе

Аннотация. В статье рассматривается роль сенсорной образности в англоязычном библейском дискурсе книги Бытия, повествующем о сотворении мира и грехопадении. Показано, что сенсорная лексика маркирует основные этапы сотворения мира и развития отношений между Богом, людьми и Змеем во время грехопадения. Сенсорная образность в библейском дискурсе отражает специфику возникновения и становления экологического равновесия, отраженного в повествовании о сотворении мира, и появе антиэкологической дисгармонии в библейской наррации о грехопадении, повлияв как на отношения человека с окружающей средой, так и на его выбор образа жизни.

Ключевые слова: Библия, грехопадение, книга Бытия, сенсорная образность, сотворение мира

*Малигіна Л.М.***Етно-ментальний аспект художніх світів Т. Шевченка і Ф. Достоевського***Малигіна Любов Миколаївна, вчитель-методист
Черкаський фізико-математичний ліцей, м. Черкаси, Україна*

Анотація. В статті досліджуються генетичні паралелі на основі життєвих фактів, вчинків, духовних пошуків Т. Шевченка і Ф. Достоевського. Аналіз подібності долі письменників, певна спільність філософії їхнього життя, їх жертвність, соціальна амбівалентність, схильність до рефлексії та ін. спонукають до пошуку єдності ментального виміру. На основі аналізу провідних ідей, світовідчуттів, духовних відкриттів художніх світів обох письменників з'ясовується етно-ментальна основа їхніх світоглядів, що дає змогу визначити і в повноті зрозуміти своєрідність і унікальність Достоевського в контексті української та російської літератури.

Ключові слова: компаративістика, українська ментальність, архетип, екзистенція, кордоцентризм, антропоцентризм

Вступ. Світовий літературний процес представлений кращими зразками національних літератур, цінність яких полягає не тільки у вершинних духовних здобутках загальнолюдського, а й у з'ясуванні неповторності та унікальності етнічного існування. Ця унікальність розкриває всю повноту різноманітності людства. Компаративістика дає змогу вивчати літературні явища “через вихід за межі окремого національного письменства” [6]. Зіставлення національних літератур дозволяє глибше пізнати їхні спільні і самотні риси, прослідкувати закономірності розвитку світової літератури в контексті минулого і сучасності. З'ясування типологічних паралелей художніх світів провідних українського і російського письменників, а саме Т. Шевченка і Ф. Достоевського, наразі є не просто актуальним, а й необхідним. Таке дослідження дасть не лише змогу ще раз підтвердити етнічну самотність української літератури, що довгий час (а подекуди і досі в певних колах) розглядалась як підвид російської літератури, а й простежити вплив українського коріння роду Достоевського на його світогляд, втілений в художніх творах.

Публікації по темі. Питання порівняння творчості Т.Г. Шевченка і Ф.М. Достоевського неодноразово піднімалось в літературознавстві. Наразі існують два протилежні погляди на це питання: що воно є неприпустимим, а інший погляд – що є не лише цікавим, а й необхідним. Долі письменників порівнював О. Гончар, певні аспекти порівняння їх творчості є в літературознавчих працях В. Пахаренка, П. Кралюка, А. Річинського.

Мета. Дослідження смислових та ідейно-естетичних подібностей, точок дотику художніх світів українського генія Т.Г. Шевченка та геніального російського письменника-філософа Ф.М. Достоевського наразі дасть можливість глибше з'ясувати відкриття в царині людського духу кожного з цих письменників. Компаративний аналіз – це своєрідний духовний обмін, поглиблене та розширене вивчення та дослідження кожної зі сторін.

Необхідність компаративного дослідження творчості Т.Г. Шевченка і Ф.М. Достоевського обумовлена і тим, що творчість останнього, деякі його світоглядні ідеї та власне і розуміння людського існування не є характерними для російської літератури. Як зазначає П. Кралюк: “Письменник часто говорив неприємні для росіян речі, показуючи темні сторони “російської душі” [12]. Найбільше Ф.М. Достоевський має спільностей з М.В. Гоголем, якого надзвичайно високо ці-

нував. Але ж М.В. Гоголь є не лише за походженням українцем, а залишається ним по духу в усіх своїх творах. Ф.М. Достоевський, також маючи українське коріння, за твердженням А. Річинського “...повністю віддався російській культурі”, а його “українська душа лише зрідка звучала своєрідними мотивами, незрозумілими й чужими для росіян” [12]. Специфіка творчості письменника певною мірою залежить від глибоких пластів української ментальності. Найбільшим втіленням генетичного коду українця є творчість Шевченка. За словами В. Пахаренка Шевченко “...вперше і, мабуть, востаннє в історії не тільки літератури, а й людства, так глибоко й досконало втілює саму екзистенцію нації” [14]. Таким чином, співставлення творчості Шевченка і Достоевського може бути найбільш продуктивним в дослідженні етнічно-ментального підґрунтя формування світоглядних особливостей російського письменника. Цікавим і продуктивним було б дослідження ментальної картини світу цих провідних письменників-пророків ХІХ століття України та Росії. Тим більше, що їхнє життя відбувається майже “паралельно” (Шевченко: 1814–1861; Достоевський: 1821–1881), з різницею в якихось десять-двадцять років, а пророцтва обох відбуваються до сьогодення. Та й епоха їхнього життя – дев'янадцяте століття – ввійшла в історію як “епоха національностей” [10]. Феномен цих двох титанів, подарованих націям, величезний, загадковий. Їх духовні відкриття знакові, вони не лише констатують глибини можливостей природи людського існування, а й сягають за горизонт потаємного, темного, сакрального. Обидва вони письменники-пророки, проповідники, духовні отці свого народу, вихователі.

Дослідження може мати двосторонній напрям: дослідження генетичних зв'язків та типологічних паралелей творчості письменників.

Основна частина. Доли Шевченка й Достоевського, як жертв царської сваволі, порівнював О. Гончар (“Літературна Україна”, 23.XI.1971). Дійсно, не дивлячись на різницю народження, Шевченко і Достоевський мали багато подібного в долях. Імена обох були в ореолі слави – генія і мученика. Події та ситуації ніби “провокували” їх на роздуми, страждання, глобальні висновки та відкриття про життя та людину. “...Шевченко, – зазначає В. Пахаренко, – вибудовував свій духовний світ у зовсім ненормальних, межових умовах, на грані життя і смерті, фізичної й духовної...” [15]. З повною мірою це можна сказати і про Достоевського. Отже, певна подібність у світовідчут-

нях, екзистенційних та раціональних картинах художніх світів криється в генетичних коренях та віднайдених духовним досвідом формулах існування людського феномену. Якщо говорити про походження, то з родовим корінням Шевченка все зрозуміло. Він питомий українець, архетипічний українець, за словами сербського драматурга Браніслава Нушіча: “Шевченко не поет, а голос душі українського народу...” [10]. По батьковій лінії його рід походить від кирилівських селян зі Звенигородщини. Його дід Іван був учасником гайдамацького руху XVIII століття. “Другим дідом Тарасовим по лінії матері Катерини був Яким Бойко, виходець із Прикарпаття. Таким чином, у Тарасові Шевченку немовби об’єдналися дві гілки українського народу” [10].

Родовід Достоевського значно складніший, не дивлячись на велику кількість досліджень. Дослідники відмічають, що протягнути пряму родословну від Ф.М. Достоевського до засновника роду дворянина Даниїла Ртіщева майже неможливо через відсутність документів. Найповнішим є дослідження І. Волгіна в його праці “Родиться в России”. Виводячи рід Достоевського ще від Аслана-Челеби-мурзи, дослідник з’ясовує походження прізвища письменника від села Достоево, що на Пінщині, яке отримав далекий предок письменника Данило Ртіщев. “Зараз село знаходиться у складі Іванівського району Брестської області Республіки Білорусь. Проте це не білоруська, а українська етнічна територія”, – зазначає П. Кралюк. На сьогодні достеменно відомо, що найменший син Даниїла Івановича Ртіщева Федір Іванович з 1570 року проживає біля Володимира-Волинського. А прадід Ф. Достоевського Григорій Гомерович у XVIII столітті перебирається до Януш-поля, де стає греко-католицьким священником. Дід письменника, Андрій, служить православним священником в селі Війтівці на Поділлі в 1782-1820 роках. Батько письменника, зрозуміло, теж готувався до кар’єри священника. Отже, рід Достоевських проживає на Україні протягом кількох століть. Звичайно, за цей час він уже встиг “українізуватися”. Крім того, священники в той час були хранителями культурних традицій українського населення, його духовної спадщини. І хоча батько Ф. Достоевського перебирається до Москви, все ж зростає він у лоні традиційної культури українського духовенства, що не могло не позначитися на релігійності та світобаченні сина. Грамоті мати навчала сина за збіркою історій Старого та Нового завітів. Особливо захопила і потрясла його історія Йова. Пізніше в 1875 році Достоевський писав дружині: “Читаю книгу Йова, и она приводит меня в болезненный восторг... Эта книга, Аня, странно это, одна из первых, которая поразила меня в жизни, я был тогда еще младенцем!” [9]. Певні ментально-етнічні особливості за час проживання роду на території України все ж були ним “освоєні”, дали глибинну духовну складову на підсвідомому рівні, сформували особливу соціально-культурну визначеність. Найперше це прослідковується у трагічному і болючому світосприйнятті чужого, “загального” болю (порівняйте з російською бравадою перемоги і сили ще від народної творчості або з саркастичним чи іронічним ставленням до людських проблем в Росії, про яке з сумом констатував Бродський

в одному з інтерв’ю), своєрідний культ слабкості, як покора долі і вірність промислу божому. Якраз ці риси творчості Достоевського захопили Белінського та Некрасова (“Новый Гоголь родился!”). Крім того, сьогодні нащадки роду Достоевських, які проживають на території України, відшукали документально свій зв’язок із великим предком та могилу діда письменника на Брацлавщині (сучасна західна частина Вінницької області).

В подальшій долі та її проживанні двох геніальних митців знову знаходимо багато спільного, що позначається на художніх та філософських парадигмах текстів. Зупинимось на деяких. Не дивлячись на приналежність до певної соціокультурної групи, кожен з письменників був в той же час *соціально амбівалентним, маргіналом*. Народившись в родині кріпаків, найбільш невиліній, безправної, приниженої соціальної частини суспільства, без будь-якої надії на високу долю, Шевченко пережив ці нелюдські знущання і дивом зумів винести в серці співчуття та віру в любов і світло: “Усе, що приголомшує людей, що знищує, нівечить у людей поривання до світла, до добра, до любові чоловіка яко брата; усе, що тушить, заливає святий вогонь вищого дару, – усе оце немов навмисне згуртувалося в одну густу, аж темну хмару і впало на Тараса Шевченка під час найліпшої доби віку людського, під час його віку дитинного,” – зазначає біограф Шевченка Олександр Кониський [10]. І тут же додає: “Однак такі лиходійні умови життя щоденного не підбивають під себе Тараса; він не підлягає; несвідомо і свідомо, як уміє і як спроможно йому, він з ними бореться. Він рветься з темного льоху неволі й темноти; він шукає хоч маленьку щілинку світа в соціально-моральній темряві” [10]. Мало того, замість покори і страху в серці його було щось “козацьке” або й щось “гайдамацьке”. Отримавши свободу, Шевченко не залишається в середовищі кріпаків, але й зустрічаючись з ними, є вже чужим для них, хоч і болить за них душею, виражає їх сокровенні мрії. Не став він своїм ні серед різночинців, ні серед поміщиків, ні дворян. Маргінальність поета очевидна в кожному соціальному середовищі. В Петербурзі Шевченко спочатку є підопічним, а потім, навіть будучи на рівних з друзями, меценатами, духовно є самотнім, перебуває в своєму світі, сумуючи за Україною, шукаючи зв’язку з земляками. Пригадаймо, що поетичні захоплення Шевченка в Петербурзі не підтримали навіть друзі, вбачаючи в цьому марну трату часу, своєрідне “баловство”. Ніхто не міг допомогти йому в тому “драматичному і фатальному вторгненні поезії в його життя” [10]. Чим це можна пояснити? Іван Дзюба називає “контраст між талантом і долею, між визнанням і повагою розумних, культурних людей – та безправністю перед хамами-кріпосниками...”. Можливо цим можна пояснити і те дитяче бунтарство, небажання смиренно зносити нелюдські приниження, бо зерно геніальної думки і геніальних відчуттів уже мало проростати і захищати себе. “Людині, – зазначає Іван Дзюба, – яка жила у світі краси й гуманних уявлень, важко було прийняти роль раба-умільця”. Мабуть ще важче це зробити людині, котра від народження була наділена відчуттям гармонії і краси, несла її в собі та всюди бачила в природі. Природа людської душі вза-

галі є таємницею, як для інших, так і для її конкретно-го носія. Що вже говорити про людину обдаровану, талановиту, геніальну. Її натура не поміщається в рамки стандартних поглядів на особистість, вона однозначно є більш приналежною майбутньому, ніж сучасному. Цей феномен простежується як чинник трагедії в долі всіх геніїв. До того ж, замкненість і потаємність натури, внутрішня зосередженість і відчуженість є притаманною для української ментальності (Д. Чижевський, М. Гоголь).

Таку ж соціальну амбівалентність, маргінальність спостерігаємо і в Достоевського. Достоевський за походженням був типовим різночинцем, але ні серед різночинців, ні серед дворянства він не є своїм: "...он менял станы, переходил из одного в другой, и в этом отношении сосуществовавшие в объективной социальной жизни планы для него были этапами его жизненного пути и его духовного становления" [3]. Він не розділяє їх передових поглядів, ворогує і протиставляє себе всім соціальним колам, залишаючись одиноким, незрозумілим: "Он чужой среди своих: в кругу известных литераторов, либеральных профессоров и талантливых адвокатов он – белая ворона. Он не вписывается в картину духовного довольства и преуспевания: он, "человек экстремы", совсем из другого мира" [8]. Такими ж представниками "случайного племени" [3] є і герої його творів. Розрив з Белінським першим показав самотність поглядів письменника, його асоціальність. Об'єктивні обставини та особлива обдарованість дозволила письменнику чути і розуміти голоси всіх соціальних станів відразу і одночасно. Положення різночинця і соціального блукача, глибока біографічна і внутрішня причетність об'єктивній багатоплановості життя, все це стало підґрунтям поліфонічного роману. Навіть у поведінці, манерах те, що дозволяв собі Достоевський, не могли собі дозволити ні Толстой, ні Тургенєв: "Просто оба писателя хорошо знали свои, как бы сказали теперь, социальные роли" [8]. І. Волгін вважає, що в поведінці Достоевського є моменти, котрі можна позначити як структурні: "...они вытекают из общего психического склада его личности..." [8]. Психічний склад обумовлюється генетичними та набутими чинниками. Отже, і тут ми можемо говорити про особливості української ментальності, схильної до рефлексії, усамітнення, надмірної чуттєвості, співчуття, що переростає у "співстраждання" (пригадаймо, як і в Шевченка біль України стає власним болем). Хоча цю рису російські дослідники визначають як суто російську ознаку: "Достоевский – начало русское, страдающее, многогрешное, многдумное и тяжелое..." [8]. Та аналогічних натур не спостерігається в російській літературі, окрім хіба що Гоголя, але ж і він за походженням – українець.

Надмірна увага до творчості ще не є ознакою близькості у стосунках з іншими як для Шевченка, так і для Достоевського. Навіть слава не робить їх менш самотніми: "Вы думаете у меня есть друзья? Когда-нибудь были? – говорит з гіркотою Достоевський Вс. Соловйову, – ...кроме самого малого числа людей, которые, может быть, несколько и расположены ко мне, никогда друзей у меня не было" [8].

Навіть у долях Шевченка і Достоевського спостерігається трагічна подібність, що радикально змінює

життя і в той же час для обох стає глибоким потрясінням і прозрінням. В 1946 році Шевченко пристає до Кирило-Мефодіївського братства – таємної політичної організації, в той час, коли зовні життя поета ніби "налагоджується". Причому, він не дуже схильний був "гратися в романтичний ритуал таємного товариства" [10]. Після доносу через рік поета арештовують і висилають на заслання на десять років, де його життя ускладнюється моральним та фізичним знущенням. В той же час на засланні Шевченко отримує великий духовний досвід. Випробування та страждання додають мудрості, поглиблюють його космогонічні, філософські та християнські основи світогляду, загострюють поетичний талант. В казематі він пише 12 віршів, що стали перлинами його творчості і пізніше увійшли до циклу "У казематі". По-іншому Шевченко побачив свою Україну, з особливим щемом у серці думає про неї. Поет переосмислює долю України, навіть символіка його віршів набуває іншого значення. Тут зовсім інший символ могили, ніж у містерії "Великий льох". Зникає будь-яка надія, її немає в минулому, воно прокує лише загибель і смерть. Страшним смислом, образами і різкою трагічною музикою наповнена поезія "Косарь":

*Понад полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе – гори.
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде.*

Смисл майбутньої долі рідної землі, її трагедія надзодганяють поета і стають пріоритетними над власними стражданнями. Голос рідної землі не те що посилюється, а стає основним, сама Україна за тисячі кілометрів не відпускає поета, ніби боячись бути непочутою ніким без нього. Звідси зречення тривоги (бо вона була, а тепер немає):

*Мені однаково чи буду
Я жить в Україні чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині –
Однаковісінько мені.*

Всі власні почуття тямняють перед апокаліптичним майбутнім України. Характерне для Шевченка злиття власного "я" з Україною тут перерозподіляється: переважає Україна, її доля, її трагічне майбутнє. "Це, мабуть, найтрагічніший зі сповідних віршів Шевченка, – зазначає І. Дзюба. – Тут сльози ніби запечені кривавим болем" [10]. Пріоритет суспільних проблем над власними, осмислення їх як метафізичних, світових проблем боротьби Добра і Зла свідчать про високу духовну і, беззаперечно, підсвідомо означену для себе місію – бути пророком України, її істини. Доля ніби провокує Шевченка на біль, страждання, не дає йому заспокоїтись. Але страждання не змалюють, не звужують душу до власних проблем, а дивним чином піднімають письменника до духовних висот осмислення долі, призначення українського народу. І вже потужним заповітом нащадкам і до сьогодні, і для майбутніх поколінь українців звучать слова поезії "Чи ми ще зійдемося знову?":

*Свою Україну любіть,
Любіть її...Во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї господа моліть.*

Такий же “сценарій” розгортається і в житті Достоевського: в 1949 році у зв'язку зі справою Петрашевського його засуджено спочатку до смертної кари, яку було замінено на каторжні роботи. За іронією долі, Достоевський напередодні арешту брав участь у обговоренні діяльності нової групи, що від'єдналася від Петрашевців. На 1949 рік Достоевський відомий як автор “Бідних людей”, але в той же час розходиться з Белінським через незрозуміння останнім “Двійника”. Белінський, що ратує за національні соціальні проблеми, не приймає абстрактного гуманізму “Двійника”. І знову доля ніби “допомагає” знайти автору свою тему, своє призначення в літературі через страждання. Спочатку моторошне очікування смертної кари, а потім чотири роки каторжних робіт змушують радикально змінити погляд письменника на народ, його психологію, а також остаточно визначитись зі своїм призначенням, своєю дорогою в літературі. Страшний досвід смертника за кілька хвилин перевертає свідомість Достоевського. Побувавши уже за межею життя, він розуміє всю цінність останнього: “Как оглянусь на прошлое да подумаю, сколько даром потрачено времени, сколько его пропало в заблуждениях, в ошибках, в праздности, в неумении жить; как не дорожил я им, сколько раз я грешил против сердца моего и духа, – так кровью обливается сердце мое. Жизнь – дар, жизнь – счастье, каждая минута могла быть веком счастья...” [9]. На каторзі, під час сумнівів і роздумів приходить метафізичне розуміння світу і людини: “Нет, не прост человек – в нем такие бездны, такие тайны, о которых не ведают наши мудрецы” [18]. А ще усвідомлення того, що життя всюди: і тут, на каторзі, і що люди всюди, і ніщо людське навіть злочинцям не є чужим. І приходять ці ідеї як одкровлення, після якого не можна жити як перше, і зійти з шляху побаченого вже не можливо. Цікаво, що опинившись серед людей, які могли морально і фізично йому нашкодити, Достоевський “взял тон христианского братства” [21].

Отже, обидва письменники через страждання отримують благодать істини і утверджуються на своєму життєвому і творчому шляху, в своєму призначенні. Обидва отримують від долі випробування, що радикально поділяє їх життя на “до” та “після”. І обидва письменники відкривають істину власного існування та людини в світі страждань і випробувань. Можливо тут прихована таємниця людського буття, думка про вибраність страждених, яким більше відкривається, більше дається. Але беззаперечним є те, що і Шевченко, і Достоевський буквально знищені морально, викреслені із суспільного та культурного життя на кілька років, позбавлені надії та хоч найменшого співчуття з боку офіційної влади не просто зберігають свою людяність, мораль, а й здійснюють духовний подвиг – зрікаються особистого, зосереджуються на долі батьківщини, пошуку істини, дослідженні людини. Хіба можна принизити людину, яка буквально розчинилася в долі інших? Можливо, звідси і дар

пророцтва, бо особистісне менш хвилює ніж істина. Та внутрішній вибір жертвовності перед бравадою сили та перемоги знову ж таки є пріоритетом української ментальності, що є очевидним не лише з досліджень, а й з історичних та сучасних подій.

Зазначені подібності в психології, світогляді, мисленні, життєвому та ідейному виборі обох письменників, способі їх існування не є простим збігом, а, певною мірою, прояв ментальності. Система цінностей певного народу імплікується в конкретних особистостях, звідси ніби випадкові на перший погляд збіги морального вибору, внутрішніх інтелектуальних рішень. Так основи української ментальності тототочно проявляються в житті і творчості знакових митців.

Загалом чимало ментальних, світоглядних і навіть мовних “українських елементів” можна знайти в текстах Достоевського (Д. Кралюк). Дослідимо деякі з них.

Фантастичний реалізм. Саме так літературознавці визначають особливість творчої манери Достоевського. На перший погляд в творах обох письменників переважає реалістичне зображення світу. Сам Достоевський писав: “При полном реализме найти человека в человеке... Меня зовут психологом: неправда, я лишь реалист в высшем смысле, т.е. изображаю все глубины души человеческой” (М. Бахтин). Але ситуації, сюжети утворюються штучно, аби якнайповніше реалізувати ідею, задум автора. Умовні навіть час і простір його романів: “В сущности все герои Достоевского сходятся вне времени и пространства, как два существа в беспредельности. Скрещиваются их сознания с их мирами, скрещиваются их целостные кругозоры” [3]. Вони позасюжетні і не підходять ні під одну зі схем побудови європейського роману. За кожним характером (за словами М. Бердяєва) проступає безодня, кожна душа переживає пристрасті космічного масштабу. За видимим і реальним проступає міфічне, первозданне, архетипічне. Звідси велич трагічного, бо зло не людське, воно не обмежене серцем, душею і характером. Це, за словами самого Достоевського, диявол з Богом бореться, а місце боротьби – серце людини. Та і свідомість героїв Достоевського складна, незвідана, там часто співіснують двійники (Голядкін “Двійник”, герой із підпілля із “Записок із підпілля”, Іван Карамазов із “Братів Карамазових”). Людина ніби потрапляє в жорна долі, спокушається і випробовується злом. Такими ж містично-фатальними, міфологічними, архетиповими є сюжети та образи Шевченкових творів. Образ дівчини як втілення любові, жертвовності, стражденного жіночого начала, москаля, старої матері, сироти – є втіленням зради, самотності, покинутості, страшної старості, непотрібності і т.д. Їх долі не конкретно-історичні, а своєрідне узагальнення фатальної любові і зради, приречення на самотність, біль, страждання. Нічого зупинити або змінити неможливо. “Починаючи уже з “Причинної”, – зазначає В. Пахаренко, – митець прикладає титанічні духовні зусилля, аби досягнути і художньо зримо відкрити читачам **причини, корені та вияви людського зла**” [15]. Отже знову маємо справу з використанням умовних зовнішніх сюжетів та образів для викриття глобальних світових законів боротьби добра і зла, механізму “апокаліптичної “комедії” реального

життя” (В. Пахаренко). За конкретним образом стоїть світовий замисел, проступає обличчя Всесвіту, в кожному відбувається глобальна боротьба світла і темряви. Думка направляється не в конкретну епоху для осмислення, не в певну індивідуальну точку буття, а є пошуком загальних механізмів та законів божественного існування.

Трагічне світовідчуття. Естетика трагічного притаманна творчості обох письменників. Трагічне пронизує всі пласти творів: від сюжету, образів до ідей, світогляду, філософії. Трагічними є долі, почуття, усе існування героїв. Трагічним є світовідчуття автора, його погляд на світ, людину, її існування. І це трагічне не є конкретно-історичним або індивідуальним, а таким, що притаманне існуванню і світу загалом. І таке світовідчуття характерне для української ментальності: “...загальновизнано, – зазначає Василь Пахаренко, – що споконвіку українці мали надзвичайно **високе чуття трагічного**. До цього підштовхувала християнськість, позаяк дозволила нашим пращурам збагнути неповторність і самоцінність людського життя. Тому будь-чий страждання приймалися з болем і жалем, а смерть – як найбільша трагедія” [15]. У творах Достоевського немає оптимістичного авторського знання як можна уникнути болю і темряви життя. Щось невідворотне, страшне переслідує не зовні, а підчас знаходиться в середині самої людини. Таким внутрішньо притаманним є біль і трагізм, душевний неспокій та безодня темряви Ставрогіна, Раскольнікова, Мармеладова та інших героїв Достоевського. Пригадаймо знамените мармеладівське “черта моя наступила”. Цю “черту” не пояснити соціально, морально чи психічно. Це щось внутрішньо-притаманне, невідворотне, природа душі героя. Це та таємниця, яку людина несе в своїй душі і сама підчас не може досягнути її, щось вдяти з собою, зі своєю природою. Звідси закон не осуджувати, а співчувати, і врешті-решт у судний день зрозуміти і пробачити: “И прострет к нам руце свои, и мы припадем... и заплачем... и все поймем!.. и все поймут...” [11]. Як вищий момент людського співіснування Достоевський проголошує співчуття і самопожертву. Такий же принцип і в творах Шевченка. Достоевський і Шевченко змушують побачити людину і пожаліти її, переболіти її болем, навіть коли вона за межею суспільних норм.

Кордоцентризм. Достоевський проголошує співчуття найголовнішим в існуванні людини: “Сострадание есть главнейший и, может быть, единственный закон бытия всего человечества”. Він відкриває людину в людині саме через співчуття. Але зауважимо, що такий підхід у ставленні до світу і людини – любов, жалісливість, співчуття, є характерним для українського світовідчуття, української етноментальності, етнопсихології, яка отримала назву кордоцентризму. Таку ж перевагу кордоцентризму в осмисленні людини і світу спостерігаємо і в архетипового українця Шевченка. Шевченко відкриває світ через інтуїцію, почуття, перевагу духовного, ірраціонального над логічним і раціональним. Отже, для Достоевського притаманні суто українські як світовідчуття, шляхи світопізнання так і елементи його художнього світу. Можливо, це і стало причиною своєрідної етнічної маргіальності письменника. Крім того, обидва пись-

менники не пов’язують зло із соціумом. В першу чергу і для Достоевського, і для Шевченка, зло і добро є вибір серця, совісті, моральний вибір людини.

Етнічні українські міфологеми. Феноменологічні прояви надприродного в особистості героя у творах Достоевського часто відповідають реконструкції міфологеми чорта в українській традиції. Чорт приходить до Івана Карамазова, спокушає і буквально веде на вбивство Раскольнікова, зводить Ставрогіна і т.д. Присутність чорта як частини світу є характерним для українського світосприйняття. Его-свідомість героїв пізнає і усвідомлює себе через Тінь (К.-Г. Юнг). Співіснування героїв зі своєю тіньовою архетипічною сутністю призводить у Достоевського до катастрофи: божевілля, самогубства, смерті. Інфернальність внутрішньо притаманна майже всім образам російського письменника, навіть жіночим. Відчуття присутності темряви в своїй сутності, своїй душі змушує героїв Достоевського випробовувати всі безодні можливого цієї темряви, цього невідомого демонічного у собі. Звір сидить у кожному, він робить свідомість хиткою (“Записки із підпілля”), стирає межу морального і злочинного (Раскольников, Свідригайлов “Злочин і кара”, брати Карамазови із однойменного роману, Рогожин “Ідіот” та ін.), спотворює природу світлого і духовного, спокушає і вбиває (Настасія Пилипівна “Ідіот”). Бог і сатана, добро і зло, світло і темрява пронизують природу текстів і природу світу в текстах, що свідчить про авторське світовідчуття, його філософію життя і людини. У Достоевського світ, події, людина та її життя є результат вічного супротиву цих двох начал, що посилює конфлікти, робить їх зміст світового масштабу і космічної сили. Таке світовідчуття етнічно притаманне українцям ще з язичницьких часів. Особливо воно проявлене у Гоголя, але і в Шевченка воно повсякчас явлене в текстах. О. Забужко, досліджуючи демонологічне у творчості Шевченка, констатує закоріненість у ній глибокої української традиції. Метафізично світ його поезії наповнений силами темряви, що спокушають, карають, вбивають. Вони ж руйнують долю не лише людини, а й бідної України. У поетичних текстах Шевченка диявол породив в Україні панів, царів, “род проклятий”, “зло зачатий”, “лукавий”, “біснுவатий”, “скажений”, що “людей незлобних, праведних дітей жере”, та виражає упевненість, що Боже начало переможе, як переміг Абель Каїна (“Москалева криниця”).

Архетип *жіночого* в людській природі. Чоловіче і жіноче в творчості обох письменників чітко розмежоване, воно не зливається в одну гармонійну світову інстанцію. Можливо, це не лише філософсько-світоглядний концепт, а і власне особистісний, життєвий. У Шевченка архетипом людини “виступає саме жінка, – так відгукується у світосприйманні поета кордоцентрична матриархальна українська ментальність, і самотність, і найзаповітніша особиста мрія про “середчий рай” з коханою дружиною, і усвідомлення того, що основа духу – емоції” (В. Пахаренко, [19]). Любов і самопожертва як найвищі прояви духовності, єдиний шлях до Господа проявлені у Шевченка в образі Марії. В той же час жоден сюжет не містить щасливого поєднання двох закоханих, що є неодмінною складовою людського щастя за світоглядною карти-

ною поета. Добро, сердечність, любов, ніжність, жіноче та слабке приречені у Шевченка на трагедію існування.

Головні жіночі образи творів Достоевського в переважній більшості напружено-емоційні, психічно і психологічно роздвоєні, зранені якимись скоріше внутрішніми, ніж зовнішніми факторами, фатально приречені на душевні митарства та жертвність. В контексті творів вони частіше орієнтир моральної та християнської світла і краси, певної витонченості, але приреченої на страждання і скитання. Такими є образи Настасії Пилипівни та Аглаї в “Ідіоті”, Грушеньки і Катерини Іванівни в “Братах Карамазових”, Соні Мармеладової із роману “Злочин і кара”. Звичайно, буквально жіночі образи Достоевського і Шевченка різняться, а от їх філософська ідея, їх смислова наповненість в контексті авторського світобачення в дечому подібні. У світобудові Достоевського так само неможлива гармонія чоловічого і жіночого, це вічний конфлікт, неспівпадіння. Любов не може «реалізуватися», вона зламана зовнішнім світом (як і в творах Шевченка), або хворобливою душею героя.

Антропоцентричність та екзистенційність художнього світу. Центром художнього світу обох письменників є людина, її духовно-моральний вибір у пошуках істинного буття в межових ситуаціях, на зламі життєвих подій. При цьому досліджують особистостей непересічних, неординарних, що не живуть як всі, шукають істину, прагнуть чогось крайнього, найвищого в своєму існуванні.

В. Пахаренко зазначає, що “сьогодні дедалі ширше коло прихильників здобуває теза про **антропоцентрично-етичну, екзистенційну** систему координат духовного світу Т. Шевченка” [15]. Шевченко в центр всесвіту, культури, природи і життя у всіх його проявах поставив саме людину (Д. Чижевський). Людина у нього в крайніх, найвищих, найсуттєвіших точках свого існування, або так званих екзистенційних “межових ситуаціях”, що змушує їх робити вибір між добром і злом. У Шевченка моральний вибір є іманентним сутності людини. Люди поділяються на дві групи (за “Молитвою”): “доброзичливі” та “злочинні”. Відповідно одні свідомо чи несвідомо рухаються до Бога, а інші – навпаки (В. Пахаренко).

Такий підхід у мистецтві та художньому світі автора не є раціональним, а скоріше ірраціональний, це своєрідне художнє освоєння світу людини через серце і совість. Погодьмося, що це суто ментальний український спосіб відчуття і мистецького творення світу. Але Шевченко іде далі, він проникає за характер, психологію людини. Його прояв людини на межі, це прояв чогось вселенського, потаємного, що йде від самої першооснови світу, від світла і темряви, від добра і зла в їх абсолюті, від Бога і диявола. І тут цінність художнього відкриття вселенського в етнічному, тому, що притаманне цій землі, нації, народу. Шевченко не просто окреслює складові духовного раю українців (“Садок вишневий коло хати”), а й відкриває їх неможливість повноцінного існування без свободи і щастя України і за межами своєї землі. Українці від народження “пронизані” власною землею: її полями, горами, небом, усією природою. Поезія Шевченка буквально стає голосом цієї землі. Неможливо бути щасли-

вим на чужині а priori. Знаковим є вірш “Сон” (“Тори мої високі...”), де мрія, щастя зводиться навіть не до маленького раю, а по смерті злитися зі своєю землею:

*Хоча серце замучене,
Поточене горем,
Принести і покласти
На Дніпрових горах.*

Шевченко в своїх творах відкриває крайню духовну межу українців, пророкує їх майбутні страждання, коли буде неволя, духовна зрада.

Художній світ творів Достоевського також наскрізь антропоцентричний. Достоевського у світі цікавить лише людина. Як уже зазначалось, автор не розглядає людину ні як соціальну, ні як політичну істоту. Але і самої зовнішньої людини йому мало, він відкриває людину в людині (“человека в человеке” (Достоевський)). М. Бахтін говорить про принципово нову форму художнього бачення людини. Уже в першому своєму творі “Бідні люди” Достоевський відмежовується від ідей Гоголя про маленьку людину, зображує маленький бунт самого героя проти свого повного визначення літературного, соціального і психологічного в образі Акакія Акакійовича. Він іде далі і глибше в природу самої людини. Предмет його досліджень людини – глибини, прірви можливого Добра і Зла, конфлікти світла і темряви, Бога і диявола в серці людини. Письменник стверджує, що не можна перетворювати живу людину в об’єкт заочного кінцевого визначення (М. Бахтін), в людині завжди залишається незавершеність. Людина ніколи не співпадає сама з собою. На думку Достоевського, істинне життя особистості відбувається в точці оцього неспівпадіння людини з собою, в точці виходу її за межі, що визначали її, зводили до певної формули. Звідси поліфонізм його романів, де відсутні висновки про героїв, які, доки живий герой, можуть постійно змінюватись. Погодьмося, що нічого подібного в російській літературі не було до Достоевського. Але і шлях пізнання та художнього змалювання людини, її екзистенції через серце, почуття нехарактерний для російської літератури. Отже, маючи суто російський, національний матеріал дослідження – російську душу – Достоевський осягає її ментально-українським шляхом – серцем. Звідси і висновки та пророцтва про майбутнє Росії: не політичне, економічне чи соціальне, а духовне, що призведе до моральних катастроф, які побачив великий художник ще в XIX столітті.

Висновки. Постаті Шевченка і Достоевського стали знаковими фігурами свого часу, представниками духовних надбань світової літератури другої половини XIX століття, втіленням національних та загальнолюдських християнських ідеалів. Подібність їх долі свідчить про подібність ідеалів, що є характерними для української ментальності (рефлексія, чуттєвість, співчуття, внутрішня самотність, жертвність). Вони обидва задають новий вектор розвитку національної літератури, піднімають її на вищий ідейно-художній щабель, задають радикально нові акценти світовим і національним проблемам філософії, релігії, моралі, духовного пошуку і вибору людини і власне повному визначають сутність природи самої людини.

Досліджена подібність в методах, світовідчуттях, вибраних пріоритетах основ духовного та життєвого змушує шукати її джерела як в етнічно-ментальних джерелах, так і екзистенційних, особистісних. Шевченко продовжує національні традиції, є яскравим представником національної української літератури, лише піднімає її на значно вищий щабель, виводить на світовий рівень, стає пророком своєї нації, відчуваючи і переживаючи в своєму серці істину божественної природи, унікальність духовного шляху свого народу. Творчість же Достоевського стає спочатку продовженням українського начала в російській літературі (оцінка Некрасова і Белінського), а потім потужно задає тон етнічно-української рефлексії та екзистенційно-антропологічного дослідження російської ментальності, російської душі. Саме тому висновки та ідеали Достоевського не зовсім прийнятні для росій-

ської літератури. Замість притаманного російській літературі ідеалу - сильного героя, що перемагає, має вищість в моральному та соціальному планах існування, Достоевський створює радикально протилежного позитивного героя, і він у нього слабкий та хворий (князь Мишкін, "Ідіот"). Дослідження російської душі через образ Христа, серце та любов приводять письменника до страшних відкриттів, пророцтв, що збуваються уже в XX столітті. І якщо такі ж болючі відкриття Шевченка застерігають від забуття, байдужості, що присплять любов до України, свободи і нашкодять самим українцям, то пророцтва Достоевського говорять про особистісні метаморфози російського народу, що приведуть до духовної сліпоти і загибелі (теорія Раскольникова ("Злочин і кара"), Ставрогіна ("Беси"), вчення Івана Карамазова, історія Великого Інквізитор ("Брати Карамазови").

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Барабаш Ю. Просторинь Шевченкового слова / Ю. Барабаш. – К. : Темпора, 2011. – 510с.
2. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М.М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1975. – 504 с.
3. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского / М.М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1963. – 167с.
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 445с.
5. Бердяев Н. Миросозерцание Достоевского / Н. Бердяев. Философия творчества, культуры и искусства в 2-х томах, т. 2. – М. : Искусство, 1994. – 511 с.
6. Будний В. Порівняльне літературознавство / В. Будний, М. Льницький. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.
7. Волгин И. Последний год Достоевского / И. Волгин. – М. : Советский писатель, 1986. – 576 с.
8. Волгин И. Родиться в России / И. Волгин. – М. : Книга, 1991. – 607с.
9. Гроссман Л. Достоевский / Л. Гроссман. – М. : Молодая гвардия, 1962. – 544 с.
10. Дзюба І. Тарас Шевченко / І. Дзюба. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2005. – 704 с.
11. Достоевский Ф.М. Преступление и наказание / Ф.М. Достоевский. Собрание сочинений в 12 т. – М.: Правда, 1982. – том 5. – 544с.
12. Клочек Г.Д. До істинного Тараса Шевченка / Г.Д. Клочек // Літературна Україна. – 2001. – 17 травня. – С. 3. Рубрики: Письменники українські, 19 ст.
13. Клочек G.D. До істинного Тараса Шевченка [In true Taras Shevchenko] / G.D. Klochek // Literaturna Ukrayina. – 2001. – 17 travnya. – S. 3. Rubryky: Pysmennyky ukraïynski, 19 st.
14. Кралюк П. Федір Достоевський – українець, який писав російською мовою? / П. Кралюк // Літературна Україна. – 2013. – 7 листопада. – С. 6. Рубрика: Спадщина.
15. Кралюк P. Fedir Dostoyevskiy — ukrainets, yakiy pysav rosiyskoyu movoyu? [Fedir Dostoyevsky — a ukrainian who wrote in russian?] / P. Kralyk // Literaturna Ukraina. - 2013. - 7 lystopada. - S. 6. - Rubryka Spadshchyna.
16. Лихачев Д.С. Избранные работы в трех томах / Д.С. Лихачев. Том 3. – Л.: Худож. лит., 1979. – 414 с.
17. Лихачев D.S. Izbrannyye raboty v trekh tomakh [Selected works in three volumes] / D.S. Likhachev. Tom 3. – L.: Khudozh. lit., 1979. – 414 s.
18. Пахаренко В. Начерк Шевченкової етики / В. Пахаренко. – Черкаси. : Брама-Україна, 2007. – 2006. – 208 с.
19. Пахаренко V. Nacherk Shevchenkovoyi etyki [Sketch of Shevchenko's Ethics] / V. Pakhareno. – Cherkasy. : Brama-Ukrayina, 2007. – 2006. – 208 s.
20. Плющ Л. Екзод Тараса Шевченка / Л. Плющ. Вибране. – К. : Факт, 2001. – 384 с.
21. Плющ L. Ekzod Tarasa Shevchenka [Ekzod of Taras Shevchenko] / L. Plyushch Vybrane. – K. : Fakt, 2001. – 384 s.
22. Проблеми теорії ментальності / М. Попович, І. Кисляковська, Н. Вяткіна (та ін.). – К. : Наукова думка, 2006. – 407 с.
23. Problemy teorii mentalnosti [Problems of the mentality theory] / M. Popovych, I. Kyslyakovska, N. Vyatkina (etc.). – K.: Naukova dumka, 2006. – 407 s.
24. Селезнев Ю. Достоевский / Ю. Селезнев. Жизнь замечательных людей. – М. : Молодая гвардия, 1981. – 544 с.
25. Seleznev Yu. Dostoyevskiy [Dostoyevskiy] / Yu. Seleznev Zhizn zamechatelnykh lyudey. - M. : Molodaya Gvardiya, 1981. — 544 s.
26. Теме і мотиви поезії Тараса Шевченка / Ю. Барабаш, О. Боронь, І. Дзюба (та ін.). ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Наук. думка, 2008. – 376 с.
27. Temy i motyvy poesiï Tarasa Shevchenka [Themes and motives of Shevchenko's poetry] / Y. Barabash, O. Boron, I. Dzyuba

- (etc.). ; NAN Ukrayiny, In-t l-ry im. T. G. Shevchenka. – K.: Shevchenko-Hrystyjanstvo-Ukrayina [Shevchenko-Christianity-Nauk. dumka, 2008. – 376s. Ukraine] / Naukova zbirka. Za red. prof. A. Kolodnoho. – K., 20. Шевченко-Християнство-Україна / Наукова збірка. За UAR, 2014. – 263 s. ред. проф. А. Колодного. – К., УАР, 2014. – 263с. 21. http://www.fedordostoevsky.ru/around/Dostoevskaya_L_F/

Malyhina L. Ethnic and mental aspects of the art worlds of Shevchenko and Dostoevsky

Abstract. In the article the genetic parallels based on life facts, actions, spiritual searches of Shevchenko and Dostoevsky are investigated. Analysed similarity of writers destinies, some common philosophy of their lifes, their sacrifice, social ambivalence, tendency to introspection and others encouraged to find unity of the mental dimension. Based on the analysis of the leading ideas, attitude, spiritual discoveries of the artistic worlds of both writers the ethno-mental basis is established. The latter helps to identify and completely understand the originality and uniqueness of Dostoevsky in the context of Ukrainian and Russian literature.

Keywords: *Comparative linguistics, Ukrainian mentality, archetype, existence, cordocentrism, anthropocentrism*

Малыгина Л.Н. Этно-ментальный аспект художественных миров Т. Шевченко и Ф. Достоевского

Аннотация. В статье исследуются генетические параллели жизненных фактов, поступков, духовных исканий Т. Шевченко и Ф. Достоевского. Анализ схожести судеб писателей, определенная общность философии их жизни, жертвенность, социальная амбивалентность, предрасположенность к рефлексии и т.д. наталкивают на мысль о поиске единых ментальных основ. Сравнив основные идеи, мироощущения, духовные открытия художественных миров писателей, явно определяется единая этно-ментальная основа их миропониманий. Это дает возможность определить и во всей полноте понять своеобразие и уникальность Достоевского в контексте украинской и русской литературы.

Ключевые слова: *компаративистика, украинская ментальность, архетип, экзистенция, кордоцентризм, антропоцентризм*

Поворознюк Р.В.**Відтворення варіативності медичної термінології в художньому творі**

*Поворознюк Роксолана Владиславівна, кандидат філологічних наук, доцент
Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна*

Анотація. Наше дослідження полягало в тому, щоб охарактеризувати явище та різновиди варіативності медичної термінології в українських та російських перекладах художніх творів (на матеріалі «Етюду у ясно-червоних кольорах», «Знаку чотирьох», «Собаки Баскервілів» А.Конан Дойля). Його результати довели, що перекладацька варіативність медичної термінології функціонує як на інтерлінгвальному, так і на інтралінгвальному рівні, а відтворення її різновидів вимагає особливих перекладацьких стратегій. Зіставний аналіз оригіналів і перекладів застосовувався для підтвердження адекватності й еквівалентності цільового тексту.

Ключові слова: медична термінологія, гібридні тексти, інтертекстуальна та інtrateкстуальна варіативність, діастратична, діатопічна й хронологічна варіативність, концептуальна та денотативна термінологічна варіативність, перекладацька стратегія

Вступ. Лексикалізація медичних концептів - це складне явище, безпосередньо залежне від умов реалізації комунікативної діяльності або намірів автора підкреслити ту чи іншу ознаку об'єкта як найбільш релевантну для теми комунікації (область медицини, яка цікавить адресата). Таким чином, термінологічна варіативність відображає багатоплановий характер вживання медичної лексики в залежності від комунікативної ситуації, регістра тощо. Її вірно застосування оптимізує міжмовне й міжкультурне спілкування, але в той самий час ускладнює процес перекладу.

Дуже довго вважалося, що термінологічна варіативність є характерною ознакою наукового дискурсу, оскільки комуніканти без відповідної компетенції та експертної підготовки не здатні розрізняти тонкі відтінки значень термінів, що входять до одного концептуального поля, проте описують об'єкт під різними кутами зору. Так, зокрема, перекладачі медичних текстів без спеціальної освіти цінувалися нижче за медиків, що опанували іноземну мову [12]. Однак сучасна дискурсивна типологія перебуває в процесі розвитку, ускладнюючись за рахунок долучення нових форм, і вимагає розробки нових жанрових теорій перекладу.

Метою дослідження було охарактеризувати явище та різновиди варіативності медичної термінології в українських та російських перекладах художніх творів. **Матеріалом** виступали російські та українські переклади «Етюду у ясно-червоних кольорах», «Знаку чотирьох», «Собаки Баскервілів» А. Конан Дойля. **Методологічним підґрунтям** дослідження став компаративний перекладознавчий аналіз оригіналів і перекладів, що допоміг нам підтвердити адекватність цільових текстів та еквівалентність відповідників медичних термінів, дистрибутивний аналіз, що ілюструє особливості функціонування терміноелементів у найближчому контекстуальному оточенні, та трансформаційний аналіз, що перевіряє дієвість перекладацьких прийомів та засобів.

Онтологічною передумовою появи «гібридних текстів», які поєднують характеристики кількох дискурсів, є безумовно глобалізація й міжкультурні зв'язки. Наприклад, М. Крейді висловлює думку про те, що «гібридність завжди є першою ознакою витіснення одного дискурсу іншим» [16, с. 330]. Науковці К. Шаффнер і Б. Адаб розглядають гібридність під дещо іншим кутом. На їхню думку, гібридні тексти «з'являються внаслідок перекладу. В них помітні ри-

си, які представники культури-реципієнта, або цільової культури, сприймають як дещо дивне, незвичне» [19, с. 167].

Так чи інакше, основним завданням «гібридних текстів» залишається передача наукової інформації таким чином, щоб вона збігалася, принаймні частково, з концептуальним апаратом та фоновими знаннями сприймачів [14]. Вживання медичної термінології в художньому тексті є своєрідним кодом, «який визначає дискурс певної галузі, науково-технічної дисципліни, навіть професійної комунікації загалом» [14, с. 14]. Втрата даного коду в перекладі призводить до змін риторичної функції цільового тексту.

Відштовхуючись від вищесказаного, можна висунути гіпотезу про те, що термінологія в гібридних текстах повинна відтворюватися якомога буквальноше, за допомогою безпосередніх словникових відповідників. Зокрема, Вольфрам Віллс зазначав, що професійна мова завдячує своєю функціональною релевантністю однозначній співвідносності між понятійною сутністю та мовною реалізацією. Задля забезпечення точності у вираженні думки професійна мова в принципі не повинна мати синонімів. Термінологічні дублети небажані, бо вони суперечать постулату відповідності позамовної понятійної сутності й мовного найменування [21, с. 23].

З іншого боку, повністю ліквідувати варіативність в царині медичної термінології неможливо. Це пояснюється насамперед тим, що в терміні слід «виділяти його «матеріальну базу» (мовний субстрат) і його ідеальний компонент (суперстрат, термінологічну структуру)» [7, с. 160]. Мовний субстрат терміну служить основою для появи в нього варіантів, у той час як термінологічний суперстрат тяжіє до безваріантності. Таке протиріччя усувається шляхом лінгвістичної уніфікації термінології, проте тільки частково, оскільки неможливо усунути мовний субстрат терміну. Це обумовлює існування в терміносистемах варіантів і дозволяє припустити, що всупереч нормалізаторській діяльності вчених-термінологів варіантні одиниці й надалі будуть з'являтися в національній термінології, що дає підставу говорити про два різновиди термінологічної норми - імперативної (обов'язкової) й диспозитивної (варіантної), співвідношення між якими постійно змінюється в силу різних причин.

Термінологічна варіативність в перекладознавстві розглядається паралельно з явищем субституції. При

цьому Н.В. Сандалова стверджує, що «в синтагматичній розрізняємо типи термінів-варіантів залежно від типу субституції - формальної (що спирається на різні типи парадигматичних варіантів) або семантичної (що спирається на логіко-семантичні відносини між термінами й поняттями)» [8, с. 43]. Формальна субституція представлена такими мовними формами, як морфологічні субститути, аббревіатури, еліпси, невербальні субститути. Семантична субституція представлена універбацією; субститутами, заснованими на рівнозначності понять; субститутами, заснованими на родових відношеннях понять і термінів [8, с. 44].

Є.Г. Жавкіна підкреслила дефіцит теоретичних робіт, присвячених проблемі термінологічної субституції, яку вона визначає як «явище репрезентації референта тексту різними термінологічними й нетермінологічними одиницями», але зазначає, «що в практиці створення наукових текстів, їх редагування і в практиці перекладу вона вирішується тим чи іншим способом» [6].

Наприклад, В. Монтальт і М. Гонсалес-Дейвіс пропонують реалізовувати термінологічну субституцію за допомогою таких стратегій, як екзотизм, культурне запозичення, калька, транслітерація, комунікативний переклад і культурний переніс [17, с. 180-181]. Перекладознавчі дослідження, в основному, фокусуються на функціонуванні варіативності медичної термінології в різноманітних регістрах комунікації. Однак такі різновиди варіативності, як діатопічна, діастратична й хронолектна, вимагають розробки окремої перекладацької стратегії, яку Р.Яаскелайнен визначає як «рішення, прийняті під впливом змін у цілях перекладача» [15, с.71] і набору засобів досягнення адекватності.

Діастратична варіативність відображає соціальний статус комунікантів, тоді як діатопічна - їх етнічне походження. Відображення діастратичної варіативності засобами цільової мови можна прослідкувати на прикладі фрагменту із «Собаки Баскервілів» А. Конан Дойля в перекладі М. Дмитренка.

"You interest me very much, Mr. Holmes. I had hardly expected so dolichocephalic a skull or such well-marked supra-orbital development. Would you have any objection to my running my finger along your parietal fissure?" [...] Sherlock Holmes waved our strange visitor into a chair. "You are an enthusiast in your line of thought, I perceive, sir, as I am in mine," said he [10, с. 181].

– Ніяк не чекав, що у вас такий довгасти́й череп або такі добре розвинені надбрівні дуги. Ви не будете заперечувати, якщо я промацаю своїми пальцями тім'яний шов? [...] Шерлок Холмс жестом запросив нашого дивного відвідувача сісти в крісло. – Кожний з нас, сер, я так розумію, ентузіаст своєї справи, – сказав він [4].

Як бачимо, у оригіналі соціальний статус персонажа (дослідник, науковець) підкреслюється шляхом протиставлення латинських анатомічних термінів питомим лексемам. Саме так автор створює враження комунікативного дисонансу, що змушує Вотсона назвати відвідувача «дивним». Натомість у перекладі ми відзначаємо повну відсутність латинських запозичень, проте метафоричне вживання слів «дуги» й «шов» у словосполученнях («надбрівні дуги», «тім'яний шов»)

підказують читачеві, що вживаються терміноелементи.

М. Терседор-Санчес і К.І. Лопес-Родрігес обмежують хронолектну варіативність діадою «мова дорослого (педіатра) - мова дитини» [20, с.260]. Однак ми вважаємо, що для слов'янських мов більше характерна варіативність греко-латинських (так званих «ерудованих» термінів) з їх питомими слов'янськими еквівалентами. Іншомовні й російськомовні лексеми, які взаємодіють у рамках одного тексту, Є.К. Жавкіна іменує «формально-семантичними субститутами», що «відрізняються від основного терміна своєю формою й частковими змінами значення. Вони характеризуються відносинами рівнозначності, включення, перетину, розширення, звуження семантики» [6].

Дослідниці К. Хергет і Т. Алегре зазначили, що використання запозичень грецького або латинського походження – ознака наукового дискурсу й відразу класифікує переклад як засіб професійної комунікації. Коли ж текст призначений для непідготованих читачів, перекладач швидше за все скористається матеріалом рідної мови. У деяких випадках, однак, запозичення, на думку дослідниць, переважають. Це стосується випадків, коли 1) в мові перекладу необхідна лексема відсутня, 2) ерудований термін передає значення більш точно, 3) лексема в мові перекладу має негативну конотацію, 4) лексема в мові перекладу є архаїзмом, 5) хвороба (або симптом) практично не зустрічаються в цільовій культурі. Іноді ерудовані терміни можуть супроводжувати питомі, пояснюючи їх зміст [13].

Наступний приклад перетину діатонічної й хронолектної варіативності взято з повісті «Знак чотирьох» А. Конан Дойля (переклад російською – М. Литвинов).

They are in a state of extreme contraction, far exceeding the usual rigor mortis. Coupled with this distortion of the face, this Hippocratic smile, or 'risus sardonicus,' as the old writers called it, what conclusion would it suggest to your mind?" [10, с.123]

Они сведены сильнейшей судорогой. Это не простое трупное окоченение. На какую мысль наводит вас эта гиппократовская, или, как любили писать старые писатели, сардоническая улыбка и это окостенение? [2]

Фактично в оригіналі ми маємо справу з інтратекстуальним перекладом медичної термінології, тобто іманентним явищем паралельного застосування лексем, що належать до різних мовних систем. Етимологічно-розбіжні терміноелементи виступають дублетами, тотожними між собою, й кожен із них відноситься прямо до того, що позначає (extreme contraction - rigor mortis, distortion of the face - Hippocratic smile - 'risus sardonicus'). Вживання кваліфікатора Hippocratic (гіппократова (посмішка), а точніше «маска») вказує на походження назви даного симптому.

Прагнучи описати явище термінологічної варіативності в усій повноті, на додачу до розглянутих вище різновидів, що визначають відношення комунікантів, сучасні дослідники виділяють ще й інтралінгвальну та інтерлінгвальну, денотативну та концептуальну варіативності. Перша дуальна опозиція описує сферу реалізації – в міжмовному спілкуванні (перекладі) або ж

всередині мови (синоніми, термінологічні дублети), друга – вказує на те, який аспект терміна піддається зміні (у випадку денотативної варіативності – це форма, концептуальної – зміст).

Так, у повісті А. Конан Дойля «Етюд у ясно-червоних кольорах» (український переклад М. Дмитренка) ми мали змогу простежити приклади варіативності медичної термінології, причому деякі з них реалізувалися виключно на інтралінгвальному або інтралінгвальному рівні. Привертають увагу випадки, коли перекладач свідомо нехтує термінологічною одиницею цільової мови, що наслідуює оригінальну, на користь питомої: *card had developed like a cataract* [10, с. 27] – наче більма, де-не-де виднілися оголошення [1].

Інтралінгвальний різновид морфологічної варіативності можна простежити на прикладі зіставлення двох номінацій у оригінальному та перекладеному текстах: *guaiaicum test* [10, с. 16] та «спосіб з гваяколом» [1]. Фенолові складові гваякової смоли досі використовуються в медицині в якості проби на приховану кров (гваякової проби), в той час як гваякол – це продукт дистиляції гваякової смоли, що має антисептичні, знеболювальні та муколітичні властивості. Застосовувавши денотативну варіативність, у цьому контексті перекладач порушив принцип еквівалентності.

До концептуальних різновидів термінологічної варіативності С. Керен відніс паралельне вживання назв, запозичених із різних анатомічних номенклатур: *cubitus – ulna* (ліктьова кістка), греко-латинських гібридів і етимологічно-гомогенних терміноелементів: *adipocyte – lipocyte*, діалектичних та загальнонаціональних номінацій: квебекська аббревіатура *GARE* (*grossesse à risque élevé*) – вагітність, пов'язана з ризиком, а також епонімів, квазі-синоніми: целіоскопія (ендоскопічна операція черевної порожнини) – лапароскопія (ендоскопічна операція будь-яких внутрішніх органів), плеоназмів: *cirrhose du foie* – цироз печінки (цироз (гр. *kirros*) – це позначення специфічного бурого кольору, властивого тільки уражених печінці) та інших стилістично забарвлених термінологічних одиниць [18].

Таким чином, коли М. Литвинова, автор російсько-го перекладу повісті «Знак чотирьох» А. Конан Дойля, перекладає латинське формулювання діагнозу “*damaged tendo Achilles*” [10, с.133] за допомогою російського терміна «простреленное сухожилие» [2], вона вдається до концептуальної варіативності не тільки тому, що латинське запозичення, іншомовна природа якого підкреслена в тексті курсивом, замінене питомим терміноелементом, а ще й тому, що в цільовому тексті спостерігається генералізація: «(якесь) сухожилля» замість «Ахіллового сухожилля».

У повісті «Долина жаху» А. Конан Дойль вживає ще один ортопедичний термін “*splay foot*” [10, с. 334]. Прямим словниковим відповідником до “*splay foot*” виступає «плоскостопість». Проте “*splay foot*” (буквально «розпластані ступні») означає ще й те, що пацієнт при ходінні вивертає ноги назовні, на противагу клишоногості, яка характеризується завертанням ступні всередину. Таким чином, вживання терміну «плоскостопість» замість “*splay foot*” буде прикладом звуження значення в перекладі.

Дуже цікавою для спостереження є діада «інтертекстуальна – інтратекстуальна термінологічна варіативність». Інтертекстуальна термінологічна варіативність описує випадки вживання різних варіантів одного терміна в межах одного тексту. Вдаючись до відтворення медичних термінів за допомогою їх варіативних відповідників, перекладач зазвичай послуговується типологічними одиницями наступних видів: повними синонімами, квазі- та псевдо-синонімами (класифікація Р. Дюбюка) [11, с. 121-123]. Повні синоніми функціонують нарівні з оригінальним концептом, проте концентрують увагу на відмінних характеристиках (наприклад, епонім вживається замість іншого епоніма на позначення того самого концепту (Фаллопієва заслінка – заслінка Тульпа, *valva ileocaecalis*). Неповні синоніми відрізняються написанням, морфологічним складом, синтаксичними характеристиками (аббревіатура, еліпс).

Серед українських термінологів, які досліджували проблему варіативності в медицині, Ткач А.В. описала найбільше різновидів цього явища. Серед них акцентні варіанти, які розрізняються за допомогою наголосу, фонематичні, морфологічні, словотвірні та комбіновані варіанти [9]. Квазі-синоніми також описують один і той самий концепт, є частково взаємозамінними, проте позначені соціолінгвістичними, географічними, темпоральними, професійними маркерами, що суттєво обмежують їх вживання. Крім того, квазі-синоніми відрізняються частотністю й узусом [11, с. 121-123]. Псевдо-синоніми ж, хоч і належать до одного семантичного поля, проте не можуть повністю замінити одне одного, оскільки мають додаткові обмежувальні маркери значення, відображають відмінні концепти [11, с. 121-123].

Інтертекстуальна варіативність представлена в англійському тексті повісті А. Конан Дойля «Етюд у ясно-червоних кольорах» паралельним використанням номінацій *enteric fever* [10, с. 13], *typhoid fever* [10, с. 35] і еліпсом розмовного характеру *typhoid* [10, с. 36]. Український перекладач М. Дмитренко кожен раз вживає словосполучення «черевний тиф», нейтралізуючи варіативність оригіналу [1].

Інтратекстуальну термінологічну варіативність можна простежити шляхом зіставного аналізу двох перекладів одного й того самого тексту. У нашому випадку ми зосередили увагу на двох українських перекладах «Собаки Баскервілів» (офіційному – М. Дмитренка [4] та неофіційному, виконаному з російської версії М.Волжиної [5]). В текстах зустрічаються істотні розходження у відтворенні медичної термінології: вживання греко-латинських і питомих відповідників (*dyspnoe – диспное* [4] та ядуха [5]), архаїчних та темпорально-немаркованих терміноелементів (*cardiac exhaustion – серцева недостатність* [4] й упадок серцевої діяльності [5]), більш усталених та менш усталених контекстуальних відповідників оригінальної лексики (*long-standing organic disease – застаріла органічна хвороба серця* [4] і застарілий органічний порок серця [5]), генералізація й конкретизація термінів у перекладі (*maxillary curve – щелепний вигин* [4] і будова щелепи [5]). Це свідчить про те, що перекладацькі рішення приймаються не імпульсивно, вони несуть відбиток усвідомленої стратегії, виробленої в

результаті ретельного аналізу оригіналу та зважаючи на рівень підготовки та обсяг фонових знань читачької аудиторії.

Результати зіставного дослідження оригіналів і перекладів художніх творів показали:

1) Термінологічна варіативність – іманентний чинник перекладу гібридних текстів, що служить меті оптимізації міжкультурного й міжмовного спілкування. Проблеми, пов'язані з відтворенням подібної варіативності медичної термінології, можна подолати шляхом розвитку перекладацької компетенції, яка включає загальну медичну обізнаність, володіння перекладацькими стратегіями й прийомами.

2) За сферою реалізації термінологічна варіативність може бути інтерлінгвальною та інтралінгвальною, інтер- та інтратекстуальною, за характером – діастратичною, діатопічною й хронологічною, за природою перекладацьких відповідників – денотативною й концептуальною. Всі різновиди термінологічної ва-

ріативності вимагають розробки спеціальних перекладацьких стратегій.

3) Помилки у відтворенні медичної термінології пояснюються браком фонові обізнаності перекладача, зловживанням буквалізмами в тих випадках, коли термінологічні варіанти могли б урізноманітнити цільовий текст, донести читачеві думку автора у повноті та стилістичній яскравості.

Висновки. Компаративний перекладацький аналіз текстів оригіналу й перекладу «Етюду у ясно-червоних кольорах», «Знаку чотирьох», «Собаки Баскервілів» А.Конан Дойля показав, що варіативність медичної термінології в художніх творах є різноплановим явищем з ознаками цілої низки соціокультурних складових. Її використання в перекладі служить комунікативно-прагматичній меті адаптації цільового тексту до фонових знань читачької аудиторії, відображає стилістичні особливості оригіналу й допомагає уникнути інтратекстуальної й інтертекстуальної гетерогенності.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Дойль, Артур Конан. Етюд у ясно-червоних кольорах (переклад українською М.Дмитренка). - [Е-ресурс]
Doyle, Arthur Conan. *Etyud u yasno-chervonykh kol'orakh* (pereklad ukrayins'koyu M.Dmytrenka) [A Study in Scarlet (translated into Ukrainian by M.Dmytrenko)]. - Available on: <http://www.zarlit.com/lib/doyle/0v8he.html>
2. Дойл, Артур Конан. Знак четырех (перевод на русский – М. Литвиновой). - [Е-ресурс]
Doyle, Arthur Conan. *Znak chetyreh* (perevod na russkiy – M.Litvinovoy) [The Sign of the Four (translated into Russian by M.Litvinova)]. - Available on: http://lib.ru/AKONANDOJL/sh_sign4.txt
3. Дойл, Артур Конан. Собака Баскервиль (перевод на русский – Н.Волжиной). - [Е-ресурс]
Doyle, Arthur Conan. *Sobaka Baskervilej* (perevod na russkiy – N.Volzhiroy) [The Hound of the Baskervilles (translated into Russian by N.Volzhiroy)]. - Available on: http://lib.ru/AKONANDOJL/sh_baskr.txt
4. Дойль, Артур Конан. Собака Баскервилів (переклад українською М. Дмитренка). - [Е-ресурс]:
Doyle, Arthur Conan. *Sobaka Baskerviliv* (pereklad ukrayins'koyu M. Dmytrenka). [The Hound of the Baskervilles (translated into Ukrainian by M.Dmytrenko)]. - Available on: <http://www.ukrcenter.com/Література/Артур-Конан-Дойл/41192-3/Собака-Баскервілів>
5. Дойль, Артур Конан. Собака Баскервілів. - [Е-ресурс]
Doyle, Arthur Conan. *Sobaka Baskerviliv* [The Hound of the Baskervilles]. - Available on: http://sergij.ucoz.net/load/khudozhn_ni_tvori/a_konan_dojl_quot_sobaka_baskervilej_quot/3-1-0-8
6. Жавкина Е.Б. Вариативность термина и его субституция в научном русскоязычном и немецкоязычном тексте: Автореф. дис...канд. филологических наук: 10.02.20/Евгения Борисовна Жавкина. - Екатеринбург, 2004. - [Е-ресурс]
Zhavkina Ye.B. *Variativnost' termina i yego substitutsiya v nauchnom russkoyazychnom i nemetskoyazychnom tekste: Avtor-ref.dis...kand..filologicheskikh nauk: 10.02.20 / Yevgeniya Borisovna Zhavkina*. [Term Variation and Substitution in the Russian and German Scientific Text: Author's Abstract of Dissertation for the Degree of the Candidate of Philology 10.02.20/Yevgeniya Borisovna Zhavkina]- Yekaterinburg, 2004. - Available on: <http://www.dslib.net/sravnit-jazykoved/variativnost-termina-i-ego-substitucija-v-nauchnom-russkojazychnom-i-nemeckojazychnom.html>
7. Лейчик В.М. Обоснование структуры термина как языкового знака понятия//Терминоведение, 1994. - №2. - С. 5–16.
Leychik V.M. *Obosnovaniye struktury termina kak yazykovogo znaka ponyatiya* [Substantiation of the Term's Structure as a Linguistic Sign of the Concept]//Terminovedeniye, 1994. - №2. - S. 5–16.
8. Сандалова Н.В. Норма и вариативность в юридической терминологии (по лексикографическим источникам) // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология, 2010. - Вып.2(8). - С.42-47.
Sandalova N.V. *Norma i variativnost' v yuridicheskoy terminologii (po leksikograficheskim istochnikam)* [Norm and Variation in the Legal Terminology (Based on the Lexicographic Sources)]//Vestnik Permskogo universiteta. Rossiyskaya i zarubezhnaya filologiya, 2010. - Vyp.2(8). - S.42-47.
9. Ткач А.В. Словотвірна ідентичність/варіантність української медичної термінології: Дис...канд. филологічних наук: 10.02.01/Алла Василівна Ткач. - Кам'янець-Подільський, 2009. - 219 с.
Tkach A.V. *Slovotvirna identychnist'/variantnist' ukrayins'koyi medychnoyi terminolohiyi: Dys...kand..filolohichnykh nauk: 10.02.01/Alla Vasylivna Tkach*. [Word-Formation Identity / Variativity of the Ukrainian Medical terminology: Dissertation for the Degree of the Candidate of Philology: 10.02.01/Alla Vasylivna Tkach] - Kam'yanets'-Podil's'kyi, 2009. - 219 s.
10. Conan Doyle, Sir Arthur. The Complete Stories of Sherlock Holmes. - London: Wordsworth Library Collection, 2007. - 1408 p.
11. Dubuc, Robert. Terminology: A Practical Approach. - Montreal: Linguatex éditeur Inc., 1997. - 198 p.
12. Gile, Daniel. La traduction médicale doit-elle être réservée aux seuls traducteurs-médecins? Quelques réflexions//META. - 1986. - Vol. 31. - N.1 (March). - P.26-30.
13. Herget, Katrin, Alegre, Teresa. Translation of medical Terms//Translation Journal. - 2009. - Vol.13. - N.3 (July). - Available on: <http://www.translationjournal.net/journal/49medical1.htm>
14. Iljinska Larisa, Platonova Marina, Smirnova Tatjana. Rhetoric of Translation in Science and Technology//Proceedings of the 59th Annual ILA Conference "The Linguistics of Rhetoric and Debate", Paris, May 2014. - P.14.
15. Jääskeläinen, Ritta. Tapping the Process: an Explorative Study of the Cognitive and Affective Factors Involved in Translating. - Joensuu: University of Joensuu Publications in Humanities, 1999. - 268 p.
16. Kraidy, Marwan M. Hybridity in Cultural Globalization//Communication Theory. - 2002. - Vol. 12. - N.3. - P.316-339.

17. Montalt, Vicent, Gonzalez-Davies, Maria. Medical Translation Step by Step: Learning by Drafting. – Abingdon: Taylor & Francis, 2007. – 298 p.
18. Quérin, Serge. Variation terminologique en français medical. //Panace@. – 2013. – Vol. XIV. – N.38. – P. 235-239.
19. Schäffner, Christina, Adab, Beverly. The Idea of the Hybrid Text in Translation: Contact as Conflict//Across Languages and Cultures. – 2001. – Vol.2. – N.2. – P.167-180.
20. Tercedor-Sánchez, Maribel, López-Rodríguez, Clara I. Access to health in an intercultural setting: the role of corpora and images in grasping term variation.//Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies. - 2012. – N.11. – Available on: <https://lans-tts.uantwerpen.be/index.php/LANS-TTS/article/view/306>
21. Wilss, Wolfram. Knowledge and Skills in Translator Behavior. - Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 1996. – 272 p.

Povoroznyuk R.V. Rendering Medical Terminology Variation within a Fictional Text

Abstract. Our study is aimed at characterizing the concept and typology of the medical terminology variation found in the Ukrainian and Russian translations of the fictional texts (based on “A Study in Scarlet”, “The Sign of the Four”, “The Hound of the Baskervilles” by A.Conan Doyle). The results reveal that the translation-bound variation of medical terminology functions on the interlingual and intralingual levels, while rendering its typology requires a set of specific translation strategies. Comparative analysis of the original texts and their translations was used to confirm the adequacy and equivalence of the target texts.

Keywords: *medical terminology, hybrid texts, intertextual and intratextual variation, diastratic, diatopic and chronolectic variation, conceptual and denotative terminological variation, translation strategy*

Поворознюк Р.В. Воспроизведение вариативности медицинской терминологии в художественном тексте

Аннотация. Наше исследование заключалось в том, чтобы охарактеризовать явление и разновидности вариативности медицинской терминологии в украинских и русских переводах художественных текстов (на материале «Этюда в багровых тонах», «Знака четырех», «Собаки Баскервиль» А.Конан Дойла). Его результаты показали, что переводческая вариативность медицинской терминологии функционирует как на интерлингвальном, так и на интралингвальном уровне, а воспроизведение ее разновидностей требует особых переводческих стратегий. Сравнительный анализ оригиналов и переводов применялся для подтверждения адекватности и эквивалентности целевого текста.

Ключевые слова: *медицинская терминология, гибридные тексты, интертекстуальная и интратекстуальная вариативность, диастратическая, диатопическая и хронолектная вариативность, концептуальная и денотативная терминологическая вариативность, переводческая стратегия*

Покровська І.Л.
Релігійні антропоніми в турецькій мовній картині світу

*Покровська Ірина Леонідівна, кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна*

Анотація. У турецькій мовній картині світу релігійно марковані антропоніми є кумулятивними мовними знаками, які є елементами релігії *іслам* у турецькій культурі. Популярні десятиріччями і навіть сторіччями детерміновані сакральним змістом турецькі релігійні імена є своєрідним кодом турецької антропонімічної культури, свідченням поваги як до свого віросповідання, традицій, так і до своїх предків.

Ключові слова: мовна картина світу, антропонім, релігія, концептуалізація, десакралізація

Термін "картина світу" вперше був введений В. Герцем на рубежі XIX-XX століть по відношенню до фізичного світу. Згодом ідеї картини світу торкався О. Шпенглер у своїй праці "Захід Європи", у якій мова йшла про культурні відмінності в пізнанні людиною природи. Концепція мовної концептуалізації світу відображена в працях Ю. Апресяна, Й. Вайсгербера, І. Голубовської, В. фон Гумбольта, О. Корнілова, Є. Кубрякової, В. Маслової, Є. Сепіра, З. Сабитової, В. Ужченка, Б. Уорфа.

У мовній картині світу фіксуються результати бачення людиною світу, і це "зафіксована в мові і специфічна для певного мовного колективу схема сприйняття дійсності" [2, с. 39]. Як зазначає В. Маслова, "кожна конкретна мова містить у собі національну самотунну систему, яка визначає світогляд носіїв певної мови і формує їх картину світу" [6, с. 67]. Залежно від мови виділяють національні картини світу – українську, казахську, киргизьку, турецьку тощо. Певним внеском у розвиток теорії тюркської мовної картини світу доцільно вважати праці Є. Сулейманової, Л. Габишевої, Е. Ордем, З. Раємгужиної, Т. Тимкової, Н. Шаймердінової, М. Юджеол-Озезен.

У мовних одиницях, які створюють картину світу певного етносу, відображаються форми і способи його життєдіяльності. Серед таких мовних знаків важливе місце займають антропоніми, оскільки номінативні процеси кожного народу мають свою специфіку на фоні певної культури, світогляду, структури суспільства, культури, мови, традицій певного народу.

Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю детального вивчення вживання особливостей релігійно маркованих антропонімів і семантичного трактування зазначеної групи антропонімів сучасної турецької мови. Актуальним видається і виокремлення найбільш популярних турецьких імен, простеження кількісних і якісних змін у їх складі в процесі історичного розвитку в турецькій мовній картині світу.

Мета дослідження – комплексний аналіз семантики релігійно маркованих антропонімів сучасної турецької мови.

Для досягнення зазначеної мети передбачається реалізація таких завдань, як визначення місця та ролі антропонімів у турецькій мовній картині світу, визначення етимології аналізованих імен та ступені їх асиміляції в сучасній турецькій мові, окреслення семантичної структури та функціональних особливостей турецьких антропонімів, здійснення їх тематичної класифікації.

Об'єктом цієї наукової розвідки є близько 750 імен релігійного походження, які функціонують в турецькій мовній картині світу.

Матеріалом дослідження послугувала картотека турецьких релігійних антропонімів, виокремлених методом суцільної вибірки з словників К. Генчосмана, Х. Каї, Ш. Кутлу, В. Саглама.

З точки зору Н. Арутюнової, власні імена мають характеристику унікальної референції [3, с. 2]. Антропоніми, відображаючи культурні та індивідуальні особливості, сприяють налагодженню взаємин між людьми і є виявом прагнення певного індивіду до самоідентифікації. І, напевно, немає на земній кулі спільноти, позбавленої традиції найменування дітей.

Турецькі дослідники антропонімів (В. Абдурахман, С. Орнек, С. Сакаоглу) встановили, що на традиції надання дитині імені впливають такі фактори, як день, місце та місяць народження, назви тварин, рослин, географічних і метеорологічних компонентів, батьків, родичів, імена, пов'язані з релігією, культурою. У певних випадках іменами можуть бути і випадкові словесні утворення.

Як і у більшості тюркських мов, релігійні ісламські імена з'явилися в турецькій мові разом з прийняттям тюрками релігії *іслам*. Іслам виник у VII ст. і після цього сакральна мова Корану "стала мовою мусульманського культу, релігійної та правової літератури в усіх мусульманських країнах" [4, с. 16-22]. Кількість запозичень з арабської мови в мови народів, які прийняли мусульманство, сягнула 50-60% лексичного складу мови [5, с. 41].

Приблизно такі ж чисельні показники мають запозичення з арабського антропонімікону не лише на рівні загальноновживаної лексики, а й в деяких етнічних антропонімічних системах. В епоху популяризації серед тюрків арабської культури тюркська антропоніміка поповнювалася як власне арабськими, так і давньоєврейськими та іншими запозиченими іменами, які приходили через арабську мову. З плином часу ці запозичення почали активно частково витісняти національні імена, складаючи вже найбільшу й найуживанішу частину антропонімікону [1, с. 21].

Разом з антропонімами в тюркській мові запозичувалася нехарактерна для аглютинативних мов категорія роду. Зокрема, є значна частка жіночих імен в турецькій мові, які утворені за допомогою закінчень *-e/-ue* від відповідних чоловічих імен: *Adil* (букв. з араб. правильний, справедливий; *relig.* той, хто виконує повеління Аллаха) (Ч.) – *Adile* (Ж.), *Adni* (букв. з араб. той, хто потрапив до раю) (Ч.) – *Adniye* (Ж.), *Akif* (букв. з араб. той, хто на чомусь наполягає; *relig.* той,

хто молиться) (Ч.) – *Akife* (Ж.), *Mevlud* (букв. з араб. новонароджена дитина; *реліг.* твір-оповідь про народження пророка Мухаммеда) – *Mevlude* (Ж.).

Неарабомовні народи утворювали з арабського матеріалу нові антропоніми, які зазнавали фонетичних та інших змін у системі запозиченої мови: *Amine* (араб.) (Ж.) – *Emine* (тюрк.), *Mehmed* (араб.) (Ч.) – *Memed* (тюрк.) тощо.

Залучення турків до ісламської цивілізації вплинуло на традицію найменування дітей. Традиційно дітей почали називати епітетами на позначення якостей Аллаха, імен пророка Мухаммеда, мусульманських святих.

Зокрема, про популярність релігійних імен свідчать і дані сайту статистики Турецької Республіки www.nvi.gov.tr, на якому міститься згрупована по десятиліттях інформація із зазначенням двадцяти найбільш популярних жіночих та чоловічих імен, починаючи з 1923 року. У результаті аналізу представленого матеріалу слід зробити висновок, що протягом зазначеного часового проміжку популярні імена не дуже суттєво змінили свої позиції у рейтингу. Якщо у 1923 році найбільш вживаними були жіночі імена *Фатма* і *Зейнеп* (імена доньок пророка Мухаммеда), *Айше* і *Хатідже* (імена дружин пророка Мухаммеда), *Еміне* (ім'я матері пророка Мухаммеда), чоловічі – *Мехмет*, *Мустафа*, *Ахмет* (скорочені варіанти імені пророка Мухаммеда), *Алі*, *Хусейн* (імена зятя і онука пророка Мухаммеда відповідно), так само популярними лишилися ці імена і в 1960-1970-ті роки.

У 2000-ні роки тенденція найменування дітей трохи змінилася і найпопулярнішим жіночим ім'ям стали такі релігійні антропоніми, як *Зейнеп* (див. вище), *Еліф* (перша літера арабського алфавіту), *Ірем* (райський сад), *Мерве* (назва святої гори в Мецці). Антропонім *Фатма* після багаторічного лідерства посів п'яту позицію у антропонімічному рейтингу.

Найбільш частотним чоловічим ім'ям в останні роки є антропоніми *Юсуф* (ім'я пророка), *Мехмет*, *Мустафа*, *Ахмет*, *Фуркан* (букв. значення: 1) вирізнення правди від неправди; 2) Коран; 3) 25-та сура Корану). Отже, багато релігійних імен незважаючи на незначну зміну позицій лишаються досить популярними серед місцевого населення. Характерними сьогодні є і такі релігійні жіночі імена, як *Мер'єм* (матір мусульманського пророка Ісуса), *Кюбра* (перша дружина пророка), *Мерве*, *Хавва* (дружина пророка Адама), а чоловічі – *Мухаммед*, *Омер*, *Хусейн* (онука пророка Мухаммеда, син пророка Алі), *Абдуллах* (букв. з араб. раб Аллаха) тощо [10].

Відомий турецький дослідник імен Ільхан Башгюз відмічає, що такі релігійні імена, як *Алі*, *Мехмет*, *Ебубекір*, як і імена більшості пророків і халіфів, дають дітям не з поваги до релігії, а з поваги до батьків та інших родичів. Таким чином, релігія поєдналася з повагою до батьків [9, с. 169].

У турецькому суспільстві імена новонародженим зазвичай дають батьки, рідше – дідуся та бабусі, у виняткових випадках – сусіди та інші знайомі.

За результатами опитування, яке серед університетської молоді університету Баликесір у 2009 році провела турецька дослідниця антропонімів С. Сариташ, було встановлено, що 62% респондентів (з 918

учасників анкетування) вважають, що їх імена мають особливе значення, 31% – так не вважає і 7% – цього не знає.

Стосовно самого значення імені 25% опитаних студентів відповіли, що їм дали імена їхніх родичів, 22% – релігійні імена, 21% – просто красиві імена. При цьому слід відмітити, що жіноче ім'я *Зейнеп* (ім'я доньки пророка Мухаммеда) є в переліку як релігійних імен, так і просто красивих.

На запитання в анкеті "Чи подобається Вам Ваше ім'я?" 92% опитаних відповіли ствердно. Називаючи причини такої відповіді, 43% опитаних відзначили красиве звучання свого імені, 19% – співвіднесеність імені з характером, 13% – лаконічність, 8% – релігійність тощо. При цьому релігійні імена потрапили при переліку студентами і в першу категорію (*Зейнеп*, *Ханіфе* (букв. той, хто вірить в єдиного Аллаха), другу категорії (*Есра*, *Еміне*, *Хатідже*, *Зейнеп*). Незначний відсоток респондентів (8%) відповіли, що їм не подобаються їхні імена, оскільки вони вважають їх застарілими (*Хатідже* – ім'я дружини пророка Мухаммеда) або вони нетюркського походження (*Кевсер* – назва річки в раю, *Мукаддес* – букв. з араб. святий) [12].

Свідченням десакралізації релігійно маркованих антропонімів є і наявність скорочених форм їх вживання: *Ayşe* – *Aşe*, *Aniş*, *Anşa*; *Hatice* – *Haşçe*, *Hati*; *Emine* – *Emoş*, що пояснюється бажанням лагідного звертання до близької людини, простота вимови, потреба модернізації імен у містах.

Інколи зустрічається зміна структури турецьких імен після додавання до них словотворчого афіксу *-li*: *Ayşe* – *Ayşeli*, *Fatma* – *Fatmalı*, *Havva* – *Havvalı*. Серед семантичних особливостей вживання такого афіксу Лейла Карахан вважає: 1) позначення приналежності до певного роду, тобто утворення імен, які вказують на родинні стосунки: *Fatmalı* – *Hazreti Fatmanın*, *Mehmetli* – *Hazreti Muhammedin*; 2) схильність турецького етносу до вираження поваги до співрозмовника у формах звертання; 3) надання негативної характеристики особі. Як приклад, автор статті наводить фразу з оповідання "Deli Ayşeli" *O köyün eskiden Ayşe bacısı iken şimdi deli Ayşelisi olmuştu* – "І якщо вона була раніше сестрою Айше, то зараз стала божевільною Айшелі" [11].

Турецька релігійна антропоніміка залишається малодослідженим явищем української тюркології, у масиві якої серед досліджень науковців слід відзначити статтю В. М. Підвойного, який здійснює поділ релігійно маркованих антропонімів фактично на чотири групи: імена пророка Мухаммеда та його сподвижників, теофорні імена, біблійні імена, коранічні імена [7, с. 438].

Грунтуючись на виокремлених із словників релігійно маркованих антропонімах, вважаємо за необхідне здійснити таку класифікацію:

– імена-епітети Аллаха: *Alim* (араб. той, хто багато навчався, багато знає), *Celil* (араб. великий, могутній), *Gafur* (араб. той, хто пробачає), *Habir* (араб. той, хто володіє інформацією), *Hakim* (араб. той, хто панує над усім), *Halim* (араб. спокійний, тихий), *Hamid* (араб. той, хто вартий похвали), *Hafiz* (араб. той, хто пам'ятає, зберігає); *Malik* (араб. власник, хазяїн), *Varis* (араб. спадкоємець).

– імена прихильників Аллаха (імена з компонентом *abd* – 1. Створений Аллахом, людина. 2. Раб): *Abdullah* (букв. з араб. раб Аллаха); *Abdullatif* (з араб. *latif* – м'який, приємний, витончений) – "Раб милого, красивого, м'якого та приємного Аллаха"; *Abdulferid* (з араб. *ferid* – єдиний, незрівнянний) – "Раб єдиного Аллаха"; *Abdūlmucib* (з араб. *mucib* – той, хто допомагає знедоленим) – "Раб Величного Аллаха, який відповідає всім, хто до нього звертається з проханнями та молитвами"; *Abdūlmetin* (з араб. *metin* – хоробрий, сміливий) – "Раб сильного, витривалого Аллаха"; *Abdūlvali* (з араб. *vali* – високий державний службовець) – "Раб Аллаха, який керує усіма справами";

– допомога, милість Аллаха: *Amanullah* (з араб. захист Аллаха), *İkramullah* (з араб. частування Аллаха); *Hikmetullah* (з араб. мудрість Аллаха);

– велич релігії *іслам*: *Akşamseddin* (з араб. сонце релігії); *Nusrettin* (з араб. представник релігії); *Nureddin* (з араб. промінь, світло релігії); *Şahabeddin* (з араб. зірка релігії); *Şahadeddin* (з араб. ознака релігії); *Müslim* (з араб. мусульманин).

– імена на позначення пророка Мухаммеда та його якостей: *Ahmet* (букв. з араб. той, кого дуже вихваляють), *Habibullah* (букв. з араб. улюбленець Аллаха); *Meşhed* (букв. з араб. місце захоронення загиблого воїна); *Mevsul* (букв. з араб. той, хто досягнув, поєднався); *Misbah* (з араб. засіб для освітлення); *Mukim* (букв. з араб. той, який мешкає), *Mustafa* (букв. з араб. очищений);

– імена на позначення родичів пророка Мухаммеда: *Ali* (букв. араб. великий, високий) – "чоловік доньки пророка Мухаммеда Фатми, четвертий халіф"; *Emine* (від араб. *Amine*) – "мати пророка Мухаммеда"; *Fatma* – "наймолодша донька пророка Мухаммеда"; *Hüseyn* (букв. з араб. маленький улюбленець) – "онук пророка Мухаммеда, молодший син пророка Алі".

– імена пророків, святих, ангелів: *Adem* (букв. з івр. людина) – "перший пророк"; *Ibrahim* (букв. з араб. батько віруючих) – "коранічний пророк Ібрагім";

İmran (букв. з араб. прив'язаний до свого будинку) – "батько святої Мер'єм"; *Nuh* – "пророк Нух" (христ. Ной), *Melek* (букв. з араб. ангел; створіння, створене Аллахом з променів) (Ж.); *Cebrail* – "ангел Джебраїл" (христ. ангел Гавриїл).

– імена-назви релігійних місць: *Behişt* (перс.), *Cennet* (араб.), *Firdevs* (араб.) (Ж.) – "рай"; *İrem* (араб.) (Ж.) – "райський сад"; *Kevser* – "назва річки в раю"; *Medine* – "місце паломництва мусульман; захоронення пророка Мухаммеда"; *Araf* (араб.) – "місце між раєм та пеклом".

– імена-назви місяців: *Muharrem* – "перший місяць місячного календаря"; *Recep* – "третій місяць місячного календаря"; *Ramazan* – "дев'ятий місяць місячного календаря";

– імена учасників релігійного дискурсу: *Hacı* (араб. паломник до Кааби; той, хто відвідує релігійні місця); *Hafiz* (араб.) – "той, хто знає Коран напам'ять"; *İmam* (араб.) – "той, хто керує здійсненням мусульманської молитви-намазу".

Про часткову втрату релігійними іменами свого сакрального значення свідчать і похідні від релігійних імен (*Melek* (Ж.): *Aynamelek* (букв. як ангел), *Nurmelek* – 'промінь-ангел' / *Meleknur* – 'ангел-промінь'); *Meleknaz* (букв. ангел-каприз); *Melekper* (букв. ангел-крило); *Melekru* (букв. ангел-обличчя (перс.); *Meleksima* (букв. ангел-обличчя (араб.); *Şahmelek* (букв. ангел-шах); від *Fatma* – *Fatmagül* (букв. Фатма-троянда); *Fatmanur* (букв. Фатма-промінь); від *Nuh* – *Nuhcan* (Нух-дух).

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що турецький антропонімікон (сукупність особистих імен) – це суттєвий елемент традиційної культури турецького етносу та його мовної картини світу. Турецькі антропоніми – це кумулятивні мовно-культурні знаки, які містять значну частку інформації щодо концептуалізації знань людини про світ, інтегрують лінгвістичний та екстралінгвістичний фактори в турецькій мовній картині світу.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Алиев А.Г. Лингвистические и экстралингвистические факторы в антропонимии (на материале тюркских языков): автореф. дисс. на соискание науч. степени д-ра филол. наук: 10.02.06 / А.Г. Алиев. – Алма-Ата, 1989. – 25 с.
Aliyev A.G. Lingvisticheskiye i ekstralingvisticheskiye faktory s antroponimii (na materiale turkskih yazikov) [Linguistic and extralinguistic factors in the anthroponymy (based on the Turkic languages)]. Avtoref. diss. na soiskaniye nauchn. stepeni d-ra filol. nauk: 10.02.06 / A.G. Aliyev. – Alma-Ata, 1989. – 25 s.
- Апресян Ю. Д. Избранные труды. Интегральное описание языка и системная лексикография. Том 2 / Ю. Д. Апресян. – М.: Языки русской культуры, 1956. – 767 с.
Apresyan Yu.D. Izbranniye trudy. Integralnoye opisaniye yazyka i sistemnaya leksikografiya [Selected works. Integral description of language and systemic lexicography]. Tom 2 / Y.D. Apresyan. – M.: Yazyki russkoy kultury, 1956. – 767 s.
- Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Арутюнова Н.Д. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
Arutyunova N.D. Yazyk i mir cheloveka [Language and the world of man] / Arutyunova N.D. – M.: Yazyki russkoy kultury, 1998. – 896 s.
- Будник К. Становлення, сучасний склад та ареал арабського антропонімікону // Вісник Львівського університету. Серія філологічна, 2011. Випуск 54. – С. 16-22.
Budnyk K. Stanovlennya, suchasnyy sklad ta areal arabskogo antroponimikonu [Formation, modern composition and range of Arab anthroponymicon] // Visnyk Lvivskogo universitetu. Seriya filologichna, 2011. Vypusk 54. – S. 16-22.
- Гранде Б.М. Введение в сравнительное изучение семитских языков / Б.М. Гранде. – М.: Восточная литература, 1998. – 439 с.
Grande B.M. Vvedeniye v sravnitelnoye izucheniye semitskih yazykov [Introduction to the comparative study of Semitic languages] / B.M. Grande. – M.: Vostochnaya literatura, 1998. – 439 s.
- Маслова В.А. Лингвокультурология / В.А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 183 с.
Maslova V.A. Lingvokulturologiya [Linguoculturology] / V.A. Maslova. – M.: Akademiya, 2001. – 183 s.
- Підвойний В.М. Ісламська антропоніміка та етнолінгвістика (власні імена в мовній картині світу) // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. – № 7. Київ, 2002. – С. 435-440.
Pidvoynyy V.M. Islamska antroponimika ta etnolingvistyka (vlasni imena v movniy kartyni svitu) [Islamic anthroponimics and ethnolinguistics (proper names in the language picture of the world)] // Movni i konseptualni kartyny svitu. Zbirnyk naukovykh prats. – № 7. – Kyiv, 2002. – S. 435-440.

8. Сулейманова Р.А. Антропонимы башкирского языка и тенденция их развития. Дис. к.филол. н., специальность 10.02.02 / Р.А. Сулейманова. – Уфа, 2006. – 186 с.

Suleymanova R. A. Antroponimy bashkirskogo yazyka [Anthroponyms of the Bashkir language and trend of their development.]. Diss. k.fiolol. n.: 10.02.02/ R. A. Suleymanova. – Ufa, 2006. – 186 s.

9. Başgöz I. İnsan Adları ve Toplum // Türk Dili. C. XXXIII. Sayı 294. Mart 1976. – S. 164-170.

10. En çok kullanılan ad istatistiği. Siteye giriş modu:

[<http://www.nvi.gov.tr/Files/File/Istatistikler/Isimler/en%20çok%20kullanılan%20ad.pdf>].

11. Karahan L. Türkçe’de dini anlamlı bazı kişi adlarını ekle değiştirme geleneği. Siteye giriş modu: http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/Leyla_Karahan_Kisi_Adlari.pdf).

12. Sarıtaş S. Balıkesir Üniversitesi öğrencilerinin günümüzdeki adlar ve ad verme hakkındaki görüşleri // Siteye giriş modu: <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c12s21/makale/c12s21m27.pdf>

Pokrovskaya I.L. Religious anthroponomy in the Turkish language picture of the world

Abstract. In the Turkish language religious marked names are cumulative linguistic signs, which are elements of *Islam* in the Turkish culture. Popular for decades and even centuries Turkish religious names with sacred meanings is a unique code of the anthroponymical Turkish culture as evidence of the respect for their religion, traditions and to their ancestors.

Keywords: language picture of the world, anthroponomy, religion, conceptualization, desacralization

Покровская И.Л. Религиозные антропонимы в турецкой языковой картине мира

Аннотация. В турецкой языковой картине мира религиозно маркированные антропонимы являются кумулятивными языковыми знаками, которые являются элементами религии *ислам* в турецкой культуре. Популярными десятилетиями и даже столетиями детерминированные сакральным содержанием турецкие религиозные имена являются своеобразным кодом турецкой антропонимической культуры, свидетельством уважения как к своему вероисповеданию, традициям, так и к своим предкам.

Ключевые слова: языковая картина мира, антропоним, религия, концептуализация, десакрализация

Серякова И.И.**Типология невербальных знаков коммуникации**

Серякова Ирина Ивановна, доктор филологических наук, профессор, проректор по учебно-воспитательной работе и международным связям, профессор кафедры германской и финно-угорской филологии Киевский национальный лингвистический университет, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье проанализированы основные подходы к изучению системы невербальной коммуникации. Применяв метод полевого моделирования, автор предлагает семиотическую версию типологии невербальных компонентов коммуникации, которая объединяет простые и интегративные категории невербальных знаков.

Ключевые слова: невербальная коммуникация, метод полевого моделирования, семиотическое поле, невербальный знак

Введение. Антропологический вектор научной гуманитарной парадигмы объединяет смежные и несмежные науки, формирует междисциплинарные зоны исследований, открывает границы лингвистики новым вызовам и перспективам. К такой междисциплинарной зоне относится и **невербалистика**, наука, которая изучает разнообразное знаковое, несловесное коммуникативное поведение человека в процессе речевого взаимодействия [6, с. 34].

Многообразие форм невербальной коммуникации не раз было предметом описания и систематизации в терминах языка тела, невербальных компонентов, невербальных знаков общения. Телесноориентированные коммуникативные подходы подчеркивают дискурсивный характер жесто-мимического поведения человека в контексте социального взаимодействия, в результате которого целенаправленно изменяется система личностных смыслов коммуникантов. Фактически все многообразие вербальных и невербальных форм поведения людей можно рассматривать как систему дискурсивных практик [5, с. 39], выстроенных в соответствии с когнитивными задачами, эмоциональными отношениями и прагматическими целями речевой деятельности.

Коммуникативная роль и лингвистическая сущность невербальных компонентов общения, во-первых, состоит в том, что невербальное поведение человека неизменно присутствует в устных дискурсивных практиках, так как трудно себе представить коммуникативный акт без движения мышц лица и тела, работы голоса. Во-вторых, любой невербальный компонент находит регулярную вербализацию в письменных дискурсивных практиках – невербальный знак устного общения приобретает лингвальную форму, т. е. репрезентируется в дискурсе конкретными языковыми и речевыми средствами. Например, в английском языке жест прикосновения ладонью может передавать глаголами *to pat, to stroke, to smack, to slap etc.*

Возникнув в недрах семиотических исследований, невербалистика изучает вопросы, связанные с разными типами телесных знаков, которые находят широкое применение в разных жанрах дискурсивных практик человеческой жизни. Одним из ключевых вопросов невербалистики является установление категорий этих невербальных знаков, которые вступают в системные отношения в невербальном пласте коммуникации. Попытка решения этого вопроса и является **целью** данной статьи, в которой на основании применения метода полевого анализа предлагается рассматри-

вать систему невербальной коммуникации как синергетическую семиотическую модель.

Состояние дел в невербалистике. Невербалистика уже достигла той ступени самостоятельности, когда как наука явно испытывает потребность в выполнении работы по систематизации единиц, входящих в объект ее исследования. Об этом свидетельствует некое недоумение лингвистов, когда к сферам невербальных компонентов коммуникации относят всякие семиотические явления – от кашля до оформления интерьера жилища [9]. Именно на основании разного понимания объекта исследования и его функциональной значимости в кругах невербалистов сформировались три крыла: *либеральное, радикальное и центристское* [12; 14, с. 37; 2].

Исследователи либерального толка склонны относить к невербальной коммуникации все, что отвечает семиотической идее. Так, капли на шляпе являются знаком дождя, татуировка на теле характеризует принадлежность к определенной субкультуре, а богато украшенное жилище есть знаком уровня доходов его хозяина. Именно так, всеохватывающе, начинались антропологические и культурологические исследования невербальной коммуникации на заре ее возникновения.

Радикальное крыло исследователей не придает большого значения невербальной коммуникации и рассматривают ее роль исключительно в терминах факультативности и второстепенности в процессе общения. Так, многие лингвисты восприняли появление интереса к невербальным аспектам коммуникации отрицательно или сдержанно. Ю.С.Маслов, подчеркивал, что симптомы и сопутствующие знаки не имеют отношения к общению [3, с. 284]. Г.В. Колшанский, который был автором первой монографии, посвященной паралингвистике, тоже говорил, что "языковое общение без этих форм вполне возможно" [1, с. 7].

Центристское крыло, сторонниками которого являемся и мы, сформировалось позднее других, пройдя фазы широкого и узкого понимания невербальных средств как способов коммуникации. Центристы развивают идею о многоканальности коммуникативного процесса [7; 13]; интегративности информационных проявлений в общении; вычлениют невербальную коммуникацию из ряда других практик общения; а также вводят понятие знака, как основного инвентаря и измерения для невербального проявления информативного поведения человека в общении. Чтобы очертить сферу невербальной коммуникации, невербалистами предлагается обозначить группы знаков, кото-

рые к ней относятся. В итоге Р. Харрисон [12, с. 254] выделяет две категории невербальных знаков, релевантных коммуникативным аспектам – это **перформативные коды (performative codes)**, т.е. действия, которые выполняет тело человека, и **артефактуальные коды (artifactual codes)**, т.е. объекты и вещи, созданные руками человека для оформления своего тела.

Термин "перформативный невербальный знак" очень четко передает сущность невербального действия, выполнив которое, человек особым образом проявляет себя, изменяя действительность ситуации. К перформативным знакам относят телодвижения, выражения лица, жесты, позы, прикосновения, глазные действия, голосовые проявления, улыбку и смех.

Термин "артефактуальные невербальные знаки" обозначает предметы, над которыми были произведены действия, выполнена некая манипуляция (по Харрисону), чтобы получилось произведение рук человеческих. К артефактуальным знакам относят макияж (манипуляция с косметикой), прическу (манипуляция с волосами), одежду / стиль (манипуляция с предметами одежды) и т.п. Подразделение невербальных знаков на перформативные и артефактуальные будет использовано нами в качестве первого шага по выполнению классификации невербальных знаков системы невербальной коммуникации.

Невербальная коммуникация в работах представителей центристского подхода принимает название "невербального поведения", чем подчеркивается действительная и динамичная природа невербального знака. Учеными также ставится вопрос о сходстве и различии процесса кодирования информации невербальными и вербальными средствами. Так, П. Экман и У. Фризен [11, с. 9], определяя поведения как некий континуум, имеющий крайние и среднюю точки, предлагают визуализацию типа кодировки сообщения и соотношение кода с референтом следующим образом.

Внутренняя кодировка □-----□ Портретная кодировка □-----□ Случайная кодировка

Рис. 1. Кодировка сигналов по П.Экману и У. Фризену

Исследователи предполагают, что вербальные сигналы соответствуют исключительно случайному типу кодировки (arbitrary coding), а невербальные – внутренней (intrinsic coding) и портретной (iconic coding) кодировкам. Случайная кодировка характеризуется тем, что сходство слова с референтом практически отсутствует, т.е. дистанция между референтом и кодом большая [4, с. 14]. Например, что есть схожего между словом *книга* и собственно книгой как объектом действительности? Портретная кодировка ближе к референту, она указывает на его качества или даже схожа с ним в некотором роде. Примерами могут служить невербальные знаки такого типа, как изображение руками движения «плавать» или объяснение, что вы нашли *Вот такой гриб*. Эти знаки являются портретами и относятся к категории иконических знаков. Внутренняя кодировка состоит в том, что знак практически равен референту (референтно расстояние между ними сведено до минимума). Иллюстрацией знаков, образованных путем внутренней кодировки,

может служить, например, невербальный знак "плач", который равен состоянию "боль", или невербальный знак "смех", который символизирует эмоцию "радость".

В современной лингвистике уже существует множество классификаций невербальных компонентов коммуникации. Остановимся на некоторых из них. М. Аржилль [7, С. 250-255] включает в систему невербалики восемь категорий знаков: (1) телесный контакт или прикосновение; (2) физическая проксемика; (3) расположение; (4) поза тела; (5) жесты ладонями, руками и головой; (6) кивки головой; (7) выражение лица; (8) движения глаз и взгляд.

М. Нэпп [4] объединяет невербальные знаки в следующие группы: кинесические телодвижения, физические характеристики, действия прикосновения, паразык, проксемика. Кроме того, автор выделяет еще две категории невербальных знаков – это артефакты и сигналы окружающей среды.

Сходное понимание системы невербальной коммуникации демонстрирует К. Бове, включая в область невербалики (1) выражения лица и поведение глаз, (2) жесты и позы, (3) голосовые характеристики, (4) прикосновения, (5) внешность, а также (6) использование времени и пространства в момент речевого взаимодействия [8, С. 30-31].

Систематизацию знаков невербального поведения по принципу «тип действия» предлагает Дж.Бургун. В ее интерпретации невербальное поведение включает семь категорий: 1) кинесика или работа тела; 2) проксемика или использование пространства; 3) хаптика (такесика) или использование прикосновений; 4) вокализации или использование голоса (паразык); 5) хронометрия или использование времени; 6) артефакты или использование объектов; 7) физическая внешность [10, с. 349-350].

Как видим, названия невербальных знаков почти одинаковы, а категории всех классификаций обязательно включают двигательно-мимические действия (кинесика), голосовую активность (паразык, паралингвистика), локализационные действия (проксемика), действия прикосновения к себе и другим (такесика), а также артефакторию.

Анализ работ последних лет показывает, что кинесика, паралингвистика, проксемика как хрестоматийные названия основных знаковых подсистем невербальной коммуникации, так и названий отдельных наук в парадигме невербальной семиотики наук уступают свои позиции в пользу более простого метаязыка. Наблюдается тенденция называть невербальный компонент не по принципу принадлежности к подсистемам (кинесический, паралингвистический, проксемика), а по результату действия определенной части тела человека. Так, в коммуникативных исследованиях привычными становятся наименования "выражение лица", "голос", "улыбка", "взгляд", "поза" и т.п. Причина такой конкретизации и терминологического упрощения видится в том, что исследования невербальной коммуникации обнаруживают значительный крен в прикладной аспект. Обучение особенностям несловесного поведения в деловой, межкультурной сфере требует ясности и мотивированности мета-

языка, который в таком виде проникает и в специальные теоретические коммуникативные исследования.

Нам импонирует такой терминологический выбор по многим причинам. Во-первых, в целях комплексного исследования не так уж принципиально, к какой системе относится компонент (он все равно остается в рамках невербального поведения). Во-вторых, описанный выше опыт лингвистов разных лет показывает, что не всякий компонент легко поддается классификации с точки зрения, скажем, принадлежности к кинесике. Например, смех по классификации Трейгера [15] является паралингвистическим компонентом. Если же смех рассматривать как "озвученную улыбку", то это является действием кинесическим. Таким же неоднозначным с точки зрения дифференциальной отнесенности является и компонент "плач", поскольку он объединяет в себе действия глаз и лица (кинесика), голоса (паралингвистика) и рук, прикасающихся к своему лицу (такесика).

Результаты исследования. Размышления на эту тему привели нас к выводу о необходимости поиска такой формы систематизации невербальных компонентов коммуникации [6; 14], которая отразила бы семиотическую специфику невербальных знаков с учетом их функциональной принадлежности к невербальному пласту общения. Такой формой является, на наш взгляд, поле как функционально-реляционное образование с его базовым принципом системных отношений и зон – ядерной, приядерной и периферийной.

Невербальная система, представленная семиотическим полем (Рис.1.), есть незамкнутая, открытая сущность, которая включает упорядоченные множественные микрополя знаков, что обозначено на рисунке кругами.

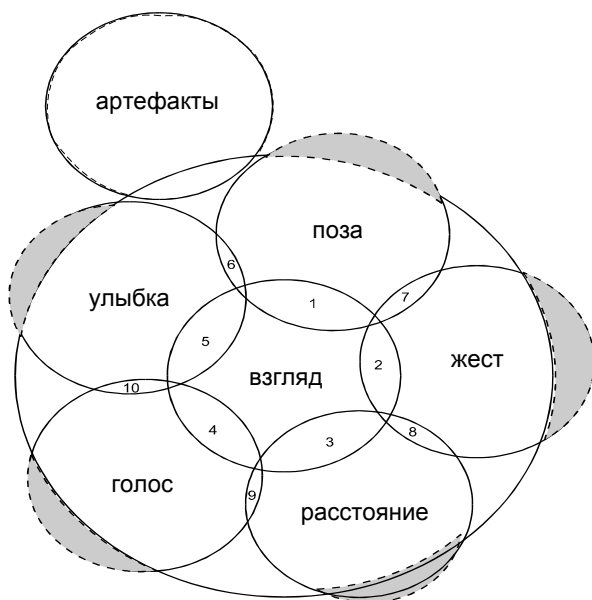

Рис. 1. Семиотическое поле невербальной коммуникации

Поле состоит из **одной ядерной зоны, пяти полноценных и десяти интегративных приядерных зон**, а также **одной периферийной зоны**. Таким образом, система в этой интерпретации объединяет **семнадцать микрополей невербальных знаков**.

Шесть кругов расположены в виде цветка и представляют микрополя перформативных невербальных

знаков – взгляд, голос, улыбка, поза, жест, расстояние. Крайние секторы этих кругов (на рисунке обозначено серым тоном) выходят за линию окружности невербального семиотического поля, что символизирует их онтологическую сущность быть объектом изучения других гуманитарных наук. Седьмой круг – артефактуальный – наоборот, входит в поле невербальной семиотики меньшим сектором, его большая часть символизирует более типичную вовлеченность в другие функциональные области семиотических кодов – мода, дизайн, театр, история костюма и т. п.

Незамкнутость системы невербальной коммуникации обозначена на схеме пунктирной линией, за которую выходят части каждого микрополя, поданные на рисунке темным цветом. Эти секторы обозначают два набора признаков, расположенных на периферии поля и выходящих за его границы. Речь идет, во-первых, об имманентных признаках, свойственных человеку не как говорящей личности, а как биологическому организму (например, *низкий голос, прихрамывающая походка*); и, во-вторых, о так называемых симптомах, т.е. тех физиологических проявлениях, которые связаны с особенностями жизнедеятельности организма и проявляются, например, в характере дыхания, состоянии кожи лица и тела.

Прислушиваясь к точке зрения Г.В.Колшанского о необходимости строгого отграничения "всех звуковых, кинесических и других проявлений человеческого коммуникативного поведения" от тех из них, которые принадлежат биологии, психологии, медицине [1, с. 13], мы все же считаем, что физические и биологические проявления не следует полностью исключать из поля невербального поведения. Размещение их на периферии действительно показывает тяготение к области физиологии и медицины, но, с другой стороны, демонстрирует их возможность характеризовать физическое или эмоциональное состояние говорящей личности в конкретной ситуации общения.

Итак, в семиотическом синергетическом поле системы невербальной коммуникации центральную позицию занимает микрополе "**взгляд**", которое является, соответственно, **ядерным**. Центральное расположение микрополя "**взгляд**" обусловлено перцептивными и когнитивными особенностями самого процесса зрительной активности. Взгляд человека обращен к картине мира, он идентифицирует объект, соотносит его с другими объектами, интерпретирует его соответственно ситуации или событию. Глаза не только видят, но и выражают мысль и эмоцию, они активны даже тогда, когда человек молчит и контролирует свои мимику и движения.

Все **приядерные микрополя** – "**голос**", "**улыбка**", "**поза**", "**жест**", "**расстояние**" – обнаруживают взаимодействие с ядром и друг с другом, что показано на рисунке частичным наложением кругов. Взаимодействие заключается, во-первых, в коммуникативно-функциональном аспекте – человек звучит, жестиккулирует и улыбается почти одновременно, невербально передавая свои эмоции и коммуникативные намерения. Во-вторых, взаимодействие проявляется в семиотическом аспекте по законам синергетической теории – количество взаимодействующих диссипативных систем приводит к возникновению системного явления

нового, обогащенного, качества. В нашем случае, наложение одного микрополя на другое создает интегративные зоны новых невербальных знаков, образованных путем слияния характеристик и признаков двух или более полей. Интегративные зоны обозначены на рисунке цифрами 1-10.

Обратим внимание на то, что во всех известных нам классификациях невербальных компонентов коммуникации обязательно есть в наличии тактильная составляющая, называемая "прикосновение" [4], "touching", "touch" [10], "такесика" [2], "тактильная коммуникация" [6; 14]. В нашей интерпретации системы невербальных знаков "прикосновение" отсутствует в составе самостоятельных приядерных зон. Оно отнесено нами к разряду интегративных зон (зона 8), поскольку образуется совокупным действием жеста рукой (касание) и наличия проксемных условий, т.е. прикосновение в любом своем проявлении – объятие, хватание, касание, похлопывание и т.п. – возможно осуществить лишь тогда, когда говорящие находятся близко (параметр микрополя "расстояние") и производят действие рукой (атрибут микрополя "жест").

Анализ интегративных зон, выполненный в синергетическом ключе, позволяет вскрыть знаковую природу многих "проблемных" невербальных компонентов. Возьмем, например, интегративную зону 9. Она образуется наложением микрополя "голос", точнее, его параметра "громкость", на микрополе "расстояние". Громкость голоса (+/-) "учитывает" особенность расстояния, в результате чего появляется интегративный невербальный знак "шепот" или интегративный невербальный знак "крик".

Таким образом, на основе принципа синергетического взаимодействия сенсорно-моторных модальностей, в семиотическом поле системы невербальной коммуникации выделяем следующие интегративные категории знаков:

- **Зона 1:** взгляд + расстояние = "**разглядывание**" / "**всматривание**" ("peering").
- **Зона 2:** взгляд + жест = "**подмигивание**" (winking).
- **Зона 3:** взгляд + расстояние = "**контакт глаз**" (eye contact).
- **Зона 4:** взгляд / глаза + голос = "**плач**" (crying).
- **Зона 5:** взгляд + улыбка = "**выражение лица**" (facial expression).
- **Зона 6:** улыбка / губы + поза = "**поцелуй**" (kissing).
- **Зона 7:** поза + жест = "**рукопожатие**" (handshaking).
- **Зона 8:** жест + расстояние = "**прикосновение**" (touching).
- **Зона 9:** голос + расстояние = "**шепот**" / "**крик**" (whispering / shouting).
- **Зона 10:** улыбка + голос = "**смех**" (laughter).

Следует заметить, что все интегративные зоны диффузны, в них обнаруживается поступление энергии из близлежащих секторов, в результате чего возникают новые качественные типы невербальных знаков. Например, взаимодействие зоны 10 "смех" с зоной 5 "выражение лица" продуцирует знак большей мимической и звуковой выразительности – "хохот". Движение по окружности ядерного поля присоединяет к знаку все новые семиотические черты, что ведет к появлению интенсивности его качества. Так, знак "хохот" взаимодействуя с микрополем "поза" может иметь, например, форму "*присел от хохота*", а с микрополем "жест" – "*схватился от хохота за живот*".

Выводы. Таким образом, семиозисный ракурс исследования невербального поведения человека позволил нам разработать методику полевого анализа телесного пространства дискурсивной практики и формализовать его в виде полевой системы, состоящей из 17 типов основных невербальных знаков, инновационный семиотический ресурс которых является многообразным и практически бесконечным, благодаря интегративным зонам поля, в которых образуются новые невербальные знаки и невербальные кластеры в условиях конкретной дискурсивной практики.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Колшанский Г.В. Паралингвистика / Геннадий Владимирович Колшанский. – М. : Наука, 1974. – 152 с.
Kolshansky G.V. Paralinguistics / Gennady Kolshansky. – Moscow: Nauka, 1974 – 152 p.
2. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык / Григорий Ефимович Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
Kreydlin G.E. Nonverbal Semiotics: body language and natural language / Gregory E. Kreydlin. – Moscow: New Literary Review, 2002 – 592 p.
3. Маслов Ю.С. Какие языковые единицы целесообразно называть знаками? / Ю.С. Маслов // Язык и мышление. – М. : Наука, 1967. – С. 184–194.
Maslov U.S. Which language units are advisable to call signs? / U.S. Maslov // Language and Thought. – Moscow: Nauka, 1967 – P. 184-194.
4. Нэпп М., Холл Д. Невербальное общение: Учебник / М.Нэпп, Д. Холл. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. – 256с.
Knapp M, Hall D. Nonverbal communication: Textbook / M. Knapp, D. Hall. – St. Petersburg. : Prime EVROZNAK, 2004 - 256 p.
5. Радзієвська Т. В. Живі процеси в мові: дискурсивна практика та особливості концептуалізації / Т. В. Радзієвська // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія "Філологія". – Т. 13. – № 1. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2010.– 39–49 с.
Radziyevska T. Vital processes in a language: discursive practices and conceptualization peculiarities / T. Radziyevska // Vistyky Kyivskogo natsionalnogo lingvistichnogo universitetu. Seriya Filologiya. – T. 13. – № 1. – K. Publishing centre of KNLU, 2010.– P. 39-49.
6. Серякова И.И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках : [монография] / Ирина Ивановна Серякова. – К : Изд. центр КНЛУ, 2012. – 280 с.
Seryakova I.I. Nonverbal sign of communication in the English language discursive practices: [monograph] / Irina Seryakova. – K. Publishing centre of KNLU, 2012. – 280 p.
7. Argyle M. Nonverbal Communication in Human Social Interaction / M. Argyle // Nonverbal Communication / ed. by R. A. Hinde. – Cambridge : Cambridge University Press, 1972. – P. 243–268.
8. Bovee C. L. Business Communication Today / C.L. Bovee, J.V. Thill. – N.Y. : McGraw-Hill, Inc., 1992. – 659 p.
9. Brosnahan L. Russian and English Nonverbal Communication / L. Brosnahan. – Moscow : Bilingua, 1998. – 120 p.
10. Burgoon J.K. Nonverbal Signals / J. K. Burgoon // Handbook of Interpersonal Communication. – Beverly Hills : Sage Publications, 1985. – P. 350–353.
11. Ekman P., Friesen W. Unmasking the Face : A Guide to Recognizing Human Emotions From Facial Expressions / P. Ekman, W. Friesen. – New Jersey : Prentice-Hall, Inc., 1975. – 212 p.
12. Harrison R.P. Nonverbal Behaviour : An Approach to Human Communication / R.P. Harrison // Approaches to Human Commu-

nication – New York : Spartal Books, 1972. – P. 253-266.

13. Kendon A. Language and Gesture : Unity or Duality / A. Kendon // Language and Gesture. – N.Y. : Cambridge University Press, 2000. – P. 184–198.

14. Seryakova I. Magic of Nonverbal Communication / I. Seryakova. – К. : Освіта України, 2009. – 161 p.

15. Trager G.L. Language and Languages / G.L. Trager. – San Francisco : Chandler, 1972. – 378 p.

Sieriakova I.I. Typology of Nonverbal Signs of Communication

Abstract. The article offers a comprehensive analysis of the approaches to the study of the system of nonverbal communication. On the basis of the field-approach method, the author offers a new, semiotic typology of nonverbal signs of communication, which comprises pure categories and integrative categories of signs.

Keywords: *nonverbal communication, field-approach method, semiotic field, nonverbal sign*

Черниш О.А.

Структурна та лінгвістична організація текстів жанру "лист редактора" англomовного популярного жіночого журналу як прояв індивідуально-авторського стилю редактора

Черниш Оксана Андріївна, аспірант кафедри англійської філології та перекладу імені Д. Квеселевича Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

Анотація. Статтю присвячено структурно-композиційній організації текстів жанру "лист редактора" англomовних популярних жіночих журналів. Мета статті полягає в аналізі функціональної організації жанру "лист редактора" в аспекті структурного членування текстів, співвідношення за обсягом відповідних структурних частин та їх лінгвістичного оформлення.

Ключові слова: жанр, стаття редактора, журнальний дискурс, риторичні кроки

Вступ. Кожна сфера діяльності людини формує свій, надзвичайно різномірний репертуар мовленнєвих жанрів, що зумовлено невичерпним багатством та варіативністю видів та форм суспільного життя [1]. Журналістика не є винятком. Кожне висловлювання відображає індивідуальний стиль автора-журналіста, а жанр створює особливі внутрішні межі, що виокремлюють цей тип від інших йому подібних.

Короткий огляд публікацій по темі. Проблема жанрового аналізу масмедійних творів, зокрема листів редакторів, займає чільне місце у науковому доробку Галич В.М. (2011), Линяєвої А.А. (2008), Потсар А.Н. (2004), Шиліної А.Г. (2013) та інших, які розглядають цей жанр як засіб, за допомогою якого видання демонструє свою позицію щодо актуальних проблем сучасності. Відсутність однаковості в лінгвістичній науці та брак авторитетних досліджень щодо вивчення жанру "лист редактора" обумовлює актуальність нашої роботи.

Оскільки жанр зумовлює семантичні та структурно-композиційні особливості тексту повідомлень, вважаємо за необхідне дослідити формальну, зовнішню й лінгвістичну структуру текстів аналізованого жанру "лист редактора" та особливості їх вербального втілення на матеріалі популярних жіночих журналів "Elle" (Роберта Майерс), "Vogue" (Олександра Шультман), "Cosmopolitan" (Джоана Коулз), "Glamour" (Сінді Леві) та "Marie Claire" (Анна Фуленвайдер) за 2010-2014 роки.

Ціль. Варіативність формального членування та співвідношення за обсягом відповідних структурних частин надасть можливість дослідити індивідуально-

авторські риси/відмінності у функціональній організації жанрового змісту та його формальному структуруванні, дозволить інтерпретувати особливості змістової структури та розкриє авторську специфіку структурно-семантичного подання матеріалу.

Методи дослідження. З метою вивчення формальних та лінгвістичних особливостей текстів зазначеного жанру ми використали аналітичну модель Дж. Свейлза, яка базується на типових риторичних кроках та стратегіях (вербальних, візуальних) як засобу функціональної організації жанрового змісту та дозволяє простежити та формалізувати конвенційну побудову змісту, зумовлену комунікативною спрямованістю жанру [2].

Зважаючи на три конститутивні аспекти жанрів (соціокомунікативний, соціокогнітивний та формально-мовний), виокремлюють два варіанти модифікації жанрового аналізу [2, с. 72-73]:

– текстовий: від безпосереднього розгляду текстів до виявлення крізь словесну тканину їх комунікативної мети та контекстуальних рис із подальшим з'ясуванням міжжанрових мережових стосунків;

– ситуативно-контекстуальний: аналіз починається з визначення комунікативних та прагматичних чинників комунікації, особливостей рецепції та інтерпретації жанрів, оглядом певного жанрового репертуару відповідної ситуації та завершується розглядом текстових рис жанру.

Звернувшись до текстового жанрового аналізу, ми проаналізували листи редакторів популярних жіночих журналів та виділили загальну формальну жанрову структуру їх побудови (див. табл. 1):

Таблиця 1. Загальна структурно-композиційна організація текстів жанру "лист редактора" популярних жіночих журналів

Риторичні ходи		Р. Майерс "Elle"	О. Шультман "Vogue"	Дж. Коулз "Cosmopolitan"	С. Леві "Glamour"	А. Фуленвайдер "Marie Claire"
Хід 1	Назва рубрики журналу	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Хід 2	Заголовок статті	100 %	89 %	100 %	100 %	-
Хід 3	Підзаголовок	-	-	-	100 %	-
Хід 4	Вступ	100 %	100 %	93 %	100 %	100 %
Хід 5	Основна частина повідомлення	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Хід 6	Заклучна частина	71 %	75 %	100 %	100 %	100 %

Кожна структурна частина жанру "лист редактора" різниться вербальним втіленням відповідного творчого задуму автора. Варто зазначити, що наявна варіативність у наборі реалізованих ходів у кожному з текстів аналізованих редакторів трактується нами як відхилення від наведеного зразка та є свідченням індивідуальної авторської майстерності обрання форми викладу матеріалу та своєрідної манери спілкування з читачкою аудиторією.

Результати та їх обговорення. Розглянемо детальніше загальну формальну організацію текстів жанру "лист редактора" та варіативність їх вербальної та графічної репрезентації.

Олександра Шультман "Vogue". Хід 1. В назві рубрики журналу присутнє незмінне виділення великими літерами позиції автора "EDITOR'S" та тендітного курсивного наведення *letter*, що свідчить про певну

долю консерватизму та жіночої вишуканості та душевності.

Хід 2. Заголовок статті слугує дзеркальним відображенням заголовка самої рубрики: "**Power DRESSING**" [June, 2013], "**Picture THIS**" [April, 2013], "**Culture CLUB**" [December, 2012] тощо. Вдала симетрія втримує напругу очікування та готує до подальшого сприйняття повідомлення.

Хід 3. Підзаголовок у листах А. Шульман відсутній. Хід 4. Зав'язка розповіді починається вже в самому вступі, який протікає у двох формалізованих вимірах: 1) безпосередньому переході до основної теми повідомлення, зазначаючи важливу інформацію, необхідну для антиципації: "... *The World of Lady Thatcher's death broke as we closed this issue. Although it was well known she was not in good health, I was still shocked by the news and also moved by many of the tributes, because for women of my generation, Margaret Thatcher had for so long been an influential fact of life ...*" [June, 2013], або ж 2) з короткого огляду ключових позицій журналу, задовольняючи цікавість читача одразу ж: "... *In this issue of «Vogue», we celebrate two very different kinds of shopping – the hugely expanding arena of online and traditional car-boot, each perched at opposite ends of the shopping spectrum ...*" [November, 2012] тощо.

Хід 5. Основна частина повідомлення присвячена опису розгортання подій світу моди, краси, стилю та вишуканості, а в заключній (Хід 6) авторка ділиться власними враженнями від прочитаного чергового номеру журналу: "... *For on her article "What Fur?", "Vogue's" Emily Sheffield travels to Denmark to report complex debate around its use and production, and her detailed research shows that for every answer she receives, another question emerges. It's an emotive subject but one I felt "Vogue" should look at ...*" [September, 2013], а також запитує думку читача: "... *We had a lot of debate about whether it was nostalgic or modern; personally I think it is a unique mix of both. I'd love to know what you think ...*" [April, 2013].

Вцілому листи А. Шульман сягають двох сторінок, де автор влучно добирає та обговорює актуальні питання, такі важливі для сучасної жінки. У листах відсутнє візуальне структурування вступної, основної та заключної частин, проте вербальне оформлення думки автора є поступовим, логічним та завершеним, що свідчить про довершеність стилю автора.

Роберта Майерс "Elle". Хід 1. У листах Роберти Майерс назва рубрики журналу **EDITOR'S LETTER** прослідковується у верхньому лівому куточку і зазначається великими літерами з жирним наведенням або ж у нижньому лівому кутку біля індикації сторінки.

Хід 2. Заголовок статті яскравий та дещо зухвалий: від написання слів великими літерами з жирним наведенням: "**IMAGE CONTROL**" [August, 2012], "**LOVE AND WORK**" [April, 2011], "**WHAT COMES NATURALLY**" [July, 2011] до написання великими літерами з великою та маленькою буквицею першої літери першого слова: "**iSTANT MESSAGING**" [October, 2012], "**SHOWTIME**" [January, 2014] що одразу ж привертає увагу читача своєю неординарністю. Хід 3. Підзаголовок відсутній.

Хід 4. У вступі Р. Майерс надає великого значення флешбекам зі свого власного досвіду: "... *When I worked at Seventeen magazine more than 15 years ago, we were often the target of organized letter campaigns, typically from parent and religious groups infuriated by pieces we'd done on hot-button subjects such as sex and birth control ...*" [March, 2011], досвіду своєї команди: "... *A little over a year ago, my friend Heather Vanderberghe and I went to Washington, DC, to scout locations for an event we were planning ...*" [December, 2010], опису робочої атмосфери створення чергового випуску журналу: "... *A few of our editors were sitting around talking about this month's story "That Lovin' Feeling", examining the use of the club drug Ecstasy to help couples in counseling repair relationships that have frayed or completely unraveled ...*" [April, 2011], атакож ділиться власними сімейними здобутками, епізодами зі свого життя: "... *Recently, my son conducted a social experiment: He held the door for eight different patrons at the Golden Pear Café, a gourmet coffee sort of place, in East Hampton ...*" [November, 2012], таким чином, плавно переходячи до основного звернення до читача.

Хід 5. Основна частина повідомлення характеризується особливо вираженою глибиною контексту, чіткістю та послідовністю вербального втілення задуму впродовж 3-4 абзаців.

Хід 6. Заключна частина вражає відкритим фіналом-закликом: "... *Fashion and beauty are, as they say, twin sons (or shall we say daughters?) of different mothers, who work in tandem to help to write the message you want to send about yourself. Now, don't you feel the love? ...*" [April, 2011], визначальними номінативними реченнями: "... *In this issue is their story, which Heather wrote: a story of the power of love. The ultimate power, indeed ...*" [December, 2010]; "... *I admire the most: She is grateful to those who allowed her to make the choices she did, and she's willing to pay it forward – no matter how others might judge her ...*" [September, 2011]; "... *But I am happy to say that through all this, our mission has remained the same: "To open women's appetites. Stay hungry ...*" [September, 2013]. Авторка чітко та лаконічно підсумовує основну ідею свого повідомлення, надаючи читачеві власний логічний умовивід.

Обсяг листів редактора не перевищує сторінки, проте зміст вражає доречністю та актуальністю підібраних тем автором, людиною з відкритою душею та нестримною енергією.

Сінді Леві "Glamour". Хід 1. Звертаючись до листів Сінді Леві одразу ж занурюємося в атмосферу довіри, відвертості та щирості. Сама назва рубрики "**From me to you**" налаштовує читача на відкритість та доброзичливість, які так притаманні головному редакторові.

Хід 2. Заголовки повідомлення вражають своїм розмаїттям: від жирного наведення: "**Raise Your Hand If You Believe in Women**" [January, 2014], до поєднання з курсивом: "**Welcome to My Favorite Issue Of the Year**" [December, 2013]; від риторичних питань: "**What Would You Run For?**" [November, 2013], окличних речень: "**Oh, What a Night!**" [January, 2013], до замовчувань: "**And Now for a Little Free Fashion Advice ...**" [March, 2013]. Хід 3. Широке розмаїття засобів виразності та стилістичних прийомів вже в

самих заголовках продовжується в підзаголовках, які слугують своєрідним смисловим доповненням та увиразненням назви, зацікавлюють читача та націлюють на подальше сприйняття: **"What Would You Run For? It takes a lot to motivate me to go 26, 2 miles. (Frankly, it takes a lot to motivate me to go one mile!) Here's why I'm doing it anyway. What would inspire you to tackle your Big Thing?"** [November, 2013].

Хід 4. У вступі Сінді звертається до своїх думок та вражень: *"... Music is personal. You've got your favorite song, I've got mine ..."* [August, 2013], атакож думок інших: *"... They say in life it's good to do the thing that scares you, so I guess it's really good that I am bat-sh-t terrified about running the New York City marathon on November 3 ..."* [November, 2013], тим самим зазначаючи головну ідею, яка червоною ниткою пронизуватиме всеповідомлення.

Хід 5. Цікавим є структурування основної частини повідомлення: від суцільного тексту до нумерації смислових абзаців тексту: *"... 1. Dress yourself from the ground up. A stylist friend in an early magazine job told me this ... <> 2. If you have to ask whether it's a dress or a top, it's always a top. This one comes from the immortal Tim Gunn Preach ..."* [March, 2013]. Розмаїття текстової організації дозволяє автору утримувати читача у напрузі, щоразу дивуючи манерою організації своєї словесної думки.

Хід 6. Заключна частина слугує настановою читачеві, змушуючи не лише замислитися над сказаним, але й перейти до рішучих дій: *"... Afraid of anything? Not with women like that to show us how it's done ..."* [January, 2014]; *"... I hope it inspires you to go wherever your dreams take you. Don't forget your camera! ..."* [December, 2012], а також зверненням-проханням редактора до читачів ділитися власними враженнями, емоціями та почуттями: *"... I hope you'll tell me: Who inspired you? Who would you have added? And most important: What will you these heroes motivate you to do? ..."* [December, 2013].

Обсяг статей редактора становить переважно 2 сторінки та супроводжується яскравими світлинами, що слугують чудовим візуальним обрамленням думки.

Джоанна Коулз "Cosmopolitan". Хід 1. Назва рубрики головного редактора несе в собі відтінок сокровенності: *"From the Editor"* (з наголосом у вигляді жирного наведення на останньому слові), як подарунок, так бережно та особливо вибраний небайдужою людиною.

Хід 2. Заголовки є яскравою еkleктикою жирного наведення, написання слів великими літерами та заклику до дій в окличних реченнях: *"Own It!"* [November, 2013], *"Work Smart!"* [September, 2013], *"Be SMART, SEXY, and STRONG!"* [May, 2013], замовчувань з метою втримання напруги: *"New Girl ..."* [January, 2013] тощо. Хід 3. Підзаголовок у листах Дж. Коулз відсутній, автор одразу ж переходить до вступу (Хід 4), де яскраво виражає свою індивідуальність як у графічному плані (за допомогою буквиці, відмінним шрифтовим увиразненням: *"It's our goal at Cosmo to bring you a magazine packed with stories that get you talking, laughing, arguing, sharing, and trying new things (in the bedroom and beyond!)"* [May, 2013], жирним наведенням: *"I wish I could say I use the treadmill desk*

in this photo as much as I planned to when I first unpacked it and plugged it in ..." [January, 2014], так і у стилістико-смислового (семантичного) з використанням іронії: *"... What fun to swing my legs from the very chair legendary editor Helen Gurley Brown once sat in! ..."* [January, 2013] тощо.

Хід 5. Основна частина тексту є чередою подій, що повідомляються у витриманій лінійній послідовності. Проте зрідка можна спостерігати ініціальне, початкове виділення абзаців буквицею: *"... So if you find yourself in the same position, use their experience ("When You Work Weird Hours", page 153). Finding time to exercise is key to staying sane when you're busy ..."* [September, 2013] та жирним наведенням: *"... I also realized I was in the wrong position and moved on to a different gig. Working in a fast-paced environment is exhilarating, but it's also important to remember to slow down and appreciate our good fortune ..."* [November, 2013] тощо.

Хід 6. Заключна частина є підбадьорюванням читачкої аудиторії до дій: *"... We've dubbed this issue the Sexy Power Issue – so here's to getting what you want, starting now ... ..."* [October, 2013], побажанням: *"... She told me at her shoot that she'd be celebrating her 21st birthday volunteering in Kenya with Free the Children. A huge Cosmo happy birthday to her! ..."* [August, 2013], *"... Happy New Year – and you're welcome! ..."* [January, 2014] тощо.

Розмова редактора з читачем триває сторінку, насичену враженнями, емоціями та переживаннями персонажів оповідей та самої редакторки.

Анна Фуленвайдер "MarieClaire". Хід 1. Назва журнальної рубрики А. Фуленвайдер *"Editor'sNote"* з фоновим виділенням першого слова. Саме слово *Note* як другий компонент назви рубрики вказує на стислий обсяг повідомлення (1 сторінка) у вигляді анонсування подій сторінок журналу. Редактор ніби дає поради в стікерах-повідомленняхчого не забути, на що звернути особливу увагу тощо.

У листах Анни відсутні заголовок (Хід 2) та підзаголовок (Хід 3). Хід 4. Натомість автор послуговується графічним виділенням першого речення вступної частини свого повідомлення, вдаючись до збільшення шрифту та жирного наведення: *"... Are you any good at keeping resolutions? Is anyone? ..."* [January, 2013], *"... The whirlwind of holiday season is upon us, and despite every intention to get it all done early, I will inevitably be scrambling for the perfect, most thoughtful presents for the people I care about at the last minute ..."* [December, 2013], привертаючи увагу читача та натякаючи на зміст своїх листів.

Хід 5. Основна частина повідомлень розгортається або в лінійній послідовності, або в структурно-схематичному перерахуванні подійз нового абзацу з жирним наведенням початкових слів: *"... *February often gets a bad rap – the end of winter can drag on as we wait (and wait) for signs of spring ...<> ... Speaking of parties, we recently threw a dinner in Los Angeles for a few of our favourite actresses ..."* [February, 2013].

Хід 6. В заклучній частині повідомлення редактор намагається підбадьорити читача, вселити сподівання на краще та закликати до відповідних змін: *"... Make this your year to dream big, even if you start small ..."*

[January, 2014], "... Read their compelling stories of strength, courage, and resilience in "I Survived" (p. 82), then contact your congressperson to support gun control legislation. Every one of us can make a difference ..." [July, 2013].

Висновки. Здійснений структурно-лінгвістичний аналіз текстів жанру "лист редактора" виявив варіативність в жанровій архітектоніці та лінгвістичному оформленні текстів аналізованого жанру, що свідчить про особливості індивідуально-авторського стилю досліджуваних редакторів, їх творчих уподобань, своєрідної самобутньої майстерності слова в канві творів.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бахтин М.М. Проблемы речевых жанров / М.М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – С. 10.
Bakhtyn M.M. Problemy rechevykh zhanrov / M.M. Bakhtyn // Éstetyka slovesnogo tvorchestva. – M.: Yskusstvo, 1986. – S. 10.
2. Swales J.M. Genre analysis: English in academic and research settings / J.M. Swales. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 274 p.

Chernysh O.A. Structural and linguistic texts' organization of editor's letter genre of popular English women's magazines as a manifestation of individual author's style

Abstract. The article deals with the structural and linguistic texts' organization of editor's letter genre of popular English women's magazines. The aim of the article is to analyze the functional organization of editor's letter genre in terms of text structural division and ratio of the structural units and their linguistic embodiment.

Keywords: genre, editor's letter, magazine discourse, rhetorical moves

Черныш О.А. Структурная и лингвистическая организация текстов жанра "письмо редактора" англоязычного популярного женского журнала как проявление индивидуально-авторского стиля редактора

Аннотация. Статья посвящена структурно-композиционной организации текстов жанра "письмо редактора" англоязычных популярных женских журналов. Цель статьи состоит в анализе функциональной организации жанра "письмо редактора" в аспекте структурного членения текстов, соотношении по объему соответствующих структурных частей и их лингвистического оформления.

Ключевые слова: жанр, статья редактора, журнальный дискурс, риторические шаги

Шкворченко Н.Н.**Деловой диалог как объект лингвистического исследования**

*Шкворченко Наталья Николаевна, кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и языкознания
Международный гуманитарный университет, г. Одесса, Украина*

Аннотация. Статья посвящена изучению особенностей классификации делового диалога. Произведен анализ подходов к проблеме изучения диалогической речи в общем, и делового диалога в частности. Рассмотрены англоязычные примеры деловых диалогов в различных ситуациях официально-делового общения с учетом статусной и гендерной позиции коммуникантов.

Ключевые слова: деловой диалог, официально-деловое общение, статус, гендер, коммуникант

Современные лингвистические исследования, направленные на изучение делового диалога в основном ориентируются на обучение ведению деловой беседы, организации приемов и переговоров с учетом национальных особенностей партнеров. В наши дни также активно изучается деловая риторика, представляющая собой науку об убедительной и эффективной речи в различных видах делового сотрудничества.

Все многообразие сложного процесса устной официально-деловой коммуникации особенно ярко прослеживается в диалоге, где речевое поведение коммуникантов определяется социокультурным фактором, должностным статусом, степенью владения речевым этикетом и конкретной ситуацией общения. Коммуниканты стремятся использовать именно такой комплекс речевых средств, который способствует достижению поставленной коммуникативной цели и, следовательно, ведет к успешному взаимодействию.

Лингвистический интерес к изучению диалогической речи возник в начале 20 века и был обусловлен активизацией исследований речевой деятельности, процессов продуцирования речи. Новый подход к изучению языка был обусловлен исследованиями Л. Щербы, концепцией диалога Л. Якубинского; теорией речевой деятельности Л. Выготского. Однако фундаментальное изучение диалогичности началось лишь со второй половины прошлого века.

Рассматривая проблему структуры диалога с собственной лингвистической точки зрения, следует упомянуть о теории речевых актов и прагматических постулатов П. Грайса [1], которая послужила основой научных исследований Н.Д. Арутюновой [2] и Е.В. Падучевой [3]. В 1992 г. А.Н. Барановым и Г.Е. Крейдлином был предложен новый подход к изучению структуры диалога, основанный на понятиях речевого акта и иллокутивной силы [4]. Ими было предложено рассматривать группы речевых актов, связанных жесткими иллокутивными отношениями в качестве минимальных диалогических единиц основного сегмента диалога. Исследования А. Вежицкой выявили зависимость протекания диалога от специфики языков и культур [5].

Н.Д. Арутюнова считает, что в процессе речевого общения каждое отдельное высказывание воспринимается не само по себе, а как реплика, «вмонтированная в прагматический комплекс» [2, с. 7]. Исследовательница разделяет диалог на два типа в зависимости от той цели, которая стоит перед ним: диктальный и модалный. Диктальный диалог направлен на получение фактической информации, а модалный – на обмен мнениями.

Л.В. Щерба определяет диалог как цепь взаимных спонтанных реакций двух коммуникантов, зависящих от ситуации общения [6, с.158].

М. Халлидей рассматривает диалог на социальном уровне в качестве процесса обмена с двумя переменными: 1) природа обмениваемых благ; 2) роли меняющихся сторон [7].

Й. Швиталла, в свою очередь, выделяет четыре условия, при которых может существовать диалог: 1) не менее двух участников; 2) сосредоточенность участников; 3) система символов как посредник обмена информацией; 4) мена (хотя бы однократная) коммуникативных ролей участников [8].

Проблема классификации деловых диалогов является актуальным для многих современных учёных и исследователей, свидетельством чего выступает большое количество работ, посвящённых данной теме и разнообразие подходов к классификации деловых диалогов.

Целью данной статьи является систематизация существующих вариантов классификации деловых диалогов, а также проведение анализа англоязычных деловых диалогов.

Материалом исследования послужили англоязычные деловые диалоги в квазиспонтанных ситуациях официально-делового общения, отобранные из англоязычных специализированных обучающих курсов (Socializing, Powerhouse, Business English), а также вычлененные из англоязычных художественных фильмов соответствующей тематики (The Proposal, The Devil Wears Prada).

При проведении исследования использовались такие общенаучные и специальные методы как метод индуктивного обобщения (систематизация и объективная классификация фактического материала) и метод лингвистического наблюдения и анализа (лингвистический анализ литературных источников, отбор речевого и текстового экспериментального материала).

Как показал анализ, большинство исследователей в основу классификаций деловых диалогов включают одновременно несколько факторов: экстралингвистические факторы, которые связаны с осуществлением речевого общения (обстановка ведения делового диалога, взаимоотношения коммуникантов); характер реакции собеседника на исходную реплику (ответ, вопрос, согласие, несогласие, прерывание и т.п.); семантическое наполнение диалога. Учеными выделяются различные диалогические типы в зависимости от степени участия собеседников (от частоты мены коммуникативных ролей), их взаимоотношений (положе-

ние на иерархической лестнице), конкретных условий коммуникации (место проведения делового диалога).

В соответствии с классификацией, предложенной А.К. Соловьевой, виды диалога разделяются по следующим признакам: экспрессивная окрашенность либо логическая упорядоченность, монологичность либо диалогичность реплик, прерывание либо подхватывание мыслей собеседника и др. Таким образом, выделяются диалог-спор, диалог-объяснение, диалог-ссору и диалог-унисон [9]. Данный подход к анализу типов диалогов в большей степени присущ бытовому диалогу, который характеризуется незапланированностью, наибольшим разнообразием обсуждаемых тем, а также возможным отклонением от исходной темы. Однако, с нашей точки зрения, такие виды как диалог-спор, диалог-объяснение и диалог-унисон, вполне применимы к официально-деловой коммуникации, то есть предложенная типология является актуальной и для делового диалога.

В литературе существуют различные определения делового диалога. *Деловой диалог* представляет собой обсуждение одной или нескольких проблем, определенных заранее, т.е. является реализацией речевого замысла обеих сторон.

В настоящем исследовании деловой диалог рассматривается как межличностное речевое общение между людьми, связанными деловыми взаимоотношениями, направленное на решение той или иной проблемы (производственной, научно-коммерческой и т.д.) [10].

Любой диалог имеет свою структуру: зачин – основная часть – концовка. По отношению к деловым диалогам, представляющим деловое общение в официальной обстановке, можно говорить о выделении таких композиционных частей, как этикетная рамка (приветствие, прощание, благодарность), ввод в курс дела или изложение позиций; обмен мнениями и решение проблемы. Не всегда эти композиционные части могут быть явно выражены в сюжетной организации делового диалога, но вместе с тем структурное организующее тематическое начало подобных диалогов не подлежит сомнению. Эта особенность сближает текстовую организацию устной и письменной деловой речи при всех существующих различиях.

Основные цели делового диалогического общения – это установление и поддержание контакта, решение конкретной коммуникативной задачи / задач, и речевое воздействие на адресата. Речевое воздействие непосредственно связано с проблемой эффективности речевой коммуникации, так как направлено на убеждение или переубеждение собеседника. Для успешной коммуникации говорящий моделирует свое высказывание, используя разнообразные средства, способы и приемы, знание которых необходимо для реализации стратегии делового диалогического общения, направленной на достижение согласия и взаимопонимания между собеседниками.

Характер делового диалога, особенности его ведения, тематика обсуждаемых вопросов определяются профессиональными и деловыми интересами ее участников, а также типом отношений между собеседниками (субординационные «по вертикали» –

«сверху-вниз», «снизу-вверх» и партнерские «по горизонтали») [11].

По характеру обстановки, в которой обсуждаются те или иные вопросы, деловые диалоги бывают официальные и неофициальные, т.е. с соблюдением и без соблюдения определенных правил и формальностей. Деловые диалоги могут проводиться не только в кабинете или на рабочем месте, но и в транспорте, ресторане, во время прогулки и т.д.

Существуют следующие *формы* ведения деловых диалогов:

- деловой разговор – кратковременный контакт, преимущественно на одну тему;
- деловая беседа – продолжительный обмен сведениями, точками зрения, часто сопровождающийся принятием решений;
- переговоры – обсуждение с целью заключения соглашения по какому-либо вопросу;
- интервью – разговор с журналистом, предназначенный для печати, радио, телевидения;
- дискуссия;
- совещание (собрание);
- пресс-конференция.
- телефонный разговор.

По характеру обсуждаемых вопросов, наиболее распространенными являются следующие *виды деловых диалогов*: кадровые (прием на работу, увольнение с работы, перемещение по должности); дисциплинарные, связанные с нарушением трудовой дисциплины, уклонением от выполнения служебных обязанностей и т.п.; организационные, определяющие технологию выполнения задания; творческие, посвященные разработке концепции того или иного проекта, задания; деловые беседы во время приема посетителей.

Важное место в решении *кадровых* вопросов отводится деловым диалогам, которые позволяют руководителю лучше понять и оценить сотрудника или претендента на должность, помогают составить о нем мнение, выявить его слабые и сильные стороны, сформулировать собственную позицию для принятия решения. Особое значение они приобретают при приеме на работу. К кадровым относятся также деловые диалоги, входящие в состав бесед при увольнении с работы. Одним из примеров делового диалога, в ходе которого женщина-начальник сообщает мужчине-подчиненному об увольнении, является диалог из художественного фильма *The Proposal*:

- *Bob, I'm letting you go.*
- *Pardon?*
- *I asked you a dozen times to get Frank to do Oprah, and you didn't do it. You're fired.*
- *I have told you that is impossible. Frank hasn't done an interview in 20 years.*
- *That is interesting, because I just got off the phone with him, and he is in.*
- *But...*
- *I know, I know. Frank can be a little scary to deal with. For you. Now, I will give you two months to find another job. And then you can tell everyone you resigned, OK?*

Диалогические беседы, связанные с переменной должности, могут проходить как по вертикали, так и по

горизонтали. Пример, иллюстрирующий горизонтальный вариант такого диалога:

– *There was something that I wanted to ask you about. I don't want to say about this officially yet – this is just between you and me – but...*

– *But you think it's time you moved on and you're applying for another job.*

– *Well, yes. How did you know? Anyway, could I ask you a favour? Can I give your name as a referee?*

– *Of course you may. Are you applying for a particular job, or are you just looking generally?* [12].

В каждой организации происходят нарушения трудовой дисциплины, отступления от правил внутреннего распорядка, несвоевременные или небрежные выполнения заданий и т. п., что приводит к необходимости проведения с сотрудниками так называемых дисциплинарных бесед, заключающихся, как правило, в ведении делового диалога. Пример ведения одного из таких дисциплинарных диалогов между женщиной-начальником и мужчиной-подчиненным характеризуется тактом, спокойствием и четкостью в процессе объяснения подчиненному его ошибок, что является признаком компетентности женщины-начальника:

– *Now, Ben – remember what I told you? We've raised the order in four copies.*

– *Top copy for the supplier. Right?*

– *Right. But Mr. Harvey to initial them first, otherwise the order's not valid.*

– *Oh, you haven't put the total price. Let me see, it's, er, forty-four pounds thirty.*

– *Ben, those are unit prices. You've got to multiply them by the quantities. The total will be several hundred pounds.*

– *Then why don't you show it on the order form?*

– *Because the prices may have changed, or Beloff may not have all the goods in stock. They'll show the total on their invoice. It's their job, not ours* [13].

Организационными беседами, безусловно предполагающими деловой диалог, называют те, в ходе которых обсуждается технология выполнения того или иного производственного задания, анализируются полученные результаты, высказываются критические соображения по поводу решения поставленных задач.

– *There are many problems in doing foreign currency deals overseas if one is importing.*

– *But you're not importing, you're paying a license fee!*

– *I would have to discuss the matter in detail with my financial advisers.*

– *Now you're just playing for time* [14].

Большое значение в деловом общении имеют также творческие диалоги, предполагающие выработку общей концепции работы организации, обсуждение принципов выполнения различных программ, проектов, заданий и т. п. Они определяют перспективы развития данной структуры и повышают качество работы. Пример творческой беседы между женщиной-начальником и мужчиной-подчиненным представлен деловым диалогом из художественного фильма *What Women Want*:

– *If you're thinking that line isn't perfect, I agree. It needs work.*

– *There's something not exactly right about it. I mean, it's not bad. It's insightful; actually, it's just... What do you think this woman's thinking?*

– *Ah, well... Let's see. She's thinking about what she wants out of life. What's she going to accomplish?*

Вне зависимости от вида делового диалога, на характер реплик оказывает влияние и так называемый кодекс взаимоотношений коммуникантов, т. е. тип взаимодействия участников диалога. Выделяются три основных типа взаимодействия участников диалога: зависимость, сотрудничество и равенство. Таким образом, тот, кто стоит на более высокой ступени иерархической лестнице, тот, как следствие, обладает и более высоким коммуникативным статусом.

Коммуникант, обладающий более высоким коммуникативным статусом, чем его партнер, беспрепятственно осуществляет влияние, а зачастую и давление на оппонента, при этом, не давая ему возможности оказывать влияние на себя. Если коммуниканты занимают одинаковую ранговую позицию, то в борьбе за высокий коммуникативный статус они зачастую опираются на гендерное преимущество, если таковое имеет место. При этом, в разных ситуациях, преимущество оказывается как на стороне коммуниканта-женщины, так и на стороне ее собеседника мужчины.

Результаты проведенного исследования обсуждались на заседании кафедры перевода и языкознания Международного гуманитарного университета, а также на научно-практических конференциях (Ежегодная отчетная конференция профессорско-преподавательского состава Международного гуманитарного университета; III Международная научная конференция НУ "ОЮА" "Филология XXI века: теория, практика, перспективы").

Таким образом, по результатам исследования можно сделать следующие выводы:

1. Понятие «диалог» вызывает интерес во многих гуманитарных науках, но только в лингвистике и литературоведении это понятие имеет основополагающее значение. Как любая теоретическая категория, диалог в своём научном понимании имеет как широкое, так и узкое значение. В широком смысле диалог трактуется как акт общения между двумя или несколькими лицами. В узком смысле диалог понимается как одна из форм речи. В области современной коммуникативной лингвистики существуют несколько основных направлений изучения диалога, взаимосвязанных между собой: структурно-смысловой, функционально-коммуникативный, коммуникативно-ролевой, статусно-ролевой, интенциональный и др.

2. В лингвистике диалог определяется как одна из форм речи, которая, в отличие от монолога, состоит из обмена высказываниями-репликами, на языковой состав которых влияет непосредственное восприятие, активизирующее роль адресата в речевой деятельности адресанта. Ученые-лингвисты выделяют различные диалогические типы в зависимости от степени участия собеседников, их взаимоотношений, а также конкретных условий коммуникации. Для диалогической речи типичны содержательная и конструктивная связь реплик. Виды диалога разделяются по следующим признакам: экспрессивная окрашенность либо логическая упорядоченность, монологичность либо

диалогичность реплик, прерывание либо подхватывание мыслей собеседника и др. Таким образом, выделяются диалог-спор, диалог-объяснение, диалог-ссору и диалог-унисон.

3. Деловой диалог представляет собой межличностное речевое общение между людьми, связанными деловыми взаимоотношениями, направленное на решение той или иной проблемы (производственной, научно-коммерческой и т.д.). Деловой диалог как вид коммуникации определяется профессиональными и деловыми интересами ее участников, типом отношений между коммуникантами (субординационные «по вертикали» – «сверху-вниз», «снизу-вверх» и партнерские – «по горизонтали»), а также их гендерной принадлежностью. Стратегии и тактики ведения диа-

лога побуждают партнеров по коммуникации использовать тот набор речевых действий, который способствует достижению поставленной цели и находит свое отражение в особенностях языковой репрезентации этих действий. Деловому диалогу свойственно клишированность стадий начала и завершения диалога, установленная этикетными нормами. По характеру обстановки, в которой обсуждаются те или иные вопросы, деловые диалоги бывают официальные и неофициальные, т.е. с соблюдением и без соблюдения определенных правил и формальностей. Наиболее распространенными являются такие виды деловых диалогов как кадровые; дисциплинарные; организационные; прием посетителей.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Grice H.P. Logik und Gesprächsanalyse // Kussmaul. Sprechaktheorie. Ein Reader. – Wiesbaden, 1980. – S. 109 – 129.
2. Арутюнова Н.Д. Стратегия и тактика речевого поведения // Прагматические аспекты изучения предложения и текста: сб. науч. тр.; [отв. ред. Г.Г. Почепцов]. – К.: КГУ, 1983. – С. 3 – 12.
3. Paducheva E.V. Strategiya i taktika rechevogo povedeniya [Strategy and tactics of verbal behavior] // Pragmatische aspekty izucheniya predlozheniya i teksta: sbornik nauchnykh trudov; [Edited by G.G. Pocheptsov].
3. Падучева Е.В. Прагматические аспекты связности диалога // Сер. лит. и языка. – Т. 41. – № 4. – М.: Изв. АН СССР, 1982. – С. 305 – 313.
4. Paducheva E.V. Pragmatische aspekty svyaznosti dialoga [Pragmatic aspects of the connected dialogue] // Seriya literatury i yazyka. – Tom 41. – № 4. – М.: USSR Academy of Sciences, 1982. – S. 305 – 313.
4. Баранов А.Н., Крейдлин Г.Е. Структура диалогического текста: лексические показатели минимальных диалогов // Вопросы языкознания. – 1992. – № 3. – С. 84 – 93.
5. Baranov A.N., Kreydlin G.E. Struktura dialogicheskogo teksta^ leksicheskiye pokazateli minimalnykh dialogov [Dialogic structure of the text: lexical indicators of minimal dialogues] // Voprosy yazykoznaniya. – 1992. – № 3. – S. 84 – 93.
5. Вежицкая А. Речевые жанры // Жанры речи. – Саратов, 1997. – С. 99 – 111.
6. Vezhbtskaya A. Rechevyye zhanry [Speech genres]. – Saratov, 1997. – S. 99 – 111.
6. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность – М.: Эдиториал УРСС КОМКНИГА, 2007. – 432 с.
7. Scherba L.V. Yazykovaya sistema i rechevaya deyatel'nost [Language system and speech activity] - M.: KomKniga, Editorial URSS, 2007 - 432 p.
7. Halliday M. Linguistic function and literary style. – London and New York: Oxford University Press, 1971. – P. 330 – 368.
8. Schwitalla J. Dialogsteuerung in Interviews: Ansätze zu einer Theorie der Dialogsteuerung mit empirischen Untersuchungen von Politiker-, Experten- und Starinterviews im Rundfunk und Fernsehen – München: Hueber, 1979. – 222 s.
9. Соловьева А.К. О некоторых общих вопросах диалога // Вопросы Языкознания. – № 6. – М., 1965. – С. 103 – 110.
10. Solovyova A.K. O nekotorykh obshchikh voprosakh dialoga [On some general issues of the dialogue] // Voprosy yazykoznaniya. – № 6. – М., 1965. – S. 103 – 110.
10. Душкина М.Р. Психология влияния: деловое общение – Санкт-Петербург: Питер, 2004. – 224 с.
11. Dushkina M.R. Psikhologiya vliyaniya: delovoye obscheniye [Psychology of influence: business communication]. – St. Petersburg: Piter, 2004. – 224 p.
11. Введенская Л.А., Павлова Л.Г. Деловая риторика. – Москва – Ростов-на-Дону: Издательский центр «МарТ», 2004. – 512с.
12. Vvedenskaya L.A., Pavlova L.G. Delovaya ritorika [Business rhetoric]. – Moscow - Rostov-on-Don: Izdatelskiy tsentr "Mart", 2004 - 512 s.
12. Owen R. Business English. – К.: Методика, 2004. – 218 с.
13. Ellis M., O'Driscoll N. Socializing. – London: Longman, 2002. – 96 p.
14. Evans D. Powerhouse: An Upper Intermediate Business Course. – Edinburgh: Longman, 2001. – 160 p.

Shkvorcheko N.N. Business dialogue as an object of linguistic research

Abstract. The article is devoted to researching peculiar characteristics of the business dialogue classification. There is represented the analysis of approaches to the study of dialogic speech in general, and business dialogue in particular. There are considered examples of English-language business dialogues in different situations of officially-business communication, taking into account the status and gender positions of the communicants.

Keywords: business dialogue, officially-business communication, status, gender, communicant

Шутова М.О.

Формомодель етнокультурних стереотипів як наукова дескрипція для інтерпретації / реконструкції поведінки представників етнічних групШутова Марія Олександрівна, кандидат педагогічних наук, докторант
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Анотація. У статті розкривається етимологія лексеми *формула*, простежуються її зв'язки з лексемою *форма* та їх співвідношення з поняттям *модель*; аналізуються підходи науковців до витлумачення цих суміжних понять у порівняльно-історичному мовознавстві, структуралізмі і когнітивній лінгвістиці. Розглядаються *формомоделі етнокультурних стереотипів*, які мають стійку форму та семантичну мотивацію і є тією науково обґрунтованою дескрипцією, що здатна виконувати функцію інтерпретації/ реконструкції рольової поведінки комунікантів, яка є стандартною, загальноприйнятою в певних етнічних групах.

Ключові слова. Формомоделі етнокультурних стереотипів, формула, модель, формомодель, інтерпретація/реконструкція

У результаті соціального пізнання світу людиною і, як наслідок, категоризації соціальних явищ утворюються спеціальні психологічні конструкти (моделі) – соціальні стереотипи. Зазвичай, це спрощені стійки уявлення про різні соціальні, в тому числі, етнічні групи, про характерні риси етносів загалом та про ті ролі, які вони виконують у різних комунікативних ситуаціях зокрема [4].

Етнокультурний стереотип за такого підходу теж є різновидом ролі, але це вже етнокультурна роль людини, яку йому відводить етнос. Як у ролях, так і у стереотипах є очікування, які ставляться до виконавця, і в цьому відношенні ці явища є подібними.

Є стереотипи, носіями яких є вся нація, але є й такі, що мають тимчасовий характер. Індивід формує власну систему етнокультурних стереотипів у процесі своєї соціалізації завдяки етноцентризму своєї родини, методам і змісту виховання, етнокультурної соціалізації загалом.

На сьогодні ця система безпосередньо з позицій лінгвістики тільки формується, бо ця проблематика активно почала розроблятися з новим антропоцентричним вектором її розвитку. Тому для наукового формулювання робочої дескрипції “формомодель етнокультурних стереотипів” розглянемо ті класифікації структурної організації різних стереотипів, які наявні в різних гуманітарних науках.

Найбільш розроблену концепцію структури етнічних стереотипів представив Л. Едвардс у праці “Four dimensions in political stereotypes”, де виділив у їхній структурі чотири компоненти:

1) зміст – ті характеристики, або риси, що приписуються соціальним або етнічним групам;

2) однаковість – те, якою мірою індивіди (наприклад, у процесі опитувань) згодні один із одним у тому, що дана група дійсно має ті риси, які їй приписують;

3) спрямованість – показує, як сприймається об'єкт стереотипу: позитивно чи негативно;

4) інтенсивність – рівень упередженості по відношенню до етнічної групи [13].

Кожен стереотип є психологічною структурою, тому всі ці чотири “вимірювання” взаємопов'язані. Власне стереотип у мові – це, перш за все, спрощене, схематичне, узагальнююче зображення певної категорії осіб (будь-якої народності, професії, віку, статі та ін.), звірів, інституцій (наприклад, поліції, школи), подій (весілля, виборів), яким притаманні позитивні

або негативні риси. Іншими словами, у мові стереотип – це емотивно-конотативний компонент семантики слова, виразу або речення [3, с. 154].

Є. Бартмінський зазначає, що стереотип – це стійке сполучення, що закріплене у свідомості носія мови на рівні лексем, тому залежно від плану змісту і плану вираження Є. Бартмінський та Й. Панасюк виділяють такі **види** стереотипів:

1) топік – стійке сполучення лексико-семантичних одиниць;

2) формула – стійке семантичне сполучення, що має своє постійне формальне вираження;

3) ідіома – формальні стійкі сполучення, які не мають для носіїв мови семантичної мотивації [3, с. 155].

Розглянемо докладніше етнокультурні стереотипні формули, адже вони є специфічними ментальними конструктами-моделями, які мають стійку форму і семантичну мотивацію. Такі одиниці є **формально-семантичними типами**, або **формомоделями** етнокультурних стереотипів.

Для того, щоб обґрунтувати таке визначення, необхідно з'ясувати зміст поняття *формула* і шляхи набуття ним термінологічної семантики.

В Академічному тлумачному словнику української мови знаходимо такі визначення лексеми *формула*: 1. Загальне коротке визначення якогось положення, відношення, закону і т.ін., яке можна застосувати до відповідного конкретного випадку; // Стилий, точний словесний вислів, визначення чого-небудь; // Встановлений, незмінний текст чого-небудь; усталена форма викладу; // **Усталені, поширені в межах певної території чи соціального кола короткі побутові висловлювання (вітання, побажання, заклинання)** [11, т. 10, с. 625]. Останнє значення стосується якраз сутності стереотипів загалом й етнокультурних зокрема, особливо у розумінні їх формального вираження (короткі висловлення).

В Етимологічному словнику української мови знаходимо підтвердження походження лексеми *формула*. **Формула** – “стисле означення; умовні позначення хімічних речовин тощо”, *формулювати, формуляр*; – р. бр. болг. *формула*, п. *formula*, ч. *formule*, слц. *formula*, вл. *formula, formla*, м. *формула*, схв. *фóрмула*; – запозичення з латинської мови; лат. *formula* “формула, правило, норма” є демінутивним утворенням від *forma* “форма”. – CIC2 890; Черных II 322; Фасмер IV 203; Sl. wyg. obcych 229; Kopaliński 333; Holub – Lyer 172 [5, т. 6, с. 120].

У свою чергу **форма** – “обриси, контури, зовнішні межі предмета; устрій, структура чого-небудь, система організації; пристрій, шаблон”, *формалізм, формаліст, формалістика*...; – р. бр. болг. м. *форма*, п. ч. слц. вл. нл. *forma*, слв. *форма*, слн. *forma*; – запозичення з латинської мови; лат. *forma* “форма, вигляд, подоба” достовірної етимології не має; можливо, пов’язане з гр. морф. “форма, зразок, модель” (через проміжну форму *morma з дисиміляцією *m* – *m* у [m]); припущення про зв’язок з лат. *ferio* “бити, коло-ти” (Fick KZ 20, 173; Fick I 494) підтримки серед етимологів не знайшло. – CIC 2 889; Черных II 321-322; Фасмер IV 203; Горяев 393; Brückner 125; Sl. wyt. obcych 228; Kopalinski 332; Holub – Lye 171; Machek ESJČ 145; Holub – Kop. 116; Schuster – Šewc 215; Skok I 525-526; Walde – Hofm. I 530-531; Ernout – Meillet I 247; Huttel – Worth 16; Kluge – Mitzka 213; Klein 612 [5, т. 6, с. 119-120].

Як видно з етимології лексем *формула* і *форма*, вони за значенням, яке розвивалося, співвідносяться з такими поняттями, як структура чогось, модель тощо. Уточнимо, в яких зв’язках перебувають лексеми *формула* – *форма* – *модель* у проекції на розуміння *формомоделі* етнокультурних стереотипів.

Термін “модель” широко вживаний не лише в науковій літературі, причому залежно від ситуації в нього вкладається різний зміст. У широкому розумінні “модель” визначають як “відображення дійсності у вигляді сукупності певних символів, знаків, суджень”, це наочний образ об’єкта, який відображає його риси і загальну взаємодію в системі [1].

Безпосередньо слово *модель* походить від латинського *modulus*, що означає “міра, мірило, зразок, норма”.

Модель, моделіст, модельєр, модельований, моделювати; – р. *модель*, бр. *мадэль*, п. ч. слц. вл. нл. *model*, болг. *модел*, м. *модел*, схв. *модѣл*, слн. *model*; – запозичення з французької мови; фр. *modele* походить від іт. *Modello* “модель”, яке через нлат. *modellus* зводиться до лат. *modulus* “міра, такт, ритм”, похідного від *modulus* “міра, правило, манера”. – CIC2 552; Фасмер II 636; Преобр. I 544; Brückner 342-343; Machek ESJČ 371; Holub – Lye 318-319; Bern II 66; Dauzat 480; Walde – Hofm. II 99-100 [5, т. 3, с. 495].

Модус – “спосіб; норма”; – р. бр. болг. схв. *модус*, п. ч. слц. вл. *modus*, слн. *modus*; запозичення з латинської мови; лат. *modus* “міра, правило, спосіб, манера” пов’язане з *meditor* “обмірковую, збираюсь”, *moderor* “стримую, утримую в нормі” спорідненими з гр. μέδομαι “турбуюсь”, μέδωμος (міра сипких), μέτρον “міра”, дірл. *med* “ваги”, гот. *mitan* “міряти”, двн. *mezpan* “тс.”. – CIC2 553; ССРЛЯ 6, 1142; РЧДБЕ 463; Walde – Hofm. II 55-56, 99-100. – Пор. міряти, мода, модальний, модель, Модест, модифікація, модло, модювати, модуль [5, т. 3, с. 496].

У сучасних когнітивних студіях (В. Дем’янков, Дж. Лакофф, О. Кубрякова та ін.) “модель” визначають як деякий образ об’єкта (зокрема, умовний чи уявний), що нас цікавить, або, навпаки, – прообраз деякого об’єкта чи системи об’єктів, а під моделюванням розуміють дослідження об’єктів пізнання не безпосередньо, а непрямим шляхом через вивчення деяких інших допоміжних об’єктів. Іншими словами: модель –

це деякий об’єкт-замінник об’єкта-оригіналу, що забезпечує вивчення деяких істотних, з погляду дослідника, властивостей оригіналу.

Заміщення одного об’єкта іншим із метою здобуття інформації про найважливіші властивості об’єкта-оригіналу за допомогою об’єкта-моделі називається моделюванням [12]. Звідси випливає, що моделювання полягає в заміні об’єкта моделлю з метою дістати інформацію про цей об’єкт, виконуючи експерименти з його моделлю.

Якщо результати моделювання підтверджуються і можуть бути основою для прогнозування процесів, що відбуваються в об’єкті-оригіналі, то говорять, що модель адекватна об’єктові. При цьому адекватність моделі залежить від мети моделювання і прийнятих критеріїв [12].

Щодо витлумачення моделі у лінгвістиці, то, як правило, під моделлю у широкому смислі розуміють теорію структури мови, а у вузькому – механізми функціонування мови.

Так, ще в порівняльно-історичному мовознавстві представники першого покоління компаративістів здійснювали моделювання розвитку споріднених мов з мови-основи. Зокрема, відомими є моделі “родовідного дерева” А. Шлейхера та “концентричних хвиль” Й. Шмідта.

Оскільки важливою складовою моделі є її символи і правила оперування ними, можна твердити, що модель, запропонована для формалізації мовних явищ у структурній лінгвістиці, визначалася як створена штучна мова (метамова), що була гіпотетичним аналогом структури природної (природних) мов.

Типи лінгвістичних моделей розглядаються на основі класифікаційних ознак. Серед найбільш представлених у лінгвістичних дослідженнях – це моделі мовленнєвої діяльності. Цей тип моделей найактивніше розроблявся у лінгвістиці (Ю. Апресян, Р. Фрумкіна, Р. Піотровський та ін.), зокрема і в українській структуральній школі (Л. Алексієнко, Н. Дарчук, Є. Карпіловська, Н. Клименко, М. Муравицька, В. Перебийніс, М. Пешак та ін.).

Специфікою поняття моделі в когнітивній лінгвістиці є те, що воно охоплює не тільки власне мовні феномени (як у порівняльно-історичному мовознавстві та структуралізмі), а й структури знання, пов’язані з досліджуваними мовними одиницями. Таке розширення поняття “модель” відбулося завдяки новому, порівняно зі структуралістським, розумінням природи мови [8, с. 93].

Ще одна особливість поняття “модель” у когнітивній лінгвістиці полягає в тому, що це поняття інтерпретують у два різні способи. З одного боку, під моделями розуміють одиниці свідомості людини. Так, Дж. Лакофф характеризує ідеалізовані когнітивні моделі (idealized cognitive models) як структури людського знання [14, р. 68]. С. Жаботинська розвиває концепцію фреймових моделей як універсальних засобів людської когніції [15]. З іншого боку, поняття “модель” використовується на позначення теоретичних конструктів, за допомогою яких описуються структури знання.

Когнітивну модель визначають як мисленнєву побудову, певну ідею, отриману в результаті висновків,

які спираються на спостереження; таку мисленнєву побудову, яка побудована з метою кращого розуміння досліджуваного явища [10, с. 45-46].

Інтерпретація моделі як одиниці свідомості людини є тим новим, що вніс у мовознавство когнітивізм, коли процес пізнання дійсності суб'єктом описується як її репрезентація [2, с. 12]. Тут термін інтерпретація є тотожним до поняття реконструкції навколишньої дійсності шляхом її репрезентації за допомогою структур свідомості. Завдяки такій репрезентації зовнішній щодо свідомості об'єкт постає в мисленні й мові інакше, ніж він представлений у реальності [6, с. 84].

Нове розуміння моделі як пов'язаної з онтологією людської свідомості (а не тільки як теоретичного конструкта для її дослідження) не завадило інтеграції в когнітивну теорію одного з ключових понять структурної лінгвістики – поняття структури, або форми. І якщо в структуралізмі розглядалися лінгвальні структури, то в когнітивній лінгвістиці – структури концептуальні. Так, структурованість, або формалізація на основі моделювання визнається однією з суттєвих рис концепту [7, с. 90], внутрішня організація якого описується “не як хаотичне нагромадження уявлень, знань чи смислів і навіть не їх кон'юнкція, а логічна структура” [9, с. 73]. Таким чином, поняття “модель” у когнітивній лінгвістиці органічно пов'язане з поняттям “структура”. Виходячи з вищенаведених тез і аргументів, для одночасного позначення феноменів формула, форма, модель і структура у проекції на онтологічну й епістемологічну природу етнокультурного стереотипу пропонуємо робочу дескрипцію – **формомодель**.

С. Бартмінський наводить такі приклади формомоделей: рос. “Ни сват, ни брат”, “как баран на новые

ворота”, “волчий аппетит”, “мавр сделал свое дело, мавр может уйти”, “галантный как француз”, “в чем мать родила”, “видно как на ладони” [3, с. 156].

Водночас мовними показниками стереотипізації є повторюваність характеристики предмета в різних висловлюваннях, що можна дослідити статистично, а також закріплення цієї характеристики в мові, зокрема у значеннях слів. Про це можна судити на основі аналізу словотворчих дериватів, метафор, фразеології, прислів'їв, а також правил побудови зв'язного тексту [3, с. 169].

Як наголошує С. Бартмінський, для лінгвіста найважливішим видом стереотипу є формули, які закріплені в стійкій формі і відтворюються в актах комунікації, значну кількість яких досліджує фразеологія [3, с. 157].

До стереотипних висловлювань за типом **формули – формомоделі**, де актуалізованими є і план змісту, і план вираження, відносимо 1) **фраземи на зразок словосполучень** і 2) **фраземи на зразок речень** (прислів'я, крилаті вирази, мовленнєві штампи. Перші виконують емотивно-номінативну функцію, тимчасом другі – емотивно-комунікативну. Фраземи на зразок словосполучень є формомоделями етнокультурних стереотипів, які називають і характеризують поведінку людини – представника конкретного етносу чи окремої групи людей, а також інших етносів, за якими можна реконструювати мовно-культурний портрет етносу, його ставлення як до себе, так і до інших етносів. Фраземи на зразок речень характеризують комунікативну поведінку людей, їхню взаємодію у певних стандартних ситуаціях спілкування, прийнятих у певному соціумі. І перші, і другі можуть бути як автостереотипами, так і гетеростереотипами.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Ахременко А.С. Политический анализ и прогнозирование: [е-ресурс]. – Режим доступа: <http://all-politologija.ru/knigi/politicheskij-analiz-prognostirovanie-axremenko/ponyatie-model>. Akhremenko A.S. Politicheskij analiz i prognozirovanie [Political analysis and forecasting] : [Online] Available at: <http://all-politologija.ru/knigi/politicheskij-analiz-prognostirovanie-axremenko/ponyatie-model>.
- Баксанский О.Е., Кучер Е.Н. Репрезентирование реальности: когнитивный подход / О.Е. Баксанский, Е.Н. Кучер. – М.: Алтекс, 2001. – 140 с. Baksanskiy O.E., Kucher E.N. Representirovanie realnosti: kognitivnyi podhod [Representation of the reality: the cognitive approach] – М.: Alteks, 2001. – 140 s.
- Бартминський Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Ежи Бартминський. – М.: Индрик, 2005. – 528 с. Bartminski Y. Yazykovo obraz mira: ocherki po etnolingvistike [Aspects of Cognitive Linguistics]. – М.: Indrik, 2005. – 528 s.
- Берн Е. Игры, у які грають люди. Психологія людських взаємин / Ерік Берн. – К.: ЛІТУР, 2002. – 576 с. Bern E. Bern E. Igra, u yaki graut lyudy. Psychologia lyudskih vzayemyn [Games that people play. Psychology of human relations]. – К.; ЛІТУР, 2002. – 576 s.
- Етимологічний словник української мови: в 7 томах / АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні: [редкол. О.С. Мельничук (головний ред.) та ін.] – К.: Наукова думка, 1983. Etymologichnyi slovník ukrainskoi movy: v 7 tomah [Etymological dictionary of the Ukrainian language: in 7 volumes] / AN URSRInstityt movoznavstva imeni O.O. Potebni: [edit. O.S. Melnychuk etc.] – К.: Naukova dumka, 1983.
- Занклюдер Х.Й. Репрезентация, или Как реальность может быть понята философски / Х. Й. Занклюдер // Вопросы философии. – № 9. – 2002. – С. 81-90. Zankluder H.J. Reprzentacia, ili kak realnost mozhет byt ponyata filosofski [Representation, or How the Reality Can be Understood Philosophically] // Voprosy filosofii. – № 9. – 2002. – S. 81-90.
- Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина / [под. общ. ред. Е.С. Кубряковой]. – М.: Моск. гос. ун-т, 1996. – 245 с. Kratkiy slovar kognitivnykh terminov [The brief dictionary of cognitive terms] / E.S. Kubryakova, V.Z. Demyankov, Y.G. Pankraz, L.G. Lusina. – М.: Mosc. Gos. Univ., 1996. – 245 s.
- Луньова Т.В. Поняття моделі в сучасній когнітивній лінгвістиці / Т.В. Луньова // Аспекти дослідження іноземних мов і лінгвометодичні основи викладання. – Полтава: ПДПУ, 2006. – С. 92-99. Lunyova T.V. Ponyatta modeli v suchasniy kognitivniy lingvistici [The concept of models in the contemporary cognitive linguistics] // Aspektu doslidzhennya inozemnykh mov i lingvometodychni osnovy vykladannya. – Poltava: PDP, 2006. – S. 92-99.
- Рябцева Н.К. “Вопрос”: протропическое значение концепта / Н.К. Рябцева // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 72-77. Ryabceva N.K. “Vopros”: protropicheskoe znachenie koncepta [“Question”: the protropical value of the concept] // Logicheskij analiz yazuka. Kulturnye koncepty. – М.: Nauka, 1991. – S. 72-77.

10. Солсо Р.Л. Когнитивная психология: [6-е изд.] / Роберт Л. Солсо. – СПб, 2006. – 589 с.
Solso R.L. Kognitivnaya psychologia [The cognitive psychology]. – StPb, 2006. – 589 s.
11. Словник української мови: у 11 т. – К.: Наукова думка. – 1970-1980.
Slovnnyk ukrainskoi movy [The Ukrainian Language Dictionary: in 11 vol.]. – K.: Naukova Dumka. – 1970-1980.
12. Шарапов О.Д., Дербенцев В.Д., Семьонов Д.С. Системный анализ: [навчальний посібник] / О.Д. Шарапов, В.Д. Дербенцев, Д.С. Семьонов. — К.: КНЕУ, 2004. — 231 с.]
Sharapov O.D., Derbencev V.D., Semenov D.E. Systemnyi analiz [The System Analysis]. — K.: KNEU, 2004. — 231 s.
13. Edwards A.L. Four dimensions in political stereotypes / A.L. Edwards // *Journal of Abnormal Social Psychology*. – Vol. 35 (4). – 1940. – P. 566-572.
14. Lakoff G. Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind / George Lakoff. – Chicago: The University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
15. Zhabotynska S.A. Shorts, Breeches and Bloomers: Plurality in Blends / S. A. Zhabotynska // *The Way We Think. Odense Working Papers in Language and Communication* [Hougard A., Steffen N., eds.]. – Odense: University of Southern Denmark, 2002. – № 23. – P. 127-142.

Shutova M.A. The form-model of ethnocultural stereotypes as scientific description for the interpretation / reconstruction of the behavior of the ethnic group representatives

Abstract. The article deals with the etymology of the lexeme *formula*, its connections with the lexeme *form* and their relation to the concept of the *model* are traced. The approaches of the scientists to the interpretation of these related concepts in comparative-historical, structural and cognitive linguistics are analyzed. The form-models of ethnocultural stereotypes which have a stable form and semantic motivation, able to perform the function of interpretation/reconstruction of the role behavior common in certain ethnical groups are considered.

Keywords: *ethnocultural stereotyped form-models, formula, model, form-model, interpretation/reconstruction*

Шутова М.А. Формомодель этнокультурных стереотипов как научная дескрипция для интерпретации / реконструкции поведения представителей этнических групп

Аннотация. В статье раскрывается этимология лексемы формула, прослеживается ее связь с лексемой форма и их соотношение с понятием модель; анализируются подходы ученых к толкованию этих смежных понятий в сравнительно-историческом языкознании, структурализме и когнитивной лингвистике. Рассматриваются формомодели этнокультурных стереотипов, которые имеют устойчивую форму и семантическую мотивацию и являются той научно обоснованной дескрипцией, которая сможет выполнять функцию интерпретации/ реконструкции ролевого поведения коммуникантов, что является стандартом, общепринятым в определенных этнических группах.

Ключевые слова: *формомодели этнокультурных стереотипов, формула, модель, формомодель, интерпретация/ реконструкция*

Ющенко Л.О.

Утілення особливостей національного характеру українців
у жіночих образах історичних творів В. Кулаковського

Ющенко Людмила Олександрівна, аспірантка кафедри української літератури і компаративістики
Інститут української філології і соціальних комунікацій
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Анотація. У статті аналізуються жіночі образи історичних творів В. Кулаковського як носії основних рис характеру українців. На матеріалі повістей: "Золота галера", "Ой гук, мати, гук" (співавторства В. Кулаковського з П. Сиченком), та романів: "Володимир Мономах", "Іван Сірко", "Максим Кривоніс", "Мартин Пушкар", "Северин Наливайко" досліджуються витоки формування української жіночої вдачі, основними складовими якої є волелюбність, естетизм, жертвовність, милосердя, мужність, працьовитість, релігійність, рішучість, самостійність, терплячість, хазяйновитість та ін. Указано зображально-виражальні засоби, за допомогою яких письменнику вдається вибудувати загальний образ української жінки; певну увагу приділено фольклорному елементу як засобу вираження національного.

Ключові слова: жіночий образ, історичні твори, національний характер, риси характеру

Надбання вітчизняного словесного мистецтва відіграє важливу роль у процесі глибокого осмислення феномена нації. Цінним джерелом, зокрема, є доробок історичних романістів, серед яких прикметне місце займає В. Кулаковський. У літературу він прийшов у 60-тих роках ХХ століття, у часи чергового національного піднесення в Україні. Нині писемна спадщина прозаїка є досить актуальною, оскільки дає можливість не тільки заглянути в далеке минуле нашого народу, а й пізнати умови формування та особливості його характеру, ментальності, що сприяє розумінню багатьох сучасних процесів. Зосереджуючись на показі визначних подій та героїв-лицарів, митець водночас виводить широку галерею жіночих образів, як носіїв виразних психологічних рис, зароджених під впливом своєрідного етнокультурного й соціоісторичного клімату.

Загалом теорію нації активно розробляли ще науковці та діячі культури ХІХ ст. Серед найбільш відомих – В. Гнатюк, М. Драгоманов, М. Костомаров, О. Левицький, П. Чубинський, І. Франко. Вони, зокрема, досліджували побут, особливості поведінки та характеру жінки, вивчали її образ у народнопоетичних джерелах, нерідко пропонували й власні версії літературного фемінного портрета. Значних успіхів у цьому плані досягнув М. Костомаров, який, вивісивши у своїх етнографічних і фольклорних студіях багатогранний образ українки, зробив істотний внесок у романтичний, а згодом і народницький наратив.

Пізніше вивченням етнопсихологічних прикмет українців займалися Ю. Липа [15], Б. Цимбалістий [24], Д. Чижевський [25], В. Янів [28], сьогодні цю справу продовжують О. Вишневський [3], Ю. Канигін [7], З. Ткачук [7], М. Шегута [26], М. Юрій [27] та ін. Приміром, М. Шегута наголошує на таких якостях національного характеру, як емоційність, селянськість, м'який гумор, почуття спорідненості з рідною землею, працелюбність, делікатність у стосунках з іншими людьми, релігійність, що впливає на формування віротерпимості, гостинності й доброзичливості. Водночас теоретик визнає й схильність українців до пристосуванства та комплексу «другорядності» [26].

Серед дослідників, котрі безпосередньо порушують питання статусу й характеру жінки в різні історичні епохи (від Київської Русі до початку ХХ ст.), варто

відзначити колектив учених на чолі з Л. Смоляр [див.: 23].

Національні виміри в художній літературі відстежують представники діаспорної критики (М. Білоус-Гарасевич [1], Г. Грабович [4]) і вітчизняні науковці (Н. Зборовська [6], В. Нарівська [16], В. Пахаренко [19], В. Приходько [20]). Так, М. Білоус-Гарасевич розглядає духовний світ українців на прикладі творів Б. Лепкого, А. Чайковського, інших письменників, а В. Приходько – в компаративному аспекті – на основі окремих зразків українського та російського історичного романів кінця ХХ століття. Н. Зборовська, вивчаючи ментальність свого народу, апелює до практики Лесі Українки й Ольги Кобилянської, які всіляко намагалися "вивести поняття нації за межі селянства" [6, с. 147].

Останнім часом деякі дослідники спрямовують свої погляди на творчі надбання В. Кулаковського. Особливо їх приваблює романний образ Івана Сірка, який є яскравим виразником типових рис української вдачі [див.: 2, 17, 21]. Л. Ромащенко в цьому контексті звертає увагу й на постать дружини кошового – Софії [див.: 21]. Утім жіночі персонажі інших романів і повістей згаданого письменника досі не потрапили в поле зору науковців.

Тож відсутність розвідок на подібну тематику зумовлює **актуальність** роботи, у якій ми ставимо за **мету**: на основі творів В. Кулаковського (повістей "Золота галера" [9] та "Ой гук, мати, гук" [13], написаних у співавторстві з П. Сиченком, і романів "Володимир Мономах" [8], "Іван Сірко" [10], "Максим Кривоніс" [11], "Мартин Пушкар" [12], "Северин Наливайко" [14]) відстежити витоки формування й особливості національного характеру українців, зокрема жінок, та вказати зображально-виражальні засоби, за допомогою яких автор вибудовує загальний фемінний образ. Реалізація окресленої мети передбачає залучення історико-літературного й компаративного **методів аналізу**.

За влучним визначенням О. Вишневського, національний характер – "це те, що маємо, що реально існує, що закладено в нас природою та історією", він "складається стихійно, як наслідок адаптації людини і народу до певних зовнішніх умов" [3, с. 32]. До типових рис української натури більшість дослідників відносять волелюбність, гуманність, демократизм, мило-

серця, миролюбність, оптимізм, самозаглибленість, толерантність, філософічність, хазяйновитість, честолюбство, щирість та ін. Що стосується безпосередньо жінок, то в них найчастіше бачать доброту, естетизм, жертвовність, ліризм, працьовитість, природний гумор, самостійність, сентиментальність, терплячість, толерантність, хитрість, чуйність. Зрозуміло, що ці характеристики досить умовні і їх можна коригувати, залежно від доби та сфери буття нації, коли змінюється не тільки час та умови, але й відношення людини до цих змін, а відповідно і її сутність.

Чимало науковців переконані, що внутрішній світ і поведінка людей суттєво залежить від особливостей навколишнього середовища, на тлі якого триває їхній історичний розвиток. Приміром, такі елементи українського ландшафту, як високі гори, широкі родючі лани, луки, степи, породжують у народі волелюбність, естетизм, ліризм, працьовитість, філософічність та ін. Подібних поглядів притримується, зокрема, Д. Чижевський, за його словами: "Степ був тією основою, що якнайбільше придалася до усталення психічних рис. <...> степ є безумовно та форма буття природи, що може бути поставлена поруч з тими західно-європейськими ландшафтами, які є головними носителями величності. Те почуття безмежно-могутнього, або безмежно-великого, що викликають море, ліс і гори, приймає також специфічну форму і у степу, що сполучає широту і розмах краєвиду з буйним розквітом життя природи; естетичне і релігійне почуття і філософічна свідомість однаково прокидаються на ґрунті степового ландшафту" [25, с. 20].

Суттєву роль геооточення на вдачу українців визнає й В. Кулаковський. У його творах, що охоплюють переважно дві часові площини: княжий і козацький періоди, архетипи лісу, луку, поля, степу – серед домінуючих. Вони не тільки символізують безмежність простору, середовище державницьких і бойових дій, національного ствердження, а й метафоризовано передають внутрішній світ учасників цих процесів, насамперед їхній волелюбний дух. Причому цю особливість автор педалює як у чоловічих образах, так і в жіночих.

Прагнення до свободи стає рушієм сміливих учинків турецької бранки Марії з повісті "Золота галера". Отримавши можливість безперешкодно пересуватися палацом свого господаря, українка кілька разів ризикує власним життям, аби таємно звільнити свого полоненого чоловіка – весляра Данила, та його побратимів. Письменник, беручи за основу відомий фольклорний мотив про Марусю Богуславку, з одного боку, захоплюється такою відчайдушністю й героїзмом, а з іншого, співчуває своїм співвітчизницям, котрі в нелегкі для України часи змушені йти на подібні кроки. Так, неабиякого драматизму набуває сцена покарання Марії: " – Ах ти ж свиня погана! – зіпонував Ібрагім не своїм голосом і почав гамселити її ногами під боки, в спину, в голову. Марія звивалася, глухо стогнала. В неї заюшилися кров'ю губи, ніс, усе обличчя, а він не вгавав і на хвилину, аж поки не зачепився за неї і сам не впав на підлогу. Піднявшись, плюнув на Марію й поплівся до своєї кімнати" [9, с. 394].

Такою ж волелюбною постає й героїня роману "Северин Наливайко" – Настя. Не випадково з її образом

пов'язані традиційні для поетики вальтер-скоттівського роману пригодницькі мотиви погоні, втечі, переведання. Прикладом одного з них є епізод, коли дівчина, аби бути поруч зі своїм коханим – ватажком повстанців Северином Наливайком, маскується під козака Остапа і, долаючи важкі перешкоди, готова нарівні з чоловіками виборювати свободу для свого народу [14]. Це свідчить про мужність і самовідданість жінки, яка спочатку показана вірною подругою отамана, а пізніше – матір'ю його сина.

Як бачимо, у характері українок потяг до волі, сформований під дією певних геофакторів, нерідко межує з такими рисами, як відвага, рішучість, саможертвовність, зумовленими з одного боку її особистими переживаннями як дружини, нареченої, матері, а з іншого – готовністю відстоювати суспільні інтереси. Загалом хоробрі настрої наших співвітчизниць мають невоєвничий, неагресивний кшталт, адже їм властива неабияка терплячість (як відомо, наш народ може знести багато чого, якщо не переступати межу, за якою йде зневага його людської гідності, особливо через фізичне насильство). Проте, задля збереження власної честі, родини чи народу, жінки іноді здатні на, здавалося б, зовсім не характерні їм учинки.

У романі "Мартин Пушкар" В. Кулаковський згадує відомий в історії випадок (його у свій час майстерно репрезентує М. Старицький у двох різножанрових, але подібних за змістом творах: "Облога Буші" й "Оборона Буші"), коли 1654 року під час облоги Бушанського замку військами С. Потоцького і С. Чарнецького вдова вбитого сотника Завісного вимушена була підпалити пороховий погріб і висадити в повітря себе, залишки залоги і нападників [Див.: 5; 12, с. 281]. Але підтекст цього епізоду зовсім не схвальний: письменникові прикрі подібні прояви відваги, героїзму й жертвовності з боку жінок, адже їхню силу він бачить у тому, щоб надихати чоловіків своєю ніжністю, красою чи талантом. Позицію автора неодноразово озвучують його герої, зокрема й Пушкар: «Яка ж вона гарна. Недарма до неї так липнуть чоловіки. Справжня чарівниця» [12, с. 277], – такою постає в думках полковника молода козачка Оксана, котру він застерігає від безпосередньої участі в боротьбі з ворогом.

Водночас прозаїк дає зрозуміти, що витoki національно-захисних інстинктів українців криються в їхньому осілому способі життя та, відповідно, сакральному зв'язку з рідною землею: як історичною домівкою і щедрою годувальницею багатьох поколінь Ось як влучно про це говорить один із персонажів роману "Володимир Мономах" – князь Ярополк: "Так і ми. <...> вцепилися руками й ногами в землю, приросли до неї та й зносимо все, що не піднесе нам доля – і радість, і горе. Налітають на нас кочовики, намагаються поневолити ромей й германські рицарі, пограбувати варяги та інші здобичники, а ми даємо їм одкоша, <...> відновлюємо сили, пускаємо коріння в рідну землю глибше й глибше, приростаємо до неї міцніше й міцніше, набираємось від неї сили, краси, солодощів і гіркоти більше й більше" [8, с. 236].

Ю. Липа, у контексті українського антеїзму (єдності людини з рідною землею, природою) звертає увагу й на особливо чуттєве ставлення своїх земляків до навколишнього середовища. За його спостереження-

ми, селяни, особливо жінки, наділяють увесь світ здатністю бути живим; це пов'язане ще з язичницьким, міфологічним сприйняттям, але допомагає вижити в тих найтяжчих умовах, в яких нація існує протягом багатьох віків [15, с. 157]. Судячи з міркувань ученого, подібні дії межують із релігійними уявленнями людини.

З одного боку, вірування нашого народу пов'язані з давньою, язичницькою традицією надавати важливого, навіть магічного значення рослинному світу, сонцю, землі, водній стихії, тому багато українців не просто одухотворяють природу, а й уміють раціонально використовувати її енергетику, за що в народі отримали так званий статус цілительок, ворожок, знахарок і водночас неоднозначну суспільну оцінку. Попри це, В. Кулаковський наділяє їхні образи здебільшого позитивними рисами, схилившись до думки, що такі жінки беруть на себе шляхетну місію – допомагати людям, рятуючи їх від хвороб і нещастя. Прикладом героїні з відповідним типом світогляду є баба Мокрина з роману "Іван Сірко", яка, за словами матері кошового, "як пошепче, то всякий біль мов рукою зніме" [10, с. 303]; або знахарка Олена з роману "Максим Кривоніс", котра неодноразово лікує пораненого полковника і готова навіть запобігти нападці чуми [11, с. 271-274].

З іншого боку, релігійність для українців – це дотримання ними християнських, загальнолюдських моральних цінностей, що виявляються у милосерді, працелюбстві, повазі до ближнього, правдивості, скромності та под.

Так, християнська етика лежить в основі благородних вчинків тітки Мокрени, яка рятує від голодної смерті одного з дружинників Володимира Мономаха – Зоряна (роман "Володимир Мономах" [8]), турецької бранки Марії, котра, керуючись всепрощенською материнською любов'ю, усиновлює дитину свого зятятого ворога (повість "Золота галера" [9]); панської кухарки Палажки – "доброї" та "згорбленої від літ і праці" бабусі, котра знаходить у собі сили захистити такого ж наймита, як і вона, від знущань та побойв своєї господарки (повість "Ой гук, мати, гук" [13]). І цей список далеко не повний. У згаданих образах письменник возвеличує материнське начало жінки, спрямоване на душевне тепло, любов і захист усього живого, а ще – завдяки таким прикладам з минулого, митець сприяє утвердженню духовних цінностей у представниць майбутніх поколінь.

Окрім того, християнські символи (Біблія, ікона, молитва, хрест, церква), пов'язані у творах з діяннями багатьох героїнь, та вигуки, які часто супроводжують їхню комунікативну поведінку ("Ой Боже!", "Боженько милий!", "Заради Бога!", "З Богом!", "Матір Божа"), свідчать про те, що наші співвітчизниці завжди вирізнялися унікальним даром відчувати і налагоджувати зв'язок між людиною і Богом. Звідси й традиційне для історичної прози співіснування архетипного образу земної жінки (дочки, нареченої, дружини, матері) і сакрального образу Божої Матері (Богородиці).

До речі, сучасні соціологічні дослідження підтверджують, що релігійність українок є досить високою і складає 95% порівняно з чоловіками (83%), більшою є також їхня зацікавленість релігійною сферою, схиль-

ність до релігійної поведінки, відповідно й моляться жінки частіше за чоловіків: 58% проти 32% [18, с. 19, с. 43, с. 67].

Без сумніву, взаємодія з мальовничою природою сформувала в "слабкої" статі високий рівень почуття прекрасного. В оформленні житла, в оздобленні одягу, побутових та обрядових речей: від великодньої писанки до поховального рушника, відчувається поєднання працелюбства та естетичних смаків наших господинь.

В. Кулаковський ці риси у своїх героїнь розкриває переважно через портретні характеристики, описи українських помешкань, предметів ужитку тощо.

Приміром, інтер'єр оселі черкаського полковника Максима Кривоноса вказує на здатність його дружини Тетяни тонко відчувати навколишній світ: "В хаті було чисто, затишно. На стінах висіли рушники з вишитими на них козаками в чорних жупанах і червоних шапках та чоботях. <...> Над скринєю красувалася велика картина "Козак-бандурист". <...> В суднику, розмальованому яскравими квітами, стояли куманці, миски й полумиски, полив'яні дзбанки, тикви, плесканці з зображеними на них звірами й птахами" [11, с. 40].

Уявлення читача про естетичні смаки давніх українців доповнюють авторські вказівки на елементи їхнього вбрання: "барвисті пояси", "корсети, плаhti і чобітки", "вишиті сорочки", "запаски", "розкішно вишиті полики та чохла", на головах "широкі барвисті стрічки" або вінки з гречки чи ромену [13, с. 5-6].

Живописні українські простори, очевидно, вплинули й на анатомічні особливості жіночої зовнішності, недарма ж вроду наших співвітчизниць часто порівнюють із красою природи. Про це багато сказано в літературі, особливо в народній творчості. Орієнтуючись на фольклорний лад світосприймання, В. Кулаковський із надзвичайною симпатією відтворює портрети своїх героїнь, але, на жаль, нерідко обмежується лише "фотографуванням" типових паспортних примет, уникаючи індивідуалізації та психологізму [див.: 21, с. 91]. Порівняймо хоча б два з них: "чорнява, кароока, круглолиця, <...> висока, струнка. І коси м'які, хвилясті, і брови густі, широкі, дугасті, і ніс тонкий, видовжений, з задертим догори кінчиком" [8, с. 123], – такою постає хліборобська донька Мар'янка з роману "Володимир Мономах". Дуже подібним до попереднього є й портрет Галинки – нареченої сина Максима Кривоноса з однойменного роману: "Тим прекрасніші були її чорні брови, теплі, вологі очі в обрамленні пухнастих вій, білий разок зубів у розхилі повних, схожих на достиглі вишні, тремтливих губ. <...> Вони пахли чебрецем, чорнобривцями, гвоздиками. <...> У неї був рівний тоненький носик, круглі щічки, широке чоло" [11, с. 217-218].

Утім, на думку науковців, лагідне природне середовище не тільки сприяє розвиткові вищезгаданих якостей в українців, а й дозволяє їм відчувати себе досить розслаблено, оскільки не потребує особливих зусиль для боротьби за виживання [див.: 3, с. 46]. Відтак у їхньому характері нерідко можна спостерігати деяку м'якість, поміркованість, навіть пасивність, яка нерідко призводить до масштабних проблем. Приміром, в епізодичному образі заможної козачки Якили-

ни Бариліхи з роману "Іван Сірко" імпліковано симбіоз національної інертності й байдужості. Не зовсім позитивну конотацію має й саме прізвище "Барило", що буквально означає «невелику посудину для рідини (найчастіше з дерева) з двома днищами і опуклими стінками» [22] і асоціюється з огрядною, ситою людиною. Найбільш виразно вдача Якилини розкривається в діалозі з Іваном Сірком: її міркування про тогочасні події в Україні дають зрозуміти, що перед нами – психотип особи, яка оцінює явища поверхово, ґрунтуючись на емоціях, і сповідує переважно суб'єктивні, меркантильні інтереси, про що свідчить і опис її садиби: "широкі ворота", "високий паркан", зачинені "на десять замків" двері [10, с. 179-184].

Б. Цимбалістий, досліджуючи національний характер своїх земляків, визнає, що жіноча вдача суттєво залежить від родинного життя і подружніх функцій [24]. Багато хто вважає, що українки тривалий час перебували в підлеглому становищі по відношенню до чоловіків. Проте чимало джерел засвідчують, що, попри формальне верховенство чоловіка, в українській сім'ї переважає феміністичний стиль подружніх взаємин. Подібні висновки знаходимо в працях таких авторитетних дослідників, як Н. Зборовська [6], Ю. Липа [15], В. Пахаренко [19], В. Янів [28], а також у зразках художньої літератури, особливо фольклорі. Так, приклади домінування жінки над чоловіком маємо в багатьох прислів'ях і приказках: "Без жінки, як без рук", "В хаті жінка три кути держить, а чоловік четвертий", "Іван плахту носить, а Настя булаву" та ін.

На формування в українки незалежного характеру, здобуття нею високого авторитету та поваги в сім'ї суттєво вплинули складні процеси козацької доби, пов'язані з постійною відсутністю чоловіка, котрий пішов на Січ, у похід або загинув. Досить влучно тогочасне становище заміжньої особи означено в книзі "Українська мрія" Ю. Канигіна і З. Ткачука: "Його не визначиш словами "главенство" чи "господство". Його не охарактеризуєш за допомогою поняття "золота клітка" для чоловіка (хоча, кажуть, чоловікові, який пожив з жінкою-українкою, важко потім ужитися з жінкою іншої національності). Справа зовсім не в "пануванні" жінки над чоловіком. У будь-якому випадку запорожцю, який повернувся додому з Січі, і на думку не спаде зайнятися "керівництвом" у власній хаті і вказувати жінці, що їй слід робити. У її добрих, ласкавих і таких рідних, надійних руках він просто відчував себе "паном". І більшого не ждав" [7, с. 110].

Щось подібне відчувають і персонажі творів В. Кулаковського: Петро Сокира з повісті «Золота галера», Северин Наливайко, Максим Кривоніс, Мартин Пушкар з однойменних романів. На прикладі їхньої поведінки автор демонструє, що завзятий і шанований у

товаристві козак дома першість віддає господині, але доти, доки вона не втручається в його військові справи. У цьому нас переконує епізод із роману "Мартин Пушкар", коли дружина полковника Уляна, спробувавши втрутитися в плани свого чоловіка, отримує від нього грізну відповідь: "З якого це часу козацькі жінки почали перешкоджати чоловікам вершити громадські справи?" [12, с. 281].

Тісний контакт із землею і особливості родинного життя істотно вплинули на формування в українок таких якостей, як працьовитість і хазяйновитість, якими письменник наділяє чи не всіх своїх героїнь. Показовим у цьому плані є образ Мар'янки, доньки хліборобів з роману "Володимир Мономах". Ось яку характеристику їй дає вітчим Гліб: "До роботи їй не звикати: і в хаті, і в дворі все робила змалечку. Жати вмів, і в'язати, і городину доглядати. І шити навчилася, і вишивати, і прясти, і прати. І їжу готувати вмів..." [8, с. 255].

Аби підкреслити завзятість і господарську вдачу своїх співвітчизниць, у романі "Мартин Пушкар" В. Кулаковський зображає типову для більшості з них (у тому числі й сучасних) поведінку: "Випровадивши Пушкаря в канцелярію, вони (дружина полковника Пушкаря Уляна і їхня невістка. – Л. Ю.) наводили лад у хаті й дворі – мазали, шкребли, мили, тесали, стругали, варили й пекли – і на кінець другого дня все в хаті блищало, а в коморі на полицях стояли миски з холодцем, макітри з пиріжками, глечики з узваром. Зранку третього дня Уляна почала варити вареники, пекти пампушки й марципани" [12, с. 245].

Тож у жіночих образах історичних творів В. Кулаковського виразно простежуються сформовані під своєрідного ландшафтного середовища, складних історичних, соціально-економічних та сімейно-побутових умов типові риси українського характеру: волелюбність, естетизм, жертвність, милосердя, мужність, працьовитість, релігійність, рішучість, самостійність, терплячість, хазяйновитість та ін. Ці особливості національної вдачі прозаїк майстерно розкриває через вчинки своїх героїнь, їхні портретні характеристики, авторські коментарі та оцінки інших персонажів, діалоги, а часом і через інтер'єрні та екстер'єрні описи. Крім того, письменник нерідко вдається до ідеалізації фемінних образів, які втілюють кращі моральні якості українського народу.

Отже, повісті і романи В. Кулаковського слід розглядати не тільки в контексті ознайомлення з основними явищами минулого, а й як джерело пізнання національного характеру та світовідчуття давніх українців, котрі заклали основи ментальності своїм нащадкам.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Білоус-Гарасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно. Т. 2 / М. Білоус-Гарасевич. – К. : Аконіт, 2003. – 480 с.
Bilous-Harasevych M. *My ne rozluchalys' z toboyu, Ukrainy* [Ukraine, We will keep together with you]: Т. 2 / М. Bilous-Harasevych. – К. : Akonit, 2003. – 480 s.
2. Велкова (Щербан) Н.Г. Інтерпретація історичної біографії Івана Сірка в художній літературі (роман Віталія Кулаковського «Іван Сірко») / Н.Г. Велкова (Щербан) // Сучасні тенденції у літературознавчій підготовці вчителів-словесників :

- Матер. Всеукр. наук.-практич. конфер. : 36. наук. праць. – Вип. 2. – К. : Твім Інтер, 2001. – С. 9-17.
Vyelkova (Shcherban) N.H. *Interpretatsiya istorychnoyi biohrafiyi Ivana Sirka v khudozhnii literaturi (roman Vitaliya Kulakovskoho "Ivan Sirko")* [The interpretation of the historical biography of Ivan Sirko in fiction (The novel by Vitaliy Kulakovsky "Ivan Sirko")] / N. H. Vyelkova (Shcherban) // *Suchasni tendentsiyi u literaturoznavchiiy pidhotovtsi vchyteliv-slovesnykiv* :

- Mater. Vseukr. nauk.-praktych. konfer.: Zb. nauk. prats'. – Vyp. 2. – К.: Tvim Inter, 2001. – С. 9-17.
3. Вишневський О. Український виховний ідеал і національний характер. (витоки, деформації і сучасні виклики) / О. Вишневський. – Дрогобич: Видавець Святослав Сурма, – 2010. – 160 с.
- Vyshnev's'kyu O. *Ukrayins'kyu vykhovnyy ideal i natsional'nyy kharakter. (vytoky, deformatsiyi i suchasni vyklyky)* [Ukrainian educational ideal and national character (roots, deformation and contemporary challenges)] / O. Vyshnev's'kyu. – Drohobych: Vydavets' Svyatoslav Surma, – 2010. – 160 s.
4. Грабович Г. До історії української літератури. / Г. Грабович – К., 1997. – 178 с.
- Hrabovych H. *Do istoriyi ukrayins'koyi literatury. [To the history of Ukrainian literature]* / H. Hrabovych – К., 1997. – 78 s.
5. Замки та храми України. Буша [Е-ресурс]. – Режим доступу: <http://www.castles.com.ua/busha.html>. – Дата звернення: 18.07.2014.
- Zamky ta khramy Ukrayiny. Busha [Castles and cathedrals of Ukraine. Busha] [Online]. Available at: <http://www.castles.com.ua/busha.html>. – Data zvernennya: 18.07.2014.
6. Зборовська Н. Фемініний характер української ментальності: (За допомогою літературного дзеркала) / Н. Зборовська // Сучасність. – 2001. – № 7-8. – С. 146-155.
- Zborov's'ka N. *Femimnyy kharakter ukrayins'koyi mental'nosti: (Za dopomohoyu literaturnoho dzerkala)* / N. Zborov's'ka [Feminist character of the Ukrainian mentality: (by using literary mirror)] // *Suchasnist'*. – 2001. – № 7-8. – С. 146-155.
7. Канигін Ю. Українська мрія / Ю. Канигін, З. Ткачук. – К.: Лексикон, 1996. – 152 с.
- Kanyhin Yu. *Ukrayins'ka mriya* [Ukrainian dream] / Yu. Kanyhin, Z. Tkachuk. – К.: Leksykon, 1996. – 152 s.
8. Кулаковський В. М. Володимир Мономах [Текст] / В. М. Кулаковський. – К.: Укр. письменник, 1992. – 315 с.
- Kulakov's'kyu V.M. *Volodymyr Monomakh* [Volodymyr Monomakh] [Tekst] / V.M. Kulakov's'kyu. – К.: Ukr. pys'mennyk, 1992. – 315 s.
9. Кулаковський В. М. Золота галера / В. М. Кулаковський // Історичні повісті: 36.: Для серед. та ст. шк. віку / [Післямова Й. У. Кобіва]. – К.: Веселка, 1989. – С. 293-407.
- Kulakov's'kyu V.M. *Zolota halera* [Golden Galley] / V.M. Kulakov's'kyu // *Istorychni povisti: Zb.: Dlya sered. ta st. shk. Viku* / [Pislyamova Y. U. Kobiva]. – К.: Veselka, 1989. – S. 293-407.
10. Кулаковський В. М. Іван Сірко / В. М. Кулаковський. – К.: Молодь, 1990. – 296 с.
- Kulakov's'kyu V. M. *Ivan Sirko* [Ivan Sirko] [Tekst] / V.M. Kulakov's'kyu. – К.: Molod', 1990. – 296 s.
11. Кулаковський В. М. Максим Кривоніс [Текст] / В. М. Кулаковський. – К.: Дніпро, 1989. – 288 с.
- Kulakov's'kyu V.M. *Maksym Kryvonis* [Maksym Kryvonis] [Tekst] / V. M. Kulakov's'kyu. – К.: Dnipro, 1989. – 288 s.
12. Кулаковський В. М. Мартин Пушкар [Текст] / В. М. Кулаковський. – К.: Рад. письменник, 1987. – 311 с.
- Kulakov's'kyu V.M. *Martyn Pushkar* [Martyn Pushkar] / V.M. Kulakov's'kyu. – К.: Rad. pys'mennyk, 1987. – 311 s.
13. Кулаковський В. М. Ой, гук, мати, гук / В. М. Кулаковський, П. О. Сиченко. – К.: Веселка, 1972. – 288 с.
- Kulakov's'kyu V.M. *Oy, huk, maty, huk* [Oj, huk, maty, huk] / V.M. Kulakov's'kyu, P.O. Sychenko. – К.: Veselka, 1972. – 288 s.
14. Кулаковський В. М. Северин Наливайко / В. М. Кулаковський. – К., 1978. – 288 с.
- Kulakov's'kyu V.M. *Severyn Nalyvayko* [Severyn Nalyvajko] / V.M. Kulakov's'kyu. – К., 1978. – 288 s.
15. Липа Ю. І. Призначення України / Ю. І. Липа. – Львів: Просвіта, 1992. – 270 с.
- Lypa Yu.I. *Pryznachennya Ukrayiny* [Destiny of Ukraine] / Yu.I. Lypa. – L'viv: Prosvita, 1992. – 270 s.
16. Нарівська В. Національний характер як художньо-естетичний феномен української та російської прози 50-70-х років ХХ століття: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук: спеціальність: 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / В. Нарівська. – Київ. – 1995. – 35 с.
- Narivs'ka V. *Natsional'nyy kharakter yak khudozhno-estetychnyy fenomen ukrayins'koyi ta rosiys'koyi prozy 50-70-kh rokiv XX stolittya* [National character as an artistic and aesthetic phenomenon in Ukrainian and Russian prose of 50s-70s in XX century] : avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya doktora filolohichnykh nauk: spetsial'nist': 10.01.05 "Porivnyal'ne literaturoznavstvo" / V. Narivs'ka. – Kyiv. – 1995. – 35 s.
17. Олійниченко О. Інтерпретація образу Івана Сірка в романній історії Руїни / О. Олійниченко // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – Вип. 21. – Ч. 1. – К., 2005. – С. 559-568.
- Oliynychenko O. *Interpretatsiya obrazu Ivana Sirka v romanni istoriyi Ruyiny* [The interpretation of the image of Ivan Sirko in novel history of Ruina] / O. Oliynychenko // *Literatura. Fol'klor. Problemy poetyky*. – Vyp. 21. – CH. 1. – К., 2005. – S. 559-568.
18. Паращевін М. Релігія та релігійність в Україні / М. Паращевін; За ред. С. Макеєва; [Передне слово О. Іващенко]. – К.: Інститут політики, Інститут соціології НАН України, 2009. – 68 с.
- Parashchevin M. *Relihiya ta relihiynist' v Ukrayini* [Religion and religiosity in Ukraine] / M. Parashchevin; Za red. S. Makeyeva; [Perednye slovo O. Ivashchenko]. – К.: Instytut polityky, Instytut sotsiologiyi NAN Ukrayiny, 2009. – 68 s.
19. Пахаренко В. Незбагнений апостол. Нарис світобачення Шевченка / В. Пахаренко – Черкаси, 1994. – 194 с.
- Pakharenko V. *Nezbahnenyy apostol. Narys svitobachennya Shevchenka* [Unsearchable Apostle] / V. Pakharenko – Cherkasy, 1994. – 194 s.
20. Приходько В. Б. Український та російський історичний роман кінця ХХ століття: проблема національного характеру: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.05 / В. Б. Приходько; Нац. акад. наук України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2001. – 20 с.
- Prykhod'ko V.B. *Ukrayins'kyi ta rosiys'kyi istorychnyy roman kintsya XX stolittya: problema natsional'noho kharakteru* [Ukrainian and Russian historic novel of the end of XX century: the national character issue] [Tekst] : avtoref. dys... kand. filol. nauk : 10.01.05 / V.B. Prykhod'ko; Nats. akad. nauk Ukrayiny, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka. – К., 2001. – 20 s.
21. Ромашченко Л. Образ Івана Сірка як художнє втілення моделі національного характеру (за романом В. Кулаковського «Іван Сірко») / Л. Ромашченко // Вісник Черкаського університету – Черкаси, 2003. – Серія: Філологічні науки. – Випуск 47. – С. 85-92.
- Romashchenko L. *Obraz Ivana Sirka yak khudozhnye vtilennya modeli natsional'noho kharakteru (za romanom V. Kulakovskoho "Ivan Sirko")* [The image of Ivan Sirko as an artistic presentation of the national character model (in the novel "Ivan Sirko" by V. Kulakovsky)] / L. Romashchenko // *Visnyk Cherkas'koho universytetu – Cherkasy*, 2003. – Seriya: Filolo-hichni nauky. – Vypusk 47. – S. 85-92.
22. Словник української мови. Академічний тлумачний словник: В 11 томах. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Том 1. – С. 106. – [Е-ресурс] Дата звернення: 18.07.2014.
- Slovyuk ukrayins'koyi movy. Akademichnyy tлумachnyy slovyuk [Dictionary of the Ukrainian language. Academic explanatory dictionary] : V 11 tomakh. – К.: Nauk. dumka, 1970-1980. – Tom 1. – S. 106. – [Online] Available: <http://sum.in.ua/s/barylo>. – 18.07.2014.
23. Смоляр Л. Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні / Л. Смоляр, В. Галаган, І. Калиновська, О. Кривоший, О. Луценко, О. Маланчук-Рибак, Т. Рибалко, Л. Стефаненко. – О.: АстроПринт, 1999. – 440 с.
- Smolyar L. *Zhinochi studiyi v Ukrayini. Zhinka v istoriyi ta s'ohodni* [Project women's teams in Ukraine. Woman in history and today] / L. Smolyar, V. Halahan, I. Kalynov's'ka, O. Kryv-

oshyy, O. Lutsenko, O. Malanchuk-Rybak, T. Rybalko, L. Stefanenko. – O. : AstroPrynt, 1999. – 440 c.

24. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Е. Олеацький, О. Кульчицький, Б. Цимбалістий та ін. // Українська душа / Відп. ред., передм. В. Храмової; ред. В. Плачинда. – К. : Фенікс, 1992. – С. 66-96.

Tsymbalisty B. Rodyna i dusha narodu [Family and the soul of a nation] / E. Oleats'kyi, O. Kul'chyts'kyi, B. Tsymbalisty ta in. // Ukrayins'ka dusha [Tekst] / Vidp. red., peredm. V. Khramovoyi; red. V. Plachynda. – K. : Feniks, 1992. – S. 66-96.

25. Чижевський Д. Український народний характер і світогляд [Е-ресурс] / Д. Чижевський // Нариси з історії філософії на Україні. – К. : Вид-во "Орії" при УКСП "Кобза", 1992. – С. 17-23. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/chyph/chyph03.htm> – Дата звернення: 18.07.2014.

Chyzhevs'kyi D. Ukrayins'kyi narodnyy kharakter i svitohlyad [Ukrainian national character and worldview / D. Chyzhevs'kyi // Narysy z istoriyi filosofiyi na Ukraini. – K. : Vyd-vo "Oriy"

pry UKSP "Kobza", 1992. – S. 17-23. – [Online] Available at: <http://litopys.org.ua/chyph/chyph03.htm>

26. Шегута М. Український менталітет: історія і сучасність / М. Шегута // Збірник наукових праць з гуманітарних наук ЗДІА. – 2000. – С. 44-46.

Shehuta M. Ukrayins'kyi mentalitet: istoriya i suchasnist' [Ukrainian character: history and modern times] / M. Shehuta // Zbirnyk naukovykh prats' z humanitarnykh nauk ZDIA. – 2000. – S. 44-46.

27. Юрій М. Етногенез та менталітет українського народу / М. Юрій. – К. : Кондор, 2008. – 262 с.

Yuriy M. Etnohenez ta mentalitet ukrayins'koho narodu [Ethnogeny and characters of Ukrainians] / M. Yuriy. – K. : Kondor, 2008. – 262 s.

28. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів; упорядк. М. Шафовал. – К. : Знання, 2006. – 340 с.

Yaniv V. Narysy do istoriyi ukrayins'koyi etnopsykholohiyi [Essays to the history of Ukrainian ethnopsychology] / V. Yaniv; uporyadk. M. Shafoval. – K. : Znannya, 2006. – 340 s.

Yushchenko L.O. Visualization of the main features of The Ukrainians' character in women images of historic works by V. Kulakovsky

Abstract. In the article the main features of the Ukrainians' character exemplified by the images of women in historical works by V. Kulakovsky are studied. Among the analyzed works are novellas: "Golden Galley", "Oj, huk, maty, huk" (co-written with P. Sychenko), and novels: "Volodymyr Monomah", "Ivan Sirko", "Maksym Kryvonis", "Martyn Pushkar", "Severyn Nalyvajko". The author investigates origin and formation of the temper of Ukrainian women, the main features of which are freedom, aesthetics, sacrifice, kindness, courage, diligence, religion, determination, independence, patience, thrift sacrifice etc.; figurative-expressive means that help the writer create the image of a Ukrainian woman are studied; the author of this article pays attention to folkloric elements as the ways of the expression of the national.

Keywords: woman image, historic works, national character, the features of a character

Ющенко Л.А. Воплощение особенностей национального характера украинцев в женских образах исторических произведений В. Кулаковского

Аннотация. В статье анализируются женские образы исторических произведений В. Кулаковского как носители основных качеств украинского характера. На материале повестей "Золотая галера", "Ой гук, маты, гук" (соавторства В. Кулаковского с П. Сыченко) и романов: "Владимир Мономах", "Иван Сирко", "Максим Кривонос", "Мартын Пушкарь", "Северин Наливайко" исследуются истоки формирования украинского женского характера, основными составляющими которого являются свободолюбие, эстетизм, жертвенность, милосердие, мужество, трудолюбие, религиозность, решительность, самостоятельность, терпеливость, хозяйственность и др. Указано изобразительно-выразительные средства, с помощью которых писателю удается выстроить общий образ украинской женщины; определенное внимание уделено фольклорному элементу как средству выражения национального.

Ключевые слова: женский образ, исторические произведения, национальный характер, черты характера

Цуркан М.В.

**Стилізація розмовності в оповідній структурі прозового твору:
теоретико-методологічний аспект**

*Цуркан Марія Валентинівна, аспірант, викладача
Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна*

Анотація. У статті розмежовано взаємопов'язані категорії „усномовність” – „розмовність” – „оповідність”, визначено поняття „стилізація”, виокремлено реєстр засобів розмовності та їхні мовно-естетичні параметри в прозових творах.

Ключові слова: усне мовлення, колорит мовлення, оповідна норма, розмовність, стилізація, естетичні модифікації

Літературна мова – динамічна система, що розвивається під потужним впливом усної та писемної форм мови, кожна з яких має специфічні лексико-фразеологічні та граматичні ресурси. У теорії літературної мови вже давно склалася традиція вивчати тексти з погляду історії мови та стилістики. Саме в контексті вивчення художньої мови найчастотнішим є аспект, пов'язаний із дослідженням взаємодії розмовного та книжного, впливу елементів усної розмовної практики, діалогічного спілкування на способи вираження думок, почуттів у структурі художньої мови, способи їх передавання в писемному тексті. Систему цих засобів, прийомів створення конкретно-чуттєвих комунікативних образів, маркерів емоційно-експресивних оцінок реалій буття прийнято окреслювати за допомогою більш абстрактного поняття „розмовність”. Але при цьому, як уважає С.П. Бирик, категорія „розмовність” поєднує щонайменше три класи мовних явищ: 1) „низький” емоційно-експресивний реєстр, колорит невимуженості, уподібнення писемної мови до усної, пов'язаний із репродукуванням лексико-синтаксичних та ритміко-інтонаційних одиниць усно-розмовної побутової сфери в інших функціонально-стильових різновидах; 2) текстове явище лексико-синтаксичної стильової взаємодії розмовного й публіцистичного, художнього, наукового, офіційно-ділового стилів; 3) критерій нормативності / ненормативності усного та писемного тексту [2, с. 567].

Мета статті – з'ясувати теоретичні засади дослідження категорії розмовності в слов'янському мовознавстві, що її виявляємо тільки в писемних та усних текстах інших стилів, окрім розмовного, установити та описати її релевантні ознаки (емоційно-експресивні реєстри в лексико-фразеологічних одиницях мови, ненормативні, периферійні елементи національної мови, орієнтація побудові висловлення на усно-розмовні синтаксис і ритміко-інтонаційну організацію).

У реальній мовній практиці постійно відбуваються процеси дифузії – взаємопроникнення – елементів однієї функціонально-стильової сфери в іншу відповідно до мети і завдань комунікації. Цей процес найвиразніше постає в мові художньої літератури як своєрідний стилістичний моделі реального спілкування. Один із потужних сегментів такої взаємодії – проникнення елементів усно-розмовної сфери (нелітературної та літературної) у художню мову, як правило, прозову. І такі явища зумовлені орієнтацією художника слова на розмовність. Поява мовних одиниць із реєстром розмовності, як і всіх інших, мотивована художнім задумом письменника, обраною темою твору, комунікативними ситуаціями, у яких вона розгортається.

У зв'язку з цим у теорії літературно-мовного розвитку однією з центральних є теза про динаміку мови й характер норми, зокрема й художньої, якість якої в кожний конкретний часовий відтинок визначає співвідношення книжних та розмовних елементів (В.М. Русанівський, І.К. Білодід, С.Я. Єрмоленко, Л.Л. Шевченко, С.П. Бирик, Т.В.Ткаченко та ін.), мотивоване естетичними канонами.

Саме свідоме надання творові мистецтва, окремим його сегментам характерних рис того чи того стилю, жанру та їх художня обробка автором і становить сутність поняття **стилізація**. Цей стилістичний прийом може бути виражений у таких різновидах:

а) фольклорний – наповнення мовної канви художнього тексту одиницями усної народної творчості;

б) історичний (культурно-історичний) – відтворення часово-просторових ознак у структурі тексту, колоритних картин „типових обставин”;

в) наслідувальний – орієнтація на індивідуальний стиль певного автора, на вираження специфіки образу думок і психології героїв через особливості стилю їх мовлення, зокрема за гендерними, віковими, соціокультурними ознаками;

г) лінгвостилістичний – насичення мови твору одиницями з певним стилістичним реєстром;

г) жанровий – актуалізація композиційних, лексико-синтаксичних принципів у структурі тексту.

За визначенням Л.І. Мацько, **стилізація** – це всеохоплююче, свідоме насичення тексту ознаками певного стилю і жанру для створення відповідного стильового враження у читача [12, с. 385]. Якщо увиразнюються слова й висловлення живої народної мови, ідеться про **стилізацію розмовності**. Момент „свідоме насичення тексту” розмовними одиницями потребує уточнення, адже в мові персонажа, стилізований під усно-розмовну модель спонтанного спілкування, ці елементи органічні, мимовільні, і власне стилізація як така тут практично прихована, маловиразна. Інша річ, коли йдеться про насичення маркерами розмовності мови того чи того соціотипу персонажів, тоді їхня мова відрізняється від інших саме за певними ознаками розмовної лексики та фразеології. Саме в такому разі письменник виявляє своє відчуття органічності індивідуалізованої мови персонажа, оскільки спирається на певні стереотипні зразки в реальній комунікації. У всякому разі, як відзначила С.Я. Єрмоленко, мета стилізації – „відтворити в художньому тексті часовий і локальний колорит, дати відчуття соціальний тип зображуваного середовища, передати настрої від сприймання певного художнього жанру” [22, с. 648].

Відомі дві позиції щодо тих перетворень, що їх зазнає усно-розмовна мова чи її елементи в художньому тексті. Так, одні вважають, що усно-розмовна мова в художньому творі зазнає суттєвої зміни, відбувається її стилізація (В.В. Виноградов, О.А. Лаптева, О.Б. Сиротиніна, Т.Г. Винокур, С.Я. Єрмоленко), що „характеризується сигналами, своєрідними знаками” [3, с. 6]. І це в прозовій мові процеси естетично спрямованої стилізації розмовної мови, тобто наслідування функціонально-стильових стереотипів однієї сфери в іншій для досягнення характерологічного та експресивного естетичного завдання. Як уважає Т.Г. Винокур, знаками цього процесу в тексті є широкий репертуар експресивних та функціонально навантажених стилістичних значень, пов'язаних із лексичними, фразеологічними, синтаксичними та лексико-синтаксичними розмовними одиницями (еліпси, інверсії, удавана синтаксична невпорядкованість, плеоназми, своєрідні способи номінації тощо) [4, с. 203, 204–210]. Але в художньому тексті, як зауважує дослідниця, таких ознак недостатньо, бо він орієнтований на ширше завдання – уподібнення до усної мови (зорово-слухового сприйняття), наслідування розмовності в книжному середовищі (характерні діалоги; еліipsis, актуальне членування фрази, інтонаційно-синтаксичні фігури). У лінгвістиці розмовної мови відоме дослідження К. Кожевникової, яка практично на основі експериментів довела незбіги в реальній спонтанній усно-розмовній практиці та стилізованих діалогах: відбувається обов'язкова зміна пропорцій плану змісту, що спричиняє зміни й плану вираження. Звідси відмінності як кількісні, так і якісні, причому стилізоване розмовне мовлення відрізняється від спонтанного набагато більшою стилістичною концентрацією [9].

Крім поняття „стилізація“, у науковій літературі послуговуються як синонімічними термінами актуалізація (О.М. Гривенна), моделювання (О.В. Ожигова), типізація (Б.О. Ларін, Л. Ковтун, Г.П. Іжакевич), імітація (В.В. Коптілов). Усі вони стосовно явища розмовності в конкретних дослідженнях заступають стрижневе поняття, тобто позначають відображення в художньому тексті основних типологічних особливостей і повне розкриття можливостей, потенційно притаманних розмовному мовленню.

У будь-якому разі в контексті художньої практики ці явища підпорядковані ширшому – *естетичній модифікації*, тобто „переведенню мовної одиниці із загальнонормативного як нульової точки естетичного відліку в явище конструктивне для художньої мови, де „стилістичне” та „естетичне” функціонують нерозривно” [1, с. 23].

Отже, щодо художньої мови, яка насичується відповідно до певних естетичних завдань явищами розмовності, варто вести мову про стилізацію розмовності в мові прози, оскільки неможливо відтворити на письмі всі нюанси ситуативного спілкування. Письменник лише орієнтується на створення колориту розмовності, прагнучи індивідуалізувати мову персонажа як представника певної соціальної групи, відтворити основні елементи побутового та етнографічного середовища, наблизити мову персонажів до моделей реальних діалогів чи монологів [7, с. 297].

Засобами стилізації розмовності в оповіді є мовні одиниці різної структури, зокрема розмовні слова, фразеологізми, граматичні форми, засоби синтаксису тощо. Доцільність уживання розмовних одиниць у мові художніх творів визначається авторською інтенцією. За умови художньої вмотивованості в конкретний текст можуть бути введені й такі форми та конструкції розмовної мови, що перебувають за межами загальнолітературної норми (діалектизми, просторіччя, вульгаризми). І розв'язують ці завдання в різні періоди в історії літературної мови по-різному.

Поки художня мова не вийшла на шлях самобутнього розвитку, а не на наслідування „оповідача з народу”, фольклорних принципів оповідання, поки в теорії лінгвостилістики не було виокремлено такий функціонально-стильовий різновид мови, як розмовний стиль, то стосовно мови творів цього періоду (до першої третини ХХ ст.) йшлося про стилістичне освоєння діалектизмів, росіянізмів, елементів просторіччя. Орієнтація на мову, насичену такими одиницями, була виявом орієнтації на своє, на реалізм, на правдивість обставин. Так, уже в контексті розвитку літературної мови в її художній реалізації в другій половині ХХ ст. І.Г. Матвіяс кваліфікує елементи діалектів „як периферійні лексичні елементи літературної мови, які продовжують виконувати образотворчі функції: передають етнографічні й побутово-професійні назви предметів, переважно при змалюванні минулого; ідеографічно-уточнювальну й експресивну (це стосується семантико-стильових синонімів діалектного походження) [11, с. 42–43]. О.Г. Муромцева відзначила, що в період другої половини ХІХ – початку ХХ ст. порівняно з дошевченківським періодом помітно змінюється семантичний та стилістичний характер лексики, запозичуваної з народної мови в літературну: якщо наступники І.П. Котляревського, за його зразком, намагалися представити насамперед багатство побутової лексики, лексики з конкретним значенням, то письменники пошевченківського періоду прагнули відшукати в народній мові слова з підвищеною стилістичною характеристикою, які задовольнили б зрослі вимоги до поетичного вираження [14, с. 20].

Питання про діалектизми як засоби стилізації розмовності активно обговорюють в українській лінгвістиці й у 60-х рр. ХХ ст. Проблема „діалектне слово в тексті” в аспекті стилістики повинна розв'язуватися, як зауважила С.Я. Єрмоленко, з настановами: „1) відтворення тих реалій, які пов'язані з певною територією, що описує автор; 2) відтворення особливостей усного мовлення; 3) уведення нелітературного слова з прозорою внутрішньою формою, яка допомагає словесно-художньому зображенню” [8, с. 16].

У 80-х рр. з'явилося кілька статей діалектологів, де порушувалася ця проблема. Дослідники пропонують: 1) вивчати діалектизми в мові художньої літератури в комунікативній, етнографічній та експресивно-виражальній функціях (А.С. Зеленько [9, с. 39]); 2) як факт багатогранного процесу взаємодії діалектів і літературної мови: вплив літературної мови прискорює стирання відмінностей говорів, перебудову їх структури, зміну функцій їх елементів; разом з тим літературна мова живиться діалектизмами як засобом реалізації художнього задуму (П.Ю. Гриценко [5, с. 36]).

Як бачимо, аспект „діалектне слово в художньому тексті” пов’язаний із постійним процесом вироблення естетичних засад образного відтворення дійсності у творах прозового жанру. На сучасному етапі, як відзначив О.О. Тараненко, загалом відбувається „зменшення стильової відстані між усно-розмовною і книжно-писемною сферами її функціонування” [19, с. 33]. Але при цьому сучасний читач, який володіє літературним стандартом, по-своєму, з погляду своєї мовно-культурної компетентності сприймає естетичну функцію діалектизму в тексті, пор. думку С.Я. Єрмоленко: „Оцінка колориту розмовності залежить від часу написання твору, його віддаленості – не лише просторової, а й часової – від сучасного читача” [6].

Коли в стилістиці (60-і роки ХХ ст.) утверджується семикомпонентна система стилів, то здебільшого починають вести мову про використання елементів розмовного стилю в художній мові, а не елементів народнорозмовної мови. Автори монографії „Мова і час” (1977 р.) відзначають це як процес естетизації розмовних елементів у писемній мові, як „стилістичне оновлення, збагачення, розвиток додаткових відтінків завдяки новому контекстові й ситуації мовлення” [13, с. 75]. Проте С.П. Бирик зауважує, що треба диференціювати засоби створення розмовності, характерні лише для усної нелітературної практики, і ті, що притаманні усній літературній побутовій мові – розмовно-побутовий стиль [2, с. 143–147].

Ця градація унаочнена в дослідженнях ідіостилів письменників, виконаних у 90-х роках ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Так, у першій половині 90-х років Н.М. Сологуб у монографічній праці про мову прози Олеся Гончара, С.П. Бирик у кваліфікаційній праці про мову Григора Тютюнника, Г.П. Бикова в дисертації про мову творів В. Самійленка відзначають роль народнорозмовного джерела в організації художньої оповіді, кваліфікують його як „національний фон та природне середовище, що знаходить відображення у мові письменника” [16, с. 5–6]. Паралельно і пізніше такі самі явища репрезентують як розмовні (Л.О. Науменко [15], Л.Л. Шевченко [23], О. В. Ожигова [16], Т.В. Ткаченко [21], Л.О. Ставицька [18] та ін.), як елементи стилізації, наприклад:

а) розмовно конотовані слова, як нейтральні, так і стилістично знижені, емоційно-експресивні, оцінні; розмовні значення полісемічних слів; просторічні слова: деформовані, позанормативні; а також вульгаризми та росіянізми; діалектизми; фразеологізми розмовного походження (Т.В. Ткаченко);

б) периферійні пласти лексики (зниженої, вульгаризмів, жаргонізмів, арготизмів) як засіб створення мовно-соціальних типів у сучасних драматургічних текстах (О.В. Ожигова);

в) розмовні та просторічні лексеми, діалектизми, жаргонізми, застаріла, а також росіянізми як засіб виявлення особливостей соціального та професійного середовища, походження, освіченості, характеру персонажів (Л.О. Науменко).

Щодо широкого входження в художній стиль, починаючи з 90-х рр. ХХ ст., шарів „стилістично зниженої лексики, включно з обценізмами, та інших еле-

ментів субстандартної мови як засобу вираження авторської розкутості та прагнення епатажу”, то ці явища означають як вульгаризацію та субстандартизацію стилістики сучасної української мови [20, с. 23].

У сучасному літературно-мовному процесі функціонально-тематичну основу розмовності складають не лише тематика селянського життя, а й такі явища побуту, як пияцтво, наркоманія, проституція), міський, армійський, спортивний, детективний, пригодницький тощо дискурси. Отже, художні тексти репрезентують й реальну мовну основу розмовного стилю, а ширше – усно-розмовної практики представників різних субкультур.

Усі означені вище засоби стилізації розмовності „працюють” лише у структурі оповіді, яка об’єднує взаємопов’язані категорії *усномовність* – *розмовність* – *оповідність*, що проявляються в ній як стилістична домінанта [1, с. 7–10]. Якщо усномовність, за твердженням С.П. Бирик, є виявом характерної для побутової мови лексико-синтаксичної зв’язності елементів тексту, комунікативних моделей вираження тих чи тих настроїв, почуттів, емоцій, які засвоєні авторською художньою творчістю з фольклору (усне народне оповідання з модельованим образом оповідача/розповідача/переповідача), то розмовність – це „органічність розмовно-побутової лексики та фразеології, розмовних синтаксичних структур, широкого спектру емоційно-експресивних колоритів, стилізацій діалогічних типів мови в художній прозі, що наповнюють конкретним змістом поняття *оповідна норма*” [1, с. 7–8]. Оповідність же в означеній тріаді – це об’єднавче поняття, що „ґрунтується саме на різноманітні мовно-виражальних засобів передавання динаміки подійності, зміни типів мовлення, згрупованих у мовно-естетичному тексті, який вбирає в себе ознаки усномовності, розмовності, розповідності, представлені лексико-синтаксичною єдністю прозової мови, демократичністю оповідної норми” [1, с. 10]. Саме в системі мовних засобів розмовності й виявляється стилізація під усно-розмовний тип повсякденної комунікації.

Як відзначила Т.В. Ткаченко, „*стилізація розмовності* в мові художньої літератури – це свідоме переймання письменником характерних ознак розмовного стилю, яке полягає в увиразненні лексичних та фразеологічних засобів живої народної мови та їх естетичних модифікацій з метою досягнення відповідного стилістичного ефекту. Метою стилізації розмовності є відтворення в художньому тексті часового і локального колориту, соціального типу зображуваного середовища, характерних особливостей мовлення персонажів” [21].

Отже, вивчення мови прози в аспекті теорії народнорозмовності/розмовності пов’язане з зосередженням уваги на питаннях естетизації розмовних елементів, стилізації усно-розмовної оповідності, на взаємодії лексико-фразеологічних, словотвірних, фонографічних і синтаксичних засобів колокіалізації мови прозових текстів, що в кожному період розвитку мови виявляє певні особливості.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бирик С.П. Оповідність в українській художній прозі / Бирик С.П. – К. – Луганськ, 2010. – 292 с.
Byryk S.P. Opovidnist' v ukrayins'kyi khudozhniiy prozi [Narration in Ukrainian Prose] / Byryk S.P. – K. – Luhans'k, 2010. – 292 s.
2. Бирик С.П. Українська усна літературна мова в культурі повсякдення / Бирик С.П. – Ніжин : Аспектполіграф, 2013. – 589 с.
Byryk S.P. Ukrayins'ka usna literaturna mova v kul'turi povsyakdennya [Ukrainian oral language that the culture of everyday life] / Byryk S.P. – Nizhyn : Aspektpolihraf, 2013. – 589 s.
3. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / Виноградов В.В. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 256 с.
Vinogradov V.V. Stilistika. Teoriya poeticheskoy rechi. Poetika [The theory of poetic speech. Poetics] / Vinogradov V.V. – M. : Izd-vo AN SSSR, 1963. – 256 s.
4. Винокур Т.Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц / Винокур Т.Г. – М. : Наука, 1980. – 237 с.
Vinokur T.G. Zakonomernosti stilisticheskogo ispol'zovaniya yazykovykh yedynits [Regularities of stylistic use of language units] / Vinokur T.G. – M. : Nauka, 1980. – 237 s.
5. Гриценко П.Ю. Мови чисті джерела / П.Ю. Гриценко // Культура слова. – 1983. – Вип. 25. – С. 32–38.
Hrytsenko P.Yu. Movy chysti dzhherela [Pure sources Languages] / P.Yu. Hrytsenko // Kul'tura slova. – 1983. – Vyp. 25. – S. 32–38.
6. Єрмоленко С.Я. Говіркове багатоголосся сучасної української прози [Е-ресурс] / С.Я. Єрмоленко // Режим доступу : <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1231>
Yermolenko S.Ya. Hovirkove bahatoholossya suchasnoyi ukrayins'koyi prozy [Online] / S.Ya. Yermolenko // Available at: http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1231
7. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: (Стилістика та культура мови) / Єрмоленко С.Я. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
Yermolenko S.Ya. Narysy z ukrayins'koyi slovesnosti: (Stylistyka ta kul'tura movy) [Essays on Ukrainian literature: (The style of language and culture)] / Yermolenko S.Ya. – K. : Dovira, 1999. – 431 s.
8. Єрмоленко С.Я. Народно-розмовна традиція в літературно-художньому мовленні / С.Я. Єрмоленко, М.Г. Гримич // Питання мовної культури. – 1967. – Вип. 2. – С. 14 – 32.
Yermolenko S.Ya. Narodno-rozmovna tradytsiya v literaturno-khudozhn'omu movlenni [People spoken tradition in the literary and artistic speech] / S.Ya. Yermolenko, M.H. Hrymych // Pytannya movnoyi kul'tury. – 1967. – Vyp. 2. – S. 14 – 32.
9. Зеленько А.С. Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури / А.С. Зеленько // Культура слова. – 1983. – Вип. 22. – С. 39-41.
Zelen'ko A.S. Pro deyaki funktsiyi dialektyzmiv u movi khudozhn'oyi literatury [Some features dialect in the language of literature] / A.S. Zelen'ko // Kul'tura slova. – 1983. – Vyp. 22. – S. 39-41.
10. Кожевникова К. Спонтанная устная речь в эпической прозе: (На материале современной русской художественной литературы) / Квета Кожевникова. – Praha : Universita Karlova, 1971. – 169 с.
Kozhevnikova K. Spontannaya ustnaya rech' v epicheskoy proze: (Na materiale sovremennoy russkoy khudozhestvennoy literatury) [Spontaneous speaking in prose epic: (On a material of modern Russian literature)] / Kveta Kozhevnikova. – Praha : Universita Karlova, 1971. – 169 s.
11. Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори / Матвіяс І.Г. – К. : Наук. думка, 1990. – 164 с.
Matviyas I.H. Ukrayins'ka mova i yiyi hovory [Ukrainian language and its dialect] / Matviyas I.H. – K. : Nauk. dumka, 1990. – 164 s.
12. Мацько Л.І. Стилістика української мови: підручник / Л.І. Мацько, О.М.Сидоренко, О.М. Мацько ; за ред. Л.І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
Mats'ko L.I. Stylistyka ukrayins'koyi movy: pidruchnyk [The style of the Ukrainian language: tutorial] / L.I. Mats'ko, O.M. Sydorenko, O.M. Mats'ko ; za red. L.I. Mats'ko. – K. : Vyshcha shk., 2003. – 462 s.
13. Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови / [С.Я. Єрмоленко, Г.М. Колесник, К.В. Ленець та ін.] ; за ред. В.М. Русанівського. – К. : Наук. думка, 1977. – 237 с.
Mova i chas. Rozvytok funktsional'nykh styliv suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy [Language and time. Development of functional styles of the modern Ukrainian language] / [S.Ya. Yermolenko, H.M. Kolesnyk, K.V. Lenets' ta in.] ; za red. V.M. Rusanivskoho. – K. : Nauk. dumka, 1977. – 237 s.
14. Муромцева О.Г. Головні процеси в розвитку лексичного складу української літературної мови другої половини XIX – початку XX ст. / О.Г. Муромцева // Мовознавство. – 1983. – № 6. – С. 18–25.
Muromtseva O.H. Holovni protsesy v rozvytku leksychnoho skladu ukrayins'koyi literaturnoyi movy druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. The main processes in the development of vocabulary [Ukrainian literary language of the late nineteenth - early twentieth century] / O.H. Muromtseva // Movoznavstvo. – 1983. – № 6. – S. 18–25.
15. Науменко Л.О. Мова ранніх творів Володимира Винниченка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Науменко Л.О. – К., 2003. – 20 с.
Naumenko L.O. Mova rannikh tvoriv Volodymyra Vynnychenka [Language early works Vynnychenko] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 “Ukrayins'ka mova” / Naumenko L.O. – K., 2003. – 20 s.
16. Ожигова О.В. Стилізація усно-розмовної мови в текстах сучасної української драматургії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Ожигова О.В. – К., 2003. – 23 с.
Ozhyhova O.V. Stylizatsiya usno-rozmovnoyi movy v tekstakh suchasnoyi ukrayins'koyi dramaturhiyi [Styling oral-spoken language in the texts of modern Ukrainian drama] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 “Ukrayins'ka mova” / Ozhyhova O.V. – K., 2003. – 23 s.
17. Сологуб Н.М. Художній стиль (мова прозових творів) / Н.М. Сологуб // Українська лінгвістична XX – початку XXI ст.: система понять і бібліографічні джерела / за ред. д-ра філол. наук, проф. С.Я. Єрмоленко. – К. : Грамота, 2007. – С. 32–36.
Solohub N. M. Khudozhnii styl' (mova prozovykh tvoriv) [Artistic style (language of prose)] / N.M. Solohub // Ukrayins'ka linhvostylistyka XIX – pochatku XX st.: systema ponyat' i bibliohrafichni dzhherela / za red. d-ra filol. nauk, prof. S.Ya. Yermolenko. – K. : Hramota, 2007. – S. 32–36.
18. Ставицька Л.О. Естетика слова в українській поезії 10–30-х рр. XX ст. / Ставицька Л.О. – К. : Правда Ярославичів, 2000. – 156 с.
Stavyts'ka L.O. Estetyka slova v ukrayins'kiiy poeziyi 10–30-kh rr. XX st. [Aesthetics words in Ukrainian poetry 10-30's. XX century.] / Stavyts'ka L.O. – K. : Pravda Yaroslavychiv, 2000. – 156 s.
19. Тараненко О.О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови / О.О. Тараненко // Мовознавство. – 2002. – №4-5. – С. 33–39.
Taranenko O.O. Kolokvializatsiya, substandartyzatsiya ta vul'haryzatsiya yak kharakterni yavyschha stylistyky suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Colloquialization, substandardization and vulgarization phenomena as characteristic style of the modern

Ukrainian language] / O.O. Taranenko // *Movoznavstvo*. – 2002. – №4-5. – С. 33–39.

20. Тараненко О.О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) / О.О. Тараненко // *Мовознавство*. – 2003. – №1. – С. 23–41.

Taranenko O.O. Kolokvializatsiya, substandartyzatsiya ta vul'haryzatsiya yak kharakterni yavyshcha stylistyky suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Colloquization, substandardization and vulgarization phenomena as characteristic style of the modern Ukrainian language] / O.O. Taranenko // *Movoznavstvo*. – 2003. – №1. – С. 23–41.

21. Ткаченко Т.В. Засоби стилізації розмовності в прозі Михайла Стельмаха : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Ткаченко Т.В. – К., 2006. – 20 с.

Tkachenko T.V. Zasoby stylizatsiyi rozmovnosti v prozi Mykhayla Stel'makha [Means for styling of language prose Michael Stelmach] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk stupenya kand.

filol. nauk : spets. 10.02.01 “Ukrayins'ka mova” / Tkachenko T.V. – K., 2006. – 20 s.

22. Українська мова : Енциклопедія / голова редкол. В.М. Русанівський. – [вид. 3-тє, зі змінами і доп.]. – К. : “Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана”, 2007. – 856 с.

Ukrayins'ka mova : Entsyklopediya [Ukrainian language: Encyclopedia] / holova redkol. V.M. Rusanivs'kyi. – [vyd. 3-tye, zi zminamy i dop.]. – K. : “Ukrayins'ka entsyklopediya im. M.P. Bazhana”, 2007. – 856 s.

23. Шевченко Л.І. Інтелектуалізація української літературної мови: лінгвістична та теоретико-епістемологічна аспектологія : автореф. дис. на здобуття наук ступеня док. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Шевченко Л.І. – К., 2002. – 32 с.

Shevchenko L.I. Intelktualizatsiya ukrayins'koyi literaturnoyi movy: lnhvistychna ta teoretyko-epistemolohichna aspektolohiya [Intellectualization of Ukrainian language: linguistic and theoretical-epistemological aspectology] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk stupenya dok. filol. nauk : spets. 10.02.01 “Ukrayins'ka mova” / Shevchenko L.I. – K., 2002. – 32 s.

Цуркан М. Стилизация разговорности в повествовательной структуре прозаического произведения: теоретико-методологический аспект

Аннотация. В статье автор разграничивает взаимосвязанные категории „устность” – „разговорность” – „повествовательность”, определяет понятие „стилизация”, выделяет регистр средств разговорного языка и устанавливает их культурно-эстетические параметры в прозаических произведениях.

Ключевые слова: устная речь, колорит речи, повествовательная норма, разговорность, стилизация, эстетические модификации

Tsurkan M. Styling of Colloquiality in the Narrative Structure of the Prose Work: Theoretical and Methodological Aspects

Abstract. In the article the author differentiates the coherent categories of "conversation" - "colloquiality" - "narration", defines the concept of "styling", highlights the register of the means of the spoken language and sets their cultural and aesthetic characteristics in prose.

Keywords: speaking, coloring speech, narrative norm, Elementary, stylized aesthetic modification

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu